ULUS'TAN ZAFER'E; KORE'DEN NATO'YA

Particiliğin Cephe Hattında İki Gazete (1950-1952)

NURCAN EDE

EĞİTİM yayınevi

ULUS'TAN ZAFER'E; KORE'DEN NATO'YA PARTİCİLİĞİN CEPHE HATTINDA İKİ GAZETE (1950-1952)
Nurcan Ede

Yayınevi Grubu Genel Başkanı: Yusuf Ziya Aydoğan (yza@egitimyayinevi.com)
Genel Yayın Yönetmeni: Yusuf Yavuz (yusufyavuz@egitimyayinevi.com)
Sayfa Tasarımı: Kübra Konca Nam
Kapak Tasarımı: Eğitim Yayınevi Tasarım Birimi

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Yayıncı Sertifika No: 76780

ISBN: 978-625-5435-11-8
E-ISBN: 978-625-5435-12-5
1. Baskı, Ekim 2026

Baskı Cilt: Vadi Grafik Tasarım ve Reklamcılık Ltd. Şti.
İvedik Org. San.1420. Cad. No: 58/1 Yenimahalle/Ankara
Matbaa Sertifika No: 47479

Kütüphane Kimlik Kartı

ULUS'TAN ZAFER'E; KORE'DEN NATO'YA PARTİCİLİĞİN CEPHE HATTINDA İKİ GAZETE (1950-1952)
Nurcan Ede
ISBN: 978-625-5435-11-8
E-ISBN: 978-625-5435-12-5
VIII+332 s., 160x240 mm
Kaynakça var, dizin yok.

Copyright © Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Eğitim Yayınevi'ne aittir. Bütün hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre kitabı yayımlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik/mekanik yolla, fotokopi yoluyla ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

EĞİTİM yayınevi

Yayınevi Türkiye Ofis: İstanbul: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Atakent mah., Yasemen sok., No: 4/B, Ümraniye, İstanbul, Türkiye

Konya: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
+90 332 351 92 85, +90 533 151 50 42
bilgi@egitimyayinevi.com

Yayınevi Amerika Ofis: New York: Egitim Publishing Group, Inc.
P.O. Box 768/Armonk, New York, 10504-0768, United States of America
americaoffice@egitimyayinevi.com

Lojistik ve Sevkiyat Merkezi: Kitapmatik Lojistik ve Sevkiyat Merkezi, Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
sevkiyat@egitimyayinevi.com
E-Ticaret: +90 553 950 50 37

Kitabevi Şubesi: Eğitim Kitabevi, Şükran mah. Rampalı 121, Meram, Konya, Türkiye
+90 332 499 90 00
bilgi@egitimkitabevi.com

İnternet Satış: www.kitapmatik.com.tr
bilgi@kitapmatik.com.tr
Kitabevi Hattı: +90 501 651 92 85

EĞİTİM YAYINEVİ GRUBU

Bu uzun yolculuğun en güzel eşlikçisi,

canım oğlum Cesur Ali'ye…

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR VII

ÖN SÖZ IX

GİRİŞ 1

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E DEMOKRASİ ANLAYIŞININ GELİŞİMİ 6

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E TÜRK BASIN TARİHİ VE PARTİ GAZETECİLİĞİ 103

KORE'DEN NATO'YA: ULUS VE ZAFER'İN SAYFALARINDA İKTİDAR VE MUHALEFET 173

SONUÇ 308

KAYNAKÇA 317

KISALTMALAR

AA	Anadolu Ajansı
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
akt.	aktaran
BBC	British Broadcasting Corporation
bkz.	bakınız
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	çeviren
Der., Drl.	derleyen
DP	Demokrat Parti
Ed.	editör
Haz., Hzr.	hazırlayan
İTC	İttihat ve Terakki Cemiyeti
MÖ	Milattan Önce
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
s.	sayfa
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TPCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
UPİ	United Press International
USIS	United States Information Service (Amerikan Haberler Merkezi)
vd.	ve diğerleri

ÖN SÖZ

Bu kitap, yakın dönem Türk siyasi tarihi ile basın tarihine duyduğum akademik merakın ve yıllar içinde biriken arşiv tutkusunun ürünüdür. Araştırma sürecinde elimden düşürmediğim sararmış gazete nüshaları, çalışmanın hem hareket noktasını hem de en sağlam dayanaklarından birini oluşturdu. O sayfalarda karşılaştığım şey yalnızca eski haberler değildi; bir dönemin birbirinden köklü biçimde ayrışan iki sesiydi. Aynı gün, aynı kentte, aynı olayı aktaran iki gazete; ama iki ayrı gerçek. Beni 1950'li yıllara, Türk basın tarihinin en hareketli kavşaklarından birine taşıyan da bu zıtlık oldu.

İncelediğim dönem görece kısa bir zaman dilimidir: 25 Haziran 1950 ile 18 Şubat 1952 arasındaki yaklaşık yirmi ay. Bununla birlikte bu yirmi ay hem Türk demokrasisi hem de Türk dış politikası için olağanüstü bir yoğunluk taşır. Demokrat Parti'nin tarihî bir seçim zaferinin ardından ülkeyi yönetmeye başladığı, dünyanın öbür ucundaki bir savaşın Türkiye'nin Batı ittifakıyla bütünleşmesini hızlandırdığı ve nihayet NATO üyeliğinin gerçekleştiği bu dönem, Türkiye'nin Soğuk Savaş düzenindeki yerini belirlemiştir. Dönemin bu niteliği, siyasi tarih ile basın tarihinin kesiştiği bir araştırma için son derece elverişli bir zemin sunmaktadır.

Bu süreci okumak için iki gazeteyi seçtim: 1950'ye kadar iktidarın sesi iken seçimden sonra muhalefetin sözcüsü hâline gelen Ulus ile aynı yolu ters yönde kat eden Zafer. Tercih tesadüfi değildir. Her iki gazete de Türk basın tarihi yazımında hak ettiği ilgiyi görmemiş bir geleneğin, parti gazeteciliğinin en belirgin örneklerini temsil ediyordu. Osmanlı'da siyasi partilerin doğuşuyla ortaya çıkan, erken Cumhuriyet döneminde basının belirleyici özelliklerinden birine dönüşen ve gazete ile propaganda aracı arasındaki sınırı belirsizleştiren bu pratik, çok partili hayata geçişle birlikte sona ermemiş; yalnızca taraf değiştirmiştir. İki gazeteyi birlikte okumak, dönemin siyasetini iki ayrı mercekten aynı anda izleme imkânı sunmaktadır: aynı olaylar, farklı çerçevelemeler; aynı kararlar, birbirinden ayrışan anlam dünyaları.

Parti gazeteciliğinin bu sürekliliğini görebilmek için iktidar ile muhalefetin karşı karşıya geldiği, ancak ülkenin bekasını ilgilendirdiği için her iki tarafın da aynı noktada buluşmak zorunda kaldığı bir mesele gerekiyordu. Kore Savaşı'ndan NATO üyeliğine uzanan süreç tam da böyle bir

meseleydi. İktidar ve muhalefet dış politikanın esasında büyük ölçüde hemfikirken gazete sayfalarında birbirlerini komünistlikle, particilikle ve milli menfaatleri rencide etmekle suçlamışlardır. İki gazetenin milli bir mesele karşısında gazetecilik refleksinden çok particilik gayretiyle hareket etmesi, aynı noktada buluştukları anlarda dahi başarıyı yalnızca kendi partilerine mal etmesi, bu kitabı yazarken üzerinde en çok durduğum nokta oldu.

Bu kitap, Prof. Dr. Murat Özgen'in danışmanlığında, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı'nda 2024 yılında tamamlanan "Demokrat Parti'nin İktidar Yıllarında Zafer ve Ulus Gazeteleri" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. Çalışma, bulguları ve dayandığı arşiv malzemesi korunarak *Ulus'tan Zafer'e; Kore'den NATO'ya: Particiliğin Cephe Hattında İki Gazete (1950-1952)* adıyla kitap formatında yayıma hazırlanmıştır. Bu süreçte tezin biçimsel zorunluluklarından doğan bölümler kitap düzenine uyarlanmış, metnin tamamı yeniden gözden geçirilmiştir. Başlıktaki değişiklik yalnızca biçimsel bir tercih değildir; iki gazetenin Kore Savaşı'ndan NATO üyeliğine uzanan süreçte izlediği yolu ve kitabın baştan sona takip ettiği asıl soruyu okurun karşısına doğrudan çıkarma amacını yansıtmaktadır.

Kitabın, yalnızca akademik bir araştırma olarak kalmayıp 1950'li yılların siyasi ve basın tarihine ilgi duyan daha geniş bir okur kitlesine de ulaşmasını diliyorum. Bir dönemin gazete sayfalarını satır satır okumak, yalnızca o dönemin siyasal iklimini değil, bugün de tanıdık gelen bir gazetecilik anlayışının ne kadar eski bir geleneğe yaslandığını da ortaya koyuyor. Dilerim okur, bu tanıdıklığın izini sürerken gazeteciliğin siyasetle kurduğu ilişkinin sürekliliği üzerine de düşünme fırsatı bulur.

Nurcan EDE

Aksaray

2026

GİRİŞ

14 Mayıs 1950'de sandık başına giden Türkiye, yirmi yedi yıllık tek parti iktidarına son verdi. Sonuçların kesinleşmesinin ardından, 16 Mayıs 1950'de Ulus gazetesi "C.H.P. iktidarı devrediyor" manşetiyle çıktı ve böylece okuruna artık bir muhalefet gazetesi olduğunu bildirdi. Aynı gün başyazar Hüseyin Cahit Yalçın, "Büyük İsmet İnönü" başlıklı yazısında seçimi kazananları tebrik ediyor, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Demokrat Parti'yi dış siyasette destekleyeceğini ilan ediyordu.

Ertesi gün Ulus ile Zafer'in sayfaları yan yana geldiğinde, aynı seçimin iki farklı anlatısı ortaya çıktı. 17 Mayıs 1950'de Ulus, New York Times'a atıfla "İsmet İnönü'nün şeref payı çok büyüktür" diye manşet atarken, Zafer'de Adviye Fenik "Zafer sarhoşluğuna düşmiyeceğiz!" başlıklı yazısında milletin "senelerdir içinde çırpındığı buhranlı ve sıkıntılı günlerden tek kurtuluş çaresi olarak Demokrat Parti'ye dört elle sarıl"dığını yazıyor, yeni iktidarın devraldığı bütçeyi "perişan" diye niteliyordu. Birine göre asıl şeref iktidarı devredenindi; diğerine göre geriye kalan bir enkazdı. Aynı kentte, aynı gün yayımlanan iki gazete, tarihin aynı sayfasını iki farklı gerçeklik üzerinden kuruyordu. Bu kitap, işte bu iki sesin kısa ama son derece yoğun bir dönemde nasıl birbirinden uzaklaştığını, siyasal mücadeleyi gazete sayfalarına nasıl taşıdığını ve kimi zaman aynı noktada nasıl buluştuğunu anlatıyor.

Türk basın tarihinde gazete ile parti arasındaki organik ilişki, Osmanlı'nın son dönemlerinden bu yana varlığını sürdüren köklü bir gelenektir. Kamuoyu oluşturmadaki gücü fark edildikçe basın, siyasi fikirlerin taşıyıcısına; partiler ise bu fikirlerin kitlelere ulaşmasını sağlayan yayın organlarına dönüştü. Osmanlı aydınlarının basın yoluyla giriştikleri demokratik mücadeleler ve ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gazete-siyaset bütünleşmesini kurumsallaştırması, Cumhuriyet'e devreden bu geleneğin omurgasını oluşturdu. Cumhuriyet bu mirası devraldı ve

derinleştirdi. Tek parti döneminde (1923-1950) basın yalnızca iktidarı desteklemekle kalmadı; devletin sesi hâline geldi. Ulus'un ne yazdığı kadar ne yazmadığı da bir siyasi konumdu. 14 Mayıs 1950'de iktidar el değiştirdiğinde ise gelenek sona ermedi; yalnızca taraflar yer değiştirdi. Yirmi yedi yıl devletin sözcüsü olan Ulus muhalefete geçti; muhalefetten iktidara yürüyen Zafer ise yeni iktidarın sözcüsüne dönüştü.

Ulus, kökleri Milli Mücadele'ye uzanan Hâkimiyet-i Milliye'nin devamı olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayın organıydı; tek parti yıllarında fiilen resmî bir gazete kimliği taşımış, 16 Mayıs 1950 itibarıyla muhalefetin sözcüsüne dönüşmüştü. Zafer ise 30 Nisan 1949'da "Zafer demokrasinindir" ibaresiyle Ankara'da yayımlanmaya başlamıştı. İmtiyaz sahibi ve başyazarı Mümtaz Faik Fenik olan gazete, 1950 seçimlerine dek Demokrat Parti'nin yarı resmî organı olarak Ulus'a muhalefetini sürdürmüş, seçim zaferinin ardından iktidarın doğal sözcüsü olmuştu. Her iki gazete de Ankara'da basılıyor, başyazıları siyasetçiler ya da siyasete yakın isimler tarafından kaleme alınıyor, parti liderlerinin demeçleri ilk sayfada yer buluyordu. Birlikte okunduğunda dönemin Türk siyaseti bir madalyonun iki yüzünden izlenebilir hâle geliyor; zira aynı olaylar farklı çerçevelerle, aynı kararlar birbirinden ayrışan anlam dünyalarıyla okuyucuya sunuluyordu.

Kitabın incelediği dönemin sınırlarını iki tarihsel an belirliyor: 25 Haziran 1950'de Kore'de savaşın patlak vermesi ve 18 Şubat 1952'de Türkiye'nin NATO'ya resmen katılması. Arada kalan yirmi ay, görece kısa bir süre olmasına karşın Türk siyasi tarihinin en yoğun ve belirleyici evrelerinden birini kapsıyor. İktidar değişiminin üzerinden henüz birkaç hafta geçmişken başlayan Kore Savaşı, yalnızca uzak bir bölgedeki çatışma değildi; Sovyetler Birliği ile Batı arasındaki gerilimin dünyanın başka bölgelerinde de sıcak çatışmaya dönüşebileceğini gösteriyordu. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Sovyetler Birliği'nin toprak ve üs talepleriyle

karşı karşıya kalan Türkiye açısından Kore'deki savaş, güvenlik kaygılarının yeni bir boyut kazanmasına yol açtı.

Hükümet, Birleşmiş Milletlerin çağrısına 4500 kişilik bir Türk kuvvetini Kore'de görevlendirme kararı alarak yanıt verdi. Bu karar iç siyasette derin tartışmalara yol açtı: muhalefet kararın alınış biçiminin anayasaya aykırı olduğunu ileri sürdü; iktidar ise eleştirenleri zaman zaman "komünist" ve "tahrikçi" olarak nitelendirmekten çekinmedi. Öte yandan Kore cephesinde, özellikle Kunuri'de Türk birliklerinin sergilediği performans, Türkiye'nin Batı ittifakı içindeki konumuna ilişkin değerlendirmeleri etkiledi. Türkiye'nin NATO üyeliği için yürüttüğü diplomatik girişimler de bu süreçte yoğunlaştı. 1951 yılı içinde üyelik konusunda önemli gelişmeler yaşandı; nihayet 18 Şubat 1952'de Türkiye NATO'ya kabul edildi.

Bu kitabın temel sorusu şudur: Particilik refleksiyle hareket eden iki yayın organı, ortak bir ulusal hedef etrafında nasıl ve neden ayrıştı; nerede buluşmak zorunda kaldı? Parti gazeteciliği basit bir taraflılıktan ibaret değildir. Bir yayın organının siyasi konumu yalnızca manşetlerini değil; dilini, öne çıkardığı isimleri, kurduğu anlatıyı ve hatta sustuğu yerleri de belirler. Ulus ve Zafer, aynı olayları aktarırken farklı isimler kullandı, farklı kahramanlar inşa etti, farklı sorumlular gösterdi. Her ikisi de kendi partisinin başarısını yalnızca kendi hanesine yazdı; karşı tarafın katkısını ya küçümsedi ya da tümüyle görmezden geldi. Bununla birlikte iki gazete, Türkiye'nin bekasını ilgilendiren kritik anlarda milli bir ortak paydada buluşmaktan da kaçınamadı.

Bu dönemin basını üzerine yazılanların çoğu, Demokrat Parti'nin son iktidar yıllarına, iktidarla basın arasındaki ilişkinin sertleştiği döneme odaklanır. Oysa hikâyenin başı da en az sonu kadar açıklayıcıdır: particiliğin gazete sayfalarında nasıl kurulduğunu ve her iki tarafın da kendi gazetesiyle konuştuğu yıllarda izlemek mümkündür. Kore Savaşı da Türk basın tarihi yazımında sıkça ele alınmış, ancak çoğunlukla tek bir kesitiyle, özellikle asker

gönderme kararıyla sınırlı kalmıştır. Savaşı, NATO üyeliğine uzanan bütünlüklü bir süreç olarak, üstelik birbirine karşıt iki parti gazetesi üzerinden ele alan çalışmalar ise sınırlıdır. Bu kitap, bu boşluğa katkı sunmayı amaçlıyor.

Kitap üç bölümden oluşuyor. İlk iki bölüm zemini kuruyor. Birinci bölüm, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan demokratikleşme sürecini izliyor: Sened-i İttifak'tan meşrutiyet denemelerine, Cumhuriyet'in başarısızlıkla sonuçlanan ilk çok partili hayat girişimlerinden tek parti-devlet bütünleşmesine ve nihayet Demokrat Parti'nin kuruluşundan 1950 zaferine. 1950'nin ne anlama geldiğini kavramak için bu zemin zorunludur. İkinci bölüm aynı yolu bu kez basın için yürüyor: Osmanlı'da gazetenin doğuşundan Cumhuriyet dönemi basınına, oradan parti gazeteciliği geleneğine ve sahnedeki iki aktörün, Ulus ile Zafer'in, kimliğine. Üçüncü bölüm ise asıl incelemenin alanı: Kore Savaşı'nın patlak verişinden Türk askerinin cepheye uğurlanmasına, oradan Kunuri'ye ve NATO'ya uzanan yirmi ay, iki gazete üzerinden adım adım karşılaştırılıyor.

Kitap, her iki gazetenin incelenen dönem içindeki tüm sayılarının ilk sayfalarında yer alan haber ve yorum metinleri ile başyazıları üzerinden yürütülen karşılaştırmalı bir okumaya dayanmaktadır. Gazete koleksiyonları Milli Kütüphane e-arşivi ile İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve Atatürk Kitaplığı'ndan temin edilmiş; doğrudan alıntılarda özgün metne ve dönemin yazım özelliklerine sadık kalınmıştır.

Bu yönüyle çalışma yalnızca tarihsel bir okuma değildir; basın ile siyaset arasındaki ilişkinin bugüne uzanan boyutlarını da taşımaktadır. Basın kime karşı sorumludur? Milli bir karar karşısında yükselen itirazlar hangi gerekçeyle meşruiyetini yitirir? Parti gazeteciliği ile bağımsız gazetecilik arasındaki sınır nerededir? Bu sorular o döneme özgü değildir; 1950-1952 Türkiye'si, yalnızca bu soruların keskin biçimde yaşandığı

dönemlerden biridir. Bu kitap, gazete sayfalarına yeniden bakarak bu soruları 1950-1952 Türkiye'sinde yeniden düşünmeyi öneriyor.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E DEMOKRASİ ANLAYIŞININ GELİŞİMİ

14 Mayıs 1950 seçimleri, çoğu zaman Türk demokrasisinin başlangıç noktası olarak anılır. Oysa o gün sandıktan çıkan sonuç, yaklaşık iki yüzyıla yayılan uzun bir arayışın ürünüdür. 1808'de merkezî otorite ile âyan arasında imzalanan Sened-i İttifak'tan Tanzimat ve Islahat fermanlarına, iki meşrutiyet deneyiminden Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurulup kısa sürede kapatılan muhalefet partilerine uzanan bu süreçte parlamento, anayasa, siyasi parti, muhalefet ve basın gibi kavramlar adım adım Türk siyasal hayatına yerleşmiştir. Ne var ki bu yol düz bir çizgi izlememiştir. Her açılım kısa süre içinde yeni bir kapanmayla karşılaşmış, özgürlük vaadiyle başlayan dönemler çoğu kez yeni bir baskı rejimine dönüşmüştür. Tek parti ile devletin iç içe geçtiği yılların ardından Demokrat Parti'nin kuruluşu ve iktidara yürüyüşü de bu birikimin üzerinde yükselmiştir. Ulus ile Zafer arasındaki mücadelenin hangi zeminde filizlendiğini kavrayabilmek için bu inişli çıkışlı serüveni, iktidar ile muhalefet ilişkisinin nasıl biçimlendiğine odaklanarak izlemek gerekir.

1.1. Osmanlı'da Demokrasinin Tarihsel Gelişimi

Türkiye'de demokrasi fikri ve uygulamaları, yaklaşık iki yüzyıllık bir geçmişe sahiptir. Her ne kadar demokrasi Cumhuriyet'in bir başarısı ve kazanımı olarak görülse de Türkiye'de demokrasi uygulamalarının Cumhuriyet'in ilanıyla başlamadığı; Osmanlı Dönemi'nde de demokrasi atılımlarının olduğu bilinmektedir. Bugün Türkiye'de, demokrasinin öncülleri kabul edilen 1808 Sened-i İttifak, 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı, 1876 Kanun-ı Esasi (I. Meşrutiyet), 1908 Jön Türk Devrimi (II. Meşrutiyet) ve 1923 Cumhuriyet'in ilanı demokrasinin en önemli kilometre taşlarıdır (Lewis, 2020: 7-52). Bu kilometre taşları da açıkça göstermektedir ki Türkiye azımsanmayacak ölçüde demokrasi tecrübesine sahiptir ve 19. yüzyıldaki demokratik gelişmeler sonucu parlamento, anayasa, siyasal

parti, muhalefet, basın gibi kavramlar Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras bırakılmıştır (Demirel, 2016: 44-45).

Ne var ki bir toplumun bin yıl süren geleneğinin değiştirilip devrim yapılarak imparatorluktan cumhuriyete geçilmesi hiç de kolay olmamıştır. Bu açıdan bugünkü demokratik Türkiye'nin siyasal ve sosyal kurumlarındaki ilerlemeleri ya da zaafları bilmek gereklidir ve bu da Osmanlı'da modernleşme yolunda atılan adımları takip etmekle mümkündür. Osmanlı'daki modernleşme çabaları için kesin bir tarih vermek güç olsa da modernleşme faaliyetleri matbaanın kurulması, Osmanlı kültüründe ve hayat tarzındaki Batılılaşma girişimleri, II. Mahmut'un reformları, Tanzimat Fermanı ile ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Bu değerlendirmelerin yanında Osmanlı'daki modernleşme çabalarını anlamak için bazı tarihsel olayların kronolojik açıdan net bir şekilde ortaya konulması kaçınılmazdır (Ortaylı, 2019a: 30-34). Bu noktada ifade etmek gerekir ki Osmanlı'nın Batı karşısındaki askeri yenilgileri ve teknik bakımdan geri kalmışlığı, aslında Osmanlı'daki modernleşmenin başlangıcını ve temelini oluşturmuştur.

Yüzyıllar boyunca sekteye uğramaksızın zafer kazanmaya alışan Osmanlı İmparatorluğu için zaferden mağlubiyete geçişte en belirleyici değişim 1683 Viyana Bozgunu, 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ve 1718 yılında imzalanan Pasarofça Antlaşması'yla başlamıştır. Osmanlılar açısından şok etkisi yaratan bu yenilgilerin ardından kimi yönetici ve aydınlar Batı'nın zenginlik, güç ve özgüveni karşısında kendi toplumlarının yoksul, devletlerinin güçsüz ve gerileme döneminde olduğunu fark etmiştir (Lewis, 2020: 11-12). Kuşku yok ki bu tarihten sonra Osmanlı'nın eski gücünü yitirdiğini fark eden Avrupalılar da Osmanlı'yı "kalplerine korku salmaya" devam eden bir imparatorluk olarak değil "Avrupa'nın hasta adamı" ya da "itibarını muhafaza etmeye çalışan gururlu imparatorluk" olarak görmüştür (Şiviloğlu, 2023: 155-156).

Sürekli gelişme kaydeden Avrupa karşısında gerileyen ve zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu, Batılı devletlere karşı saldırgan tutumundan savunmacı rolüne geçmiştir. "Lale Devri" olarak bilinen dönemde

dikkat çekici reformlar yapılmış olsa da ulema ve yeniçeri ittifakı tarafından bu reformlar engellenmiştir. 18. yüzyıl boyunca çeşitli engellemelere rağmen gerçekleştirilmeye çalışılan reform hareketleri, Osmanlı'nın Avrupa karşısındaki mevcut durumunu düzeltecek düzeye erişememiştir. Bu durum 1789'da gerileme dönemini yaşayan Osmanlı İmparatorluğu'nun tahtına oturan III. Selim ile birlikte değişmiş ve imparatorluğun "en uzun sürekli reform yüzyılı" başlamıştır (Ahmad, 2019: 22-23).

18. yüzyılın sonunda başlayan bu reform haraketleri, 19. yüzyılda öyle bir aşamaya ulaşmıştır ki Türk tarihinde 19. yüzyıl "reform yüzyılı" olarak anılmış ve yine bu yüzyıl için "en hareketli, en sancılı, yorucu ve uzun bir asırdır; geleceği hazırlayan en önemli olaylar ve kurumlar bu asrın tarihini oluşturur" denilmiştir (Ortaylı, 2019a: 34). Çünkü Osmanlı modernleşmesine sahne olan bu uzun ve çalkantılı dönemde siyasal, toplumsal ve ekonomik birçok soruna yanıt bulabilme arayışı söz konusu olmuştur ve dolayısıyla bu dönem, "ağır bir kriz dönemi" olarak da nitelendirilmiştir (Alkan, 2009: 17).

İnalcık'ın ifadesiyle, "Osmanlı-Türk Batılılaşma hareketinin babası ve devlet içindeki umumi reformların temsilcisi" olarak nitelendirilen III. Selim (İnalcık, 2021: 179) hem mevcut gerilemeyi göz önünde bulundurarak hem de 1789 Fransız İhtilali'nin Avrupa'da doğurduğu büyük sonuçları dolayısıyla özellikle askeri ıslahatlara yönelmiştir (Akşin, 2020: 23). Bunun yanı sıra Rusya'yla devam eden savaş, Napolyon'un Mısır'ı işgali, Habsburgların Belgrad'ı alması, Vahhabilerin Hicaz'da güçlenmesi, âyanların Balkanlar'da huzursuzluk çıkarması ve yeniçerilerin de ulemayla ittifak içinde hareket ederek kendi konumlarını tehdit edecek her türlü reformlara karşı direnç oluşturması yine askeri alanda etkin reformları gerekli kılmıştır. İmparatorluğun darboğazda olduğunu fark eden III. Selim, "Nizam-ı Cedit" yani "yeni düzen" isimli modern ordunun kurulmasını sağlamıştır (Ahmad, 2019: 27-28).

Aslında Fransız Devrimi kastedilerek kullanılan Nizam-ı Cedit deyimi ilk zamanlarda; yeniçerileri kaldırmak, ulemanın belirleyici etkisini azaltmak, Osmanlı'yı bilim ve sanat gibi birçok alanda

geliştirmek üzere daha kapsamlı bir mânâda kullanılsa da bu kavram zamanla askeri reformu anlatmak için yaygın şekilde kullanılmıştır. Çünkü III. Selim, Fransız Devrimi'nin demokratik ilkelerini benimsemek yerine devlet sisteminde düzeltmeler yapmak gibi bir reform anlayışıyla hareket etmiştir (Tanör, 2020: 35-36). Bir "geri kalmışlık" ve "yenilgi" bilinci ile devletin nasıl kurtulacağı sorusu temele oturtulmuştur. Bundandır ki Batı'nın aksine Osmanlı'da ve sonrasında modernleşme, "devletin ihtiyaçlarına göre toplumu düzenlemek" şeklinde bir yaklaşımla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Dellaloğlu, 2016: 190).

Yine de III. Selim dönemindeki temel kazanımlar, meşveret usulünün [1] yeniden önem kazanmış olmasıdır. Ayrıca Avrupa başkentlerine ilk defa sürekli temsilcilerin gönderilmesi diplomatik ilerleme olarak görülmüştür. Fransız öğretmenlerden Batı tarzı ordu kurma konusunda yararlanılması da Osmanlı'da ilk defa "asker aydın" tipinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Avrupa ülkeleri ile diplomatik temaslar, Batı düşüncesinin yerleşmesini ve böylelikle Batı'yı referans alan "sivil aydın" (yeni bir aydın) tipini de doğurmuştur. Özetle, özellikle askeri ve diplomatik alandaki gelişmeler, ileride siyasal ve anayasal hareketleri desteklemiş ve ayrıca bu dönemde sosyal bakımdan da ilerlemeler yaşanmıştır (Tanör, 2020: 36-38). Ne var ki eski düzen içerisinde reformlar gerçekleştirmeye çabalayan III. Selim'in en büyük hatası, yeniliklere karşı kışkırtılan muhalefeti görememesi olmuştur (Worringer, 2023: 242). Nitekim III. Selim, yenilik karşıtlarının güç birliği yapmasıyla tahttan indirilmiştir.

1.1.1. Sened-i İttifak

III. Selim'den sonra II. Mahmut'un tahta geçmesini sağlayan ve devletin parçalanmasının önüne geçmek isteyen Alemdar Mustafa Paşa,

[1]Arapça bir kelime olan meşveretin sözlük anlamı "danışma"dır. Meşveret, İslamiyet öncesi Türk devlet geleneğinin ve kültürünün bir parçasıdır. Osmanlı Devleti de meşveret geleneğini uygulamıştır. Konuyla ilgili ayrıntılı bir bilgi için bkz. (Öztürk, 2013: 181).

Rumeli ve Anadolu'da iç karışıklıklara neden olan âyanların problemini meşveret usulü ile çözmek üzere önde gelen âyanları, İstanbul'a "meşveret-i amme"ye davet etmiştir. Gerçekleştirilen toplantıda, Mustafa Paşa'nın sunduğu program tartışılmış ve "Sened-i İttifak" adı verilen belge 7 Ekim 1808'de imzalanmıştır. Niteliği açısından anayasa değil; bir "anayasal belge" olan Sened-i İttifak ile Türk tarihinde ilk kez devlet iktidarının sınırlanabileceği düşüncesi ortaya konmuştur (Gözler, 2020: 161-162).

Sened-i İttifak'ın siyasi tarih açısından önemi; âyanın, devlet iktidarını kontrol altına alma girişimini içermesidir (İnalcık, 2020a: 97). Hakikaten âyanlar, devlet meselelerinin kendilerine danışılarak çözülmesini iktidara kabul ettirmeyi başarmıştır (Küçükömer, 2013: 63). Önemli bir belge niteliği taşıyan Sened-i İttifak'ta, padişah makamının en üstün makam olduğu belirtilmişse de âyanlara padişah ya da hükümet adil davranmadığında isyan hakkı verilmiştir (Berkes, 2020: 141). Diğer yandan bu belgenin Osmanlı padişahının yetkilerini sınırlandırdığı ancak örgütlü birer siyasal hareketi ifade etmediği de öne sürülmüştür (Uyar, 2012: 53).

Çok sayıda tarihçi ve araştırmacı Sened-i İttifak ile 1215'te İngiltere'de düzenlenen ve Kral John ile feodal beyler arasında karşılıklı hak ve görevleri saptayan Magna Carta arasında benzerlik kurmuş ve hatta kimi tarihçiler Sened-i İttifak'ı "Osmanlı'nın Magna Carta'sı" şeklinde nitelendirmiştir (Akşin, 2020: 26; Zürcher, 2020: 45; Küçükömer, 2013: 63). Sened-i İttifak, Osmanlı Magna Carta'sı veya feodalizmin zaferi şeklinde yorumlansa da Karpat, bu sözleşmeyi "Haddi zatında basit bir şekilde vilayet idaresi, reform ve değişim üzerine yapılan bir mutabakattı" şeklinde değerlendirmiştir (Karpat, 2019a: 139).

Benzer şekilde Heper de Sened-i İttifak'ın Magna Carta'dan farklı olduğunu ileri sürmüştür. Heper'e göre, bu belge sayesinde merkezi yönetim, âyanları hizaya getirerek rakip istemediğini ortaya koymuştur (Heper, 2018: 76). Sarıca da Sened-i İttifak için "Osmanlı düzeninde o zamana kadar yeri olmayan, yeni türemiş mütegallibenin haklarının meşrulaştırılması denemesidir" ifadelerini kullanmıştır. Merkezi

otoritenin gücünü artırma yolunda kararlı olan II. Mahmut, bu anlaşmadan çok kısa bir süre sonra anlaşmayı derhal 'hasıraltı' etmiştir (Sarıca, 1980: 96).

Lewis ise 1808'de Osmanlı padişahı tıpkı Orta Çağ İngiltere'sindeki Kral John gibi, beyleri tarafından, kendi gücünü sınırlayan, onlarınkini tanıyan bir belge imzalamaya zorlandığını fakat yine de Sened-i İttifak'ın Türkiye'nin Magna Carta'sı olmadığını ifade etmiştir. Çünkü İngiliz kralından farklı olarak, 19. yüzyılın kaynak ve olanakları Sultan'ın kontrolü altında olmuştur ve o yeni iletişim ve gözetim, denetim ve baskı araçlarına sahiptir. Zaten ilerleyen süreçlerde tahta oturan Sultan Mahmut, onu sınırlandıran her türlü oluşumun başarıyla üstesinden gelerek çağdaşlaşma yolunda önemli adımlar atmıştır (Lewis, 2020: 50-51). Sened-i İttifak'ın niteliğine yönelik farklı görüşlerin ortaya konmuş olması aslında Türk siyasi tarihinde Sened-i İttifak'ın önemli bir yere sahip olduğunun da göstergesidir.

Öte yandan II. Mahmut'un, imparatorluğun yaşaması için zaruri gördüğü reform politikasını gerçekleştirebilmesi için sabredip bir süre beklemesi gerekmiştir. Çünkü II. Mahmut'un tasarladığı reform programı "Osmanlı'yı İslam ilkelerine bağlı bir ortaçağ imparatorluğundan aynı zamanda Batı'nın laik prensiplerine de dayanan modern anayasal monarşiye dönüştürmek anlamına geliyordu". Nitekim Sultan, zaman içerisinde göstermiş olduğu azim, öngörü ve gayretleri sayesinde neredeyse tüm reform fikirlerini uygulamıştır. İlk olarak, geçmişte devletin en güçlü destekçisi konumundaki Yeniçeri Ocağı'nın artık reformlar önünde bir engel olarak çürümüşlüğü temsil ediyor olması sebebiyle Yeniçeri Ocağı kaldırılmıştır. Ardından Yeniçerilere destek veren Bektaşi Tarikatı yasa dışı ilan edilerek önde gelen liderlerinin idama mahkûm ettirilmesi ile ıslahatların yolu açılmış ve bu olay tarihte "Vaka-i Hayriye" olarak anılmıştır. II. Mahmut, daha önce ulema ve yeniçeri ittifakının reform hareketleri önünde bir engel teşkil ettiğini göz önünde bulundurarak ulemanın otoritesini de sınırlandırmış ve ulemanın yalnızca dinsel alanla sınırlı kalmasını sağlamıştır (Kinross, 2020a: 461-467).

Devletin merkezileşmesine engel olan neredeyse bütün muhalefet kaynaklarını yok etmek suretiyle büyük reformlar gerçekleştiren II. Mahmut, bu sebeple Türklerin "Büyük Petrosu" olarak görülmüş ve aydın bir hükümdar denilerek yüceltilmiştir (Karpat, 2018: 249). Ahmet Emin Yalman da II. Mahmut döneminde yürütülen reform hareketlerinin Osmanlı'nın çehresini değiştirdiğini belirterek 1856 yılında Lord Palmerston'un, "Son otuz yılda Türkiye Avrupa'daki tüm uluslardan daha fazla ilerleme kaydetmiştir" sözüne dikkat çekmiştir (Yalman, 2018: 4).

Kuşkusuz II. Mahmut döneminde hayata geçirilen askeri reformlar, toplumsal yaşamın birçok alanına yayılarak bu alanla sınırlı kalmamıştır. Sözgelimi bu süreçte Avrupa'ya öğrenci yollanmış; Tıbbiye ve Harbiye'nin de aralarında olduğu yeni okullar açılmış; hükümet kurumsallaştırılarak bürokrasiye katılmıştır. Osmanlı subayları hem aldıkları modern eğitimlerle hem de dış görüntüleriyle laikliğin sembolü olmuşlardır. Modern üniformalar, bürokratlarca giyilecek frak ve yeni düzenin bir simgesi olarak fes tanıtılmıştır. Yunan aristokrasisi ve Fenerli Rumların tekelindeki tercümanlık işlerini yürütmek üzere Tercüme Odası kurulmuştur. Tercüme Odası'nda, özellikle Fransızcanın Müslüman çevirmenler ve aydınlar tarafından öğrenilmesi; dili öğrenenlerin hürriyet ve anayasalcılık vb. kavramlarla tanışması, Osmanlı tarihi açısından köklü değişimleri doğuracak bir gelişme olmuştur (Ahmad, 2019: 30-31). Ek olarak Batıcı çağdaşlaşma reformlarının en önemli adımlarından biri de kuşkusuz 1831'de ilk Türkçe gazetenin çıkarılması olmuştur. Bu bakımdan II. Mahmut'un reformları, "başarılar dönemi olmaktan çok, başlangıçlar dönemi" olarak tarihteki yerini almıştır (Berkes, 2020: 203).

Başlangıçta olduğu gibi modern bir ordu kurarak gerilemeyi durdurma fikrinin artık geçerli olmadığı görülmüştür. Zaman içerisinde Batı'dan gelen baskılara yalnızca askeri alanda yapılan yeniliklerle direnilmeyeceğinin anlaşılması ile modern bir siyasal, toplumsal ve ekonomik yapının tesisi de zorunlu olmuştur. Zamana uyum sağlayan İmparatorluk, padişahın mutlak yetkilerinden vazgeçerek tebaaya temel

hak ve özgürlükler sağlaması yolunda oldukça önemli adımlar atmıştır. Bu önemli adımlar ise 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı ve 1876 Anayasası sayesinde gerçekleştirilmiştir (Ahmad, 2020a: 12).

1.1.2. Tanzimat Fermanı

II. Mahmut'un halefi Abdülmecid döneminde de merkezileşmeye ve modernleşmeye yönelik reform hareketleri sürmüştür. Öyle ki 1839'dan 1876'ya kadar olan dönem "Tanzimat (reformlar) dönemi" olarak da adlandırılmıştır. Dönemin önde gelen reformcusu ve Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından hazırlanan ve Sultan Abdülmecid adına ilan edilen "Gülhane Hatt-ı Hümayunu" bir diğer adıyla Tanzimat Fermanı, devletin ileri gelenleri, yabancı elçiler ve halkın huzurunda 3 Kasım 1839 tarihinde Gülhane Meydanı'nda okunmuştur. Avrupa devletlerinin desteğini amaçlayan bu fermanda, dört temel reform üzerinde durulmuştur. Bunlar: can, ırz ve mal güvenliğinin sağlanması, mali güce göre bir vergilendirme sistemi, zorunlu askerlik sisteminde adaletin sağlanması ve din ayrımı olmaksızın bütün tebaa için yasa önünde eşitliktir (Zürcher, 2020: 69-70). Kuşku yok ki bu hakların her biri demokratik toplumun temelini oluşturmaktadır.

İnalcık'a göre imparatorluğun içerisinde bulunduğu vaziyet göz önünde bulundurulduğunda, "Tanzimat, geçen felaketli asırların bıraktığı ve son buhranların pek ziyade sarstığı bu çürük yapıya, muntazam bir devlet kadrosu vermek, Osmanlı Saltanatını modern esaslara dayanan bir Avrupa devleti yapmak iddiasında idi" (İnalcık, 2019: 26). Zira Tanzimat Fermanı ilan edilmeden hemen önce Yunanlar 1830'da kendi devletlerini kurmuş, imparatorluk içerisinde milliyetçilik akımı baş göstermeye başlamış ve Batı'nın Osmanlı'nın içişlerine müdahale girişimleri artmıştır. Bu bakımdan parçalanma tehdidi altındaki imparatorluğu reformlar aracılığıyla ayakta tutma çabasının en somut göstergesi Tanzimat'ın ilanı olmuştur (Soyarık Şentürk, 2010: 126).

Tanzimat Fermanı'nın Osmanlı geleneğine tamamıyla uygun olduğunu ifade eden İnalcık'a göre Osmanlı'da üç yüzyıldan bu yana tahta çıkan her padişah zaten tebaasına adil bir yönetim vaat etmiştir.

Fakat Mustafa Reşit Paşa tarafından hazırlanan bu fermanda öyle esaslar vardır ki bu maddeler Osmanlı devlet idaresinde köklü değişiklikler meydana getirmiştir (İnalcık, 2020a: 135).

Benzer şekilde Ortaylı da Tanzimat Fermanı'nın içeriğindeki yeniliklere rağmen geleneksel özellikler taşıdığını belirtmiştir. Öte yandan Tanzimat Fermanı'nı diğerlerinden ayıran nokta, bu fermanın Babıali'nin görüşleri doğrultusunda, onlar tarafından kaleme alınmış olmasıdır. Bununla birlikte Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinin temelinde Avrupa karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nu ayakta tutma endişesi vardır. Bu bilinçle hareket eden reformcular, son yüz elli yılın yarattığı buhrandan çıkış yolunun eskinin restorasyonu ile değil yenilikçi bir yaklaşımla mümkün olabileceğine inanmışlardır. Dolayısıyla nasıl ki 1826'da yeniçerilerin ortadan kaldırılması tarihe "Vaka-i Hayriye" olarak geçmişse 1839'da Tanzimat'ı ilan edenler de "hayırlı düzenlemelerin yapılacağı hayırlı bir devri" müjdelediklerini ileri sürmüşlerdir. Tebaanın yaşamını hükümetin inisiyatifine değil kanunlara bağlayan Tanzimat Fermanı tam da bu sebeple anayasal gelişmelerin başlangıcı sayılmıştır. Bundandır ki Tanzimat Fermanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşmesinin ve toplumun siyasal ve kültürel gelişmesinin manifestosu olarak kabul edilmiştir (Ortaylı, 2019a: 102-104).

Esasında tüm Osmanlı tebaasına, eşitlik esasına göre muamele edileceğine yönelik bir taahhütte bulunan Tanzimat Fermanı ilan edildiğinde gerek Müslümanlardan gerekse Hristiyanlardan eşitliği tesis etmeye yönelik güçlü ve tahripkâr talepler gelmiştir. Aslında Tanzimat'ı hazırlayanlar böyle taleplerin gelebileceğini tahmin edememiştir. Özellikle 1850'lerde, Avrupa ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ticari ilişkilerin genişlemesi, misyonerlik faaliyetlerindeki artış, Hristiyan tebaa üzerinde Aydınlanma döneminin seküler fikirlerinin etkisi, milli ve siyasi şuurun yükselişi, Avrupa devletlerinin Hristiyan tebaaya yönelik ilgilerinin artışı gibi hususların her biri aslında farklı problemleri beraberinde getirmiştir. Hristiyan tebaa, yüzyıllardır itaat ettikleri düzenlemelerden silkinip kurtulmak için acele ederken Avrupalı güçler de bu hususta onlarla iş birliği içerisinde

olmaktan memnun olmuş ve kendi çıkarları açısından meseleleri ele almıştır (Mardin, 1996: 22-23).

Tanzimat Fermanı'nın gerek Avrupalılar gerekse Müslümanlar üzerindeki etkisi de dikkat çekici olmuştur. Sözgelimi Tanzimat'ın Avrupalılar için en anlamlı yanı verilen hakların ırk ve inancı fark etmeksizin tüm Osmanlılara eşit bir şekilde uygulanmasıdır. Müslüman ile gayrimüslim arasındaki ayrımı ortadan kaldıran Gülhane Hatt-ı Hümayunu, Avrupa'da da şaşkınlık yaratmış ve çeşitli spekülasyonları beraberinde getirmiştir. Tanzimat'ı "başarılı bir tiyatro oyunu" olarak görenler olduğu gibi bu fermanın özellikle İngiltere ve Fransa'da halkın duyguları üzerinde derin bir etki yarattığı üzerine tartışmalar yürütülmüştür. Müslüman halk açısından ise gayrimüslimlerin kendileriyle eşit konuma getirilmeleri bir tepkiyi beraberinde getirmiştir (Kinross, 2020a: 481-483).

Tanzimat Fermanı'nın Türk siyasi yaşamındaki en büyük önemi, "Osmanlı padişahının egemenliğini sınırlayan ve bu sınırlamayı tüm halka duyuran ilk belge" olmasıdır. Batı ülkelerinin etkisi ve onların desteğini sağlamak amacıyla ilan edilen bu ferman aslında "Avrupa burjuvazisinin Osmanlı ülkesi içerisindeki eylemlerini güvence altına alan bir yasal çerçeve" olarak da kabul edilebilir. İddia odur ki Abdülmecid de tıpkı II. Mahmut gibi "darboğazı geçtikten" sonra Ferman'ı kaldırmayı planlamış olsa da Avrupa kapitalizminin giderek artan baskısıyla Tanzimat dışında daha başka ıslahatlar da yapılmıştır (Çavdar, 2019a: 24-25). Nitekim gayrimüslim tebaaya daha fazla hak verilmesi konusunda Osmanlı'ya baskı yapan İngiltere ve Fransa'nın isteği ile Islahat Fermanı ilan edilmiştir.

1.1.3. Islahat Fermanı

Tanzimat Dönemi'nin bir diğer önemli fermanı da Islahat Fermanı'dır. Ortaylı'nın "Kıskaçtaki Ferman" şeklinde tanımladığı Islahat Fermanı, bugün bile siyasi tarih yazımında "kaçınılmazlık" veya "gaflet" eseri olarak tartışılmaktadır. Fermanın bu şekilde nitelendirilip üzerinde tartışılmasının sebebi Batılı devletlerin, Osmanlı'ya baskı yoluyla çeşitli reformları yaptırmalarından kaynaklanmaktadır.

Rusya'nın, "hasta adamı" paylaşma arzusuyla başlayan Kırım Savaşı'nda, Osmanlı'nın yanında yer alan Fransa ve İngiltere, bu müttefikliğin bedeli olarak Osmanlı'dan birtakım taleplerde bulunmuştur (Ortaylı, 2021: 36-43).

Tanzimat Fermanı'nda gayrimüslimlere tanınan hakları yetersiz gören, vaat edilen sözleri tutulmamış sayan İngiltere, Fransa ve Avusturya; Paris'te toplanacak barış konferansında Rusya'nın Ortodoks Hristiyan milletler çıkarına isteklerde bulunmasını önlemek amacıyla Islahat Fermanı'nın çıkarılmasını istemiştir. Batının bu talepleri üzerine tartışmalar yürütülse de 1856 yılında Islahat Fermanı ilan edilmiştir (Berkes, 2020: 216). Her ne kadar Osmanlı, Islahat Fermanı'nı "kendiliğinden ilan ettiğini" açıklamış olsa da egemenlik haklarını sadece şekli bakımdan kurtarmıştır. Hakikatte ise Osmanlı, Hristiyan tebaasının hak ve özgürlüklerini düşünmek zorunda kalmıştır ve bu hususta karar mekanizmasının Avrupa devletleri olduğunu kabul etmiştir (Karal, 2007a: 250). Avrupa diktesi bir diğer ifadeyle dış baskılar sonucu ilan edilen Islahat Fermanı, Osmanlı siyasi otoritesinin ne kadar zayıfladığının somut bir göstergesi olmuştur.

Osmanlı devlet müesseselerini, Türk ve İslam halkının psikolojisini hatta haklarını savundukları gayrimüslim tebaanın durumundan bihaber olmalarına rağmen kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı'ya baskı yapan Avrupa devletlerine göre, "Ortada bir hasta, kendilerini bu hastanın varisi telakki eden dört doktor ve hastalığı tedavi için tanzim ettikleri sayısı çok reçeteler vardı. Hasta bu reçetelerin hepsini tatbik ederek sıhhatini kazanacaktı" (Karal, 2007b: 27-28). Öte yandan Batı'nın ıslahat taleplerinin samimi olmadığını; bu taleplerin "birer müdahale bahanesi" olduğunu ifade eden Tunaya'ya göre, kapitülasyonlar içinde sarsılan Osmanlı'nın her türlü kalkınma enerjisi ve imkanından yoksun olmasına rağmen böyle bir devletten ıslahat yapmasını istemek gerçekçi değildi. Üstelik medeniyet adına talepte bulunup hak iddia eden Batılı devletler, aslında "emperyalist" bir politika ile hareket ederek gerçek amacını gizlemiştir (Tunaya, 1999a: 50-51).

Tanzimat Fermanı'ndan daha kapsamlı ve somut olan Islahat Fermanı'nın temel amacı Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında her açıdan tam bir eşitlik sağlamaktır. Bu fermanla, din başta olmak üzere vergi, askerlik, yargılama, eğitim, memurluk ve temsil alanındaki farklar kaldırılıyordu. Ferman, dini dolayısıyla kimsenin aşağılanmamasını öngörüyor, din değiştirme hakkı tanıyor ve İslam dininden ayrılanların ölümle cezalandırılması usulünü sona erdiriyordu. Askerlik bakımından da eşitlik sağlayan Islahat Fermanı ile isteyen gayrimüslimler askerlik hizmeti yapabilecek, yapmak istemeyenler ise bedelli askerlik yapabileceklerdi. Devlet memurluğu serbest olduğu gibi, gayrimüslimlerin askeri ve mülki okullara girebilmesi de kabul edilmişti. Son olarak, gayrimüslimlere eyalet meclislerine seçilebilmelerini sağlayacak siyasal haklar da verilmişti. Anlaşıldığı üzere Islahat Fermanı'yla temel hak ve hürriyetlerin önemli bir kısmı tanınmıştı (Gözler, 2020: 165). Aslında bu ferman, önceki yüzyılda gerçekleşen önemli gelişmelerin kurumsallaşması anlamına gelmiş ve adeta padişahın "bir hukuk rejimi kurmak üzere yayımladığı bir deklarasyon" olarak da yorumlanmıştır (Karpat, 2018: 58).

Islahat Fermanı'nda esas olarak Osmanlı'nın artık yeni bir düzene girdiği ve bütün Osmanlıların "yurttaşlık gönül bağlarıyla" birbirine bağlı olduğu vurgulanmıştır. Diğer yandan söz konusu ıslahatların dış baskı sonucu uygulanması ve 1856 Paris Barış Anlaşması'nda da bu ıslahatlardan söz edilmesi bir bakıma "Osmanlı gayrimüslim tebaasının haklarının uluslararası ipotek altında olması" mânâsına gelmiştir. Ek olarak yüzyıllardır "millet-i hakime" olarak anılan Müslümanların "milel-i mahkume" konumundaki gayrimüslimlerle her açıdan eşit haklara sahip olmak zorunda kalması Müslüman Osmanlılar için adeta psikolojik travmaya yol açmıştır (Somel, 2009: 96-97). Zaten farklı kesimlerin de bu reformlara yönelik tepkileri gecikmemiştir. Öyle ki Ahmet Cevdet Paşa, Islahat Fermanı'nı İslamiyet için bir "yas günü" olarak nitelendirmiştir (Öymen, 2011: 267). Yine, Hristiyanların kendileriyle eşit bir konuma gelmelerini sindiremeyen bazı Müslümanlar, Cidde'de Hristiyanlara saldırarak can kaybına varacak olaylara neden olmuşlardır (Sarıca, 1980: 161-162; Eyicil, 2023: 129).

Anlaşıldığı üzere Tanzimat Dönemi'ni başlatan Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ikinci aşaması olarak görülen Islahat Fermanı, önemli tepki ve eleştirileri beraberinde getirmiştir. Aslında bu eleştirilerin odağında yalnızca Islahat Fermanı yoktur; bir bütün olarak Tanzimat'a yönelik eleştiriler vardır. Tanzimat reformlarına yönelik ilk sistematik eleştiriler ise Namık Kemal ve Ziya Paşa liderliğindeki Yeni Osmanlılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Yeni Osmanlılara göre, Tanzimatçılar, Batı sömürüsünü veya emperyalizmini anlamamışlar, şeriatı unutarak kendi kültürlerini 'kösteklemişler' ve yüzeysel bir Batılılaşma içerisinde olmuşlardır (Mardin, 2020: 12-13).

Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması konusunda endişe duyan Yeni Osmanlılara göre, Avrupa'nın bu "hasta adam"ın çöküşündeki asıl mesuliyet Ali Paşa ve Fuat Paşa gibi Tanzimatçılardır. Onlara göre, bu şahsiyetler, "bir fildişi kulesinden yanlış politikalar" üretiyor ve "bir dalkavuklar oligarşisi" oluşturuyordu. Yeni Osmanlıların neredeyse tamamının Bab-ı Ali Tercüme Odası'nda çalışmış olması ve dolayısıyla dış ilişkilere hâkim ve bir o kadar da Avrupa'daki siyasi sistemler hakkında bilgi sahibi olması onların, "Batı tarzında yetişmiş bir nesil" olarak addedilmesini sağlamıştır (Mardin, 1996: 18-19). Basının kamuoyu oluşturmadaki gücünün de oldukça bilincinde olan Yeni Osmanlılar, giriştikleri mücadelede basını oldukça etkin kullanmışlardır. 1862 yılında Şinasi tarafından kurulan ve sonrasında Namık Kemal'in devraldığı Tasvir-i Efkâr gazetesi Osmanlı münevverleri arasında siyasi bilincin gelişmesinde önemli bir görev üstlenmiştir (Mardin, 2020: 13-14). Bu noktada Yeni Osmanlıların gelişiminde etkin bir rolü bulunan dönemin basınına değinmek faydalı olacaktır.

Osmanlı basını açısından 'matbuat kapitalizmi'nin doğuşunu ifade eden Tanzimat yıllarında, art arda çok sayıda gazete yayımlanmış ve Tanzimat'ın ilanından hemen sonra 1840 yılında özel teşebbüs ile kurulan Ceride-i Havadis, 1860 yılında çıkarılmaya başlanan Tercüman-ı Ahvâl ile birlikte diğer gazetelerin de peş peşe çıkarılması, basının adeta 'serpilmesi' anlamına gelmiştir. Yeni iletişim araçlarının gelişim gösterdiği, edebi türlere ilişkin yeni fikirlerin ortaya atıldığı ve

yeni kitlelere hitap etmek isteyenler için fırsatlar dönemi olarak nitelendirilen böyle bir ortamda, Osmanlı aydınları arasındaki ilk modern muhalefet hareketi olan Yeni Osmanlılar da ortaya çıkmıştır. Meşruti bir sistemin kurulmasını talep eden Yeni Osmanlılar, yeni fikirlere ve basına duydukları ilgileri dolayısıyla otoriteye meydan okumuştur (Findley, 2011: 59-60). Böylece İmparatorluk, artık fermanlarla değil edebi manifestolar yoluyla siyasal modernleşme yolunda ilerlemeye başlamıştır (Baykal, 1990: 19).

Yeni Osmanlıların basın alanındaki ısrarlı mücadeleleri, basın yoluyla siyasi fikirlerini deklare etmeleri ve kamuoyuna yönelik propaganda faaliyeti yürütmeleri onları geleneksel olandan ayırmıştır (Koçak, 2009: 78). Öte yandan gerek Yeni Osmanlıların basını etkin kullanması ve otoriteye karşı muhalif fikir yürütmesi gerekse Kırım Savaşı dolayısıyla basına ilginin artması dolayısıyla Tanzimat döneminde basın, baskı altına alınıp kısıtlanmaya çalışılmıştır. 1857 tarihli Basmahane Nizamnamesi'yle basımevi açılması, kitap basımının izin ve ruhsata bağlanması, ülke ve devlet için muzır olan kitap ve broşürlerin toplatılması ve ilgili basımevlerinin kapatılması konusunda polis yetkili kılınmıştır. 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi ile süreli yayınlar ruhsata bağlanmış, yurtdışında basılan eserlerin ülkeye sokulması yasaklanmış, hükümete gazete kapatma yetkisi verilmiştir. 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi yeterli görülmediğinden 1867 tarihli Kararname-i Ali ile basın daha fazla baskı altına alınmıştır (Tanör, 2020: 111-112). Anlaşıldığı üzere Yeni Osmanlıların çoğunun gazeteci olması ve onların basını etkin kullanması neticesinde basın kanuni düzenlemeler yoluyla baskı altında tutulmaya çalışılmış ve bu baskı giderek artmıştır.

Öyle ki Namık Kemal'in başında bulunduğu Tasvir-i Efkâr ve Ali Suavi'nin baş editörü olduğu Muhbir gazetelerinde yer alan tenkitler, Babıali'nin hem Namık Kemal'e hem de Suavi'ye karşı harekete geçmesine sebep olmuştur. Bu süreçte elbette Ziya Paşa'ya karşı hamleler yapılması da şaşırtıcı olmamıştır. Babıali'nin emri doğrultusunda, Suavi'ye Kastamonu'da bir seyahate çıkması bildirilmiş, Namık Kemal'in Erzurum'a vali muavini olarak tayin

edilmesine karar verilmiş ve Ziya Paşa'nın da Kıbrıs'a nakledilmesi söz konusu olmuştur. Bu 'atamalar' karşısında devletle ilişkilerinin iyice çıkmaza girdiği böyle bir dönemde Yeni Osmanlılar, yürüttükleri mücadelede kendilerini desteklemeye hazır olduğunu bildiren Mustafa Fazıl Paşa'nın özel daveti üzerine yurt dışına gitmişlerdir (Mardin, 1996: 52). Böylece Yeni Osmanlılar, kendilerine uygulanan bu baskılar karşısında yurt dışına giderek mevcut yönetime karşı "İdeallerinden taviz vermektense gönüllü olarak sürgüne giden ilk Osmanlı entelektüelleri" olmuşlardır (Findley, 2011: 60). Daha sonra ifade edileceği üzere Yeni Osmanlılar ya da Avrupa'daki isimleriyle Jön Türkler, yurt dışında yürüttükleri faaliyetlerle 1876 yılında Kanun-ı Esasi'nin ilan edilmesinde önemli rol üstlenmişlerdir.

Yeni Osmanlıların yurt dışındaki faaliyetlerine değinmeden önce, onların, Türkiye'de ve Avrupa'da nasıl isimlendirildiği konusuna da değinmek gerekmektedir. Yeni Osmanlılar, geçmişte ilk olarak "İttifak-ı Hamiyet" adıyla gizli bir dernek olarak kurulmuş ancak Mustafa Fazıl Paşa'nın Osmanlı'daki meşrutiyetçi akımı desteklediğini göstermek üzere Fransızca yayımladığı kimi mektuplarda, kendisini, Genç Türkiye Partisi'nin öncüsü olarak addetmesi ve bunun Avrupa'da rağbet görmesi üzerine Paris'te "Yeni Osmanlılar Cemiyeti" adını benimsemişlerdir. Öyle anlaşılmaktadır ki en başında bile İttifak-ı Hamiyet'in kurucuları, Avrupa'daki "genç" örgütlerden etkilenmişlerdir. Bu etkiyle ilgili olarak Fransızlar, "hasta adam" diye nitelendirdikleri Osmanlı Devleti'ndeki bu oluşuma, "Jeune Turc-Jön Türk"ler demişlerdir. Avrupa'da hem I. Meşrutiyet hem de II. Meşrutiyet kuşağına Jön Türk denilmiştir ancak Türkiye'de Namık Kemallerin kuşağı Yeni Osmanlılar ya da Genç Osmanlılar; II. Meşrutiyet için çaba veren kuşağa ise Jön Türkler denilmiştir (Akşin, 2011: 45-46). Bu kitapta da Namık Kemal ve onun kuşağı Yeni Osmanlılar; II. Meşrutiyet için çaba verenler için ise Jön Türkler şeklinde isimlendirilmiştir.

Yeni Osmanlılar, Türkiye'de olduğu gibi Avrupa'da da gazetecilik faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Lewis'in de ifade ettiği gibi, Ali Suavi Londra'da Muhbir gazetesini yayımlamaya başlamışsa da kısa bir süre

sonra arkadaşlarıyla arası açılmıştır. Bu görüş ayrılığından sonra Namık Kemal ve Ziya Paşa sıkı bir iş birliği içerisinde Hürriyet gazetesini çıkarmaya başlamışlardır. İlk sayıda Namık Kemal tarafından kaleme alındığı düşünülen iki başyazı Yeni Osmanlıların görüşlerini ortaya koymuştur. Bu başyazılar ise Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Osmanlı vatanseverliğinin öne sürüldüğü "Vatan sevgisi imandan gelir"; Kuran-ı Kerim'den alınan ve temsili yönetim iddiasına dayandırılan "Bu hususta başkalarıyla istişare et" başlıklarıyla okuyucuyla buluşturulmuş ve gazetenin sonraki sayıları bu iki başlık etrafında şekillenmiştir. Gazetede, Ali Paşa'nın dahili ve harici politikalarına yönelik eleştirilere de yer verilmiştir. Yine, Ali Suavi'nin Londra'da yayımlanan Muhbir'inin kapandığını, sonrasında ise Paris'te Ulum adında bir gazete çıkardığını belirtmek gerekmektedir. Yeni Osmanlılara hareket ruhu kattığı iddia edilen Mehmed Bey ise Yeni Osmanlılardan ayrılarak Türkçe, Rumca, Arapça ve Ermenice yayımlanan İttihat gazetesini çıkarmış, sonrasında ise Cenevre'ye giderek İnkılap dergisinin yayımlanması sürecine dâhil olmuştur (Lewis, 2021: 211-214).

1867'de Abdülaziz'in Fransa'daki resmi ziyareti sırasında, İstanbul'da yüksek bir mevki elde edebilmek üzere padişahın sempatisini kazanan Mustafa Fazıl Paşa, bu hamlesinden sonra Yeni Osmanlılardan Paris'i terk etmelerini istemiştir. Nitekim Yeni Osmanlıların önde gelenlerinin bir kısmı İngiltere'ye gitmiş ve Paşa'nın değişen bu tavrını "ihanet" olarak kabul etmişlerdir. Sürgünde yaşayan Yeni Osmanlıların birçoğu parasal nedenlerden ötürü kendi içerisinde parçalanmaya sürüklenmişlerdir. Sadrazam Ali Paşa ile arasını düzelten Namık Kemal, 1870 yılında yurda dönmüştür. 1871 yılında Sadrazam'ın ölümüyle birlikte, Ali Suavi ve Mehmet Bey dışındaki diğer üyelerin birçoğu da İstanbul'a gelmiştir. Namık Kemal, İstanbul'da yeniden gazetecilik faaliyetlerine koyulmuş ve İbret gazetesinin başına geçmiştir. Deneme ve makaleleriyle Türk basınında önemli bir yer edinen Namık Kemal, bu defa fikirlerini tiyatro ve şiir yoluyla ortaya koymuştur. Vatanseverlik ve hürriyet konularını temel alan "Vatan Yahut Silistre" oyununun coşkulu bir seyirci tarafından rağbet görmesi ve Namık Kemal'in diğer icraatları hükümet nezdinde bir tepkiye neden olmuştur. İbret gazetesinde yer alan haber ve

tiyatroyu konu alan resmin gazetede yer almasıyla birlikte gazetenin kapatılması emri çıkarılmıştır. Karara karşı gelen Namık Kemal, Abdülaziz'in tahttan indirilmesine dek Kıbrıs'ta sürgünde kalmıştır (Lewis, 2021: 214-218). Görüldüğü üzere özellikle basın alanında seslerini etkin bir biçimde duyuran Yeni Osmanlılar, kuruldukları ilk zamandan sonraki döneme dek idealleri uğruna mücadele vermişlerdir.

Yeni Osmanlılar cephesinde bu gibi gelişmeler yaşanırken, Tanzimat reformlarının sürdürülmesi konusunda iki önemli ismi Fuat ve Ali Paşa'ların ard arda ölümü Sultan Abdülaziz üzerinde büyük bir etki yapmıştır. Onların ölümü sonrası bir tür dizginleri eline alan Abdülaziz, ölçüsüz harcamaları ile bu döneme damga vurmuştur (Kinross, 2020a: 520-521). Nitekim Abdülaziz'in savurgan harcamaları sonucu Osmanlı Devleti, tam bir mali kriz içerisine adeta iflasa sürüklenmiştir.

19. yüzyılın ortaları itibarıyla zaten Avrupa'nın kapitalist sistemine bağımlı hale gelen Osmanlı Devleti, gerek Abdülaziz'in savurganlığı gerekse Anadolu'daki kıtlıklar sonucu Avrupa'ya plansız bir biçimde borçlanmış ve 1875 yılında borç faizlerini ödeyemeyeceğini açıklamıştır. Abdülaziz döneminde çığ gibi büyüyen borçlar, ileride II. Abdülhamid öncülüğünde Osmanlı Kamu Borçları İdaresi'nin (Düyun-u Umumiye) kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca önceden diğer sultanlar tarafından yabancı azınlıklara verilen kapitülasyonlar zaman içerisinde Osmanlı'nın aleyhine daha da genişletilmiştir. Aslında süreç içerisinde Osmanlı'nın ekonomik bağımsızlığını adeta yitirmesi, Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler gibi oluşumların neden ve hangi şartlar altında ortaya çıktıklarına dair bir cevap niteliğinde olmuştur. Büyük resme bakıldığında bu koşullar altında, Osmanlı içerisinde kimi aydınların Osmanlı'nın bağımsızlığını sağlama üzerine kafa yormaları şaşırtıcı değildir (Macfie, 2003: 18-19). Tanzimat öncesi dönemde izlenen politikalar ve Tanzimat döneminde yaşanan birçok gelişme Osmanlı'nın bağımsızlığını dahi derinden etkilemiştir.

Bu açıdan bakıldığında, Tanzimat'ın sonuçları itibarıyla ülkenin geleceğini nasıl etkilediği sorusu temel tartışma konularından biri

olmuştur. Tanzimat politikalarını, kameralizm kavramı[2] üzerinden değerlendiren Şerif Mardin'e göre, Tanzimat'ın mimarları kameralizmden esinlenmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nda idari, hukuki ve iktisadi tedbirlerle "Osmanlılık" şuuru yaratabileceklerini düşünmüşlerdir. Ancak Tanzimat reformcularının bu amaçları uzun vadede gerçekleşmemiştir. Çünkü Mardin'in ifadesiyle "Tanzimat'ı başlatanların çok iyi anlayamadıkları" birtakım hususlar vardır. Her şeyden önce Tanzimat reformları, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı sömürgesinde ve onların menfaatleri için bir amaç olarak kullanılması fikrini doğurmuş ve ayrıca farklı devletlerle imzalanan ticaret anlaşmalarında Osmanlı'nın kendi çıkarlarını koruyamaması da Batı'ya karşı bir tepkiyi beraberinde getirmiştir (Mardin, 2020: 12-13).

Tanzimat döneminde Batılılık, felsefi ve ekonomik bir sistem olarak değil; daha çok yüzeysel biçimde adab-ı muaşeret usulleri ve Batı'ya özgü moda anlayışı açısından örnek alınmıştır. Bu dönemde giyim, ev eşyası, evlerin stili ve hatta kişiler arası iletişim 'Avrupai' bir görünüm alsa da buradaki değişimler esasen yüzeysel kalmıştır. Batı taklitçiliği Osmanlı'nın manevi değerleri açısından eleştirileri gündeme getirmiştir. Öyle ki söz konusu eleştiriler Türk edebiyatında Ahmet Mithat'ın "Felatun Bey"leri, Recaizade Mahmut Ekrem'in "Bihruz"ları ve Ömer Seyfettin'in "Efruz"ları olarak karşılık bulmuştur (Mardin, 2020: 13-15). Bahsi geçen bu karakterler, dönemin burjuva gençliğini temsil eden, kurdukları cümleler arasına Fransızca sözcükler serpiştiren ve yanlış Batılılaşmayı temsil eden tiplerdir. Tanzimat romancıları bu

[2]"18. yüzyıl Avrupasında bazı krallar tebaanın verimliliğini artıracak bir koruyucu tedbirler bütününü devletin olağan bir politikası haline getirmişlerdi. Krali bir otoritenin bir temsilciler meclisiyle paylaşılmadığı ülkelerde bile milli devlet kurmak isteyen hükümdarlar tebaanın mülkiyet haklarının garanti altına alınmasının zorunluluğunu anlamışlar, eğitimi halka yaymanın kendilerine getireceği faydayı algılamışlardı. Milli devletlerin kurulmasına ve orta sınıfların güç kazanmasına paralel yürüyen bu politika, aynı zamanda milli bütünlük kurmayı ve feodalizmden kalan imtiyaz "cep"lerini temizlemeyi amaçlıyordu. Bu idare sistemine sonradan "aydın despotizmi" denmiştir. O zamanlar Avrupa'da yeni gelişmekte olan devlet bilimlerinde ise bu ögelere "kameralizm" adı veriliyordu" (Mardin, 2020: 12).

karakterler üzerinden, Avrupai değişimin yanlış yönlerini benimseyen ve taklitten öteye geçemeyen kitleleri eleştirmiştir.

Yine, Tanzimat'ı savunanlara göre çağdaş Türkiye'nin ya da modern ulus devletinin temelleri Tanzimat'la birlikte atılmıştır. Aksi görüşü savunanlara göre ise Tanzimat yönetiminin bilinçsiz tavrı Osmanlı'nın çöküşüne sebep olmuş ve bilinçsiz politikalar sonucu Osmanlı, Batı'nın "hasta adamı" haline dönüşmüştür (Toprak, 1989: 1). Bu bakımdan Tanzimat dönemindeki reformları Roma paralarında rastlanan, bir yüzü öne diğer yüzü arkaya bakan Janus'a benzeten Findley'e göre, Tanzimat'ın getirdikleri bir taraftan özellikle Balkanlarda milliyetçiliğe diğer taraftan Avrupa karşısındaki kendi geri kalmışlığından kurtulma umuduna yön vermiştir. Dolayısıyla Tanzimat, "bir yandan yaklaşan çöküş tehlikesini haber veren bir buhranlar dönemi, bir yandan da yenilenişe delalet eden reformlarda hızlanma dönemi" olarak betimlenmiştir (Findley, 2011: 40).

Bu görüşler ışığında ancak daha bütüncül bir yaklaşımla Tanzimat dönemine bakıldığında, bu önemli tarihsel dönemde eskiyi ihyaya yönelik bir söylemin yanında "yeni bir düzen yaratma" fikrinin hâkim olduğu görülmektedir. Bu bakımdan Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı yeni bir düzen arayışının en somut göstergeleri olmuşlar ve bu fermanlarla birlikte cemaat sisteminin çözülmeye başlaması ve mali güçlüklerin yarattığı problemlerle birlikte adalet ve eşitlik temaları gündeme gelmiştir. Dolayısıyla Tanzimat dönemindeki tanzimat ve ıslahat çabaları bugünkü Türkiye'nin düşünsel ve kuramsal arka planında önemli bir zemin oluşturmuştur (Alkan, 2009: 19-20).

Tanzimat dönemi (1839-1876); Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı gibi fermanlardan ibaret değildir. Bir bütün olarak Tanzimat dönemi; siyasal yaşamdaki gelişmeleri anlatsa da bu dönemde başta basın olmak üzere eğitim, edebiyat, kültür ve toplumsal yaşam açısından önemli gelişme ve değişimler yaşanmıştır. Tanzimat'la ilgili en önemli miras elbette ki Osmanlı'da yeşerip Cumhuriyet'e miras kalan anayasa, özgürlük ve eşitlik gibi kavramlar olmuştur.

1.1.4. I. Meşrutiyet ve Abdülhamid Dönemi

1876 Kanun-ı Esasi'nin ilanı ile başlayan I. Meşrutiyet, iki yıl gibi kısa bir ömre sahip olsa da baskıcı rejime karşı yeni bir arayışın ifadesi olması sebebiyle önemi büyüktür. Nasıl ki Tanzimat Dönemi aslında III. Selim ve II. Mahmut yıllarını içine alan bir birikimin sonucuysa I. Meşrutiyet'in oluşumunu sağlayan da Tanzimat yılları olmuştur. Zira Tanzimat dönemindeki ekonomik ve sosyal başarısızlıklar, iç karışıklıklar ve dış müdahaleler ve baskıcı rejim, I. Meşrutiyet'in doğuşunu hazırlamıştır. 15 yıllık Abdülaziz dönemi "barış dönemi" olarak nitelendirilmişse de aslında bu süreç savurganlık, borçlanma politikaları dolayısıyla Osmanlı ekonomisinin mali iflasını beraberinde getirmiştir. İç ayaklanmalar sonucu çok sayıda eyaletin özerk statülere kavuşması Tanzimat'ın siyasal açıdan başarısızlığının kanıtı olarak görülmüştür (Tanör, 2020: 121-122).

Yapılan yenilikler dış müdahaleleri artırmıştır. Adeta siyasi bunalım içerisinde iktidar kendi baskı düzenini artırırken bir yandan da kendi karşıtını yani siyasal muhalefeti doğurmuştur. Nitekim bu muhalefet ilk olarak 1859 yılında gerçekleşen ve "Kuleli Vakası" olarak bilinen başarısız bir darbe girişimiyle sonuçlanan olayla kendini göstermiştir. Tanzimat döneminin asıl muhalif hareketi Genç Osmanlılar ile ortaya çıkmıştır. Genç Osmanlılar, Tanzimat'ın olumlu yanlarını gördükleri gibi Tanzimat'ı gerçek bir hukuki ve sosyal reform olarak da kabul etmemişler ve çözüm yolu olarak anayasalı bir rejimi önermişlerdir. Ekonomik çöküntü, dış müdahaleler, eşitlik uygulamasının Müslümanlar aleyhine sonuçlar doğurması ve ayrıca Batı taklitçiliği vb. konularda eleştirilerde bulunan ve basının gücünden de yararlanan Genç Osmanlılar, kendilerine yönelik baskılardan ötürü Avrupa'ya kaçmışlar ve asıl mücadelelerini gittikleri yerlerde sürdürmüşlerdir (Tanör, 2020: 122-124).

Gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yürüttükleri çalışmalar sonucunda, ordu ve bürokraside etkin faaliyet gösteren Yeni Osmanlılar, Mithat Paşa önderliğinde harekete geçmiş ve ordunun da desteğini alarak Abdülaziz'i 1876 yılında tahttan indirmiş ve yerine V. Murat'ı tahta çıkarmışlardır. Ardından V. Murat'ın psikolojik sorun

yaşadığı öne sürülerek anayasal düzeni kurma sözü veren II. Abdülhamid tahta çıkarılmıştır (Unat, 2020: 32). Abdülhamid hem verdiği sözü yerine getirmek hem de Batı müdahalesini engellemek üzere Kanun-ı Esasi'nin hazırlanması yönünde çalışmaları başlatmıştır (Akşin, 2020: 41).

Balkanlar'daki gelişmeleri görüşmek üzere düzenlenen Tersane Konferansı'nda, Rumeli'deki sorunlar tartışılırken Osmanlı Devleti'ne yönelik despotluk iddiaları ve ıslahat istekleri karşısında Osmanlı bürokratlarının, "Şu duyduğumuz top sesleri Osmanlı Devleti'nin artık anayasal bir monarşi olduğunu ilan ediyor, her şey düzelecek" sözleri zamanlama açısından oldukça manidar olmuştur (Ortaylı, 2019b: 14; Ortaylı, 2023: 21). Hakikaten Kanun-ı Esasi'yi selamlayan top salvolarının zamanlaması, Batı devletlerini yumuşatmak için Abdülhamid tarafından bilinçli bir şekilde ayarlanmıştır (Kinross, 2020a: 530).

Hukuki olarak padişahın tek yanlı bir işleminden doğan Kanun-ı Esasi'nin temel ilkelerine bakıldığında; vatandaşlık hakkı, kişi hürriyeti, kişi güvenliği, ibadet hürriyeti, basın hürriyeti, eşitlik ilkesi gibi hak ve hürriyetlerin düzenlendiği görülmektedir. Kanun-ı Esasi ile birçok temel hak ve hürriyet tanınmış ve yargı padişahın egemenliğinden çıkarılmış olsa bile yasamada son söz padişaha aittir ve hükümet de padişaha karşı sorumludur. Özetle, padişah egemen konumunu sürdürmeye devam etmektedir. Dolayısıyla Kanun-ı Esasi ile tam manasıyla "sınırlı (meşruti) monarşi" sistemi kurulamamışsa da bu haliyle mutlak monarşiden çıkıldığı söylenebilir (Gözler, 2020: 166-169). Ayrıca Osmanlıcılık ideolojisinin değer kazandığı bu yeni düzende "Sultan'ın tebaası millet, Yunan, Ermeni ya da Müslüman olarak değil; yeni bir kavramla Osmanlı milleti olarak" tanımlanmıştır (Macfie, 2003: 22).

Osmanlıcılık ideolojisi, Osmanlı tebaası arasında ulusal dayanışma anlayışına dayalı bir doktrindir. Osmanlıcılık ideolojisi; Osmanlı vatanını sevmek, hanedanlığa sadakat duymak ve bir yandan reformlar yoluyla bir yandan da İslami özelliği koruyarak İmparatorluk'un yaşatılması inancı şeklinde özetlenebilir (Worringer, 2023: 261).

Osmanlılığın ideolojik açıdan değer kazandığının en somut göstergelerinden biri Meclis'in açılış töreninde Times gazetesi muhabirinin Hristiyan olmayan mebusların kendisine gösterilmesini istemesi üzerine bir paşanın, "Bu mebuslar kamilen Osmanlıdır. Artık Müslüman veyahut Rum ve Ermeni değildir" sözleri ile yaşanmıştır (Karal, 2007b: 497).

Öte yandan Ortaylı, Kanun-ı Esasi'nin amaç ve ruhuna uygun olmasa da kimi "garip ve ünlü" maddeler nedeniyle hak ve özgürlüklerin esaslı bir şekilde zedelendiğine dikkat çekmiştir. Sözgelimi 113. madde ile padişah bir kimsenin siyasal bakımdan sakıncalı olduğuna karar verebilir, o kimseyi doğrudan sürgün edebilirdi. Bu açıdan Kanun-ı Esasi'den hemen sonra Mithat Paşa'nın sürgüne yollanması meşruti bir yönetimin ruhuna aykırıdır ancak Kanun-ı Esasi'ye uygundur. Ayrıca 12. maddede "Matbuat kanun dairesinde serbesttir" denilerek her ne kadar basın anayasal bir koruma altına alınmış olsa da aslında bu madde basın özgürlüğü açısından sakıncalıdır; çünkü bu madde sansür rejimi için bir dayanaktır (Ortaylı, 2018: 73). Bunların da ötesinde bu anayasanın en önemli eksiği "Padişaha olağanüstü durumlarda anayasayı askıya alma hakkı" vermesidir (Aykol, 2009: 53).

Nitekim Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı gerekçe gösterilerek parlamento rejimine son verilmiştir (İnalcık, 2020a: 209). Anayasayı askıya almak ve meclisi dağıtmakla yetinmeyen Abdülhamid bir yandan Tanzimat reformları ile 'zedelenen' geleneksel padişah otoritesini tesis etmeye koyulmuş ve böylelikle baskı ve gericilikle neredeyse aynı anlama gelen Abdülhamid'in istibdat rejimi başlamıştır. Anayasal reformların reddedilmesi suretiyle sultanın mutlak otoritesine ve Müslüman milletinin üstünlüğüne dayanan Abdülhamid iktidarında, özgürlükçü, laik ve milliyetçi değerlerin yayılmasının önüne geçmek istenmiştir (Macfie, 2003: 22-23).

Böyle bir ortamda basın da sansür altına alınmış ve mizah gazeteleri başta olmak üzere karikatürler de yasaklanmıştır. Sansürün boyutları öyle noktalara ulaşmıştır ki haber ve yazılar yayımlanmadan evvel

sansür kuruluna gönderilmiştir. Sansür memurlarının Abdülhamid'den daha şüpheci bir yaklaşıma sahip olması sebebiytle gazeteler ağır sansüre uğramış ve sansüre uğrayan ilgili yerler beyaz boşluklar haline çıkarılmıştır. Devletin resmi gazetesi Takvim-i Vekayi'nin 1890'da yanlış baskı yüzünden kapatılması ve ancak 1908'de yeniden çıkarılması, Abdülhamid döneminde sansürün şiddetini anlamak açısından önemli bir olaydır (Akşin, 2020: 46).

İstibdat rejimi ve basın arasındaki ilişkinin zaruriyetle üzerinde durulması gerektiğini belirten Karal'a göre, II. Abdülhamid döneminde, "basın üzerine koyu bir zulmet perdesi örtülmüştür". Hakikaten I. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte basında esen bahar havası çok kısa sürmüştür. Karal'a göre, istibdat korkuya dayanmaktadır ve korkunun asıl sebebi "güvensizliktir". Dolayısıyla II. Abdülhamid'i istibdatçı bir hükümdar konumuna getiren şey de tam olarak güvensizliktir. Aslında II. Abdülhamid Kanun-ı Esasi'yi ilan ettiği ve Mebuslar Meclisi'ni açtığında basında onu öven yazılara yer verilmiş ve millet tarafından da alkışlanmıştır; ancak Osmanlı-Rus Savaşı baş gösterdiğinde gerek basın gerekse millet bu savaşın sorumlularını araştırma yoluna girmiştir. Durum karşısında meşrutiyetçi fikirler yerine istibdatçı fikirlere sarılan II. Abdülhamid, Osmanlı halkını adeta "çocuk seviyesinde" görmüş ve tıpkı anne-babalar gibi zehirli şeyleri yasaklama yoluna girmiş ve böylece II. Abdülhamid'in sansür rejimi kurulmuştur (Karal, 2007b: 411-412). Ancak bilinmelidir ki uzun yıllar süren baskı rejimine rağmen Tanzimat'ın hedefleri paradoksal biçimde devam etmiştir.

Parlamentonun feshinden sonra ilk on yıl içerisinde Abdülhamid'in istibdat yönetimine karşı birkaç darbe girişimi dışında bir karşı çıkış görülmemiştir. Buna karşın eyleme yansımayan ancak aydınlar çevresinde düşünsel alanda gelişmeler yaşanmıştır. 1860 ve 1870 hareketinin önde gelen isimlerinden Namık Kemal, Şinasi ve Ziya Paşa gibi Yeni Osmanlılar, geçmiş eserleriyle Jön Türklerin düşünsel hareketinin ortaya çıkmasında etkili olmuşlardır. Düşünsel düzeyden eyleme geçişteki ilk adım ise genç aydınlar tarafından kurulan gizli örgütler olmuştur. Bu örgütlerin ilki 1889'da Askeri Tıbbiye öğrencileri

tarafından kurulan "İttihad-ı Osmaniye"dir. Başta İbrahim Temo olmak üzere İshak Sükuti, Abdullah Cevdet, Mehmed Reşid gibi isimler diğer okullara kıyasla çağdaş bir eğitim görmüş ve yabancı dil bilen isimler Avrupa'dan gelen gazeteleri takip etmiştir. Örgüt üyelerinden tutuklanan ve sürgün edilenlerin önemli bir kısmı zaman içerisinde yurt dışına kaçarak Paris'te Ahmet Rıza Bey ile ilişki kurmuşlar ve "Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti" ismini almışlardır (Çavdar, 2019a: 59-64). Bu genç insanlar ileride Osmanlı Devleti'nin en önemli dönemlerinde rol oynayan İttihat ve Terakki'nin ana kadrosunu oluşturmuştur.

Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti, muhalif kişi ve çevrelerle kurduğu ilişki sonucu tanınmış ve hem ülke içinde hem de ülke dışında şubeler kurarak örgütlenme yoluna girmiştir. Zaman içerisinde yurt dışındaki örgütlenmelerin gücü artmış ve özellikle Paris şubesi İstanbul'a kıyasla merkez gibi çalışmıştır. Türkçe Meşveret, Fransızca Mechveret Supplément Français gazeteleri Harbiye ve Tıbbiye öğrencileri üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Benzer şekilde Mizan, Osmanlı, Kanun-ı Esasi ve Hak gazeteleri de genç aydınlar üzerinde aynı etkiye sahip olmuştur (Tunaya, 1988: 20). Öte yandan Abdülhamid yönetimine karşı yalnızca genç öğrenciler tarafından gizli cemiyetler kurulmamıştır. Ahmet Rıza Bey örneğinden hareketle Paris başta olmak üzere Cenevre ve Kahire gibi merkezlerde bir araya gelen aydın gruplaşmaları ve subaylar tarafından oluşturulan gizli komiteler de Abdülhamid yönetimine karşı farklı siyasal nüveleşmelerdir. Bu üç farklı kesim başlangıçta birbirinden ayrı gözükse de hafiye ve jurnal örgütlerinin faaliyetleri sonucu bu üç farklı kesim arasında zaman içerisinde bağlantılar kurulmuştur. Bunların her biri Avrupa'da "Jön Türkler" olarak isimlendirilmişlerdir (Berkes, 2020: 389-390).

Aslında bir bakıma Abdülhamid'in despotik yönetimi ve muhafazakâr modernleşmeci politikalarına rağmen öncüsü olduğu hemen her kurum iktidarının sonunu hazırlayacak kadroların beşiği olmuştur. Ordudan tıbbiyeye, mühendislik okullarından idari mekanizmalarda görev yapan bürokratlara dek çok sayıda farklı unsurun bir araya gelmesi ile oluşan Jön Türkler, hiçbir zaman tek bir

eksen üzerinde kesinleşmeyen ideolojiye sahip olmuşlardır. Kendi içlerinde görüş farklılığına sahip olsalar da devletin devamlılığını sağlamak onların ortak özellikleri olmuştur (Ünüvar, 2009: 130-131). İfade etmek gerekir ki Jön Türklerin amaçları devleti kurtarmak ve devletin devamlılığını sağlamak konusunda benzer olsa da fikirleri, yolları ve yöntemleri birbirlerinden farklılık arz etmiştir.

Bu noktada Jön Türkler tarafından benimsenen iki doktrinden söz etmek yerinde olacaktır; çünkü Jön Türkler Batı'yı ve Batılılaşmayı bu doktrinler çevresinde okumuşlardır (Tunaya, 1999a: 86). Gerek Auguste Comte'un pozitivist felsefesini benimseyen Ahmet Rıza Bey'in gerekse Fransız sosyolog Le Play'in düşüncelerinden etkilenen Prens Sabahattin'in görüşlerini daha detaylı ele almak gereklidir. Çünkü bugünkü siyasal partilerin ana damarları dahi bu iki görüş etrafında biçimlenmiştir. Sözgelimi Ahmet Rıza Bey'in önderi olduğu "İttihat ve Terakki", Cumhuriyet Halk Partisi'nin; Prens Sabahattin'in önderi olduğu "Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti" ise Ahrar Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Demokrat Parti ve Adalet Partisi'nin bugünkü siyasi uzantıları olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu iki ana görüşün hangi felsefi akım çevrevesinde şekillendiğini anlamak önem taşımaktadır. Ahmet Rıza Bey'in ilham aldığı Comte'un pozitivist akımı; düzen ve ilerleme olarak özetlenebilir (Sarıca, 1980: 258-260).

Hatta bu esinlenmeden hareketle, Ahmet Rıza Bey'in önderi olduğu derneğin adı da "İttihat ve Terakki" olmuştur. Devletin düzenleyici rolünü benimseyen pozitivizm akımı, Osmanlı bürokratlarının dünya görüşünü desteklemiştir. Ahmet Rıza Bey ve arkadaşları, "merkezci, tekelci devletten yana, yukarıdan aşağı reformları savunuyorlardı. Devletin vesayetinde bir Müslüman-Türk burjuvazisi geliştirmeyi düşünüyorlardı. Devlet eliyle milli burjuva yetiştirebileceğine inanıyorlardı". Prens Sabahattin'in ilham kaynağı Le Play'in görüşü ise "kuvvetler ayrılığı, yerinden yönetim, yerel yönetime katılma gibi ilkeler bireye geniş bir özgürlük alanı sağlar. Bireyler birer aktif vatandaştırlar." fikrini esas almaktaydı. Prens Sabahattin ve arkadaşları,

"özel teşebbüsü, adem-i merkeziyetçi (yerinden yönetimci), klasik bir liberal devlet kurulmasını, böylece dışa bağımlı burjuvazinin devlete egemen olmasını" savunuyordu. Bu görüşün gerçekçi yanı, kapitalizme geçilecekse bunun "Osmanlı tipi ceberrut" bir devletle sağlanamayacağıdır ancak "adem-i merkeziyetçi" anlayışın devletin dağılmasını hızlandıracağı da gözden kaçırılmamalıdır (Sarıca, 1980: 259-260).

Jön Türklerin fikirlerini ve eylemlerini daha iyi anlayabilme yolunda 1902'de Paris'te gerçekleştirilen I. Jön Türk Kongresi tam bir kilometre taşı olarak nitelendirilebilir. Kendi içerisindeki problemleri çözmek ve ortak bir çatı altında toplanmak amacıyla bir araya gelen Jön Türk üyeleri, gerçekleştirilen kongre sonrası ikiye bölünmüştür. Bu bölünmenin temelinde; tasarlanan devrime ordu ve yabancı devletlerin yardımının sağlanıp sağlanmayacağı vardır. Prens Sabahattin'in lideri olduğu Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti, diğer ülkelerle iş birliği yapılmasını ve ordu müdahalesini gerekli görmüştür. Ahmet Rıza Bey'in başında olduğu Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ise ordunun devrimde rol oynamasını istemiş fakat devrime yabancı devletlerin karışmasını istememiştir. İttihatçılar, asker-sivil bürokrat iş birliğine dayanan merkezi bir yönetim amaçlamıştır. Teşebbüs-i Şahsiciler ise burjuvazinin iş birliğine dayanan federatif yapılı ve bireysel girişimleri destekleyici bir yapı istemiştir. II. Meşrutiyet döneminde İttihatçılar iktidarda yer alırken; Teşebbüs-i Şahsiciler ise Ahrar, Osmanlı Demokrat, Ahali ve Hürriyet ve İtilaf fırkaları içerisinde var olmuşlardır. Milli Mücadele döneminde yaşanan problemlerin bir kısmı da bu iki görüş arasındaki mücadeleden kaynaklanmıştır. İki grup arasındaki fikir ayrılığı Cumhuriyet döneminde de kendini göstermiş ve bu görüş ayrılıkları farklı siyasi partilerin kurulmasına neden olmuştur (Uyar, 2012: 55-56).

İfade etmek gerekir ki başlangıçta azınlıkta olsa da Ahmet Rıza Bey'in görüşleri Jön Türkler arasında ağırlık kazanmıştır. Nitekim Ahmet Rıza Bey ve arkadaşları tarafından ismi değiştirilerek yeniden kurulan "Terakki ve İttihat Cemiyeti", Rumeli'de hızlıca örgütlenmiş ve Selanik'te çoğunluğu subaylar tarafından kurulan "Osmanlı Hürriyet

Cemiyeti" ile birleşerek güç kazanmıştır. Saltanatçı, hilafetçi, Türkçü, cumhuriyetçi gibi çok sayıda farklı siyasi görüşü aynı çatı altında toplayan bu cemiyetin tek bir amacı olmuştur: "zorbalık yönetimini yıkmak". (Sarıca, 1980: 260-261).

1907 yılında gerçekleştirilen II. Jön Türk Kongresi ile geçici bir süreliğine de olsa istibdat rejimine karşı mücadele eden diğer ihtilalci cemiyetler de İttihat ve Terakki Cemiyeti ismi altında birleşmiş ve Abdülhamid'e yönelik muhalefet giderek yoğunluk kazanmıştır. Meşrutiyet'in ilanını sağlayan en önemli olay ise İngiltere Kralı ile Rus Çarı'nın 9 Haziran 1908 tarihindeki Reval'deki gizli görüşmeleri ile yaşanmıştır. Reval görüşmeleri, batı medyasında Osmanlı'nın paylaşılması olarak yorumlanmış ve bu görüşmelerin yankıları Osmanlı kamuoyunda büyük tepkilere yol açmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti, imparatorluğun başına gelen tüm felaketler gibi son gelişmelerden de II. Abdülhamid'i sorumlu tutmuş ve bu kararın önüne geçebilmek için de Abdülhamid iradesini devirmek üzere harekete geçmiştir. İttihat ve Terakki üyesi ve Resne Komutanı Kolağası Niyazi Bey'in dağa çıkması ile devrim adeta başlamıştır. Zaten Niyazi Bey'in, dağa çıktığı gün yayımladığı bildiride "… kamuoyu Kanun-ı Esasi'nin (Anayasa) tekrar yürürlüğe konulmasını istemektedir" ifadeleri İttihat ve Terakki'nin amacını açıkça ortaya koymuştur. II. Abdülhamid bu ayaklanmadan ciddi biçimde rahatsız olsa da olaylar karşısında hemen boyun eğecek bir karaktere sahip olmayan Abdülhamid, ayaklanmayı bastırmak üzere çeşitli girişimlerde bulunmuştur. İstenen sonucun elde edilemeyeceğini anlayan Abdülhamid, Şeyhülislam'ın da görüşüne başvurarak, "Anayasa'nın ilanı benim zamanımda olmuştur; kurucusu benim. Bir müddet görülen lüzum üzerine yürürlükten durdurulmuştu. Nazırlar Kurulu'na gidiniz, bunları söyleyiniz ve ilan için tutanağın yazılmasını istediğimi bildiriniz" diyerek Meşrutiyet'i yeniden ilan etmiştir (Karal, 1999: 18-40).

Şüphesiz burada Abdülhamid'in kendisini Meşrutiyet'in kurucusu olarak addetmesi oldukça dikkat çekicidir. Tarihi bir gerçek de şudur ki gerek I. Meşrutiyet gerekse II. Meşrutiyet onun devrinde ilan edilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı, Abdülhamid'in istibdat rejimini yıkma

konusunda harekete geçen İttihat ve Terakki için de yepyeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. İttihat ve Terakki hem Meşrutiyet'in ilanı yolunda gösterdiği çabalarla hem de Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte giriştiği faaliyetlerle bugünkü Türkiye'nin tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur.

1.1.5. II. Meşrutiyet ve İttihat ve Terakki İktidarı

Tunaya'ya göre, Jön Türklerin, ülkedeki diğer özgürlük savaşçılarıyla birleşerek adeta Abdülhamid'in ismiyle özdeşleşen istibdat rejimini yıkması; hem Osmanlı siyasal rejimi hem de Türk demokrasisi açısından mühim bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü 23 Temmuz 1908 tarihine değin Osmanlı siyasal rejiminde açık bir çoğulculukten söz edilemezken; bu tarihte Hürriyet'in İlanı'yla birlikte, meşrutiyetçi bir rejim kurulmuştur. Çok partili rejimin de başlangıcı sayılan bu süreçte, Kanun-ı Esasi'de yapılan değişikliklerle Türk demokrasisinin gelişmesi adına cesur adımlar atılmıştır. Tunaya'nın, "Bayram havası içindeki insanlar mucizelerin acele bekleyicileri olarak cennetin kapılarını açan demokratik bir rejime kavuşma helecanını çok kısa bir süre de olsa yaşamışlardır" ifadesi bir bakıma II. Meşrutiyet'e duyulan özlemi ortaya koymaktadır (Tunaya, 1988: 3). Yine bu ifade II. Meşrutiyet ile birlikte 'esen bahar havasının' ne denli az süreceğini göstermekte ve Meşrutiyet'in Türk siyasi tarihi açısından önemini tüm açıklığı ile ortaya koymaktadır.

İttihat ve Terakki, Rumeli'de Hürriyet'i ilan etmiştir fakat İstanbul'da, Anadolu'da ve Arap ülkelerinde meşrutiyet Abdülhamid tarafından ilan edilmiştir. Bu durum İttihat ve Terakki'yi, Abdülhamid'in padişahlığını sürdürmesine razı olmak mecburiyetinde bırakmıştır. Dolayısıyla İttihat ve Terakki içerisinde genel politikalarıyla çelişkili de olsa "Abdülhamid iyi bir padişahtı, fakat çevresindeki birtakım insanlar kötüydü, onu onlar kandırdıkları için bazı kötülükler yapılmıştı" türünden bir savunma politikası vücut bulmuştur. Bununla birlikte Meşrutiyet'in ilanı toplumsal ve siyasal alanda olduğu gibi basın açısından da büyük bir hareketlilik meydana getirmiştir. 24 Temmuz 1908 tarihinde gazeteler haberlerini sansür

engeline takılmaksızın yayımlamış ve bu özgürlük ortamında dergi, gazete ve kitap sayısında büyük artış yaşanmıştır. Örgüt ve yayınlarıyla kadın hareketleri; grev hakkı ve örgütleriyle işçi hareketleri ortaya çıkmıştır. Prens Sabahattin ülkeye dönmüş ve onu destekleyenler tarafından Türkiye'nin ilk siyasi partisi Ahrar Fırkası kurulmuştur (Akşin, 2005: 27).

Bu önemli gelişmelerin yanında Meşrutiyet'in yeniden ilanı öyle eşsiz bir özgürlük havası estirmiştir ki çok sayıda fikir akımı bu süreçte gelişebilme fırsatı bulabilmiştir. Tunaya, Osmanlı tarihinde ilk defa II. Meşrutiyet'le birlikte "siyasi hürriyet ikliminin fikri bir canlılık" meydana getirdiğini ifade etmiştir. Elbette imparatorluk içerisinde o zamana dek ıslahatları destekleyen ya da engelleyen fikir hareketlerine rastlanmış olsa da düzenli fikir akımları II. Meşrutiyet'le birlikte görülmüştür. Bu fikir akımlarının varlığı "düşünen bir toplum manzarası"nın da göstergesi sayılmakla birlikte, dönemin aydın ve bürokrat kesimi geçmişte olduğu gibi o gün de bir görev bilinci içerisinde, "Bu devlet nasıl kurtulabilir?" sorusuna yanıt aramışlardır (Tunaya, 1999b: 116-117; Tunaya, 1988: 9).

Meşrutiyet'in ilanından sonra doğrudan iktidara gelmeyen İttihat ve Terakki, daha deneyimli kişilere hükümetleri kurdurarak iktidarı dışarıdan kontrol etmeyi seçmiştir (Aykol, 2009: 177). 1913'e dek sürecek olan bu durum "bir terslik" olarak yorumlanmışsa da İttihat ve Terakki yönetimi, hükümetlerde görev ve sorumluluk yüklenmeksizin "iyi niyetli" ve "namuslu" kişileri göreve getirerek onlar aracılığıyla devlet işlerini yürütebileceğini düşünmüştür. Diğer yandan İttihat ve Terakki yöneticilerinin kendilerine olan güvensizlikleri nedeniyle başlangıçta Abdülhamid'in tahtta kalmasına müsaade ettikleri ileri sürülmüştür (Sarıca, 1980: 263). Benzer şekilde Akşin'e göre de İttihat ve Terakki'nin iktidarı bizzat ele almamasının sebebi onların, "çoluk çocuk" yani tecrübesiz olmalarından kaynaklanmıştır. Bu süreçte istibdat yanlısı paşalar tasfiye edilmiş; Sait ve Kamil Paşa gibi "liberal" ve "İngilizci" tanınan paşalara ise adeta gün doğmuştur. İktidarı doğrudan ele geçirmeyen İttihat Terakki ise meydanı paşalara bırakmadan arka planda paşalara talimatlar vermeye çalışmıştır. Bir

başka ifadeyle İttihat ve Terakki başka bir tür iktidar yolunu tercih ederek "yap, yapma diyebilme iktidarı"na sahip olmuştur (Akşin, 2011: 144-145).

Başarılı bir devrimin ardından İttihat ve Terakki, iktidarı elinde tutmasına karşın yoğunlukları gün geçtikçe artan iki farklı muhalefetle karşı karşıya gelmiştir. İlk muhalefet, seçimlerde başarısız sonuç elde ettiği için öfke ve hüsrana kapılan Ahrar Fırkası mensupları ve Kamil Paşa tarafından gerçekleştirilmiştir. İttihat ve Terakki'nin artan baskısıyla karşılaşan Ahrar Fırkası ve Kamil Paşa yerine İttihat ve Terakkiye yakın bir isim olan Hüseyin Hilmi Paşa'nın göreve getirilmesi muhalefetin asıl kaynağını oluşturmuştur. Muhalefetin basın aracılığıyla giriştiği mücadeleye, İttihat ve Terakki'yi destekleyen yayın kuruluşları da aynı tonda karşılık vermiştir. 6 Nisan 1909 tarihinde, İttihat ve Terakki karşıtı Serbesti gazetesi başyazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi hadisesi üzerine düzenlenen cenaze töreni, neredeyse tüm gayrimemnunların katıldığı kitlesel bir eyleme dönüşmüştür. İkinci muhalefet ise muhafazakâr dinci çevreler tarafından gerçekleştirilmiştir. Aşırı dinciler; ramazan ayında meyhane ve tiyatroların kapanmasını, fotoğraf çekiminin yasaklanmasını ve kadın özgürlüğünün sınırlandırılmasını istemiş ve birkaç ciddi ve şiddetli gösteriye sebep olmuşlardır. Jön Türklerin laiklik yaklaşımına karşı çıkan ve Nakşibendi şeyhi Derviş Vahdeti etrafında toplanan aşırı dinciler, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti altında örgütlenmişlerdir. Dinin elden gittiğini öne süren cemiyetin en önemli yayın organı ise Volkan gazetesi olmuştur. İttihat ve Terakki, 30 Mart 1909 tarihinde gece başlayan silahlı bir ayaklanma patlak verdiğinde tam bir şaşkınlığa uğramıştır. Çok sayıda softa Meclis'e yürümüş, asker ve ulema da onlara katılmıştır. Avrupai yasalar ve nizamnameler şeriatın alışılagelen konumunu aşındırmış olsa da bu dönemde şeriat büsbütün kaldırılmadığı için ayaklanma sırasındaki "şeriat isteriz" talepleri oldukça ilginç olmuştur (Zürcher, 2020: 122-123).

Meydana gelen ayaklanma sırasında çok sayıda can kaybı yaşanmış ve gazeteler de yağmalanmıştır. Ayaklanma, 31 Mart 1909 tarihinde İttihat ve Terakki'nin güçlü olduğu Selanik'ten İstanbul'a gelen ve

içlerinde Kolağası Mustafa Kemal'in de bulunduğu Hareket Ordusu'nun üç gün süren müdahalesi ile bastırılmıştır (Sarıca, 1980: 264-265). Hiç şüphesiz 31 Mart Olayı'nın en önemli sonucu, muhalif gazeteci Hasan Fehmi'nin öldürülmesi olayı ile başlayan ayaklanmanın Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle noktalanmasıdır.

27 Nisan 1909 tarihinde toplanan meclisin ilk işi Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ve yerine Mehmet Reşat'ın geçirilmesi olmuştur. Bu hadise anayasal açıdan öneme sahiptir. Zira Osmanlı Devleti'nde ilk defa "milletin temsilcilerinin millet adına monarkı indirmeleri" söz konusu olmuştur. Mehmet Reşat'ın tahta "milletin isteği" ile çıktığını açıklaması bu durumu pekiştirmiştir. Bunların yanında Hareket Ordusu'nun ayaklanmayı bastırması da önemli sonuçlar doğurmuştur. İlk olarak sarayın etkisi kırılmıştır ki bu kırılma I. Dünya Savaşı'na dek sürmüştür. 1909-1918 yılları arasında, Osmanlı padişahı ve sarayı "meşruti bir konuma" itilmiştir. İkinci olarak "ordunun siyasal hayattaki yeri" ile ilgili mesele gündeme gelmiştir. Bu olay askerlerin, "vatanı koruma" fikrinden hareketle askeri müdahaleyi meşrulaştırma çabasının ilk örneğini teşkil etmesi bakımından önemlidir. Zaten ileride de Türk siyasi hayatında bu "meşrulaştırmadan" hareketle çok sayıda benzer örneğe rastlanmıştır. Üçüncü önemli sonuç ise anayasa değişikliğidir (Tanör, 2020: 190-191). 1909 Anayasa değişikliğiyle ilgili olarak en başta, "Osmanlı İmparatorluğu'nun mutlak monarşiden kesin olarak çıktığını ve 'sınırlı monarşi" dönemine girdiği" söylenmelidir. Bu anayasa değişikliği ile birlikte temel hak ve hürriyetler bakımından önemli değişiklikler yapılmıştır. Kanun dışı tutuklama yasağı, sansür yasağı getirilmiş; haberleşme gizliliği esası benimsenmiş; dernek kurma hakları tanınmış ve padişahın sürgün yetkisine son verilmiştir (Gözler, 2020: 170-171). Anayasa üzerinde yapılan bu değişiklikler, demokratik ilerlemeyi sağlayacak nitelikte görünmektedir.

Ayrıca 1909 Anayasa değişikliğinde doğrudan düşünce özgürlüğüne yer verilmese de sansür yasağı getirilerek basın özgürlüğünün sağlanması noktasında önemli bir değişiklik yapılmıştır. Zira önceki haliyle "Matbuat kanun dairesinde serbesttir" lafzı her yana çekilebilir

olduğu için, Abdülhamid döneminde bu ifade adeta "basın özgürlüğü üzerinde sallanan bir kılıç" misali bir etkiye sahip olmuştur. 1909 Anayasa değişikliğiyle bu maddeye "basın hiçbir suretle ön denetime tabi tutulamaz" kuralı eklenerek basın üzerindeki sansür ortadan kaldırılmıştır (Tanör, 2020: 196). Ancak uygulamada Öymen'in deyişiyle, "adına sansür denilmese de basını denetim altına alacak kararnameler" çıkarılmıştır (Öymen, 2011: 318-319).

31 Mart Olayı sonrası iyice sindirilmiş olan muhalefet ile İttihat ve Terakki'den ayrılan diğer muhalif mebuslar, 23 Kasım 1911 tarihinde bir araya gelerek Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı kurmuşlardır. Partinin en temel amacı İttihat ve Terakki'yi yıkmak olmuştur. Parti kurulduktan kısa bir süre sonra İstanbul'daki ara seçimleri kazanarak ilk başarısını sağlamıştır. İttihat ve Terakki ise Hürriyet ve İtilaf Partisi'ni "anonim bir şirket olarak" görmüş ve "Memleketi yönetmek, Trablusgarp Savaşı'nı başarı ile sona erdirmek ve yeni bir 31 Mart Olayı karşısında kalmamak" üzere birtakım uğraşılara girişmiştir. "Gözü dönmüş muhalefet"i engellemek adına, Meclis'i feshetmeye kalkışan İttihat ve Terakki, meclisi dağıtarak yeni bir seçime gitmiştir. Basının da baskı altında tutulduğu yeni seçimler, iki partinin ölüm kalım mücadelesi olarak yürütülmüş ve yer yer şiddet içeren olaylar yaşanması sebebiyle bu seçime "sopalı seçimler" denmiştir. İttihat ve Terakki, seçimi ezici bir çoğunlukla kazanmıştır. Önceden sayıları yüzü aşan muhalif mebuslarının sayısı ise ancak beşi bulabilmiştir. Bununla birlikte Meclis'te muhalefet sayıca azalmış ve memleket sathında iyi teşkilatlanmamış olsalar da muhalifler hırslı ve canlı bir ruha sahip oldukları için çeşitli çabalara girişmişlerdir. Nitekim eski muhalifler, seçimlerde baskı kullanıldığı, hileye başvurulduğu ve Anayasa'nın çiğnendiği yönünde faaliyetler yürütmüşlerdir (Karal, 1999: 150-162).

Böyle çalkantılı ve huzursuz bir siyasi atmosfer içerisinde, İttihat ve Terakki seçimleri kazanmış fakat saygınlığını kaybetmiştir. Öyle ki İttihat ve Terakki'nin her daim desteği konumundaki ordu içinde bile "Halaskar Zabitan" adıyla muhalif bir askeri grup ortaya çıkmıştır. Hükümetin çekilmesini ve ordunun siyasete karışmamasını isteyen Halaskar Zabitan'ın varlığı karşısında korkuya kapılan İttihat ve

Terakki meclisten güvenoyu almış, ancak ertesi gün meclis yeniden feshedilmiş ve liberaller iktidarı ele geçirmişlerdir. Bu durum asker ve kamuoyu baskısının ne derece etkili olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Kısmen tarafsız kısmen de muhalefete yakın kişilerden oluşan Gazi Ahmet Muhtar Paşa liderliğindeki yeni hükümet, derhal sıkı yönetim ilan etmiştir. İttihat ve Terakki cephesinde ise "iktidara doğru ve önlenemez gibi görünen yükseliş"in ardından beklenmedik bir düşüş yaşanmıştır ancak bu yalnızca "virgüllü bir nokta" olarak görülmelidir. Zira kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki yeniden ve eskisinden daha güçlü bir şekilde iktidara gelecektir. Bu süreçte Balkan Savaşı nedeniyle yeni seçimler yapılmamış, ülke kanun gücünde kararnameler ile yönetilmiştir. Balkan Savaşı'ndaki yenilgiler üzerine, ilk olarak mevcut hükümet geri çekilmiş, yerine Kamil Paşa kabinesi kurulmuştur. Siyasi istikrarın sağlanamadığı böyle bir ortamda, Talat ve Enver Beyler tarafından düzenlenen "Babıali Baskını" sonucu İttihat ve Terakki yeniden iktidara gelmiştir. Kamil Paşa istifa ettirilmiş ve yerine İttihat ve Terakki'ye karşı mesafesini korumaya gayret eden Mahmut Şevket Paşa göreve getirilmiştir. (Tanör, 2020: 200-202).

Tunaya, Babıali Baskını ile birlikte çoğulcu rejimin kapanarak tek parti hâkimiyetinin kurulduğuna dikkat çekmiştir (Tunaya, 2016: 165). Hakikaten de Babıali Baskını'ndan sonra yeniden iktidara gelen İttihat ve Terakki, geçmişte Abdülhamid'in istibdat devrini sona erdirmeyi başarmışsa da iktidarı ele geçirdiğinde muhalefete, muhalefet etmemek koşuluyla tahammül gösterebilmiştir. Ayrıca Mahmut Şevket Paşa'nın katledilmesi üzerine sıkı tedbirler alarak iktidarını güçlendiren İttihat ve Terakki, Prens Sait Halim Paşa kabinesinin kurulmasını sağlayarak sıkıyönetim ilan etmiştir. Bu süreçte muhalif yayın organları kapatılmış, çok sayıda kişi idama mahkum edilmiştir. Partiler ise resmiyette varlıklarını sürdürüyormuş gibi görünse de gerçekte işlevsiz bir konuma sahip olmuşlardır. O güne dek siyasi gelişmeleri adeta perde arkasından yöneten İttihat ve Terakki nihayet cemiyet-fırka ikiliğine son vererek siyasi bir parti olduğunu ilan etmiş ve sıkıyönetimin gücüyle büyük bir baskı politikası uygulamıştır. Anlaşıldığı üzere İttihat ve Terakki ülke üzerine adeta demir yumruğunu indirmiş ve ülkeyi muhalefetsiz idare etme yoluna girişmiştir. İttihat ve Terakki'nin

bu yönetim anlayışı, Türk demokrasisinin ilerlemesi adına büyük bir darbe olmuştur (Öymen, 2011: 323-324).

Kinross'a göre, Abdülhamid'in istibdat rejimi kadar mutlak bir otorite kuran İttihat ve Terakki, aslında bir bakıma Osmanlı'yı I. Dünya Savaşı'na sürükleyecek kadro ile tarihin son evresine girmiştir. İttihat ve Terakki'nin becerikli fakat acımasız isimleri Talat, Enver ve Cemal triumvirası (üçlü yönetimi) muhalefetsiz bir şekilde ülkeyi yönetmeye başlamışlardır (Kinross, 2020a: 606). Bu süreci, "Demokratik bir rejim içinde fiili bir tek parti sistemi kurulmuştur" sözleri ile ifade eden Tunaya'ya göre parti çoğunluğunun ve liderlerinin baskısı altındaki yönetim anlayışı her şeyden önce demokrasinin ruhuna aykırıdır ve bu çerçevede meşrutiyet yalnızca biçimsel olarak var olabilmiştir. Tunaya, İttihat ve Terakki'nin iktidar deneyimini, "Demokratik denemelerimizin ilk ve korkunç tatbikatı bu olaydır" şeklinde nitelendirmektedir (Tunaya, 1999b: 116). Hakikaten de İttihat ve Terakki, iktidarda olduğu süre boyunca siyasi tarih açısından 'korkunç' addedilebilecek çok sayıda hukuksuz olaya imza atmıştır.

Bireysel hak ve özgürlüklerin İttihat ve Terakki eliyle kullanılamaz bir hale getirildiğine vurgu yapan İnalcık'ın, "Muhalif gazetecilerin katli, tehditler, işkenceler, baskı altında yapılan seçimler, hükümet darbesi, İTC'nin başvurduğu kanunsuz işlerdi (…) Muhalefet, İTC'nin hürriyete ihanet içinde olduğunu ileri sürüyor; kurtarıcılık kisvesi altında istibdada meşruluk verdiğini ileri sürüyordu" ifadeleri (İnalcık, 2020a: 303, 304) İttihat ve Terakki'nin yönetim anlayışını özetleyebilecek niteliktedir. Bununla birlikte her türlü baskıya rağmen yine de iktidarın antidemokratik uygulamaları karşısında en etkin kuvvet basın ve muhalefet olmuştur. Kendini anayasanın üstünde gören iktidar partisi karşısında neredeyse tüm muhalefet partileri, hesaplaşma ve intikam siyaseti gütmüştür (Tunaya, 1998: 55-57). Dolayısıyla bu atmosfer hem iktidar hem de muhalefet açısından parti gazeteciliğinin de başlangıcını işaret etmektedir.

İktidar partisinin özellikle 1911'den sonra genel devlet politikası, Türkçü-İslamcı-Merkeziyetçi-Devletçi kısmen de laiklik ideolojisi üzerine kurulmuştur (Tunaya, 2016: 125). Bununla birlikte Balkan

Savaşı'ndaki ağır yenilgi ile birlikte uzunca bir süre asli ideoloji olarak benimsenen Osmanlıcılık ideolojisi yerine Türkçülük akımının öne çıktığı ileri sürülmüştür (Macfie, 2003: 91). Ahmad'a göre ise Balkanlar'daki toprak kaybından sonra mevcut ideolojilerini yeniden gözden geçirmek zorunda kalan İttihat ve Terakkililer için Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük terk edilemez ideolojiler olsa da içlerinden birinin daha net bir biçimde vurgulanması zaruri olmuştur. Dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda sayısal bakımdan Türkler fazla olsa da İslamcılık öne çıkarılmıştır (Ahmad, 2020a: 52-53). Dönemin hâkim ideolojisinin ne olduğu üzerine farklı görüşler öne sürülmüştür. Bu açıdan hem 1908-1918 yılları arasındaki hâkim ideolojiyi doğru tespit edebilmek hem de ileride kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nin hangi fikri temeller üzerine inşa edildiğini anlayabilmek için fikir akımlarına değinmek gerekmektedir.

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte özellikle basın alanındaki özgürlük ortamı fikri canlanma yaratmış ve Garpçılık, İslamcılık, Türkçülük, Sosyalistlik ve Meslek-i İçtimaicilik gibi farklı fikir akımları gelişebilmiştir. Bu akımların her biri Osmanlı Devleti'nin hayatını kurtarmak üzere hazırlanan reçeteler gibi düşünülebilir (Tunaya, 2016: 125). Bunun yanında İmparatorluğu düştüğü girdaptan çıkarmayı amaçlayan bu akımlar, "Milli devleti, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuracak personelin gıdası olmuşlardır". (Tunaya, 1999b: 117).

İçtihat dergisi başta olmak üzere diğer dergilerde fikirlerini geliştiren Garpçılar arasında esaslı bir fikir beraberliği olmamıştır. Garpçılara göre Osmanlı toplumu için tek kurtuluş yolu Batılılaşmak olmuştur. Onlara göre, Batı, dost değildir, merhametsizdir ve zaaflardan faydalanmak ister ancak muazzam ekonomik ve sosyal güce muktedirdir. Dolayısıyla Osmanlı da tüm varlığı ile Batı'ya yönelmelidir. Aslında Garpçıların temel gayesi şöyle özetlenebilir: Batı'nın ekonomik ve sosyal hayatı, ilim ve tekniği örnek alınmalıdır. Ancak II. Meşrutiyet'in fikir hareketleri, kendi içerisinde çatışma içerisinde olduğu için Batı'nın ahlaki değerlerinin alınıp alınmayacağı; alındığı takdirde İslami ahlaki prensiplerin terk edilip edilmeyeceği bir

tartışma konusu olmuştur. Kendi içlerinde fikri birlik oluşturamayan Garpçılardan Celal Nuri'ye göre, Batı'nın yalnızca teknik ilerlemesi örnek alınmalıdır ve bunun örneği Japonya'dır. Bu görüş, İslamcılar tarafından desteklenmiştir. Dr. Abdullah Cevdet ise kısmiliği kabul etmeyerek Batı medeniyetini bir bütün olarak kabul ederek "gülü ve dikeniyle" alınması gerektiğini öne sürmüştür. Ancak iktidar çevrelerinin Milliyetçi-İslamcı bir yönelime sahip oldukları gerçeğinden hareketle, Garpçılık akımı, önemli bir tesire sahip olamamıştır ancak ilerleyen zamanlarda ürettikleri yeni tezlerle ve siyasi rollerle yeniden gündeme gelmişlerdir (Tunaya, 1999a: 96-100).

II. Abdülhamid döneminde, devletin temel ideolojisi haline getirilen İslamcılık ideolojisi (Turan vd., 2013: 40), II. Meşrutiyet'in en güçlü siyasi akımı olmuştur. Fikirlerini Sırat-ı Müstakim, Sebilürreşad ve Beyanülhak gibi dergilerde ifade eden İslamcılar, tıpkı öteki fikir akımları gibi devletin geri kalmışlığı üzerine kafa yormuş ve bu konuda çözüm üretmeye çalışmışlardır. İslamcılar, Osmanlı Devleti'nin kalkınmak için Batı'ya muhtaç olduğunu ortaya koymuşsa da asıl mesele Batı'dan neyin ne kadar alınacağı olmuştur. İslamcılık akımına göre, demokrasi İslam'da yüzyıllar önce vardır ve hatta Batı bu konuda geride bile kalmıştır. Diğer yandan Batı, Doğu'ya kıyasla teknik açıdan bir üstünlük içerisindedir. Dolayısıyla ekonomik ve teknik açıdan ilerleme açısından Batı örnek alınmalıdır (Tunaya, 1999a: 100-102).

Yine Tunaya'ya göre İttihat ve Terakki'nin bir yüzü ne kadar Türkçü ise diğer bir yüzü o kadar İslamcıdır. Aslında İttihat ve Terakki, başarılı olabilmek için İslamcı akımı "iğreti ve zoraki" olarak kabullenmek durumunda kalmıştır çünkü Osmanlı'da teokratik bir saltanat söz konusudur ve ideolojik taban da İslam'dan vazgeçmeyecek bir yapıya sahiptir. İttihat ve Terakki, bu gerçeklikten hareketle Meşrutiyet'in ilanından önce ve sonra ihtilalci eylemlerine meşruluk kazandırabilmek maksadıyla İslamcı politikalara başvurmuştur (Tunaya, 1989: 308). Ahmad'a göre de 1913'te İslamcı Sait Halim Paşa'nın sadrazam olarak atanması rastlantı değildir. Zira Türklerin çoğu kendilerini önce Müslüman görüyor ve Osmanlı Hanedanı'na da gönülden bağlılık duyuyordu. Müslüman Araplar ve Kürtler için de bu durum geçerliydi.

Gayrimüslimlerin de hanedana bağlı kalacağına inanılıyordu. Ayrıca İslam ve Osmanlıcılık özellikle Mısır ve Hindistan'da da prestijini hâlâ koruyordu. I. Dünya Savaşı'nın da ayak seslerinin duyulduğu bu sıralarda İslamcılık İttihat ve Terakkililerin dış politikası olmuştur (Ahmad, 2020a: 52-53).

Tıpkı İslamcılık ideolojisi gibi Türkçülük ideolojisi de II. Abdülhamid döneminde bir fikir hareketi olarak gelişmiştir. Siyasi bir parti ya da belirli bir kesimden ziyade az sayıda aydının üzerine düşündüğü Türkçülük akımı, başlangıçta bir kültür hareketi olarak ortaya çıkmış ancak zamanla siyasi bir ideoloji haline dönüşmüştür (Turan vd., 2013: 40-41). Bununla birlikte, Rus idaresinde yaşayan Azerbaycan, Kazan ve Kırım Türklerinden Ağaoğlu Ahmet, Hüseyinzade Ali, Gaspıralı İsmail ve Akçuraoğlu Yusuf gibi isimler de Rus baskısından ötürü milliyet fikrine bağlanmış ve Türkçülük akımını geliştirmişlerdir (İnalcık, 2023: 17; Bakacak, 2020: 48).

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte İttihat ve Terakkililerin faaliyetleri sonucu bir kültür hareketinden siyasi bir ideolojiye dönüşen Türkçülük akımı, özellikle Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarının etkisiz hale gelmesiyle birlikte öne çıkmış, Balkan Savaşları ile birlikte daha da etkin hale gelmiştir (Bakacak, 2020: 48). Özellikle II. Meşrutiyet döneminde, Genç Kalemler, Yeni Mecmua ve Türk Yurdu yayın organları; Türk Ocakları derneği Türkçülük akımının etkinliğini artırmıştır (Tunaya, 1999a: 105-106). Türkçülük ideolojisi, I. Dünya Savaşı'yla birlikte siyasi faaliyetlerde temel ideoloji haline gelmiştir (İnalcık, 2023: 17).

Meslek-i İçtimai akımı, Batılılaşma meselesine başka bir pencereden bakmıştır. Bu akımın öncüsü Prens Sabahattin'in bir afişinin, "Türkiye Nasıl Kurtulur?" başlığı taşıması diğer fikir akımları gibi bu akımın da hakiki amacını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Meslek-i İçtimai akımı savunucularının savundukları fikirler geniş kitlelerce benimsenmemiştir ancak yine de fikirleri neredeyse tüm muhalefet partilerinin içerisinde yer almıştır. II. Meşrutiyet'in fikir akımları içerisinde en cılız kalanı sosyalizm olmuştur. Osmanlı sosyalistleri, Batılılaşma meselesini, sosyalizmin gerçekleşmesine bağlamışlardır.

Fikirlerini İştirak dergisinde açıklayan Osmanlı sosyalistleri, basın hürriyetinin sağlanamaması dolayısıyla kısa ömürlü gazeteler çıkarmışlardır (Tunaya, 1999a: 112-116).

Tüm bu reçetelere rağmen Osmanlı İmparatorluğu yıkılmaktan kurtarılamamıştır. Bu noktada Balkan Savaşları, bölgedeki rekabet ve çatışmaları artırarak I. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması için tehlikeli bir zemin hazırlamış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu adeta kaçınılmaz hale gelmiştir (Armaoğlu, 2023b: 674-675). Kuşkusuz İttihat ve Terakki'nin ülkeye verdiği en büyük zarar 1914 yılında gizli anlaşmalar yoluyla ülkeyi I. Dünya Savaşı'na sokması olmuştur. 1915 yılında Enver Paşa'nın direktifiyle Kars Sarıkamış'ta bulunan binlerce Türk askeri donarak şehit olmuş; Çanakkale'de Türk askerleri büyük bir kayıp verme pahasına büyük bir zafer elde etmişse de 1918 yılı ortaları itibarıyla savaşın kaybedileceği anlaşılmıştır. Böyle bir atmosfer içerisinde hükümetten istifa eden İttihat ve Terakki, Mondros Mütarekesi'nin ardından ülkeyi terk etmiştir. Umutlarla başlayan bir dönem büyük acılarla sona ermiştir (Öymen, 2011: 324-325).

Büyük bir umutla başlayan II. Meşrutiyet döneminin, olağanüstü problemlerle bittiğine dikkat çeken İnalcık'ın şu ifadeleri İttihat ve Terakki'nin iktidar tecrübesini en iyi biçimde özetleyebilecek niteliktedir: "İmparatorluk döneminde olup biten bu yıkıcı gelişmelerden alınacak ders, askeri darbe hareketlerinin bir çözüm getirmediği, aksine daha ağır sorunlara yol açtığı, düşmana fırsat verdiği ve dağılmayı çabuklaştırdığı gerçeğidir." (İnalcık, 2020b: 196). Hakikaten iktidarı ele geçirdiği andan itibaren ülkeyi yönetebilecek güçlü bir stratejiden yoksun olan İttihat ve Terakki'nin istikrarsız politikaları sonucu ülke dağılmaya daha elverişli hale gelmiştir.

Buraya kadar sözü edilen tarihsel gelişmeler göstermiştir ki "II. Meşrutiyet bir yönüyle yüzyıllardır çekilen dertlerin, özlemlerin, umutların başlangıcı" olmuşsa da hukuki açıdan yapılan değişiklikler istibdadı yok edememiş ve hürriyetçi bir rejim sağlanamamıştır. Başka bir deyişle Meşrutiyet'in ikinci kez ilan edilmesi var olan problemlere bir çözüm üretememiştir. Bunun temel sebebi üzerinde sıklıkla durulduğu üzere hem iç siyasette yaşanan gelişmeler hem de dış

ülkelerle yaşanan olaylar olmuştur. İç siyasette Osmanlı'nın etnik çeşitliliği, sosyo-ekonomik farklar gibi etkenler milliyetçi eylemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Suikastler, hükümet darbeleri, sıkıyönetim de bu dönemde iç siyasette sıklıkla karşılaşılan olaylar arasında yer almıştır. Dış olaylara kabaca bakıldığında; İmparatorluğu temelinden sarsan Balkan Savaşları ve son olarak da I. Dünya Savaşı patlak vermiştir. Kısacası dışarıda, "Avrupa-i Osmani"de önemli kayıplar verilmiş, "Afrika-i Osmani" elden çıkmıştır (Tunaya, 1988: 3-5).

Sözü edilen olayların her biri Osmanlı'yı adım adım bir yok oluşa sürüklerken; Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu da bu acı olayların neticesinde gerçekleşmiştir. Bir başka ifadeyle 1908-1918 yıllarını kapsayan İttihat ve Terakki dönemi, Türkiye'nin kuruluşuna giden yolda önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Mondros Mütarekesi'nin ardından Anadolu'nun işgal edilmesiyle, Atatürk önderliğinde Türk direnişi başlamış ve Türkler için yepyeni bir Türk Devleti'nin temelleri atılmıştır.

1.2. Cumhuriyet Dönemi ve Demokrasi Kültürü

Osmanlı'dan devralınan bu birikim, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yeni bir zemine taşınmıştır. Atatürk ve İnönü dönemlerinde yaşanan demokrasi deneyimleri, 1950 seçimleriyle Demokrat Parti'nin iktidara gelişine uzanan sürecin de temelini oluşturmuştur.

1.2.1. Atatürk Dönemi

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti, 19. yüzyıl boyunca varlığını devam ettirebilmek amacıyla anayasalcı ve hürriyetçi tedbirlere başvurmuş ancak bu tedbirlerin hiçbiri ülkeyi yıkılmaktan kurtaramamıştır (Armaoğlu, 2023a: 55). Giriştiği çabalara rağmen Osmanlı İmparatorluğu, I. Dünya Savaşı'nda yıkılmış ve modern Türkiye'nin kuruluşu için ağır bedeller ödenerek bugünkü Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur (Worringer, 2023: 347). Bu açıdan bugünkü Türkiye'nin Atatürk önderliğinde hangi koşullar altında kurulduğuna ve Türk

milletinin bağımsızlık uğruna ne denli büyük bir mücadeleye giriştiğine yer vermek gerekmektedir.

Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi ile tüm otoritesini kaybederek galip devletlerin işgaline maruz kalmıştır (Armaoğlu, 2023c: 40). Bir barış anlaşmasından ziyade, "Türkler'e yaşama hakkı tanımayan" Serves Antlaşması da Türk ulusunun adeta "ölüm fermanı" olmuştur (Sander, 2023a: 409). "Savaş kaçınılmaz ve yaşamsal olmalıdır. Ulusun yaşamı söz konusu olmadıkça savaş bir suçtur" sözlerinin sahibi Atatürk, bağımsızlık, eşitlik ve ulusal sınırların tanınmasını sağlamak amacıyla Anadolu'da Milli Mücadele hareketini başlatmıştır (Sander, 2023a: 419). Atatürk önderliğindeki Türk milleti, adeta ateş çemberinden geçerek kendi alınyazısını kendi iradesiyle belirlemek üzere Milli Mücadele'ye girişmiştir (İnalcık, 2020b: 92).

Armaoğlu'nun da ifade ettiği gibi, Milli Mücadele'nin temel gayesi, yeni ve daimi bir Türk Devleti'nin kurulması olmuştur (Armaoğlu, 2023c: 14-15). Savaşlarda elde edilen zaferler sonucu, Türk milleti, eskiden olduğu gibi yeniden kendi yurdunun efendisi konumuna gelmiştir (Sander, 2023b: 88). Nihayet 29 Ekim 1923 tarihinde, "Türkiye bir Cumhuriyet olarak tarih sahnesine çıkmış" ve Cumhuriyet, "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" sözüyle anlam kazanmıştır (İnalcık, 2020b: 92).

"Cumhuriyetle birlikte yeni bir devlet, yeni yurt, yeni bir ulus" inşa edilmek istenmiştir (Çaha, 2008: 71). Kinross'un ifadesiyle Türk toplumunu kökünden değiştirmek isteyen Atatürk, "şeriate dayanan Orta Çağ yapısı bir toplum sistemini süpürüp atarak yerine Batı uygarlığına dayanan yeni, çağdaş bir düzen" kurmayı amaçlamıştır. Bir başka ifadeyle artık maddi silahlar yerine manevi silahlarla yapılacak bir savaş başlamıştır (Kinross, 2020b: 445-446). Bu amaçla ülkeyi kısa zamanda çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırabilmeyi amaçlayan Atatürk Devrimleri hayata geçirilmiştir.

Atatürk döneminin en büyük başarıları ulusal bağımsızlığın kazanılması, taviz verilmeksizin korunması ve köklenmesi; Cumhuriyet'in kurulması ve inkılaplar olmuştur (Cem, 2023: 246). Ancak gerek Cumhuriyet'in ilanı sürecindeki gelişmeler gerekse

Atatürk Devrimleri, Milli Mücadele'nin öncü kadroları arasında derin fikir ayrılıkları yaratmıştır. İlerleyen sayfalarda, bu fikir ayrılıkları üzerinde durularak Atatürk döneminde yaşanan önemli olaylar demokrasi çerçevesinde değerlendirilecektir.

1.2.1.1. Halk Fırkası'nın Kuruluşu

Bugünkü ismiyle Cumhuriyet Halk Partisi, Türkiye'nin en eski siyasal partisi olması ve ilerleyen yıllarda bünyesinden çok sayıda parti çıkarması sebebiyle Türk siyasi parti tarihinde mühim bir konuma sahip olmuştur (Uyar, 2012: 65). İlk ismiyle Halk Fırkası'nın resmi kuruluş tarihi 9 Eylül 1923 olsa da aslında Atatürk, çok öncesinde 6 Aralık 1922 tarihinde basına verdiği bazı röportajlarda bir fırka kurulacağını resmen açıklamıştır. Atatürk, başta Hâkimiyet-i Milliye olmak üzere Yenigün ve Öğüt gazetelerine verdiği demeçlerde kurulacak fırkanın ana programının hazırlanmasında konunun uzmanlarından destek alacağını ifade etmiştir. 14 Ocak 1923 tarihinde çıkacağı bir yolculuk öncesinde İleri Gazetesi Başyazarı Celâl Nuri'ye özel bir mülakat veren Atatürk, kafasındaki Halk Fırkası'nı anlatmış, gezi esnasında ziyaret ettiği yerlerde halka ve kamuoyuna kuracağı partiyle ilgili açıklamalar yapmış ve Halk Fırkası'nın herkesi kucaklayacak bir parti olacağını ifade etmiştir. Eskişehir'de, İzmit'te, İzmir'de ve Balıkesir'de yaptığı konuşmalarda da Halk Fırkası ve hedefleri konusunda çeşitli açıklamalarda bulunmuştur (Ekici, 2017: 353-354).

Aslında Halk Fırkası'nın tarihsel köklerine bakıldığında temelinin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne dayandığı görülmektedir. Nitekim Mustafa Kemal tarafından Halk Fırkası'nın kurulmasına ilişkin verilen bir demeçte, özellikle üzerinde durulan konulardan biri Milli Mücadele'yi yürüten kadronun aslında Halk Fırkası olduğudur. Atatürk'e göre, bu kadro, Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşmasını sağladığı gibi şimdi de ülkenin geri kalmışlığına çözüm sunacak ve sosyo-ekonomik problemlerin üstesinden gelecektir. Başka bir ifadeyle, "Kurtuluşu ve bağımsızlığı sağlayacak; toplumu ve ülkeyi kalkındıracaktır. Kurtuluşu ve bağımsızlığı sağlayarak milleti

mutlu eden ‘kadro’, milleti ve ülkeyi geri kalmışlıktan kurtararak/modernleştirerek yine mutlu edecektir” (Uyar, 2012: 65-67).

Atatürk’e göre sadece savaş kazanmak ülkeyi uygar dünyaya taşımakta yeterli değildir. Ulusal egemenlik temeline dayanan yeni bir devlet için gerekli devrimler yapılmalıdır ve bu devrimler ancak Meclis’te bir siyasi partinin desteğiyle hızlıca gerçekleştirilecektir. Devrimleri hızlandırmak amacıyla bir partinin kurulması gereklidir. Şüphesiz bu kararın arka planında savaş yılları ve sonrasında Meclis’te yaşanan ciddi tartışmaların etkisi olmuştur (Aysal, 2020: 158; Ünal, 1977: 546).

Bu noktada arka planda yer alan tartışmalara da kısaca değinmek faydalı olacaktır. Milli Mücadele’nin öncü kadroları arasında, zafer sonrası yapılması gerekenler konusunda derin görüş farklılıkları özellikle Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin çalışmalarında açıkça görülmüş ve farklı eğilimlere sahip siyasal gruplar da bu dönemde oluşmuştur. Sözgelimi, Milli Mücadele sonrası Mustafa Kemal Paşa’nın siyasi prestiji oldukça artmış ve diğer yandan Mustafa Kemal Paşa TBMM’de kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun (1. Grup) da önderi konumunda olmuştur. Müdafaa-i Hukuk Grubu, zaman zaman TBMM’de yapılan oylamalarda, seçimlerde azınlıkta kalmış olsa da genelde siyasi girişimi gelişmelere yön vermeyi başarmıştır. Diğer yandan bir çeşit muhalefet grubu işlevi yürüten 2. Grup’un da önemli bir güce sahip olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Muhalefet grubu, Mustafa Kemal’in yönetici kadro içerisinde sivrilerek iktidarı tamamen kendi elinde toplamasından, bir diğer ifadeyle “tek adam” olarak kişisel bir yönetim kurmasından çekinmiştir. 1. Grup’a göre ise 2. Grup, güçlü bir muhalefet kanadını temsil etmekle birlikte “mürteci”lerden (gerici) kurulu bir topluluktur (Koçak, 2005: 130-131).

Esasında 1. Grup ve 2. Grup arasındaki bu bölünme “siyasal rejimin ne olması gerektiği” sorusuna dayanmaktadır. Muhafazakarlar Osmanlı rejiminin sürdürülmesini, yenilikçiler ise eski rejimin aşılmasını istemiştir. Lozan görüşmeleri nedeniyle Meclis’te karışıklıklar yaşanırken Meclis adeta tavır, karar alamaz duruma gelmiştir. Bu sebeple Mustafa Kemal, daha kolay karar verebilecek yeni bir meclis

yaratabilmek ve siyasi istikrarı sağlamak amacıyla bir adım atarak 6 Aralık 1922 tarihinde "Halk Fırkası" ismiyle bir parti kurulacağını bildirmiştir. 1 Nisan 1923 tarihinde TBMM seçimlerin yenilenmesine karar verildikten kısa bir süre sonra seçim çalışmalarına yön veren Mustafa Kemal Paşa "Dokuz Umde"yi ilan etmiştir (Tanör, 2020: 281-282).

Nihayet İzmir'in kurtuluşunun birinci yıl dönümünde yani 9 Eylül 1923 tarihinde, Halk Fırkası kurulmuştur. Partinin kurucusu Mustafa Kemal'dir ve yeni parti Meclis'te rakipsizdir. Dolayısıyla artık Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında oluşan bu siyasi kadro ilerideki işlerde Paşa'nın destekçisi konumundadır. Bu haliyle Halk Partisi "bir devlet partisi niteliği" taşımış olsa da bu siyasi kadro "memleketin kaderini ele almış"tır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa seçimlere, "Türkiye'de artık bir Halk Devleti ve Hükümeti teşekkül etti" sözleriyle girmiştir. Halkın ortak menfaatlerini koruyacağını ifade eden bu parti kendini, "Bir ihtilal komitesi değil, bir inkılap komitesi" şeklinde sunmuştur (Aydemir, 2023: 87-88).

Bila'nın da ifade ettiği gibi (2020: 62-63) Halk Fırkası, Cumhuriyet'in ilanından önce kurulmuştur ve 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilan edilip Atatürk'ün cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte muhalefetten yoğun eleştiriler gelmiştir. Eleştirilerin temelinde, Atatürk'ün hem cumhurbaşkanı hem de parti genel başkanı olmasının tarafsızlık ilkesine aykırılığı olmuştur. Bu eleştirilerin artması üzerine Atatürk nasıl bir cumhurbaşkanlığı yapacağını şu şekilde açıklayarak eleştirilere bir açıklama getirmiştir:

> "Arkadaşlar, bu münasebetle bir cumhurbaşkanının fırka başkanlığıyla ilgisini ikide birde tekrar edenler ve bütün dünya bilsin ki, benim için bir taraflılık vardır; bir tarafım, o da cumhuriyet taraftarlığı; fikri, sosyal inkılap Halk Fırkası'nın ideali, esas ilkesi olan bu noktada yeni Türkiye toplumunda bir ferdi hariç düşünmek istemiyorum. Onun için cumhurbaşkanlığında bulunduğum halde fırkamızın genel başkanlığını da fahri olarak koruyorum. Bu suretle yeni Türk devletinin genç Cumhuriyeti'nin desteklenmesine ve

> sağlamlaştırılmasına hizmet etmekte olduğum kanaatindeyim". (Bila, 2020: 63)

Halk Partisi, kurulduğu günden 1945'e dek Türkiye'de gerçekleştirilen tüm reformlara ve siyasi hareketlere öncü olmuştur. Kendisini milletin temsilcisi sayan ve hükümet organı gibi hareket eden Halk Partisi, zaman içerisinde devlet ile aynı kimliğe bürünmüştür. Öyle ki ulaşılan başarıları ya da eleştirileri partiden ayırma olanağı kalmamıştır. Milli bayramlarda kullanılan "Tek parti, tek millet, tek şef" sloganı bu vaziyeti özetler niteliktedir. Ancak şu gerçek gözden kaçırılmamalıdır ki Atatürk, tek partili sistemlerde olduğu gibi bir kuramı dogmatik biçimde uygulamamış, halkın içerisindeki görüşleri bulmuş ve parti programına sokmuştur (Karpat, 2019b: 473).

Son olarak ifade etmek gerekir ki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş aşamasında, rakip partinin "cumhuriyet" adını alacağı belli olduktan hemen sonra Halk Fırkası'nın ismi Cumhuriyet Halk Fırkası şeklinde değiştirilmiştir. Fırka kelimesinin partiye çevrilmesi de ilerleyen süreçlerde gerçekleştirilmiştir (Koçak, 2016: 130; Karpat, 2020: 49).

1.2.1.2. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Demokrasi Deneyimleri

Eraslan'ın ifadesiyle, "Türkiye'de Cumhuriyet idaresinin kurulmasından sonra onun gereklerinden biri olarak siyasi partilerin oluşumunun tabii karşılanacağı en yetkili ağızlar tarafından ilan edilen bir husus" olmuştur (Eraslan, 2000: 77). Öyle ki Halk Fırkası kurulmadan önce Atatürk'ün gerçekleştirdiği hazırlıklardan anlaşılmaktadır ki Atatürk, ülkede Batı'da olduğu şekliyle demokratik ve parlamenter bir siyasi yaşamı oluşturma arzusu taşımaktadır (Ağaoğlu, 1972: 22-23).

Nitekim siyasette tek parti teorisyeni ya da inançlısı olmayan Atatürk döneminde iki defa çok partili düzen denemesi yapılmıştır (Ortaylı, 2021: 130). Bu bakımdan hem Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası hem de Serbest Cumhuriyet Fırkası, Türk siyasi yaşamı açısından önemli birer tecrübe olmuştur. Dahası her iki demokrasi

deneyimi de ileride kurulacak olan Demokrat Parti'nin dayanak noktalarını teşkil etmiştir.

Diğer yandan her iki demokrasi deneyiminden hareketle, Türkiye'de çok partili demokrasiye geçiş denildiğinde akla hemen II. Dünya Savaşı sonrası gelmesi doğru değildir. Zira Türkiye'de Atatürk döneminde iki defa çok partili yaşam tecrübesine girişildiği; hatta öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında demokrasiye özgü birçok kurumun var olduğu göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla 1946 Türkiye'sinde çok partili demokrasi, siyasal çoğulculuk tecrübeleri olmayan bir toplulukta başlamamıştır (Ortaylı, 2021: 202).

1.2.1.2.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

Türk siyasi hayatının ilk bağımsız muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TPCF), Türk demokrasisi açısından önemli bir yere sahip olmakla beraber, bu süreç demokrasi kültürünün gelişim sürecindeki kilometre taşlarından birisi olarak kabul edilmektedir (Ekincikli, 2012: 151). Bu bakımdan, Cumhuriyet tarihinin "ilk teşkilatlı muhalefeti" (Saygın, 2020: 1091) olarak tanımlanan TPCF'nin kuruluş, faaliyet ve kapatılış sürecinin arka planını incelemek Türk siyaseti ve demokrasisi açısından önem arz etmektedir.

TPCF'nin Türk siyasal yaşamındaki yeri konusunda literatürde oldukça farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Bununla birlikte, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın siyasi tarih içindeki şöhreti; ne cumhuriyet döneminin ilk teşkilatlı muhalefet partisi olmasıyla ne de programında yer alan bazı hususların Türk siyasi literatürüne girmesiyle ilgilidir. Bu fırkanın asıl şöhreti; kurucu kadrosunda Milli Mücadele'de Mustafa Kemal ile birlikte bulunan ve en az onun kadar tanınan Hüseyin Rauf (Orbay), Kazım (Karabekir), Ali Fuat (Cebesoy), Refet (Bele), Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşalar ile Doktor Adnan (Adıvar), Bekir Sami (Kunduh) Beyler gibi önemli asker ve sivil şahsiyetlerin bulunmasıdır (Yeşil, 2002: 219). Buradan da anlaşılacağı gibi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası; Osmanlı Devleti, Milli Mücadele ve Erken Cumhuriyet döneminden bağımsız anlatılamaz.

Literatürde yaygın bir şekilde, Cumhuriyet'in ilan edilmesinin Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş sürecini başlatan sebepleri ortaya çıkardığı ifade edilmiş olsa da Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı ortaya çıkaran etkenler daha eskilere dayanmaktadır. Yeşil'e göre, Milli Mücadele'nin "ilk beş lideri" arasında yer alan Rauf Orbay, Refet Bele, Kazım Karabekir ve Ali Fuat Cebesoy İkinci Meclis döneminin başlangıcından itibaren eskiye nazaran siyasi karar mekanizmasındaki konumlarını, "Kendinden daha aşağıdaki İsmet Paşa'ya devretmek zorunda kalarak" askeri görevlerinin başına dönmüşlerdi. Bu durumun ortaya çıkmasını Atatürk arzulamış ve "Mudanya ve Lozan müzakerelerinde yıldızı parlayan İsmet Paşa'yı diğerlerine tercih etmişti". Yeşil'e göre, Atatürk'ün böyle bir tercih yapmasının sebebi ise diğer isimlerin toplumsal ve siyasi değişikliklere pek sıcak bakmıyor olduğunu düşünmesinden ileri gelmektedir (Yeşil, 2002: 158).

Benzer şekilde Zürcher de İsmet İnönü'nün direniş hareketine geç bir tarihte başladığını ancak kendisinden daha kıdemli meslektaşlarının önüne geçerek, Batı Cephesi kumandanlığı gibi önemli bir mevkie yükseldiğine dikkat çekmekte; Atatürk'ün kendisine yönelik rekabetçi duygular beslemediğine emin olduğu tek askeri kişiliğin İsmet İnönü olduğunu ve bu yüzden Atatürk'ün İnönü'ye tam bir güven beslediğini ileri sürmektedir (Zürcher, 2019: 88). Nitekim Atatürk, köklü değişimi de ancak inkılapların sürdürülmesi konusunda kendisiyle benzer düşünen bir kadroyla gerçekleştirecektir.

Atatürk, askeri alanda kazanılan zaferlerden sonra, önceki dönemlerde devleti kurtarmak ve düzeni ıslah etmek amacıyla gerekli gördüğü ancak ertelediği bütün köklü değişimleri birbiri ardına hayata geçirmeyi amaçlamıştır (Yalçın vd., 2005: 431). Bu köklü değişimlerden biri de hiç kuşkusuz saltanat makamının kaldırılması olmuştur. Milli Mücadele döneminde, yurdun düşman işgalinden kurtarılması ilk amaç olduğu için bu süreçte saltanata yönelik belirgin tavır alınmamış ve güçlerin bölünmemesi konusunda çaba verilmiştir (Aysal, 2020: 153). Ancak Anadolu'da Milli Mücadele kazanıldıktan sonra, İstanbul Hükümeti'nin zafere paydaş gibi İtilaf Devletleri

tarafından Lozan Barış Konferansı'na davet edilmesi, saltanat rejiminin bir an önce kaldırılmasını mecburi hale getirmiştir. Nitekim 1 Kasım 1922 tarihinde TBMM, verdiği tarihi kararla saltanat ile hilafeti birbirinden ayırarak saltanata son vermiştir (Kocatürk, 2007: 97).

Akşin'e göre Atatürk "bir siyaset ve zamanlama ustasıydı" ve "çifte davetiyeye olan tepkinin rüzgarından yararlanarak, saltanatı bir hamlede yıktı" (Akşin, 2020: 173). Böylece hem Ankara Hükümeti'nin İtilaf Devletleri karşısında güçlü ve kararlı bir şekilde hareket etmesi sağlanmış hem de cumhuriyetin önünde yer alan bir engel ortadan kaldırılmıştır (Turan vd., 2013: 179-180).

Her ne kadar saltanatın kaldırılması konusunda Atatürk ile bazı arkadaşlarının arasında derin bir görüş ayrılığı olmasa da tarihsel süreç içerisinde Türk milletinin çehresini değiştiren inkılapların şekli ve zamanı konularında Mustafa Kemal ile arkadaşları arasında görüş ayrılıkları açığa çıkmıştır (Turan vd., 2013: 197). Bu açıdan iktidara karşı muhalefeti hızla artıran gelişme, 13 Ekim 1923 tarihinde Meclis'in Ankara'yı yeni devletin başkenti ilan etmesi ile yaşanmıştır. Ankara'nın başkent ilan edilmesi bir diğer ifadeyle İstanbul'un sadece "halifelik merkezi" olarak kalması muhafazakârlara indirilmiş önemli bir darbe olarak görülmüştür çünkü kaleleri olan İstanbul siyaset yaşamından çıkarılmış ve siyasetin ağırlık merkezi Anadolu'ya kaydırılmıştır (Ahmad, 2019: 91). Buna ek olarak Ankara'nın başkent olması, hükümeti askeri bakımdan daha iyi korunabilir kılmış ve Millet Meclisi'ni, halkının ve basınının önemli bir kısmı halife destekçisi olan İstanbul'dan uzak tutmak yararlı olmuştur (Karpat, 2019b: 129). Bu karar aslında yeni devletin her şeyi ile İstanbul'daki yönetimden farklı olacağını da göstermiştir (Yalçın vd., 2005: 425).

Türkiye, 24 Temmuz 1923'te Lozan'da diğer devletler tarafından resmi olarak tanındığında artık devletin siyasi rejiminin de belirlenmesi gerekmiştir (Özkaya, 1993: 279). Atatürk, rejimin değiştirileceğine dair ilk işareti 22 Eylül 1923 tarihinde Viyana'da yayımlanan Neue Freie Presse muhabiri Lazar ile yaptığı ünlü görüşmede vermiştir (Yeşil, 2002: 115). Atatürk, bu görüşmede, Türkiye'nin hakiki anlamda zaten bir cumhuriyet olduğunu ve mevcut durumun az bir zaman içerisinde

resmi bir nitelik kazanacağını ifade etmiştir. Bu görüşme, o dönemde de mevcut tartışmaların kızışmasına sebep olmuştur (Zürcher, 2019: 52).

Zürcher'e göre, 29 Ekim 1923 tarihinde, Cumhuriyet'in ilan edilmesi, Atatürk ile eski arkadaşları arasında köklü bir ayrışma meydana getirmiş ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunu başlatan en önemli sebep olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, hanedana yakınlık duyan ve cumhuriyetin ilanını desteklemeyeceğine inandığı Rauf Orbay, Refet Bele, Adnan Adıvar, Kazım Karabekir ile Ali Fuat Paşa'nın Ankara dışında olduğu 29 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyeti ilan etmiştir. Kendilerine danışılmaksızın böyle önemli bir karar alınması karşısında bu isimlerin "donakalmış" olduğunu ifade eden Zürcher'e göre, bu isimlerden yükselen "hararetli itiraz"ların asıl sebebi, cumhuriyetin ilan edilmesi değil Cumhuriyet'in ilan edilmesinin bir "oldu bitti" ile gerçekleştirilmiş olmasıdır (Zürcher, 2019: 53).

Cumhuriyet'in ilanından sonra Mustafa Kemal Paşa'ya ilk muhalefet ise Rauf (Orbay) Bey'den gelmiştir. Rauf Bey, tepkisini Vatan ve Tevhid-i Efkar gazetelerinin başyazılarına 1 Kasım 1923 tarihinde verdiği mülakat ile ortaya koymuştur. Bu mülakatta Rauf Bey, cumhuriyetin "bir günde" ilan edilmesinin, bir sorumsuzluk örneği olduğunu ifade etmiştir (Ekincikli, 2012: 154). Kendisinin cumhuriyetçi bir hükümet şeklinden yana olduğunu ifade eden Rauf Bey, "böyle aceleci ve diktatörce bir tutuma karşı olduğunu" söylemiştir (Yurdsever Ateş, 1998: 71). Rauf Bey'in arkadaşları da İstanbul basınına verdikleri mülakatlarda, cumhuriyetin bu şekilde ilanına öfkeyle tepki göstermiş; devleti bir cumhuriyet olarak adlandırmanın aslında özgürlük getirmediğini ve cumhuriyet yönetimi ya da monarşi yönetimi fark etmeksizin asıl farklılığın istibdatla demokrasi arasında olduğunu vurgulamışlardır (Zürcher, 2020: 200).

Görüldüğü üzere, Cumhuriyet'in ilanı politik alanda beliren farklı görüşleri, tam anlamıyla ortaya çıkarmıştır (Yurdsever Ateş, 1998: 71). Kinross'un ifadesiyle, "Savaşta olduğu gibi reform hareketlerinde de tam yetki istedikleri için, Rauf Bey'le Refet, Ali Fuat ve Kazım

Karabekir paşaların, Cumhuriyet'in ilanından sonra, birlikte hazırlamış oldukları ihtilalin meyvelerinden yararlanmayacakları anlaşılmıştı". Kısacası aralarındaki anlaşmazlık su yüzüne çıkmıştır. Zira, Atatürk, toplumsal bir devrime hazırlanırken Rauf Bey ve arkadaşları toplumun ağır ağır gelişmesini daha uygun görmüşler; acele, sert ve köklü değişimler yerine yavaş yavaş sosyal reformlara girişmek onlara daha kolay gelmiştir. Fakat Atatürk daha farklı ve pratik düşünmüştür. Atatürk'ün aklında, ülkesini, Batı ile bir düzeye getirmek için demokratik bir düzen vardır ve bu düzenin zamanla yürüyeceğine inanmıştır (Kinross, 2020b: 461-462).

Goloğlu, özellikle Cumhuriyet'in ilanından sonra, hızlı bir biçimde gerçekleştirilen devrimlerin toplumda bazı tepkiler yarattığını ifade ederek özellikle de İstanbul basını tarafından, Atatürk'ün yurt içi gezilerindeki sözleri ile tutum ve davranışlarının "bir diktatörlük hevesi" olarak anlatılmak istendiğine dikkat çekmiştir. Bu görüşün basından Meclis'e doğru yayıldığını belirten Goloğlu, bu durumdan rahatsız olanların, iktidardaki bu ilerleyişe önleyici bir tedbir aradıklarını ileri sürmüştür (Goloğlu, 2017: 71). Öyle ki cumhuriyetin ilan şekline ait olduğu iddia edilen bu ilk itirazların, kurulacak muhalif fırkanın oluşumuna zemin oluşturduğu, partileşme yoluna bu yüzden gidildiği iddia edilmiştir (Yeşil, 2002: 117).

Yeni reformların siyasal muhalefeti arttırdığı bu dönemde en önemli iç meselelerden biri hiç kuşkusuz "Halifelik Meselesi" olmuştur (Yeşil, 2002: 131). Halifenin tutumunun aşırı bir hal alması, var olan hilafet sorununu gündeme getirmiştir (Yurdsever Ateş 1998: 75). 3 Mart 1924 tarihinde halifelik kaldırıldığında, Osmanlı monarşisinin dayandığı dini bir kurum da ortadan kalkmış ve yeni Türkiye Devleti demokratik ve laik ilerlemeler yolunda önemli bir yol kat etmiştir (Aysal, 2020: 165; Turan vd., 2013: 186). Halifeliğin kaldırılması Atatürk'ün dini devlet işlerinden ayrı tutma konusundaki istikrarını açıkça göstermesi bakımından önemlidir (Mango, 2021: 472).

Karpat'a göre bu olay, 19. yüzyılın başlarından beri devam eden mücadelede laik-yenilikçi grubun, muhafazakârlara karşı zaferi anlamına gelmektedir. Karpat'ın halifeliğin kaldırılmasıyla ilgili şu

ifadesi oldukça dikkat çekicidir: "Devrimcilere göre halifeliğin kaldırılmasıyla, laiklik ve dolayısıyla yenileşme yönündeki baş engel ortadan kalkmış oluyordu" (Karpat, 2019b: 130). Bununla birlikte cumhuriyetin ilanından sonra halifeliğin kaldırılması ile Milli Mücadele'yi yürüten kadro arasında adeta bir "yol ayrımı" yaşanmıştır. Kazım Karabekir, halifeliğin kaldırılmasından ziyade halifeliğin kaldırılış biçimine yönelik eleştiride bulunduğunu ifade etmiş ve kararın yeterince tartışılmadığını, karara karşı oluşabilecek tepkilerin düşünülmediğini ve bu konuda acele edildiğini belirtmiştir (Karabekir'den akt. Saygın, 2020: 1098). Rauf Orbay da hem cumhuriyetin ilanı sırasında hem de halifeliğin kaldırılması esnasında ortaya koyduğu eleştiriler nedeniyle cumhuriyet karşıtı ve hilafetçi bir isim olarak tanınmıştır (Özalper, 2014: 121).

Halifeliğin kaldırılışından sonra 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun yerine yeni Türk anayasasının kabul edilmesi de oldukça önemli bir olaydır. Cumhurbaşkanına meclisi dağıtma yetkisi veren 25. madde tartışmaların çıkış noktasını oluşturmuştur. Yapılan oylamada cumhurbaşkanına bu yetkinin verilmesine büyük bir çoğunluk karşı çıkmış olsa da yeni anayasa 20 Nisan 1924'te kabul edilmiştir. Hem bu anayasa tartışmalarında hem de sonraki tartışmalarda Terakkiperverlerin Halk Fırkası'ndan kopmalarına neden olacak görüş ayrılıklarından en kritiği, kuvvetler ayrılığı ve birliği ilkeleri arasındaki farklar ve tek meclise karşı iki meclisli parlamento tartışması olmuştur (Zürcher, 2019: 62). Özalper'in ifadesiyle, "Anayasanın kabul edilmesinden sonra Büyük Millet Meclisi'ndeki nispi birlik bozularak meclis muhafazakâr ve yenilikçiler" olmak üzere ikiye bölünmüştür (Özalper, 2014: 119). Bu iki grubun ayrıştıkları temel fark genellikle yenilikçi ve muhafazakâr kavramları üzerinden tartışılsa da aslında politik düşünce ekseni bu tartışmalarla sınırlı değildir. Muhafazakârlar yani bir diğer ifadeyle İkinci Grup'un muhalefeti; geleneklere bağlılığı, dini değerleri saltanat ve halifeliği muhafaza eden bir anlayışın da ötesindedir (Afşar, 2020: 1352).

Tam da bu zamanda, kişisel olarak köşeye sıkıştırıldıklarını ve kendilerine inanılmadığını iddia eden muhalifler, aslında bu yılın

ortalarında yeni bir partinin kurulması yolundaki çalışmalarına hız vermiştir (Ekincikli, 2012: 162). Nitekim 6 Ekim 1924 tarihli Son Telgraf gazetesinde Rauf (Orbay) ve İsmail Canbolat Beylerle Refet (Bele) Paşa'nın çevresinde bir muhalif parti kurulacağı haberi yayımlanmıştır. İstanbul basınında da bir muhalefet partisi kurulma düşüncesini destekleyen yayınlar yapılmıştır. 11 Ekim 1924 tarihli Vatan gazetesinde şöyle denmiştir: "Halk Partisi'nin kendine parti adını vererek en önemli meseleleri gizlice görüşmesi, muhaliflerin ve bağımsızların görüşünü her işte hiçe sayması yanlış bir gidiştir." (Gologlu, 2017: 71). Söz konusu ifade muhalif bir gücün neden doğduğuna ilişkin önemli bir değerlendirmedir.

Yeni bir partinin kurulacağının sıklıkla gündeme geldiği bu süreçte cumhurbaşkanının partili oluşu eleştirilmiş ve tarafsız olması istenmiştir. Atatürk, yeni fırka söylentilerinin konuşulduğu günlerde, Trabzon'da gerçekleştirdiği bir konuşmada tarafsız olmayacağının bilinmesini istemiştir. Trabzon'un ardından Samsun'a geçen Atatürk, Halk Fırkası'ndan yana tavrını yeniden tekrarlamış ve muhalif bir fırka için ortamın henüz müsait olmadığını söylemiştir (Müezzinoğlu, 2018: 48).

Bilindiği üzere, Birinci TBMM ve İkinci TBMM'de milletvekilleri, komutanlık ve memurluk görevlerini bir arada sürdürebiliyorlardı (Aysal, 2020: 165). Ancak 1924 Anayasasına göre devlet memurluğu ile milletvekilliğinin bir arada yürütülmesi mümkün değildi. Atatürk de anayasanın bu hükmü gereğince memuriyet görevi olan milletvekillerinin, bilhassa askerlerin, milletvekilliğinden istifa ederek esas görevlerine dönmeleri çağrısını yapmıştır (Karatepe, 2018: 28; Ahmad, 2019: 92; Akşin, 2020: 194). Gologlu'na göre, bu durum, bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın askerlik mesleğinin politikadan ayrılmasını sağlayacak bir manevrasıdır. Bu gelişmenin kendileri için de bir hamle olabileceğini düşünen paşa mebuslar harekete geçmiştir (Gologlu, 2017: 73).

Nitekim Kazım Karabekir, 26 Ekim'de 1. Ordu Müfettişliğinden istifa ettiğinde, ordu hakkında düzenlemiş olduğu raporlarının dikkate alınmadığını ve bu nedenle üstüne düşen görevi Meclis'te bir

milletvekili sıfatı ile yerine getireceğini söylemiştir (Mango, 2021: 482). Hemen ardından İkinci Ordu Komutanı Ali Fuat Paşa istifa etmiş ve Refet Paşa yeniden meclise geri dönmüştür. Bu gelişmeler, Atatürk tarafından "Paşalar Meselesi" olarak adlandırılmıştır (Goloğlu, 2017: 73). Atatürk, Nutuk'ta, "Başarısızlığa Uğratılan Büyük Bir Komplo" isimli başlıkta, paşalar tarafından kendine karşı bir komplo düzenlendiğinden 'bir saniye bile kuşku duymadığını' ifade etmiştir (Atatürk, 2020: 569).

Muhalif fırkanın kuruluşunu hızlandıran asıl hadise ise paşaların istifasından kısa bir zaman önce, 20 Ekim 1924 tarihinde Menteşe Mebusu Esat Efendi'nin Mübadele İmar ve İskan Vekaleti'ne yönelttiği soru önergesi ile başlamıştır (Afşar, 2020: 1353). Muhalif milletvekilleri tarafından verilen soru önergesine verilen cevaplar tatmin edici bulunmamış ve soru önergesi gensoruya çevrilmiştir (Yurdsever Ateş, 1998: 109). 8 Kasım 1924 tarihinde yapılan oylamada, her ne kadar İsmet Paşa Hükümeti 19'a karşı 148 oyla güvenoyu alsa da Halk Fırkası'nda istifalar başlamıştır. Dr. Adnan (Adıvar), Rauf (Orbay), Refet (Bele) ilk istifa edenler arasında yer almış ve istifaların sayıca artmasıyla bağımsız milletvekilleri Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuştur (Uyar, 2012: 115-116).

Böylece Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk muhalefet partisi 17 Kasım 1924 tarihinde kurulmuştur. Fırka'nın Genel Başkanı Kazım Karabekir, İkinci Başkanı Rauf Orbay ve Genel Sekreteri Ali Fuat Cebesoy olmuştur (Aykol, 2009: 59-60). Zürcher'e göre, Mustafa Kemal'in TPCF'ye karşı politikası başlangıçta son derece ihtiyatlı olsa da ilerleyen zamanlarda Atatürk'ün mutabakata varan bir yol izlediği görülmüştür. Atatürk, bir muhalefet partisinin kurulmasını engellememiş; tersine, TPCF'liler tescil için hükümete başvurduklarında oldukça ılımlı ve olumlu bir yaklaşım görmüşlerdir (Zürcher, 2019: 87).

Yeni partinin beyannamesine ve programına bakıldığında partinin Batı Avrupa'ya özgü liberal nitelikte olduğu görülmektedir. TPCF, tıpkı iktidar partisi gibi laik ve milliyetçilikten yanadır ancak iktidar partisinin köktenci, merkeziyetçi ve otoriter eğilimlerine açıkça karşı

çıkmaktadır. Güçler ayrımını ve devrimci değişimden çok evrimci değişimi savunan parti, liberal bir ekonomi politikasına sahiptir (Zürcher, 2020: 201). Türkiye'de Batı ölçülerine göre kurulmuş ilk parti olduğunu ileri süren TPCF, programındaki bazı noktalarda iktidar partisinden ayrılmaktadır. Sözgelimi, cumhurbaşkanının partiler üstü bir konumu olmalıdır ve iki dereceli seçim yerine tek dereceli seçim gereklidir (Kinross, 2020b: 465; Ahmad, 2020a: 74). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası yöneticileri her ne kadar parti nizamnamesinde iktidar olmayı amaçladıklarını ortaya koysalar da parti sözcülerinin yaptıkları açıklamalarda iktidara talip olmak yerine birkaç kişinin oligarşik amaçlarına karşı koymak, bireysel özgürlükleri korumak ve mecliste muhalefet etmek istediklerini beyan etmişlerdir (Yurdsever Ateş, 1998: 323).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Türk siyasi yaşamında hareketlenmelere neden olduğu açıktır (Özalper, 2014: 126). Zira TPCF'nin kuruluşundan üç gün sonra önemli bir gelişme yaşanmıştır. Başvekil İsmet İnönü, sağlık sebeplerini ileri sürerek istifa etmiş ve İnönü'den sonra hükümeti Ali Fethi Okyar kurmuştur. Muhalefete yakın gazetelerde bu istifa memnuniyetle karşılanmıştır (Müezzinoğlu, 2018: 57). Zürcher'e göre de muhalefet partisinin kurulması sürecinde Halk Fırkası'ndan kitlesel kopuşların önüne geçilmesi için birtakım karşı önlemler alınmıştır. Halk Fırkası "lider takımı"nın en önemli tedbirlerinden biri, "Sözünü sakınmaz bir köktenci gözüyle bakılan İsmet Bey" yerine çok daha uzlaşmacı olan Ali Fethi Okyar'ın başvekilliğe getirilmesi olmuştur (Zürcher, 2020: 202; Zürcher, 2019: 88). Bu bakımdan hükümet değişikliği yeni partinin bir başarısı olarak görülmüştür (Özalper, 2014: 126).

Fırkanın kuruluşu muhalif basın tarafından desteklenmiştir. Öyle ki gazeteci Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, yeni parti için "Istırabın ve hürriyetsizliğin doğurduğu çocuk" ifadelerini kullanmıştır (Goloğlu, 2017: 91). Diğer yandan yeni fırkanın kuruluşu iktidar fırkasını destekleyen bazı gazeteler tarafından eleştirilmiştir. Sözgelimi, Benizade Hamdi Bey "Yeni Fırka" başlıklı yazısında, yeni kurulan fırkanın, Cumhuriyet'e zarar verebilecek bir tohumdan başka bir şey

olmayacağını; ülkenin yeni bir fırkaya değil, faydalı işlerin yapılmasına ihtiyaç duyduğunu ve mebusların bu amaç için çalışmaları gerektiğini aksi halde "fırka oyunu oynamanın" bir hayır getirmeyeceğini ifade etmiştir. Yine aynı gazetede Yunus Nadi imzalı bir yazıda, "Dikkat edin efendiler, önünüzde uçurumlar var" şeklinde bir uyarı vardır (Müezzinoğlu, 2018: 47).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın her ne kadar kendisine ait resmi bir yayın organı bulunmasa da İstanbul basınından Vatan, Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf, İstiklâl gibi dönemin büyük tirajlarına sahip gazeteleri yeni partiyi açıkça desteklemiştir. Kamuoyunda TPCF'nin tanınmasında önemli rol oynayan bu gazeteler, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın yayın organı durumundaki Hâkimiyet-i Milliye ile ciddi bir tartışma içerisine de girmiştir. Bu süreçte iktidarı destekleyen Akşam ve Cumhuriyet gazeteleri de bu tartışmalara dâhil olmuştur. Muhalefeti destekleyen gazeteler Cumhuriyet Halk Fırkası'nın anti-demokratik bir kimliğe sahip olduğu üzerinde durmuştur; iktidarın resmi ve yarı resmî gazeteleri ise muhalif basını inkılaplara karşı olmakla ve eski düzenin özlemini duymakla suçlamıştır (Yeşil, 2002: 234-235).

Her ne kadar fırkanın beyannamesi ve programı, iktidar fırkasından ideolojik olarak büyük farklara sahip olmasa da iktidar icraatlarından ve fikriyatından memnun olmayan kesim için TPCF iktidara karşı muhalefet pozisyonunda olmuştur. Hatta öyle ki her kesimden yeni fırkayı 'bir kurtarıcı' olarak algılayabilecek gayrimemnun bir kitle vardır. Eski İttihatçılar bunların başında gelirken bu durum eski ittihatçılar ile yeni fırka arasındaki bağın sorgulanmasını mümkün kılmıştır. Nitekim iktidar fırkası, muhalefet fırkasını İttihat ve Terakki hareketinin yeniden diriltilmesi olarak görerek zaman içerisinde yeni fırkaya karşı daha sert bir tutum sergileyecektir (Yeşil, 2002: 236-237).

Falih Rıfkı Atay da Çankaya isimli eserinde Terakkiperver Fırkası'nın büyük bir hareketin temsilcisi olduğunu ve türlü akımların bu fırka içinde yer aldığını ifade etmiştir. Atay'a göre, fırka içerisinde samimi demokrasi savaşçıları vardır. Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin idealistleri olan bu insanlar, işlerin dürüst gitmesinden,

tahakküm ve yolsuzluk olmamasından başka bir şey istemeyen mütevazı memleketçiydiler. Ancak bu hareketin içerisinde şahsi kin ve rekabet barındıranlar da vardır. Eski İttihatçılardan bir kısım ve gericiler de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası saflarındadır. Bununla birlikte Mustafa Kemal'e karşı özel bir kasıtları olmayıp otoriteden kurulmak isteyenler, Mustafa Kemal'i etkisiz kılmaktan başka bir şey istemeyenler ve devrimleri durdurmak veya eski düzene yeniden dönmek isteyenler de bu fırka içerisindedir (Atay, 2020: 466). Benzer şekilde Taşkıran da nerdeyse tüm muhalif grupların bu parti içerisinde yer aldığını ve ılımlısından aşırısına kadar herkesin bu yeni partinin saflarına katıldığına dikkat çekmiştir. Taşkıran'a göre bu durum "inkılapların tökezlemesi" ihtimalini doğuracağı endişesini de beraberinde getirmiştir (Taşkıran, 1994: 259).

Zürcher, her ne kadar Atatürk'ün TPCF kurulduğunda ihtiyatlı bir tutum izlediğini söylese de bir başka eserinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Mustafa Kemal ve destekçileri tarafından yoğun eleştiri aldığını ve hatta partinin "pek şiddetli hücuma" maruz kaldığını ifade etmiştir. Zürcher, Atatürk ve yoldaşları tarafından yeni partiye üç farklı iddia yöneltildiğini belirtmiştir. Bunlardan ilki, yeni kurulan partinin, gerçekçi bir programdan yoksun olduğudur. Mustafa Kemal'in bir dönem yoldaşlığını yapan ancak elde edilen kazanımları kıskanan bir dizi general ve siyasetçi tarafından tamamen oportünist kaygılarla partinin kurulduğu öne sürülmüştür. İkinci iddia ise Terakkiperverler'in namuslu muhafazakâr değil gizli saltanatçılar olduklarına yöneliktir. Hatta bu iddia bizzat Mustafa Kemal tarafından 21 Kasım 1924'te The Times gazetesinden Maxwell Macartney'e verdiği (ancak yayımlanmayan) mülakatta dile getirilmiştir. Bu mülakatta Mustafa Kemal, yeni partinin açık bir muhafazakâr programla ortaya çıkmaları durumunda muhalefetlerine saygı duyacaklarını fakat Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programının Cumhuriyet Halk Fırkası ile özdeş olduğunu ve bu yüzden muhalefetin samimi olmayacağını ifade etmiştir. Aynı hedefleri ortaya koyarken, neden bu çabayı Cumhuriyet Halk Fırkası içinde sergileyemediklerini sorgulayan Mustafa Kemal, özellikle Rauf Bey'in eski halifeye olan sadakati ve Cumhuriyet'e yönelik eleştirel duruşundan ötürü bu

girişimin asıl amacının Osmanlı Hanedanı'nı saltanata getirmek olmasından şüphelenmiş, dolayısıyla da bu harekete katılanların da "saltanatçılar" olduğunu düşünmüştür. Muhalefet partisine yöneltilmiş üçüncü iddia ise Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programının ve tavrının dini reaksiyonu, irticayı cesaretlendirdiği olmuştur (Zürcher, 2006: 42-47).

Türk siyasi tarihi açısından bir dizi önemli olayların sonucunda kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasına yol açan olaylar ise Şeyh Sait İsyanı ile başlamıştır. 1925 yılının Şubat ayında, Türkiye'nin doğusunda patlak veren ve sosyo-ekonomik koşulların yanında etnik ve dini sosyal altyapısı da bir başkaldırı olasılığı taşıyan Şeyh Sait İsyanı ülke gündemini derinden etkilemiştir (Kocaman ve Ceylan, 2016: 14). İsyanın bastırılması konusunda muhalefet fırkası ile iktidar fırkası farklı düşünmemiş ve TPCF yöneticileri de isyanın hızlı bir biçimde kontrol altına alınması gerektiği konusunda iktidar fırkasını desteklemiştir. Bölgede Örfi İdare'nin ilan edilmesi konusu TBMM'de görüşüldüğü sırada TPCF mensupları da kanunu destekleyen olumlu oy kullanmıştır (Afşar, 2020: 1355-1356).

26 Şubat 1925 tarihli İkdam gazetesinde yer alan haberde, Kazım Karabekir'in mecliste yaptığı konuşmada dini alet ederek milli bütünlüğü tehlikeye düşürmenin vatana ihanet anlamına geldiğini ifade ettiği ve isyan hususunda hükümetle benzer şekilde düşündüğü ve hükümetin aldığı tedbirleri desteklediği görülmüştür (Müezzinoğlu, 2018: 62). Ancak bir taraftan da iktidar fırkası, Fethi Bey'in isyan karşısında pasif kaldığını düşünmüştür. Fethi Bey ise isyanın klasik bir eşkıya vakasından farklı olmadığını söyleyerek olağanüstü tedbirlerin alınmasına gerek olmadığını belirtmiştir. Bu hususta doğu illerinden Türkiye'nin başka yerlerine sıçrayacak rejimi devirmeyi hedef alan bir hareket halini alabileceğine yönelik farklı fikirler de vardır (Özalper, 2014: 127).

Hükümette güvenoyu yoklaması sonucunda ise öngörülmeyen bir şekilde Fethi Bey Başvekillikten istifa etmiş ve yerine tekrar İsmet İnönü 3 Mart 1925'te başbakan olarak göreve başlamıştır (Afşar, 2020: 1356). Tam da bu noktada TPCF'nin iktidarla olan ilişkisinin Halk

Fırkası'nın farklı mizaç ve siyaset anlayışına sahip iki başvekiline göre değişiklik gösterdiğini belirtmek gerekir. Zira TPCF'nin kuruluşunu takip eden birkaç günde İsmet Paşa yerine başvekilliğe atanan Fethi Okyar hükümeti döneminde, iktidar muhalefet ilişkisi adeta "balayı dönemi"ni yaşamıştır. Ancak İsmet İnönü'nün yeniden başvekillik yaptığı dönemde ise Şeyh Sait İsyanı'na karşı siyasi ve askeri tedbirlerin yoğun olarak uygulandığı "Takrir-i Sükûn" dönemi, iktidar muhalefet ilişkisi açısından gergin olmuştur (Yeşil, 2002: 258-259).

Bu süreçte özellikle Takrir-i Sükûn Kanunu, Meclis'teki tartışmalara rağmen kabul edilmiş ve hükümete olağanüstü yetkiler verilmiştir. Hatta öyle ki bu kanunun muhalefetin susturulmasında ve hatta ortadan kaldırılmasında bir araç olarak kullanıldığı da ileri sürülmüştür (Müezzinoğlu, 2018: 66). Bu süreçte Tevhid-i Efkar, İstiklal, Son Telgraf, Aydınlık, Orak Çekiç ve Sebilürreşad isimli yayınlar kapatılmış; Hüseyin Cahit Yalçın'ın "Şeyh Sait İsyanı bahane edilerek, muhalefet susturuluyor" başlıklı yazısı sebebiyle Tanin gazetesinin yayımlanması durdurulmuştur. Bir süre sonra Tanin gazetesi kapatılmış ve Hüseyin Cahit Yalçın da İstiklal Mahkemesi'nde yargılanarak Çorum'a sürülmüştür (Mazıcı, 1984: 153).

Nitekim 3 Haziran 1925 tarihinde Bakanlar Kurulu kararında, kimi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensuplarının isyanla ilişkili olduğu ve fırka programının 6. maddesindeki "Efkar ve itikad-ı diniyeye hürmetkardır" hükmünün de somut bir biçimde bunu desteklediği belirtilmiştir. Takrir-i Sükûn Kanunu kapsamında fırkanın kapatılmasına karar verilmiştir (Afşar, 2020: 1356; Saygın, 2020: 1102). Bu haliyle bir fikir partisi olarak kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Türkiye'nin ilk çok partili tecrübesi olarak yalnızca 7 ay yaşayabilmiştir (Taşkıran, 1994: 260).

Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk'ta, "Terakkiperver Cumhuriyet Partisi ve En Hain Kafaların Ürünü Olan Programı" şeklinde başlayan bölümde, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması ile ilgili olarak, "Bu fırka memlekette suikastçıların, gericilerin sığınağı ve ümitlilerinin dayanağı oldu… Tarih Doğu isyanının sebeplerini inceleyip araştırdığı zaman, onun önemli ve belirli sebepleri arasında

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın dini konularda verdiği sözleri, doğuya gönderdiği sorumlu sekreterinin kurduğu örgütü ve yaptığı kışkırtmaları bulacaktır" sözleri fırkanın kapatılma gerekçesini ortaya koymuştur (Atatürk, 2020: 591-592).

Anlaşıldığı üzere Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet'in ilk muhalif siyasi fırkası olarak Türk siyasi yaşamında önemli bir hareketlilik meydana getirmiştir. Milli Mücadele'nin önemli şahsiyetleri tarafından kurulan fırkanın kurulma süreci, kurulduktan sonraki faaliyetleri ve kapatılma süreci bugün de tartışılmaya devam etmektedir. Çok açıktır ki dönemin çalkantılı siyasi olayları, partinin sonunu getirmiştir. Hakkında yürütülen tartışmalar bir yana, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet'in ilk çok partili tecrübesini sağlaması sebebiyle önem arz etmektedir.

1.2.1.2.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası

Bizzat Atatürk'ün teşvikiyle kurulan ve dönemin siyasi manzarasını, demokrasi kültürünü ortaya koyan Serbest Cumhuriyet Fırkası, dahili ve harici pek çok sayıda olayın bir araya gelişiyle ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Türkiye'nin çok partili hayatı açısından önemli bir tecrübesi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın nasıl doğduğuna, geliştiğine ve kapandığına yer vermek, dönemin çok partili deneyimlerini anlamak açısından önemlidir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'na yönelik yapılan çalışmaların birtakım ortak özellikleri bulunmaktadır. Bu çalışmaların ortak özelliği, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasında küresel ekonomik krizin belirleyici rolünün vurgulanmış olmasıdır. Kuşkusuz, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, savaş yorgunu genç Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısını derinden etkilemiş ve hükümetin ekonomi alanında somut başarılar elde edememesi toplumda rahatsızlık yaratmıştır (Başbuğ, 2019: 105). Ekonomik ilerlemelerin sağlanamadığı böyle bir ortamda, halkın içerisinde bulunduğu ekonomik sıkıntı Atatürk tarafından da dile getirilmiştir. Hatta 1929 yılı başlarında çıktığı yurt gezisinde karşılaştığı yoksul memleket manzarası karşısında Atatürk'ün, Hasan Rıza Soyak'a büyük bir üzüntü ile "Bunalıyorum"

dediği aktarılmaktadır (Eraslan, 2000: 78). Bu açıdan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın da memleketin içerisinde bulunduğu ekonomik bunalıma bir çözüm olabileceği, bir ferahlama yaratabileceği umuduyla kurulduğu öne sürülmüştür (Shaw ve Kural Shaw'dan akt. Yetkin, 1997: 89).

Bunun yanında Avrupa'da Türkiye'ye yönelik diktatörlük algısının da yeni bir partinin kurulmasında etkili olduğu ileri sürülmüştür. Nitekim Fethi Bey ve Atatürk arasında gerçekleştirilen bir görüşmede, Atatürk, "Bugünkü manzaramız aşağı yukarı bir dictature manzarasıdır. Vakıa bir Meclis vardır, fakat dâhil ve hariçte bir dictateur nazariyle bakıyorlar" ifadelerini kullanmıştır. Görüşmede, bir yıl önce Ankara'yı ziyaret eden Alman muhabiri Emil Ludwig'in Türkiye'nin yönetim şekli hakkında "tuhaf sualler" sorduğunu ifade eden Atatürk, Ludwig'in diktatörlük kanaatiyle ülkesine döndüğünü ve bu kanaatini orada yazdığını belirtmiştir (Okyar, 2019: 19). Türkiye'nin dışarıdan nasıl göründüğüne yönelik kanaatler Atatürk üzerinde tesir yaratmıştır.

Aslında Atatürk, demokrasinin bir gereği olarak çok partili yaşama geçiş konusundaki fikirlerini Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmadan bir yıl önce kendisine yakın siyasi isimlerle paylaşmıştır. Bu hususta yürütülen fikirler muhalefetin kurulup kurulmaması hakkında olmamış; yeni oluşumun Cumhuriyet Halk Fırkası içerisinde bir hizip olarak doğup doğmaması veya bağımsız bir siyasi parti olup olmaması üzerine yoğunlaşmıştır. Parti içerisinde bir hizip olarak bir muhalefet hareketinin kurulması gerektiği fikrini savunanlar, "demokrasiye daha yumuşak" bir geçiş olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Ancak İsmet İnönü, Cumhuriyet Halk Fırkası içerisinde muhalif bir kanadın kurulması önerisini reddetmiştir (Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 1997: 64-65). Gelinen noktada, Türkiye'nin mevcut problemlerinin aşılmasında, yeni bir siyasi partinin kurulması kararlaştırılmış ancak kurulacak partinin bizzat Atatürk'ün eliyle dizayn edilmesi "güdümlü parti", "ruhsatlı muhalefet" ya da "kontrollü bir muhalefet partisi" gibi konuları beraberinde getirmiştir (Tunçay, 1981: 257; Karatepe, 2018: 35; Kinross, 2020b: 524; Güz, 1993: 2).

Tunçay'a göre, kurulması planlanan parti en başından beri "meclis-içi muhalefet partisi" olarak tasarlanmıştır. Hatta fırkaya katılacak milletvekillerinin sayısı dahi en başta sıkı bir pazarlıkla belirlenmiştir (Tunçay, 1981: 257). Benzer şekilde Karatepe'ye göre de Meclis'te bulunacak kontrollü bir muhalefet partisinin hükümete yol gösterebileceği düşünülmüştür. Başka bir ifadeyle kontrollü bir muhalefet partisi de olsa bu partinin toplumun diğer katmanlarında varlığını gizlice sürdüren muhalefetin gücünün ortaya çıkarılması konusunda yararlı olabileceği varsayılmıştır. Çünkü Atatürk'e göre, aslında memleketin içinde bulunduğu sıkıntıların temelinde denetimsiz ve eleştiriden yoksun bir yönetim anlayışı vardır (Karatepe, 2018: 35).

Ayrıca çok partili cumhuriyet düzenine geçilmesinde İsmet İnönü'nün de bir etken olduğu ileri sürülmektedir. Zürcher, Atatürk'ün beş yıl iktidarı boyunca kendi güç tabanını oluşturduğuna dikkat çekerek "artık cumhurbaşkanının kuklası olmaktan çıkan İsmet Bey'e baskıda bulunmak" üzere bir muhalif partinin kurulmasına izin verdiğini belirtmiştir (Zürcher, 2020: 211). Burada sayılan sebeplerin dışında daha birçok sebep, Türkiye'nin yeniden çok partili yaşama geçmesinde belirleyici rol oynamıştır.

Yeni bir partinin kurulmasına yönelik ilk adım Atatürk ile Türkiye'nin Paris Büyükelçisi olan Fethi Bey arasında gerçekleştirilen toplantı ile atılmıştır. Toplantıda, Atatürk, samimiyetle güvendiği Fethi Bey'e yeni parti kurulması konusundaki düşünceleri açmıştır. Atatürk, "Memlekette muhalif bir fırka teşkil etmek lazımdır. Böyle bir fırka vücuda gelirse Meclis'te münakaşa daha serbest olur. Mesela, siz böyle bir fırkanın başına geçerseniz bildiklerinizi serbestçe Meclis'te söylersiniz; bu suretle tatbikatta görülen birçok hataların önü alınmış olur" diyerek Fethi Bey'den yeni partinin kurulması görevini almasını istemiştir. Ancak Okyar, "Rica ederim beni İsmet Paşa ile karşı karşıya getirmeyiniz" diyerek İsmet Paşa'nın samimiyetine asla itimat edemediğini, bir vesile bulup kendisini kabahatli mevkie düşüreceğini ve Gazi ile arasını bozmaya çalışacağından emin olduğunu belirtmiştir. İsmet Paşa'nın da katıldığı ertesi günkü toplantıda Atatürk, yeniden yeni partinin kurulması konusunu gündeme getirmiştir. İsmet Paşa da

muhalif bir fırkanın dahili ve hariçte iyi tesir yapacağından ve kurulacak fırkanın eleştirilerinden bizzat hükümetin de yararlanacağından söz etmiştir (Okyar, 2019: 17-18).

Bu gelişmeler karşısında Fethi Bey, reisicumhur makamının fırkalar arasında tarafsız kalması koşulunun sağlanması halinde yeni bir parti kurabileceğini Atatürk'e bildirmiştir. Çok açıktır ki Fethi Bey ileride hem hükümete hem de devlete karşı muhalif duruma düşerek "hiyanet-i vataniye" ile suçlanmaktan çekinmiştir (Tunçay, 1981: 253). Mustafa Kemal'in hem Fethi Bey'e hem de İsmet Paşa'ya, "Bu fırkalar benim iki evladım gibi olacak ve ben böylece tabir etmekliğimi müsaade ederseniz, sizin babanız olacağım. Bir baba iki öz evladına nasıl müsavi muamelede bulunuyorsa, ben de aynı veçhile bu iki fırkayı muamele edeceğim. Bundan emin olunuz" diyerek her iki parti karşısında tarafsız olacağını bildirmesi (Okyar, 2019: 35) ve kız kardeşi Makbule Hanım'ı partiye yazdıracağını söylemesi ile ikna olan Fethi Bey, yeni bir parti kurma görevini kabul etmiştir (Ertem, 2010: 75).

Ek olarak Fethi Bey, kurulacak yeni partinin Mustafa Kemal'in isteği ve onayıyla gerçekleştirildiğine dair yazılı bir teminat ve belge de istemiştir. Aslında parti henüz kurulma safhasındayken Ağaoğlu Ahmet Bey'in, Fethi Bey'e "teminat alıp almadığını" sorma gereği duyması, Fethi Bey'in ise Mustafa Kemal ile aralarındaki mektuplaşmanın yayımlanacağını ve bunun bir teminat ya da sözleşme gibi kabul göreceğini beyan etmesi dikkat çekicidir (Aydemir, 2023: 362-363). Kuşkusuz 'göstermelik mektuplaşmalar' ile Cumhurbaşkanı'nın destek belirtilerini halka göstermek ve böylece siyasetin halk üzerindeki korkutucu anlamını değiştirmek amaçlanmıştır (Öz, 2015: 413).

Basında yeni bir parti kurulacağı haberi ise ilk olarak Vakit gazetesi tarafından duyurulmuştur. Son Posta gazetesi, "Fethi Bey yeni fırka yapıyor" gibi yalın bir ifade ile gelişmeleri okuyucuyla paylaşmıştır. Haberde, yeni partinin, Cumhuriyet Halk Fırkası ile aynı prensiplere sahip olacağı fakat farklı bir programla kurulacağı bildirilmiştir (Tunçay, 1981: 249). İktidarı destekleyen Cumhuriyet ve Hâkimiyet-i Milliye gibi gazeteler ise yeni partiye geniş yer ayırma çabası içerisine girerek Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın güçlenmesi yolunda gayret

göstermiştir (Avşar, 2018: 106-107). Hatta Falih Rıfkı Atay, İsmet İnönü'nün, "Hâkimiyet-i Milliye tarafsız kalmalıdır. Yeni fırka aleyhine hiçbir şey yazmayacaksınız" dediğini aktarmıştır (Atay, 2020: 536, 537). Ancak iktidarı destekleyen gazetelerin bu tavrı çok da uzun sürmemiştir.

Nihayet 12 Ağustos 1930 tarihinde Fethi Okyar, Nuri Conker, Ağaoğlu Ahmet, Mehmet Emin Yurdakul gibi önemli isimlerin öncülüğünde Serbest Cumhuriyet Fırkası siyasetteki yerini almıştır. Parti programı oldukça kısa bir sürede hazırlandığı için çok sayıda noksanlıkları olsa da dönemin ekonomik problemlerini yansıttığı görülmektedir (Eraslan, 2000: 79-80). Bununla birlikte, parti programında devletçiliğin eleştirilerek serbest girişimciliğin desteklendiği, dış ticareti geliştirmeyi hedefleyen ve tek dereceli seçim sistemini öneren maddeler bulunmaktadır. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı, bizzat partiyi desteklemek amacıyla bir parti gazetesi olarak kurulan Serbest Cumhuriyet gazetesi başta olmak üzere Yarın, Son Posta, Yeni Asır gibi gazeteler desteklemiştir (Ertem, 2010: 76-77).

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın siyasi yaşamdaki ilk önemli faaliyeti Batı Anadolu gezisi olmuştur. Bu gezi sırasında yaşananlar, partinin kapatılmasına gerekçe gösterildiği için gezinin detaylarına yer vermek yerinde olacaktır. Mazıcı'nın da ifade ettiği gibi, Fethi Bey ve arkadaşlarının, parti örgütlenmesini geliştirmek üzere giriştikleri Batı Anadolu gezisinin ilk varış noktası İzmir olmuştur (Mazıcı, 2011: 97). Fethi Bey, İzmir'e gitmeden önce, Hükümet'i sert bir dille eleştirmiş ve Mustafa Kemal de Fethi Bey'in bu eleştirilerine halkın tepki verebileceğini düşünmüştür. Atatürk, tam da bu nedenle İzmir Valisi'ni arayarak, muhalif fırka yöneticilerine yönelik oluşabilecek tepkilerin önüne geçebilmek için tedbir alınmasını istemiştir. Öyle ki Fethi Bey ve arkadaşları Liman'da toplanan halkın, kendilerini protesto etmeye mi yoksa desteklemeye mi geldiklerini bir süre anlayamamışlardır (Karatepe, 2018: 36). Ancak bir müddet sonra anlaşılmıştır ki Serbest Cumhuriyet Fırkası, toplumda kitlesel bir destek bularak eşi görülmemiş bir hareketlilik yaratmıştır. Aslında bu desteğin arkasında halkın içerisinde bulunduğu ekonomik problemlerin Serbest

Cumhuriyet Fırkası tarafından çözülebileceğine dair duyulan inanç bulunmaktadır (Emrence, 2021: 93).

İzmir gezisi, Ağaoğlu'nun deyişiyle "garip ve beklenilmez hadiseler"e sahne olmuştur. Ağaoğlu'na göre bu olaylardan ilki, "Fethi Bey konferans veriyor!" şeklinde aldatıcı bir haberin yayılmasıyla yaşanmıştır. Fethi Bey'in konferansına gittiğini düşünen halk, kürsüye başka bir kişinin çıktığını görünce derhal dağılmıştır. Aldatılmış kitle, Cumhuriyet Halk Fırkası binası önünde tezahüratta bulunarak "Kahrolsun mutemetler" diye bağırmış, Anadolu gazetesi matbaasına doğru yürüyüş yapmış ve yaşanan hadiseler sonucu matbaayı taşlamıştır. Yaşanan arbedede güvenlik güçleri kalabalığın üzerine ateş açmış ve 14 yaşında bir çocuk ölmüştür. Bu olay, var olan heyecanı ve öfkeyi daha da arttırmıştır. Ağaoğlu bu olayla ilgili şunları aktarmıştır: "Kalabalığın ortasından bir ihtiyar adamcağız, kucağında taşıdığı bir çocuğu birdenbire Fethi Bey'in ayaklarına atarak, 'İşte size bir kurban! Başkalarını da veririz! Yalnız sen bizi kurtar' dedi ve ağlayarak Fethi Bey'in ellerine sarıldı." (Ağaoğlu, 2021: 62-63).

İzmir Alsancak mitingi de toplumun kimi katmanlarındaki tepkileri açığa çıkarması bakımından üzerinde durulmayı hak etmektedir. Mitingde, fesin geri getirilmesine yönelik tartışmalara cevap veren Fethi Bey, henüz konuşmasını tamamlamamışken bir kesim insan şapkalarını başlarından çıkararak yere atmıştır. Fethi Bey, cümlesini tamamlayıp şapkaya karşı olmadığını ifade ettiğinde ise miting alanında derin bir sükûnet yaşanmıştır (Öz, 2019: 102). Anlaşıldığı üzere, Fethi Bey'in Ege gezisi sırasında birçok duygu ve olay belirgin biçimde açığa çıkmıştır. Halk, hükümet karşıtı gösteride bulunmuş ve ayrıca hem devrimler hem de laiklik aleyhine tezahürat yapmıştır (Taşkıran, 1994: 261). Bu gelişmelerin ardından Okyar, Atatürk'e bir mektup yazarak olup biteni anlatma ihtiyacı duymuştur. Cumhurbaşkanı ise Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Özalp'i olayları incelemek üzere görevlendirmiştir (Öz, 2015: 421). Özetle İzmir'de yaşanan bu olaylar, Atatürk'ün yeni partiye kuşkuyla bakmasına neden olmuş ve bu olay Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasına giden süreçte önemli bir rol oynamıştır (Afşar, 2020: 1359).

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın büyük kitleler tarafından desteklenmesi, iktidara yönelik eleştirilerin basında daha gür sesle dile getirilmesini sağlamıştır. Sayıları giderek artan ve söz birliği etmişçesine iktidarı istifaya çağıran Serbest Cumhuriyet Fırkası yanlısı gazetelere göre, İzmir'deki hadiseler, iktidarın güçsüzlüğünü de ortaya koymuştur (Avşar, 2018: 136-137). Cumhuriyet Halk Fırkası yanlısı yazarları ve sözcüleri ise Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın hem niceliksel hem de niteliksel yapısı üzerinden eleştirilerde bulunmuştur. Bir diğer ifadeyle Cumhuriyet Halk Fırkası yanlıları, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı destekleyenleri hor görerek ve küçümseyerek partinin kamuoyundaki değerini düşürmeyi amaçlamıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası, bununla da yetinmeyerek Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı destekleyenleri "gericilikle" suçlamıştır (Yetkin, 1997: 125-126; Koç, 2020: 34).

Kinross'a göre, Amerikan Büyükelçisi Grew'un, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Batı Anadolu gezisine istinaden "Yeni parti, ülkenin siyasi ateşini ölçmek için bir termometre olmuştu; ateşin yüksekliğinden kimsenin şüphesi olamazdı" sözleri aslında ülkenin içerisinde bulunduğu siyasi atmosferi ortaya koymaktadır. Olaylardan istifade eden Halk Partisi gazeteleri de Fethi Bey'e karşı giriştikleri mücadelede bu ateşi körüklemekten geri durmamışlardır. Atatürk ise basına verdiği demeçte, yaşananlar karşısında bitaraflık politikasından vazgeçtiğini belirterek Halk Fırkası'ndan kopmayacağını ifade etmiştir (Kinross, 2020b: 522-523). Atatürk'ün tarafsızlık politikasından vazgeçmesi ise Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduktan sonraki ikinci en önemli faaliyeti ise 1930 Yerel Seçimleri'ne katılması olmuştur. Bu süreçte bütün baskılara rağmen muhalefet, 502 belediye başkanlığı için 37 ilde girdiği seçim yarışında, ikisi büyük kent olmak üzere, 40 belediyede kazanmayı başarmıştır. Başarısı en belirgin biçimde Ege bölgesinde ortaya çıkmıştır. Bunun yanında 1930 yerel seçimlerinin sonuçlarından çok, ortaya koyduğu gerçekler daha dikkat çekicidir (Öz, 2019: 188-189). Halkın yeni partiyi gönülden desteklediğini ifade eden

Uran'ın şu ifadeleri bazı gerçekleri net biçimde ortaya koymaktadır: "Ben ve bütün Halk Partililer yeni partiye gösterilen bu umulmadık teveccühü havsalamıza sığdıramıyorduk ve ondan acı acı şikayet etmiştik. Yalnız, gene itiraf etmeliyim ki, bu propagandalar henüz körpe inkılap hamlelerimiz için yıkıcı bir mahiyet taşıyordu". (Uran, 2017: 196). Aslında Uran'ın Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kısa bir zamanda halk tarafından ilgiyle karşılanması ve seçimlerde başarı sağlaması hakkındaki yorumları malumun ilanıdır ancak yeni partinin "karşı devrimciler" tarafından desteklenmiş olduğunu ileri sürmesi dikkat çekicidir.

Atay'ın, "İlk günlerde sadece bir tenkit ve murakabe görevini yapmak için yeni fırka kurmuş olanlar, memleketin her köşesinden bu umumi alakayı görünce hemen bir seçimde Meclis'i ele geçirmeyi gözlerine kestirdiler. Gerçekte henüz inkılap yarası taze idi" ifadesi de hem Serbest Cumhuriyet Fırkası'na yönelik beklentileri hem de inkılaplar konusundaki hassasiyeti ortaya koymaktadır. İnkılap karşıtı liderlerin ve müritlerin, eski müesseseleri diriltebilecek kadar ayakta olduklarını söyleyen Atay'a göre, Serbest Cumhuriyet Fırkası ile birlikte bu kimselerin cüretleri de artmıştır (Atay, 2020: 537-538). Uran'a göre de Serbest Cumhuriyet Fırkası kurucularının kusuru olmasa da özellikle taşrada seçimi mutlaka kazanmak isteyen kimi şahıslar, "Serbest" kelimesinin anlamından faydalanarak artık inkılaplara bağlı kalınmayacağı fikrini yaymıştır. Parti teşkilatları içerisinde ise inkılap karşıtı olanlar ve olmayanlar da tespit edilmemiştir. Bu şahsiyetler, inkılaplara "henüz ısınamamış olan geniş halk kitlelerinin hissiyatından" faydalanarak ne olursa olsun seçimi kazanmayı hedeflemişlerdir (Uran, 2017: 196). İki bakış açısına göre Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın yükselişi aynı zamanda "karşı devrimcilerin" de yükselişi olarak yorumlanmıştır.

Bu görüşlerin aksine Yetkin'e göre, Serbest Cumhuriyet Fırkası, inkılap karşıtlarından ziyade ekonomik açıdan zorlanan geniş halk kesimlerince desteklenmiştir. Çünkü iktidardaki Cumhuriyet Halk Fırkası yoksulluğa bir çare bulamamıştır. Dolayısıyla Serbest Cumhuriyet Fırkası, ekonomik çıkmaza karşı bir çare olabileceği

umuduyla halk tarafından desteklenmiş ve seçimlerde başarı sağlamıştır (Yetkin, 1997: 130).

Seçimlerde yapılan haksızlıkların ve yolsuzlukların dile getirilmesi Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın sonunu getirmiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası yöneticilerinin, seçimlerdeki usulsüzlük iddiaları karşısında iktidar, bu iddiaları yanıtlamak yerine yeni fırkanın rejim açısından bir tehlike olduğunu ileri sürmüştür. İktidarın bu yaklaşımı, yönetimin henüz eleştiriye açık olmadığını ve iktidar partisinin muhalefete bakışının ne denli sert olduğunu açıkça ortaya koymuştur (Eraslan, 2000: 85). Bunun da ötesinde Mazıcı'nın ifadesiyle, "Fethi Bey'in seçimlerde hile yapıldı savıyla 15 Kasım 1930'da İçişleri Vekili Şükrü Kaya hakkında görüşme açılması için TBMM Başkanlığı'na bir dilekçe vermesi, Menemen Olayı'nın üzerinde anlam kazanacağı zemini hazırlayan yapay, ancak güçlü bir gündem yaratmıştır.". Gerçekten de Şükrü Kaya, seçimlerdeki şaibeli durumları açıklamak yerine Serbest Cumhuriyet Fırkalıları; gerici, saltanat yanlısı ve 31 Mart Olayı'nı diriltmekle suçlamıştır. Hâlbuki Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa Serbest Cumhuriyet Fırkası, parti programında kadınların da seçime katılmasına yer vermiştir (Mazıcı, 2011: 98).

Ayrıca yerel seçimlerde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın İzmir ve İstanbul'da aday listelerine aldığı gayrimüslim azınlıklar, iktidar partisi tarafından ötekileştirici bir dil kullanılarak "yeni bir işgal" şeklinde nitelendirilmiştir (Öz, 2015: 433) ve bu durum "Rum hayranlığı" olarak nitelenmiştir. Hâlbuki Rum topluluğu içerisinde ticaret ehli kişiler bulunduğu için Rumların Serbest Cumhuriyet Fırkası'na ilgi göstermesi; liberal bir ekonomi politikası izleyen Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın da Rum'lara yakınlık göstermesi oldukça normaldir (Mazıcı, 2011: 97). Yine, Cumhuriyet Halk Fırkası milletvekilleri, meseleyi şahsiyet tartışmasına indirgeyerek Fethi Bey'in Mondros Mütarekesi'nde hükümet üyesi olduğunu hatırlatmış ve Fethi Bey'in Şeyh Sait isyanındaki tutumlarını eleştirmişlerdir. Bu çerçevede Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın gerici ve rejim düşmanlarının yuvası olduğuna yönelik ithamlar yapılmıştır (Eraslan, 2000: 85-86).

Bu suçlamalar karşısında Andrew Mango'nun ifadesiyle "bıkmış" olan Fethi Bey, Atatürk'e yazmış olduğu mektupta Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kapatacağını bildirmiştir (Mango, 2021: 543). İnalcık'a göre Atatürk de "Oy serbestliği yoluyla bağnaz, tutucu bir partinin iktidara gelmesi, bir kelime ile Atatürkçülüğün tehlikeye düşmesi kendini gösterince, Atatürk tekrar tek parti rejimine dönmek gerektiğine inanmıştır" diyerek Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasına ilişkin çarpıcı bir değerlendirmede bulunmuştur (İnalcık, 2020b: 41).

Gelinen noktada 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, 17 Kasım 1930 tarihinde Fethi Bey tarafından feshedilmiştir. 99 güne sığan kısacık ömründe, teşkilatlanmayı sağlayarak belediye seçimlerine giren ve başarı sağlayan Serbest Cumhuriyet Fırkası, millet üzerinde etki bırakmıştır. Bununla birlikte fırkanın feshedilmesinin ardındaki gerçek sebeplerin açıklanmaması millet üzerinde derin bir hayal kırıklığı yaratmıştır (Kutay, 2004: 170).

Öte yandan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılma nedenini, partinin kuruluş nedenlerine bakarak açıklamak ve günün sonunda başta amaçlanan niyetlerin gerçekleşip gerçekleşmediğine odaklanmak yeterli olacaktır. Görüldüğü üzere cumhuriyet dönemindeki iki çok partili yaşam tecrübesi de başarısızlıkla sonuçlanmış ve böylece II. Dünya Savaşı'nın bitimine dek devam edecek tek parti dönemi başlamıştır.

1.2.2. Atatürk Dönemi'nden İnönü Dönemi'ne: Tek Parti-Devlet Bütünleşmesi

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasıyla Türkiye tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemin temel özelliği, II. Dünya Savaşı'nın bitimine dek Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek başına iktidarda kalmış olmasıdır. Bu açıdan Serbest Cumhuriyet Fırkası girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması, çok partili demokratik düzen arayışının bir yana bırakılması noktasında bir gerekçe olmuş ve parti-devlet bütünleşmesi noktasında adeta dayanak haline getirilmiştir (Yetkin, 1983: 17-18).

Gologlu'nun ifadesiyle "Tek Partili Cumhuriyet" düzeninin koşul ve kuralları koyulurken buradaki esas amaç toplumu çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırabilmek olmuştur. Gerek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gerekse Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimleri memlekette henüz "Çok Partili Cumhuriyet" düzenine geçilemeyeceği fikrini doğurmuş, dolayısıyla "Tek Partili Cumhuriyet" düzeninin dönemin şartları açısından en sağlıklısı olduğu kanısına varılmıştır. Buna göre Cumhuriyet Halk Partisi; çok partili cumhuriyet düzeninin bütün görevlerini tek parti olarak üzerine alacak, ayrım gözetmeksizin tüm ulusu kendi içinde toplayacak, herkesin birlikte ve eşit bir biçimde çağdaş uygarlık düzeyine ulaşabilmelerini sağlayan kural, koşul, olanak ve yetkilere haiz olacaktır. Bu başarılabilirse, artık bir partiye gerek kalmayacaktır (Gologlu, 1974a: 3-4). Söz konusu tahayyülün yani parti-devlet tasarısının gerçekleştirilmesi için birtakım şeylerin değiştirilmesi hatta ortadan kaldırılması gerekmiştir.

Parti devletine geçiş sürecinin hemen başında, Cumhuriyet Halk Partisi sözcülüğünü yapan ve çoğu milletvekili olan yazarların "yeni bir siyasal düzen arayışı" içerisinde olduğu görülmüştür. Sözgelimi Cumhuriyet Halk Partisi'nin resmi yayın organı Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Zeki Mesut Aslan, devlet yönetiminde eleştiri ve denetimin sağlanması için bir muhalefet partisinin zorunlu olmadığını vurgulamıştır. Tek parti düzeninin sağlanması ya da tüm toplumsal güçlerin tek elde toplanması noktasında ilk adım, Cumhuriyet Halk Partisi'ne muhalif bir çizgide faaliyet gösteren Türk Ocakları'nın kapatılması olmuştur. Türk Ocakları'nın tarihsel görevini tamamladığı, ırkçı ve Turancı görüşleri dolayısıyla kapatıldığı öne sürülmüştür. Yine, 1930-1931 yıllarında Nazizmin ve Faşizmin Avrupa'yı tehdit ettiği sırada bu tehlikeden Türk gençliğini korumak amacıyla Türk Ocakları'nın kapatıldığı belirtilmiştir. Mason Derneği ile Kadınlar Birliği gibi diğer dernek ve kuruluşlar da bu dönemde çalışmalarını Cumhuriyet Halk Partisi bünyesinde yürütebileceği fikri ile kapatılmıştır. Parti devleti olma yolunda atılan bir diğer adım ise seçimlerin yenilenmesi yoluyla yeni bir meclisin sağlanmış olmasıdır. Mecliste hâlâ Serbest Cumhuriyet Fırkası mensuplarının bulunduğu düşünüldüğünde seçimlerin yenilenmesi isteği daha anlaşılır bir vaziyet

almaktadır. Seçimlere Cumhuriyet Halk Partisi'nden başka bir partinin katılmadığı ve adayların da parti yöneticileri tarafından belirlendiği gerçeğinden hareketle, seçimler sonucu siyasal iktidarın eğilimlerinin meclise taşındığı anlaşılacaktır. 1933 yılında gerçekleştirilen "Üniversite Reformu" ile de Türk Devrimlerinin ilkelerini savunacak ve siyasal iktidarın destekçisi olacak bir üniversite oluşturmak amaçlanmış ve kimi akademisyenler tasfiye edilmiştir. Yine Halkevlerinin kuruluşu da Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilkelerini toplum içerisinde yaymak ve takip edilen siyasal sistemin benimsetilmesi bakımından önemli bir yere sahip olmuştur (Yetkin, 1983: 17-88). Tüm bu girişimler açıkça göstermiştir ki Cumhuriyet Halk Partisi, siyasi bakımdan tekel kurma yolunda hızlı ve önemli adımlar atmıştır.

Öte yandan bu dönemde görmezden gelinemeyecek kadar büyük bir ekonomik kriz söz konusu olmuştur. Basının hükümet politikalarına yönelik sert eleştiriler yöneltmesi, basına yönelik düzenlemeleri geciktirmemiştir. Siyasal iktidarın talepleri doğrultusunda basının şekillendirilmeye çalışıldığı böyle bir dönemde, Manisa Mebusu Turgut Bey, ekonomik vaziyetin Osmanlı döneminden daha iyi olduğunu, Türkiye'deki ekonomik bunalımın dünyayı saran bunalımdan doğduğunu ancak basının bunu hükümetin yanlış politikasına dayandırmak istediğini, halkı kışkırttığını ifade etmiştir. Edirne Mebusu Şeref Bey ise "Ben, basın özgürlüğünü kötüye kullanan üç-beş maskarayı düşündüğüm yok. Bize devrim lazımdır, onu düşünüyorum. Çünkü devrim henüz görevini tamamlamamıştır" sözleri ile dönemin bakış açısını ortaya koymuştur. Nitekim 25 Temmuz 1931 tarihinde "Matbuat Kanunu" (Basın Yasası) kabul edilmiştir. Bu yasa ile hükümete gazete kapatma yetkisi verilmiştir (Goloğlu, 1974a: 3-31).

Aslında tek parti-devlet bütünleşmesinde önemli bir role sahip olan Recep Peker'in henüz 1930'lu yılların başında Cumhuriyet Halk Fırkası'nı devlet örgütü ve hükümet üzerinde denetim kuracak bir güce ulaştırma gayreti içerisinde olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Tek parti yönetimi hakkındaki görüşlerini dönemin aydın gruplarına ve halka doğrudan anlatan Peker, 9 Mayıs 1935 tarihinde toplanan 4.

Büyük Kongre'de Türkiye Cumhuriyeti'nin dünyanın "ilk parti devleti" olduğunu açıklamıştır. Yeni parti tüzüğünde de partinin devlet organları ile yakın bir ilişkide olması, parti örgütü ile devletin birbirinin tamamlayıcısı olduğu vurgulanmıştır. Dahası 1936'da Cumhuriyet Halk Fırkası genel başkan vekili İsmet İnönü tarafından yayımlanan genelgede, parti ile devlet-hükümetin birleştirildiği açıklanarak söz konusu durum daha ileri bir boyuta taşınmıştır. Bu çerçevede İçişleri Bakanı, parti genel sekreterliği görevini; il valileri, il başkanlığı görevini yürütebilecektir. Kamuda görev alan hemen herkes kaçınılmaz şekilde Cumhuriyet Halk Partisi mensubu konumundadır. Parti-devlet iç içe geçmişliğinin bir başka örneği de 1937'de gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin altı okunun Anayasa'ya alınmasıyla parti ilkeleri Devletin ilkeleri haline getirilmiştir. Öte yandan özellikle Recep Peker'in genel sekreterliği döneminde, Cumhuriyet Halk Partisi ülkede siyasi tekel kursa da bu durum partinin güçlü olduğu anlamına gelmemektedir. Zira devlet teşkilatı partiden çok daha güçlüdür ve devlet teşkilatı partiye hükmeder vaziyettedir. Hakikatte parti ve hükümet o kadar iç içe geçmiştir ki artık bağımsız bir kurum olarak partiden söz edilmesi mümkün değildir (Karatepe, 2018: 39-41).

Atatürk'ün vefatından sonra ise İnönü'nün önemli ve sert bir iktidar mücadelesi olmaksızın Cumhurbaşkanı seçilmesi, ülkede rejimin ve tek-parti sisteminin süreceğinin işareti olarak yorumlanmıştır. Atatürk'ün ölümüyle yalnızca Cumhurbaşkanlığı değil aynı zamanda CHP Değişmez Genel Başkanlığı da boşalmış, 26 Aralık'ta toplanan olağanüstü kurultayda İnönü CHP Değişmez Genel Başkanı seçilmiştir. Atatürk'e "Ebedi Şef"; İnönü'ye "Milli Şef" sıfatı verilmiştir. Milli Şef deyimi kurultaydan önce basında kullanılmışsa da resmi ve yaygın kullanımı kurultaydan sonra olmuştur. Bununla birlikte İnönü'ye "Milli Şef" sıfatının verilmesinin çeşitli nedenleri olduğu ileri sürülmektedir. Bunlardan ilki o dönemde adeta "moda" olan ve gerek dışarıda gerekse içeride "tek partili şef sistemlerinin"; Almanya'da Hitler-Führer, İtalya'da Mussolini-Duçe ve İspanya'da Franco-Caudillo etkisidir. Atatürk'ün ölümüyle bir iktidar boşluğu olduğu ve bu boşluğun da İnönü'ye Milli Şef sıfatı verilerek doldurulmaya çalışıldığı iddia edilmiştir. Bunun yanında İnönü, Cumhurbaşkanı seçildikten hemen

sonra hükümet ve parti üzerindeki gücünü ve prestijini artırmaya çalışmıştır (Koçak, 2005: 164-165). İnönü'nün bu çalışmaları, dikkat çekici olaylara sahne olduğu gibi kimi zaman da yoğun bir biçimde eleştirilmiştir.

İnönü, devrimler konusunda Atatürk ile anlaşmazlığa düşen Milli Mücadele'nin öncü kadrosuyla yeniden bir uzlaşı alanı yakalamaya çalışmış ve böylelikle kendi yönetimine karşı oluşabilecek muhalif kanadı da ortadan kaldırmıştır. Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele gibi paşalar; eski Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri Fethi Okyar; gazeteci-politikacı Hüseyin Cahit Yalçın gibi bir dönem muhalefette kalan isimler, 1938 ara seçimlerinde milletvekili seçilmiştir. Sonrasında Rauf Orbay, Adnan Adıvar da önemli diplomatik vazifelerde ve milli hizmetlerde görev almışlardır. İnönü, dargınlarla barışma hamlesini, "İçişlerde yeni bir politika lüzumlu idi. Bu politika, gerginlikleri ciddi olarak giderme veya yumuşatma istikametinde olacaktı. Eski küskünleri kaldırmak için, ciddi olarak çalışmak kararındaydım" şeklinde açıklamıştır. Diğer yandan İnönü, bu isimleri vazife başına çağırırken kesin bir istek olarak, "Atatürk'ün şahsı ile uğraşmak olmayacaktır" diyerek geçmişteki meselelerin açılmasını önlemek istemiştir (Aydemir, 2020: 46-47).

İnönü döneminde göze çarpan iki ana eğilime değinmek gerekmektedir. İlk eğilim; "İnönü'nün Barış Politikası" üzerine kuruludur ve esasında eski muhalefetle uzlaşıya dayanır. İkinci eğilim ise tam aksi bir siyasal tutumu temel alır ve Atatürk'ün ölümünden hemen önce Bayar'ın Başvekaleti sırasında var olan yönetimle hesaplaşmaya dayanır. Bu süreçte, İnönü'nün, Bayar'ın başında bulunduğu hükümetin faaliyetleri denetlemesi ve hesap sorması zaten hükümetin değişeceğinin açıkça göstergesi olmuştur. Nitekim TBMM seçimlerinin yenilenmesi kararı üzerine Bayar istifa etmiş ve hükümeti kurma görevi Refik Saydam'a verilmiştir. Böylece "geçiş dönemi" büyük ölçüde tamamlanmıştır. Ek olarak "Milli Şef" olarak otoritesini tam olarak sağladığı düşünülen İnönü'nün, yeni hükümetin kurulmasından hemen sonra Çankaya'daki Cumhurbaşkanlığı

Köşkü'ne taşınması simgesel bir olay olarak da yorumlanmıştır (Koçak, 2005: 165-166).

Geçiş döneminden hemen sonra, İnönü, "parlamento içi denetim" ya da "güdümlü" bir partiden ziyade kısmen de olsa denetim sağlayacak bir yol aramış ve "Müstakil Grup" formülüne başvurmuştur (Uyar, 2012: 125). Aslında İnönü, son dönemde yaptığı konuşmalarda, memlekette halk iradesini uygulama idealinde olduğunu ve belli aşamalarla "Çok Partili Düzeni" getirme amacı taşıdığını ortaya koymuştur. Çok partili düzene geçişte bir aşama olarak düşündüğü Müstakil Grup'tan beklediği şey hem parti hem de hükümet üzerinde denetim sağlaması olmuştur. Ancak kendi emrindeki tek parti içerisinde kurulan ve başında da kendisinin olduğu Müstakil Grup, bu nitelikleri ile gerçek bir muhalefet gücü oluşturamamıştır (Goloğlu, 1974b: 18). Mecliste ancak Demokrat Parti'nin ortaya çıkışıyla birlikte gerçek anlamda bir muhalefetten söz edilecektir.

Milli Şef döneminin belki de en önemli tarihi olaylarından biri II. Dünya Savaşı'na yönelik alınan tutumdur. İnönü, II. Dünya Savaşı boyunca saldırmazlık paktı ve anlaşmalarla denge siyaseti izleyerek Türkiye'yi fiilen savaşın dışında tutmayı başarsa da Türkiye, savaş ekonomisinin tüm ağır koşullarını yaşamıştır (Boratav, 2005: 333; Ortaylı, 2019b: 113). Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın başlamasından önce giriştiği bazı tedbirlerle adeta savaş ekonomisinin içerisine girmiştir. İşgücü bakımından en verimli yaş aralığındaki bir milyon kişinin silah altına alınması, ordunun beslenmesi, araç ve gereç sağlanması gibi savunma harcamaları ülke ekonomisi açısından oldukça zorlayıcı olmuştur. Söz konusu durum enflasyonu kamçılarken, ithalat sınırlandırılmış dahası ekmeğin karneye bağlanması, savaş ekonomisi ve vurgun düzeni içerisinde halk, adeta perişanlık içerisinde yaşamıştır (Bila, 2020: 75-76). Ortaylı bu dönemin vahametini şu sözlerle anlatmaktadır: "Savaş Türkiye'ye olağanüstü zorluklar getirdi; gıda kıtlığı başladı, her türlü malın karaborsası vardı. Öyle ki keten bezi dahi bulunmaz oldu; basma kumaş, patiska yoktu. Dahası ekmek karneye bindi, kalitesi düştü. Sebze bulunmuyordu,

çünkü şehirlerin yapısı ve kırsal uyum açıktı." (Ortaylı, 2021: 192). Tüm bunlar yaşanırken, devlet halktan büyük bir özveri beklemiştir.

Kahraman'a göre, II. Dünya Savaşı süresince Türkiye'de içe kapalı, 'tutumlu' bir ekonomi yürütülmek zorunda kalınmıştır. Hatta İsmet Paşa, Merkez Bankası'nda "her kuruşun altın karşılığının bulunması" ilkesini katiyetle ortaya koymuştur (Kahraman, 1993: 147-148). Öyle ki savaş sona erdiğinde kıtlık çeken ama döviz rezervi elinde bulunan bir Türkiye tablosu ortaya çıkmıştır (Ortaylı, 2021: 193). Savaş sırasında uygulanan iktisadi politikalar neticesinde birtakım tedbirler alınmış ve bu tedbirler çok partili yaşamın başlamasında rol oynamıştır. Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Köy Enstitüleri ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın aydınlanmacı kültür politikası bunlardan bazılarıdır (Boratav, 2005: 334). Bu kapsamda yapılan düzenlemelere sırasıyla değinmek gereklidir.

Türkiye'nin seferberlik içerisinde olduğu savaş yıllarında; istifçiliğin, vurgunculuğun ve savaşın doğurduğu yoklukların üstesinden gelebilmek için 19 Ocak 1940'ta Milli Korunma Kanunu çıkarılmıştır. Bu amaçla; temel ihtiyaç maddelerinin fiyatının denetim altına alınması, çalışma saatlerinin günde üç saat uzatılması, kimi iş yerlerinde haftalık tatillerin kaldırılması gibi uygulamalar devreye sokulmuştur. Yine şeker, çay, ulaşım gibi temel gereksinimlerdeki dolaylı vergiler artırılmıştır (Ahmad, 2019: 104). Söz konusu kanun ile sorunların düzeleceği düşünülse de bu önlemler, halkın yaşam koşullarını bir parça olsun düzeltmeye yetmemiş aksine bazı haksız kazançlara olanak sağlamış ve halkın daha da yoksullaşmasını beraberinde getirmiştir (Yetkin, 1983: 189).

Savaş yıllarının önemli yasal düzenlemelerinden biri de Varlık Vergisi Kanunu'dur. 11 Kasım 1942'de çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu, "Olağanüstü savaş koşullarının yarattığı yüksek kârlılığı vergilemek" olarak ifade edilmiştir (Zileli, 2020: 51). Karpat'a göre, bu kanun savaş yıllarının zorluklarından doğmuştur. Varlık Vergisi'yle amaçlanan durum şudur: "Dolambaçlı yollardan kazanılmış ve yürürlükteki vergilerin dışında kalan sermaye ve gelirlerden yeni bir

vergi alınarak acil askeri masraflar karşılanmak istenmişti." Bir başka ifadeyle, "İthal mallar ile temel ihtiyaç maddelerinde karaborsacılık ve vurgunculuk yaparak zenginleşmiş olanlardan, tüccarlardan ve aracılardan vergi alarak ekonomik sıkıntı çeken dar gelirli sınıfları manen tatmin etmek yoluna gidilmiştir." Karpat'ın da vurguladığı üzere bu şartlar altında Varlık Vergisi Kanunu'nun savunulması mümkündür ancak kanunun uygulanma şekli oldukça problemlidir (Karpat, 2019b: 205). Zira vergi mükelleflerinin hangi kriterlere göre vergi vereceği en yoğun tartışmalar arasında yer almıştır.

Goloğlu'na göre Varlık Vergisi'nin en zayıf noktası; servet ve kazançlar için kesin bir ölçünün bulunmaması ve alınacak verginin öznel değerlendirmelere bırakılmış olmasıdır. Yine kanunun uygulanmasındaki hız ve zorlayıcılık; vergisini ödemeyenlerin veya ödeyemeyenlerin sürgüne, çalışma kamplarına gönderilmesi gibi sert yaptırımlar; uygulamadaki tutum ve davranışların o sırada Almanya'da Yahudilere uygulanan düzene benzer olması oldukça dikkat çekicidir (Goloğlu, 1974b: 177). Hakikaten de Varlık Vergisi'nin nasıl uygulandığına bakıldığında görülmektedir ki mükellefler vergilerini on beş gün içinde ödemek zorundadır. Ödeyemeyenler ise önce kamplara, sonra da çalışma yükümlülüğüne tabi tutulmak üzere Aşkale'ye demiryolu yapımında çalışmaya gönderilmişlerdir. Burada dikkat çeken bir husus ise Aşkale'ye gönderilenlerin tamamına yakını gayrimüslim olmasıdır. Aşkale'ye gönderilen 1400 kişiden 21'inin çalışma yerinde hayatını kaybettiğini de ortaya koymak gerekmektedir (Çavdar, 2019a: 432).

Bu bağlamda Varlık Vergisi Kanunu'nun mecliste tartışma bile yapılamadan kabul edildiğine dikkat çeken Zileli, kanun kabul edilmeden önce Maliye Bakanlığı tarafından İstanbul Defterdarı Faik Ökte'ye "Savaş nedeniyle fevkalade kazanç elde ettiği iddia edilen kişilerin listelenmesini, Müslümanların 'M', gayrimüslimlerin 'G', dönmelerin (başka dinden Müslümanlığa geçen) ise 'D' harfiyle işaretlenmesi" talimatının verildiğini belirtmiştir (Zileli, 2020: 52).

Kuşkusuz Varlık Vergisi uygulaması, Cumhuriyet tarihi açısından "pek yüz ağartıcı" olmadığı gibi insanların borç ödemek üzere

Aşkale'de çalıştırılmaları "çağ dışı" bir uygulama olmuştur. Nitekim Batı kamuoyundan gelen eleştiriler sonucu 1944 yılı başında ilgili kanun kaldırılmıştır (Akşin, 2020: 236-237). Varlık Vergisi'ni gerek yasanın yapısı gerekse uygulamalardaki keyfilikleriyle "talihsiz bir vergi" olarak nitelendiren Çavdar, demokratik bir ülkede uygulanması güç bu yasanın Türk basını tarafından eleştirilmemesine dikkat çekmiştir (Çavdar, 2019a: 433). Basının bu konuda ses yükseltmesi bir yana özellikle 1942 yılı boyunca gazetelerdeki karikatürlere konu olan karaborsacı-vurguncu tiplemesinin genellikle "Yahudi", "Rum" ya da "Ermeni" olarak gösterildiğini ifade etmek gerekir (Zileli, 2020: 52). Verginin kişilerin mal varlığına, ırkına ve dinine göre belirlenmesi başka bir ifadeyle belli toplumsal kesimin hedef alınması, uzun vadede mevcut iktidara karşı negatif bir birikime neden olmuştur.

Varlık Vergisi'nden kısa bir süre sonra, "kırsal kesimdeki geniş ticari mülk sahiplerinin elinde biriken yeni servetleri vergilendirmek" maksadıyla Toprak Mahsulleri Vergisi yürürlüğe konulmuştur (Zürcher, 2020: 235). Bu vergi, aşarın kaldırılmasından bu yana tarıma yönelik büyük çapta ilk dolaysız vergi olarak önemlidir (Boratav, 2005: 336). Toprak Mahsulleri Vergisi, umulan sonuçları vermemiş ve arzulanan gelirin yarısından biraz fazlası tahsil edilebilmiştir. Bu vergi, mevcut hükümeti siyasi bakımdan zor durumda bırakacak sonuçları beraberinde getirmiştir. Savaş maliyetinin tarım kesimlerine yüklenmesi, ekonomik zorluk çeken köylüyü daha da zor durumda bırakmış ve sonuçları itibarıyla köylünün devlete yabancılaşmasını beraberinde getirmiştir. Bu vergi de 1950'deki siyasi değişimin sebeplerinden biri olarak görülmüştür (Ertan, 2018: 253-254).

1.2.3. Tek Partiden Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş Süreci

II. Dünya Savaşı yıllarında, Türkiye başlarda ihtiyatlı bir tarafsızlık politikası gütmüş olsa da zaman zaman dış siyasette yalpalanmalar yaşamış ve savaş sonunda siyasi ve ekonomik çıkarlarının açıkça Batı tarafında olduğunun görülmesi ile Türkiye Batı tarafına kaymıştır. Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e girişi ve Batı ile yakınlaşması, ülkede tek parti rejiminin de sonunu getirmiştir. Özellikle ABD'de esen

demokratik rüzgar Türkiye'de esmedikçe, "Türkiye'nin Batı'da kazanmak istediği ve ihtiyacını duyduğu manevi itibarı gerektiği derecede elde edemeyeceği" anlaşılmıştır. Tüm bunlara bir de savaş yıllarında alınan ekonomik tedbirlerin memleket içerisinde yarattığı huzursuzluk eklenince adeta "bir emniyet supabının açılması" zorunlu hale gelmiştir. Nitekim Birleşmiş Milletler'e kabul edilen Türkiye, daha özgür bir rejime geçmeyi taahhüt etmiş, hatta, Nisan ayındaki San Francisco konferansında Türk heyeti tarafından Reuters Ajansı'na verilen beyanatta, Türkiye'nin modern demokrasi yolunda ilerlediği, Türk anayasasının diğer demokratik anayasalarla kıyaslanabileceği ve savaştan sonra Türkiye'de demokrasinin gelişmesine daha da izin verileceği söylenmiştir. 19 Mayıs 1945 tarihinde ise bizzat İnönü tarafından, "savaşın zorunlu kıldığı şartlar ortadan kalktıkça memleketin siyasal ve kültürel hayatında demokrasi ilkelerinin gittikçe daha fazla yer tutacağı" ifade edilmiştir (Karpat, 2019b: 228-230).

İnönü'nün demokrasiye adeta yeşil ışık yakan bu sözleri hemen karşılık bulmuştur. Toprağı olmayan ya da yetmeyen çiftçilerin toprak sahibi olmasını öngören Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısına Adnan Menderes başta olmak üzere bazı milletvekillerinin itiraz etmesi siyasal alandaki değişimin ilk adımı olmuştur. Yine 1945 yılı Bütçe Kanunu'nun kimi milletvekilleri tarafından eleştirilmesi hatta hükümetin ekonomi politikalarının yetersiz olduğu ileri sürülerek ret oyu verilmesi de bu açıdan önemlidir. Bu süreçteki en önemli kırılma noktası ise 7 Haziran 1945 tarihinde CHP Meclis Grubu Başkanlığı'na sunulan Dörtlü Takrir olmuştur (Unat, 2020: 263). Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan tarafından verilen önerge, ülke ve parti yönetiminde özgürlükçü bir anlayış içeren düzenlemeler yapılmasını öngörmüştür (Aykol, 2009: 225-226).

Verilen takrirde, Türkiye'nin Atatürk'ün idealine uygun olarak demokrasi yolunda ilerleyecek şekilde kurulduğu ifade edilmiş ve Serbest Fırka denemesinin ardından siyasi yasakların arttığı belirtilmiştir. Ayrıca savaşın sona ermesiyle artık "daha fazla demokrasi Türkiye'nin hakkı" olduğu üzerinde durulmuştur. Sert eleştirilere uğrayan önerge, tüm ısrarlara rağmen geri çekilmemiştir.

Eylül ayına gelindiğinde ise parti içerisindeki muhalif seslerin kolayca kısılamayacağı anlaşılmış; Menderes ve Köprülü'nün Vatan gazetesindeki yazıları üzerine 21 Eylül 1945 tarihinde Menderes, Köprülü ve Koraltan partiden ihraç edilmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın öncü isimlerinden Celal Bayar ihraç edilmese de kapı adeta açık tutulmuştur. Nitekim kısa bir süre sonra Celal Bayar da arkadaşlarına katılmıştır (Sarıtaş, 2011: 38-39). Özellikle CHP içerisindeki muhalefet hareketi yeni bir partinin kurulup kurulmayacağı konusunu gündeme getirmiştir.

Nihayet 1 Kasım 1945 tarihindeki meclis açılış konuşmasında İnönü açıkça "… Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında başka parti bulunmamasıdır" demiş ve ayrıca CHP'den ayrılmak suretiyle yeni bir muhalefet partisinin kurulabileceğini de ifade etmiştir (Eroğul, 2019: 7-8). Çok partili siyasal yaşama geçiş konusundaki fikirlerini dile getiren İnönü, aslında, kuruluş hazırlıkları devam etmekte olan yeni partinin ön duyurusunu da yapmıştır. Yine, İnönü, 2 Kasım 1945 tarihli Ulus gazetesine verdiği mülakatta, partiden ihraç edilen milletvekillerine yeni parti kurmalarını söylemiştir (Bila, 2020: 82). Görüldüğü üzere İnönü, yeni bir parti kurulması yolunda teşvik edici bir rol üstlenmiştir.

Akşin'e göre İnönü bizzat CHP içerisindeki gayrimemnun kitlenin CHP'den ayrılarak ayrı bir parti kurmalarını istemiştir. İnönü'nün bu isteğinin temelinde ilk olarak çok partili hayata geçme arzusu, ikinci olarak parti içindeki muhaliflerden kurtulma isteği ve son olarak da CHP'den ayrılacak kişilerin kurduğu partinin Atatürk devrimlerine karşı olmayacağı düşüncesi vardır. Diğer yandan İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihindeki konuşmasından kısa bir süre önce Nuri Demirağ öncülüğünde kurulan Milli Kalkınma Partisi olsa da Demirağ'ın tutucu kişiliği dolayısıyla bu parti İnönü tarafından ciddiye alınmamıştır (Akşin, 2020: 243). Böylesi bir ortamda yeni bir partinin kurulması beklenmeyen bir durum olmamıştır.

1.2.3.1. Demokrat Parti'nin Kuruluşu

Aslında Dörtlü Takrir'in geri çekilmesi konusunda Şükrü Saraçoğlu'nun "rejim sağlam ve temizdir. Bu takriri ret edeceksiniz

arkadaşlar" sözünden hemen sonra yeni bir parti kurulması yönünde çalışmalara başlanmıştır (Ağaoğlu, 1972: 85). CHP içinde hizip oluşmadan doğrudan bir muhalefetin vücut bulması ve kurulacak partinin CHP'den ayrılanlar tarafından kurulması geçiş sürecinin daha az sancılı olmasını sağlamıştır. Bayar, parti programını hazırladıktan sonra İçişleri Bakanlığı'na başvurmadan evvel İsmet İnönü ile görüşmüştür. İnönü bu görüşmede Bayar'a, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılma gerekçesi olarak gösterilen partinin "itikad-ı diniyeye hürmetkar" olduğuna ilişkin bir hüküm olup olmadığını sormuştur. Bayar ise böyle bir hükmün olmadığını fakat "laikliğin dinsizlik olmadığı" hükmünün olduğunu belirtmiş ve İnönü buna karşı çıkmamıştır. İnönü, dış politika konusunda bir ayrılık olup olmadığı, ilköğretim seferberliği ve Köy Enstitüleri'nin durumu ile ilgili de sorular sormuş ve olumlu yanıtlar almıştır (Toker'den akt. Demirel, 2016: 50-51).

Söz konusu gelişmelerin ardından 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti resmen kurulmuştur. Halkın deyişiyle "Demirkırat"ın genel başkanı Celal Bayar'dır. Demokrat Parti'nin kuruluşu, toplumda olumlu bir etki yaratmanın ötesinde tek partili yönetimin baskısından kurtulmak isteyenler için büyük bir alternatif olmuş ve bu sebeple çok kısa sürede yoğun ilgi görmüştür. Diğer yandan Demokrat Parti'nin kuruluşu demokrasiyi özleyenler kadar kimi CHP'lileri de rahatlatmıştır çünkü parti kendi bünyesindeki gayrimemnun kitleden bu vesileyle kurtulmuştur (Gologlu, 1982: 42). Basın ise Demokrat Parti'ye kuruluşundan itibaren yer vererek kamuoyunun dikkatini DP üzerine çekmeyi başarmıştır. Basında çıkan bazı haber ve yorumlarda DP'nin Serbest Cumhuriyet Fırkası'yla özdeşleştirilmesi, bu partinin de bir süre sonra siyaset sahnesinden çekilip çekilmeyeceği sorularını doğurmuştur. DP'nin CHP ile danışıklı bir parti olduğu iddiaları gündeme geldiğinde ise gerek iktidar kanadı gerekse muhalefet kanadı bu iddiaları reddetme yoluna girmiştir (Yeşil, 2001: 69-70). Sözgelimi Başbakan Şükrü Saraçoğlu basına verdiği bir demeçte, "Bir muhalefet partisinin varlığı halkın Hükümet'e karşı güven ve inancını arttırmaktadır" sözleriyle muhalefet partisinin önemine dikkat çekmiştir (Ahmad ve Turgay Ahmad, 2020: 23).

İç siyasette demokratikleşme yolunda önemli adımlar atılırken gözden kaçırılmaması gereken belki de en önemli noktalardan biri Türk siyasetinin diğer devletlerle yürütülen ilişkilerden bağımsız ilerlememiş olmasıdır. Hatta öyle ki "dış" denilen faktörler zaman zaman "iç" dinamikleri kökten etkilemiştir. Bilindiği üzere özellikle II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra kurulmaya çalışılan 'yeni dünya düzeni' Türkiye'yi doğrudan etkilemiştir. Savaş sonrasında ekonomik ve güvenlik açısından zayıf bir görünümde olan Türkiye, tıpkı başka devletler gibi kendinden daha güçlü devletlerle ittifak kurmak zorunda kalmıştır (Demirel, 2016: 40-42).

Hatırlanacağı üzere henüz 1930'larda CHP o günlerde rağbette olan "Tek Şef, Tek Parti, Tek Devlet" sistemini benimsemişse de durum aslında karmaşık bir vaziyette seyretmiştir. Zira 1929'daki büyük ekonomik buhran döneminde Türkiye siyasi ve ekonomik bakımdan yalnız bırakılmış, söz konusu vaziyet Türkiye'nin Nazi Almanya'sıyla ticaret yapmasıyla belirli bir noktaya ulaşmış ve savaş boyunca da Almanya, Türkiye'nin en önemli ticaret ortağı olmayı sürdürmüştür. Ancak 1944 yılında Almanya'nın savaşı kaybedeceği anlaşıldığında, Türkiye politikasını Amerika'ya yani Batı'ya çevirmiştir (Ahmad ve Turgay Ahmad, 2020: 13). Bu açıdan Türkiye'nin Batı'ya yönelmesindeki etkenleri kısaca gözden geçirmek faydalı olacaktır.

Bilindiği üzere 1946 yılının ilk ayları Türkiye-ABD ilişkileri açısından önemli bir aşama olarak görülse de aslında II. Dünya Savaşı'nın kaderinin belli olduğu 1943 yılı ve sonrasında müttefikler arasında gerçekleştirilen toplantılarda, Türkiye önemli bir gündem maddesi olmuştur. Yalta ve Potsdam zirvelerinde SSCB'nin Boğazlar'la ilgili talepleri gündeme getirmesi, Başkan Truman'ın tutumu ve ABD'nin atom bombasına sahip olması soğuk savaşın başlamasına neden olmuş ve bu durumda Türkiye kendi konumunu antikomünist cepheye girerek güçlendirmiştir. Nihayetinde Sovyetler karşısında yalnız kalan Türkiye'ye ilk açık destek ABD'den gelmiştir (Çavdar, 2019b: 29-30).

Türkiye'ye yönelik Sovyet tehdidinin artık Türkiye'yi aşarak Amerikan hükümeti için de bir tehlike arz ettiğini gören Amerika,

Türkiye'ye desteğini ilk olarak sembolik bir biçimde göstermiştir (Sarınay, 1988: 53-54). Bu desteğin sembolik göstergesi ise Missouri zırhlısının İstanbul'a gelişi olmuştur. Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesinin İstanbul'a Missouri zırhlısı ile getirilmesi, tahminlerin de ötesinde Türk hükümeti ve halkı üzerinde tesir bırakmıştır ve bu tesir SSCB'nin hoşuna gitmemiştir (Toker, 2020: 144-145). Çok açıktır ki komünizm tehlikesini bertaraf etmeye çalışan ABD ile kendi mevcut konumunu güçlendirmeye çalışan Türkiye, SSCB tehdidine karşı kaçınılmaz bir şekilde politik ve ekonomik bakımdan yakınlaşma içerisine girmiştir. Bu yakınlaşma Türkiye'de demokrasi yolunda daha hızlı adımlar atılmasını sağlamıştır.

1946 yılında Türk siyasi ve demokrasi tarihi açısından dikkat çekici gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle 1946 yılındaki CHP'nin olağanüstü kurultayında alınan kararlar oldukça önemlidir. Eroğul'a göre, liberal vaatlerle halkın huzuruna çıkan DP karşısında CHP, Demokratların elindeki liberalleşme silahını yakalamaya çalışarak "herkese şirin görünmek" amacıyla elinden geleni yapmıştır (Eroğul, 2019: 19). Zürcher'e göre, halkta bir hoşnutsuzluk olduğunun farkında olan CHP yöneticileri, birtakım liberalleşme önlemlerine başvurmuştur. Bu çerçevede doğrudan seçimler kabul edilmiş; "Milli Şef" ve "Değişmez Başkanlık" sıfatları kaldırılmıştır. Kongreden kısa bir süre sonra üniversitelere kısmen özerklik verilmiştir. Basın yasası da liberalleştirilerek tüm basın suçları affedilmiş ve hükümete gazete kapatma yetkisi veren Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi kaldırılmıştır. Ayrıca 1947 Temmuz'unda yapılması planlanan seçim 1946'ya alınarak genel seçim tarihi öne çekilmiştir (Zürcher, 2020: 247).

Aslında henüz DP'nin örgütlenme çalışmalarına devam edildiği bir süreçte seçimlerin öne alınması ilk defa karşılaşılan bir durum olmamıştır. Daha önce de 1946 Eylül'ünde yapılması planlanan belediye seçimleri 1946 Mayıs'ına alındığı gibi şimdi de 1947 Mart'ında yapılması planlanan genel seçim 1946 Temmuz'una alınmıştır (Kayış, 2008: 397). Milletvekili seçimlerinin bir emrivakiyle erkene alınması gerek kamuoyu gerekse DP'liler tarafından hoş karşılanmamışsa da İnönü, seçimlerin öne alınması konusunda iç ve dış

politikaya işaret etmiştir. Burada dikkat çekici olan ise İnönü tarafından 'Türkiye'nin dışarıdan görünen manzarası' dolayısıyla seçimlerin öne alınmasının açıkça belirtilmiş olmasıdır (Toker, 1990: 107).

Demokrat Partililer erken seçim kararına karşı çıksa da 21 Temmuz 1946 genel seçimlerine katılma kararı almışlardır. Seçim temposunun yaşandığı ülkede muhalif kitle DP etrafında toplanmıştır. Demokratlar da bir hürriyet seferberliği içerisinde, "İstibdada karşı hareket" fikrinden yola çıkarak "Yeter, Söz Milletin" afişiyle halkın karşısına çıkmıştır. Demokratlara yoğun ilgi gösteren halk, seçim tartışmalarına katılabilmiştir. Tek parti döneminde seçim bölgelerini nadir dolaşan adaylar, bu seçimde seçim bölgelerinde halkla buluşmuş, onların oylarına talip olmuş ve karşılığında halkın ihtiyacına yönelik vaatlerde bulunmuşlardır. Demokratlar, sistemli bir seçim programı ve sosyal-ekonomik problemleri çözebilecek olgunlaşmış fikirleri olmaksızın yalnızca hayat pahalılığı, hürriyet yoksunluğu, antidemokratik kanunlar üzerinde durmuşlardır. Bir diğer ifadeyle DP'liler esasında devrimler boyunca ve savaş yıllarındaki eksiklikler, bunlardan duyulan hoşnutsuzluklar konusunda CHP'ye yüklenmişlerdir. Halk ise uzun bir aradan sonra ilk defa iktidar partisine karşı muhalefet edebilme fırsatını bulmuştur. CHP karşıtlığının bir sonucu olarak DP'ye oy verme davranışı yani muhalefetin kriter gözetmeksizin DP'yi yalnızca muhalefet olduğu için desteklemesi ise Türkiye için gelecekteki çok partili hayatı açısından endişe verici durumları da beraberinde getirmiştir. Diğer yandan Demokratlar gücünü birkaç seçkin kişiden değil doğrudan kitlelerden almış ve bu durum halkta hürriyet isteğini harekete geçirmiştir. DP'nin görüşleri ve programı detaylı bilinmediği halde, farklı muhalif gruplar DP bünyesinde toplanmıştır. Bunun yanında köylüler, işçiler, toprak ağaları ve aydınlar bu partinin etrafında yer almıştır. Demokratlar, parti kurulduktan hemen sonra halkın talebi doğrultusunda derhal iktidarı almak amacıyla politik mücadeleye girişmişlerdir (Karpat, 2019b: 247-252).

CHP'nin 396, DP'nin 62 ve bağımsızların 7 milletvekilliği kazandığı bu seçimde, DP'nin kurucusu dört önemli ismin yanında Emin Sazak, Samet Ağaoğlu, Üzeyir Avunduk gibi siyasette önde gelen isimler

meclise girmiştir. CHP seçimi kazanmış olsa da bu seçim siyasi tarihe "şaibeli seçim" olarak geçmiştir. Zira "açık oy-gizli sayım" yöntemiyle yapılan seçimde, açık oylar kapalı kapılar ardında devlet memurlar tarafından sayılmıştır (Bila, 2020: 83-84).

Çavdar'ın da ifade ettiği gibi 1946 seçimi, yurt düzeyinde çeşitli baskıların ve hilelerin yaşandığı bir seçim olmuştur. Her şeyden önce seçim, mevcut antidemokratik seçim yasası uyarınca yapılmıştır. Seçimde, seçmen listeleri yargı denetiminde hazırlanmamış, yörenin mülki amirlerince oluşturulan komisyonlar ve muhtarlar bu işi gerçekleştirmiştir. Seçmenler, oylarını açık olarak kullandıkları için atılan oyların sandık kurullarınca denetlenmiştir. Seçim yasasının en sakıncalı yanı tasnif, yani ayırma işleminin gizli yapılmış olmasıdır (Çavdar, 2019b: 13-14). Bu özellikleri dolayısıyla bugün de 1946 seçimleri tartışılmaktadır.

Seçimden sonra uzlaştırıcı bir tavırla hareket eden Cumhurbaşkanı İnönü'nün, açıklamalarına bir bildiri ile cevap veren Bayar, hükümeti seçimlere hile karıştırmakla suçlamıştır. Bayar'ın bildirisine yer veren Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri sıkıyönetim tarafından kapatılmış ancak aynı bildiriye yer veren CHP yanlısı Tanin gazetesine bir yaptırım uygulanmamıştır. Seçimden birkaç ay sonra İnönü'nün Demokrat Parti üyelerine verdiği demeçte, "Bütün siyasi ve askeri hayatımdaki vazifelerin hiçbirini düşünmeden diyebilirim ki öldüğüm zaman Türk milletine iki eser bırakmış olacağım: Bunlardan biri köy okulları, diğer de müteaddit partilerdir" ifadeleri de demokrasi yolunda önemli bir adım olarak görülmüştür. 1946 yılı sonunda 1947 Bütçe görüşmelerinde Menderes'in hükümeti eleştirisi üzerine Recep Peker'in ağır bir dille Menderes'e yönelik "Maraz bir psikopat ruhun ifadesi" sözleri mecliste ilk siyasal bunalımın doğmasına neden olmuştur (Ahmad ve Turgay Ahmad, 2020: 30-35).

Eroğul'un "Çok partili demokrasiye geçiş döneminin en önemli bunalımı" olarak tanımladığı bu talihsiz olayda meclisi terk eden Demokratlar, dokuz gün boyunca boykotlarını sürdürmüştür. Her geçen gün bunalımın daha da derinleştiğinin bilincinde olan İnönü, DP'li milletvekilleri ile görüşerek bir çeşit arabuluculuk yapmış ve partiler

üstü bu tutumu sayesinde DP'liler için bir daha böyle bir durumun yaratılmaması konusunda güvenlik sağlanacağını garantilemiştir. Demokrat Parti'nin ilk yılı böylesi gergin bir ortamda tamamlanırken giriştikleri mücadelenin sonuçsuz kalmadığı görülmüştür. Çünkü her şeye rağmen çok partili düzen zor şartlar içinde de olsa yaşama gücünü ispat etmiştir. Halk muhalefete sahip çıkmış, iktidar ise muhalefeti yok etme olasılığının olmadığını anlamıştır. Hatta bu anlayış çerçevesinde iktidar, 'gönül rızasıyla' tek dereceli seçim, üniversite özerkliği, Basın Kanunu'nun 50. maddesinin kaldırılması gibi demokrasi yolunda önemli adımlar atmıştır (Eroğul, 2019: 29-30). Bu haliyle ülkenin siyasal görünüşü ve demokratik ilerlemeler birkaç yıl öncesine kıyasla oldukça değişmiştir.

1947 yılına gelindiğinde, yılın en önemli olaylarından biri olarak görülen Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kurultayı gerçekleştirilmiştir. 7 Ocak 1947 tarihinde gerçekleştirilen kurultay, 1946 seçimleri sonrasında yaşanan yoğun siyaset ortamında şekillenmiştir. "Hürriyet Misakı" adıyla bir program yayımlayan Demokratlar, antidemokratik kanunların değiştirilmesini, mahkemeler tarafından uygulanacak bir seçim kanununun kabulünü ve Cumhurbaşkanlığı ile parti genel başkanlığı görevlerinin ayrılmasını talep etmiştir. Kurultay'da gerek siyasi duruşunu gerekse muhalefet anlayışını "hürriyet ve demokrasi" kavramları üzerinden inşa eden Bayar'a göre, bu meselelerin çözülmesi "Türk demokrasisinin gelişmesi yolunda aşılması zaruri merhaleler" olmuştur (Şeyhanlıoğlu, 2020: 130-132). Demokratlar, Hürriyet Misakı'nda belirtilen hususlar kabul edilmediği takdirde milletin sinesine döneceklerini yani meclisten çekileceklerini bildirmişlerdir (Tanör, 2020: 341). Söz konusu durum ise CHP tarafından oldukça sert bir biçimde eleştirilmiştir.

Bir süre boyunca DP sert bir muhalefette bulunmuş hükümet ise otoriter bir tutum sergilemiştir. Bu arada, DP, Nisan ayında yapılan ara seçimleri boykot edip seçimlere katılmamıştır. Hâlbuki İstanbul'da bir hayli güçlü olan DP, seçime girerse kazanacak ancak "seçimlerde baskı ve hile yapıldığı" konusunda propagandasını sürdüremeyecektir.

CHP'yi destekleyen basın bu konu üzerinde durmuş ve DP'yi sert bir biçimde eleştirmiştir. Peker'in "Seçimlere katılmamak, milli görevlere karşı sabotaj yapmaktır" sözlerine DP'liler hükümetin baskıcı yönetimini eleştirerek cevap vermiştir. DP'liler seçime katılmasa da İsmet İnönü bu gergin ve bunalım dönemine son vermek amacıyla Bayar ve Peker ile görüşmeler gerçekleştirmiştir ve nihayetinde Türk siyasi tarihinde "12 Temmuz Beyannamesi" diye bilinen bildiriye imza atmıştır. İnönü, cumhurbaşkanı olarak kendisinin her iki partiye karşı eşit derecede görevli olduğunu, hükümetin güvenliği sağlama zorunluluğunun yanında muhalefete karşı da tarafsız ve eşit muamele mecburiyetinde olduğunu belirtmiştir. Muhalefetin umudunu artıran 12 Temmuz Beyannamesi ile CHP'nin "eşitler arasında birinci" konumu ve vasi bir parti olma döneminin sona erdiği bizzat cumhurbaşkanı tarafından bildirilmiştir (Ortaylı, 2021: 232-234). Demokratik sistemi yerleştirmek açısından önemli bir adım olarak görülen 12 Temmuz Beyannamesi'nde İnönü'nün "tarafsız cumhurbaşkanı" olacağını ilan etmesi, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı'ya yaklaşma politikasının bir ürünü olarak da yorumlanmıştır (Bila, 2020: 84-85).

Uran'a göre de 12 Temmuz Beyannamesi, İnönü'nün "artık parti başkanlığından çekilmeyi bir zaruret olarak kabul ettiğinin delilidir ve beyanname çok sertleşen iktidar ve muhalefet münasebetlerini yumuşatma tedbirini bulabilmiş siyasi bir eserdir." Ancak bu beyanname sonrası gerek iktidar gerekse muhalefet partileri içerisinde anlaşmazlıklar yaşanmıştır. İlk olarak CHP içerisinde 12 Temmuz Beyannamesi ile birlikte İnönü ile Peker arasındaki ilişkinin gergin hale geldiğini ve hatta süreç içerisinde Peker'in istifasıyla sürecin tamamen koptuğunu da ifade etmek gerekmektedir. Uran'a göre sertlikten yana olan Peker "bir başvekil olarak hareket istiklaline daima sahip kalmak" istemiş ve İnönü'nün vesayetine tahammül göstermemiştir. Buna ek olarak Peker, İnönü'nün vesayetinden kurtulmak üzere meclis içerisinde İnönü karşıtlığı üzerine bir gayret içerisine girmiş olsa da aynı şekilde İnönü de Meclis'te Peker'e karşı bir hizip yaratmış ve CHP tarihinde "Otuzbeşler" diye anılan bir hizip doğmuştur. Peker'in Meclis'te mevcut durumunu güçlendirmek amacıyla güvenoyuna başvurması ve takiben başvekillikten istifa etmesi sonrasında

İnönü'nün politikalarıyla daha uyumlu çalışan "ağırbaşlı, temkinli ve uysal tabiatlı" Hasan Saka Başvekil olmuştur. Bu hususta dikkat çekici olan ise İnönü'nün hükümet değişikliği hususunda muhalefet partisi lideri Celal Bayar'ın görüşüne başvurmuş olmasıdır (Uran, 2017: 382-384).

Demirel'e göre mevcut gelişmelere göre kendi konumunu ayarlama konusunda oldukça başarılı olan İnönü, bu süreçte hem Peker'i olup bitenlerin sorumlusu gibi göstererek muhalefetle ilişkisini düzeltme yoluna girmiş hem de muhalefeti kendi içerisinde zayıflatmayı başarabilmiştir (Demirel, 2016: 62). Bu açıdan Peker'in istifasından iki gün sonra siyasal amaçla düzenlenen yurt gezisinin önemine değinmek de gereklidir. Basının yoğun ilgi gösterdiği ve DP Milletvekili Nuri Özsan'ın eşlik ettiği gezide cumhurbaşkanının partiler arasında tarafsız davranması gerektiğini vurgulayan İnönü, partiler arasında öylesine bir "balayı" havası yaratmıştır ki Ankara'ya döndüğünde kendisini Fuat Köprülü ve diğer DP milletvekilleri karşılamıştır (Ahmad ve Turgay Ahmad, 2020: 45-46). Öte yandan DP içerisinde önemli bir isim olan Refik Koraltan başta olmak üzere bir kesim, 12 Temmuz Beyannamesi'nin "CHP tarafından tertiplenen yeni bir tuzak" olduğunu ifade etmiş ve bu teşebbüsün partiyi yıkmak üzere düşünüldüğünü öne sürmüşlerdir (Koraltan, 2013: 150).

Gerçekten DP içerisinde özellikle 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra İnönü'yle yürütülen diyalog sürecini eleştiren kimi Demokratlar, "parti yönetimi muhalefet görevini gereği gibi yapmıyor" ve "sert bir muhalefet yürütülmediği" konusunda parti yönetimini "korkaklıkla" suçlamıştır. Bir diğer ifadeyle beyanname sonrası, DP'nin durgunlaştığı ve bu durgunlaşmanın da iktidarın işine yaradığı öne sürülmüştür. Parti içerisindeki gerginlik süreç içerisinde daha da ilerlemiş ve DP'nin parçalanmasına kadar varmıştır. Partiden ihraç edilen ya da istifa eden kimi milletvekilleri önce "Müstakil Demokratlar" adıyla partisiz bir parti kurmuş kimi milletvekilleri ise Mareşal Fevzi Çakmak önderliğinde Millet Partisi'nin kuruluşu hazırlıklarına katılmıştır. Kuruluşu 1948 yılında tamamlanan Millet Partisi, "daha sert" politikalarıyla DP içerisindeki sertlik yanlıları üzerinde tesir etmiş ve

DP'nin Meclis'teki sandalye sayısının giderek azalmasına neden olmuştur (Öymen, 2004: 141-143). Görüldüğü üzere 12 Temmuz Beyannamesi ile gerek CHP gerekse DP içerisindeki radikal sertlik yanlıları iktidardan uzaklaştırılmış; yerlerine daha ılımlı politikalara sahip olanlar öne çıkmıştır. Böylece siyasette geçici de olsa bir sükûnet dönemi yaşanmıştır.

Bu hususta demokrasi tarihinin dönüm noktalarından biri olarak görülen CHP'nin 7. Kurultay'ı da üzerinde durulmayı hak etmektedir. 17 Kasım 1947 tarihinde oldukça iyimser bir atmosferle açılan kurultay, geçmişteki örneklerinden farklı olarak Cumhurbaşkanı İnönü tarafından değil Genel Başkan Vekili Şükrü Saraçoğlu tarafından açılmıştır. Kurultay'da konuşan İnönü, tarafsız cumhurbaşkanı sıfatını korumayı sürdürürken, "1945'ten beri demokratik rejimin unsurlarını tamamlamaya çalışıyoruz" diyerek 12 Temmuz Beyannamesi ile bir emniyet havasının ve güven ortamının oluştuğunu ifade etmiştir. İnönü, memlekette siyasi emniyetin oluşabilmesi için kuvvetli bir hükümete, muhalefete ve idare mekanizmasının tarafsızlığına dikkat çekmiştir. Kurultayın en önemli çıktıları şunlar olmuştur: CHP tüzüğünde yapılan değişiklikle cumhurbaşkanı parti işlerini genel başkan vekiline bırakacaktır. Halkevleri de "bütün partilerin ortak malı bir kültür müessesesi" haline getirilecek, polis kanunu, seçim kanunu ve adliye kanununda demokratikleşmeler yapılacaktır. Kurultayda, milliyetçilik, laiklik ve devletçilik konuları üzerinde yoğun tartışmalar yaşanmıştır (Akyol, 2021: 125-129).

Bu kapsamda, CHP, laikliğin de uygulamalarını yumuşatma üzerine yoğunlaşmıştır. Yine, ilkokullarda din dersinin okutulması ve din bilginleri yetiştirmek üzere İlahiyat Fakültesi kurulması kabul edilmiştir (Taşyürek, 2009: 45). Fakat Ortaylı'ya göre CHP, halkın sempatisini kazanmak maksadıyla bu tür konuların üstüne gitme niyetinde olsa da bu konuda aldığı önlem ve işlemler halkı CHP'ye ısındırmamış aksine bu gelişmeler hem DP'ye güç kazandırmış hem de CHP iktidarının biteceğini göstermiştir (Ortaylı, 2021: 246).

1947 yılı Türkiye'nin geleceğini uzun yıllar etkileyebilecek düzeyde uluslararası gelişmelerin de yaşandığı bir yıl olmuştur. Soğuk Savaş

denilen dönemin başladığının adeta tescili anlamına gelen Truman Doktrini ile Türkiye, ABD'nin önderliğindeki Batı kulübüne ilk adımını atmıştır. Doktrin kapsamında komünizme karşı duran Türkiye ve Yunanistan'a, askeri ve ekonomik açıdan destek verilmiş ve bu kapsamda Yunanistan'a 300, Türkiye'ye 100 milyon dolar yardım yapılmıştır (Eğilmez, 2018: 141; Sander, 2023b: 257). "Hür dünyanın liderliğini" üstlenen ABD, Truman Doktrini'nden bir yıl sonra, II. Dünya Savaşı'ndan yıkım ile çıkmış olan Avrupa devletlerinin yeniden yapılanmasını ve kalkınmasını sağlamak amacıyla Marshall Planı'nı devreye sokmuştur (Evsile, 2020: 272-273). Sovyet yayılmasını önlemeye yönelik gerçekleştirilen bu yardımlar, Türk kamuoyunda yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Bu tartışmaların odağında Türkiye'nin yeniden Batı'nın mali egemenliğine girip girmediği ve bu yardımın emperyalizmin bir aracı olup olmadığı vardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun, yüzyıllar boyunca kapitülasyonlar vasıtasıyla ekonomik olarak Batı'nın baskısı altında kaldığı, Lozan Antlaşması'yla bu durumdan kurtulabildiği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, şimdi de ekonomik destek programları ile Türkiye'nin yeniden dayatmalara maruz kalabileceği düşünülmüştür. Zaten ilerleyen süreçlerde de tecrübe edildiği üzere Marshall yardımıyla birlikte birtakım girişimler bırakılmış, bazı malların üretiminden vazgeçilmiş, Köy Enstitüleri kapatılarak onların yerine İmam Hatip okulları açılmıştır. Anlaşıldığı üzere Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana gerçekleştirilen birçok atılımdan vazgeçilmiştir (Eğilmez, 2018: 142).

Liberalleşme siyasetinin 14 Mayıs 1950 seçimlerine kadar hız kazandığına dikkat çeken Ahmad'a göre, bu liberalleşme eğiliminin temelinde İnönü'nün çok partili siyasetin başarısına umut bağlaması ve Türkiye'nin Batı'yla giderek artan ilişkileri vardır. Türkiye'nin geleceğine devletçi kapitalizm ile değil rekabetçi kapitalizm aracılığıyla ulaşılacağına inananlar, büyük ölçekli yabancı yatırımlar ile ekonomik gelişmenin sağlanabileceğini düşünmüştür. Yabancı sermayeyi Türkiye'ye çekebilmenin yolu ise Batı'nın bölgedeki menfaatlerine hizmet etmekten geçiyorsa hükümet bunu memnuniyetle

yapmıştır. SSCB'nin 1945'te Türkiye'ye yönelik saldırgan davranışları Batı ile yakınlaşmayı kolaylaştırmış, Truman Doktrini ve Marshall Planı'yla Türkiye Batı ile adeta bütünleşme sürecine girmiştir (Ahmad, 2020a: 131).

Özellikle 1945-1950 döneminde İnönü liderliğinde Türkiye'de demokratik rejime yönelik büyük adımlar atılmış olsa da Batı ile uyumlu bir politika gütmek üzere liberalleşme politikasının bir gereği olarak dini eğitim öne çıkarılmış, köy enstitüleri etkisiz kılınmış; maden, petrol ve yabancı sermaye konusunda devletçilik ilkesi geride bırakılmıştır (Bila, 2020: 87).

Bu noktada bir diğer önemli tartışma konusu ise Türkiye'de demokratikleşme konusunda atılan adımların Batı'nın desteğini ve takdirini kazanmak üzere atılıp atılmadığı olmuştur. Türkiye'de demokrasinin dışarıdan empoze edildiğine yönelik bir düşünsel eğilime karşın açıkça ifade etmek gerekir ki Türkiye'de çok partili yaşama geçişte gerek iç ve gerekse dış dinamiklerin her ikisi de etkili olmuştur.

Ortaylı'ya göre, Türkiye'de çok partili rejime yeniden geçişte dış dünya koşulları zorlayıcı veya cesaretlendirici olmuşsa da aslında bu değişiklik tarihi bir gelenekten, demokrasiye duyulan özlemden ve halktan görülen değişiklik talebinden ileri gelmiştir (Ortaylı, 2021: 204). Benzer şekilde Kongar'a göre de Türkiye'deki çok partili demokrasiye geçişte Amerika'nın etkisi genellikle abartılmıştır çünkü Amerika için Türkiye'nin kendi müttefiki olması önemlidir. Nitekim o dönemde ABD, Franco ve Salazar gibi diktatörlerle çok rahat bir ilişki içerisinde olmuştur. Aslında ABD, temelde demokrasiye değil antikomünizme ve kendisine verilen desteğe önem veren bir dış politika sahiptir. Bu haliyle İnönü, tek parti yapısıyla ve "Milli Şef" kimliğiyle de Batı ittifakına katılabilirdi; ancak tarihe "demokrasiyi kuran lider" olarak geçmek istediği, bu atılımı kendisinin tarihsel bir görevi olarak algıladığı için çok partili düzene geçilmiş ve çok partili sistemin devamını sağlama yolunda çaba verilmiştir (Kongar, 2007: 261).

Türkiye'nin iç ve dış siyasetinde önemli gelişmelerin cereyan ettiği 1948 yılında, demokrasinin ilerlemesi yolunda daha birçok yeni gelişme yaşanmıştır. İç siyasette bir süredir yürütülen ılımlı politikalar

meyvesini verirken, ekonomi alanındaki yolsuzluğun kimi bakanlıklara sirayet etmesi ve Peker'den kalan aşırıların da tasfiye edilmesi amacıyla Hasan Saka Hükümeti istifa etmiştir. İstifadan kısa bir süre önce tarafsız cumhurbaşkanı sıfatıyla İnönü, konu hakkında Bayar'ın görüşüne başvurmuş ve çok kısa bir süre sonra Hasan Saka'nın ikinci kabinesi kurulmuştur. Yaklaşan ara seçimler öncesinde muhalefetin ısrarı üzerine seçim kanununda değişiklik yapılsa da değişiklikler yeterli görülmediği için Demokrat Parti ve Millet Partisi ara seçime katılmamıştır. Bir diğer ara seçimde CHP'nin oylarında bir miktar artış yaşanması ise 12 Temmuz Beyannamesi'nin liberalleşme politikalarının halk nezdinde karşılık bulması anlamına gelmiştir (Yeşil, 2001: 139-142).

Nitekim İnönü, 1949 yılı başında ılımlı ve dini açıdan da seçmeni etkileyebilecek Şemsettin Günaltay'ı yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. CHP, II. Meşrutiyet döneminin modernleşmeci İslamcılarından bir isim olan Günaltay'ı başbakanlığa getirerek tıpkı DP gibi artık laikliğin din düşmanlığı olmadığı söylemini göstermeye çalışmıştır (Çelik, 2021: 184-185). Günaltay ilk iş olarak seçim yasasına yönelik çalışmalara başlamış; bu çalışmalar iktidar ve muhalefet arasındaki gerginliği bir nebze olsun azaltmıştır (Koçak, 2005: 192).

Öte yandan beklenmeyen sonuçları dolayısıyla DP'nin İkinci Büyük Kurultayı, üzerinde durulmayı hak etmektedir. Uran'a göre, Millet Partisi'nin "danışıklı dövüş" ithamları altında kalan DP, bu ithamlarla baş edebilmek için büyük kitleleri ayakta tutabilmenin bir yolu olarak sert kararlar almaya muhtaç olmuştur. Nitekim bu ruh haliyle hareket eden DP idaresi, genel seçimleri işaret ederek "Seçimlerde millet iradesinin serbestçe kullanılmasını sağlamak zorunludur. Oylara el atılırsa yurttaşlar da yasal haklarını savunma durumunda kalacaklardır. Ancak, bu savunma yasal yollardan yapılmalıdır. Ne var ki, yurttaşları bu durumda bırakan yönetim de milletin husumeti ile karşılaşacaktır" diyerek iktidar cenahında büyük bir şaşkınlık yaratmıştır. Ayakta alkışlanarak kabul edilen bu formüle DP'liler "Milli And" CHP'liler ise "Milli Husumet Andı" ismini vermişlerdir. Uran'a göre, Şemsettin

Günaltay hükümeti, muhalefet partisini hukuken feshetme fırsatını elde etmiş olsa da demokrasi rejiminin gelişmesi adına bu yola girişmemiştir (Uran, 2017: 404-406).

Başbakanlık "Milli Husumet Andı"nın vatandaş ve memur üzerinde korku ve ürkütme amacı güttüğünü bunun da demokratik bir hukuk devletine aykırı olduğunu ifade eden bir bildiri yayımlamış; Celal Bayar ise karşı bir bildiri ile bu kuşkuların 1946 seçimlerindeki usulsüzlüklerin tekrarlanmak istenmesi ihtimalinden doğduğunu açıklamıştır. Bu gelişmeler üzerine Hükümet, muhalefetin de radyodan yararlanması, İstiklal Mahkemeleri'nin kaldırılması ve yeni bir seçim kanununun hazırlığı gibi önemli sayılabilecek bazı girişimlerde bulunmuştur (Goloğlu, 1982: 274).

Titizlikle yürütülen çalışmalar sonucunda 16 Şubat 1950 tarihinde TBMM'de kabul edilen seçim yasasına göre seçimler tek dereceli, genel, eşit ve gizli oyla yapılacak; sandık kurullarında siyasal parti temsilcileri bulunabilecek ve seçimlerde gizli oy-açık sayım ilkesi uygulanacaktır (Koçak, 2005: 192). Türkiye'de ilk defa iktidar ve muhalefetin uzlaşısına dayalı bir seçim kanunu ortaya çıksa da üzerinde anlaşılmayan en önemli noktalardan biri seçim sistemi olmuştur. DP'liler seçim sistemi olarak "nispi temsil" üzerinde ısrar ederken CHP'liler seçimi kazanacaklarına öylesine inanmıştır ki Nihat Erim öncülüğünde "çoğunluk sistemi" konusunda oldukça kararlı bir tutum sergilemiştir. CHP'liler bu kararlarından ötürü ileride pişman olsalar da günün sonunda çoğunluk sistemi kabul edilmiştir (Öymen, 2004: 382-383). Aydemir'in "Halk Partisi hâkimiyetini tasfiye edecek seçim kanunu, Halk Partisi kendisi hazırlıyor" ifadesi bu açıdan isabetlidir (Aydemir, 2020: 422). Seçim tarihinin 14 Mayıs 1950 ilan edilmesiyle birlikte gerek iktidardaki CHP gerekse muhalefetteki DP memleketin her köşesinde seçim çalışmalarına başlamıştır.

1.2.3.2. 1950 Seçimleri ve Demokrat Parti İktidarı

Türkiye'de 1946 yılı itibarıyla çok sayıda parti kurulduğu ancak içlerinden bir tek DP'nin geniş kitleler tarafından benimsendiği gerçeğinden hareketle DP'nin yükseliş sürecini kavramak, bir bakıma

DP'nin seçimleri neden ve nasıl kazandığı konusunda fikir yürütmeyi sağlayabilir.

Samet Ağaoğlu'na göre, 1946-1950 yılları arasında Demokrat Parti'nin yükselmesini sağlayan birtakım sebepler vardır. Bunlardan ilki partinin, kuruluşunu şekli açıdan tamamlamış olması; memleketin birçok yerinde teşkilatlanmayı başarması, halkın istekleri, hasretleri, acılarıyla kucaklaşarak manevi teşkilatlanmayı sağlamış olmasıdır. İkinci sebep CHP'nin DP'ye yönelik baskılarıdır ki bu baskılar DP'yi mazlum iktidarı ise zalim göstermiş dolayısıyla halk mazlumu desteklemiştir. Parti yöneticilerinin zor şartlar altından kalkabilme gayretleri ise DP'nin yükselişinde üçüncü sebeptir. Dördüncü sebep, parti yöneticilerinin nerede nasıl bir tepki vereceklerini iyi hesaplamış olmalarıdır. Ayrıca siyaset arenasının muhalif cephesinde yeni insanların var oluşu da DP'nin yükselme sebebi olarak görülmüştür. Zira CHP yeni insanlara kendi saflarında yer vermiş olsa da yeni insanları halk değil kendisi "okula öğrenci alır gibi" kendi süzgecinden geçirerek seçmiştir. Anlaşıldığı gibi CHP'de partiye yeni katılanların "kendileri yeni, sesleri eski" olmuştur. Diğer yandan Demokratlar kendi içinde görüş farklılığına sahip olsalar bile Meclis'te CHP grubuna karşı tam birlik oluşturmayı başarmışlardır. Altıncı belki de en önemli sebep ise parti sorumlularının ve milletvekillerinin halkla durmadan kurdukları temastır (Ağaoğlu, 1972: 78-80).

Eroğul'a göre, DP'nin doğuşunda ve yükselişindeki en temel sebep, CHP'ye karşı köklü bir muhalefetin varlığıdır. Gerek farklı sınıfların iktidarı ele geçirme isteği gerekse halkın bunalmışlığı bu muhalefetin temel kaynağını oluşturmuştur. Diğer bir deyişle CHP'nin müdahaleci ekonomi politikaları dolayısıyla güven içerisinde hissetmeyen ekonomik bir kesimin yanında bir de çoğu sefalet içerisinde yaşayan bir halk kitlesi vardı. Jandarma baskısından şikayet eden köylüler, enflasyon altında ezilen halk ve CHP'yi "Allah'sız Parti" olarak nitelendiren bazı dini gruplar da CHP'ye muhalifti. Gayrimüslim azınlıklar ise Varlık Vergisi'ni kolayca unutacak değildi. Tüm bunlara 27 yıllık bir iktidarın yorgunluğu ve yıpranmışlığı da eklendiğinde, CHP'ye duyulan muhalefetin bir şekilde açığa çıkması işten değildi

(Eroğul, 2019: 72-73). Kısacası, CHP'ye duyulan hoşnutsuzluk DP'nin yükselişini sağlamıştır.

Çavdar'ın ifadesiyle "1950 yılına gelindiğinde toplumsal muhalefet patlamaya hazır haldeydi". Ancak halkı kendi tarafına çekebilmek amacıyla özellikle din ve devletçilik anlayışında çeşitli tavizler vererek kendi konumunu güçlendirdiğini düşünen CHP, bu durumun farkında değildi. Seçim kampanyası boyunca hayat pahalılığı üzerinde duran muhalefete göre bu pahalılığın sebebi CHP'nin halkı düşünmeyen politikalarından kaynaklanıyordu. DP'nin seçim meydanlarındaki vaatlerine bakıldığında başta basın özgürlüğü olmak üzere birçok konuda antidemokratik yasaların değiştirilmesi ve işçiye grev hakkı verilmesi öne çıkmıştır. Muhalefetin adeta "özgürlük, demokrasi çığlıklarıyla dolu" olan 1950 seçim kampanyasında, DP'liler, iktidara geldiklerinde demokrasiyi eksiksiz işleteceklerini duyurmuştur. Halkın "Demirkırat" şeklinde telaffuz ettiği Demokrat Parti'nin seçim afişinde de "dur" işareti ile bir el resmi ve altında "Yeter, söz milletindir" cümlesi yer almıştır (Çavdar, 2019b: 17-18).

Basın özgürlüğünü sıklıkla gündeme getiren Demokratlara göre basının önündeki engeller öyle bir kaldırılacaktır ki gazeteciler iktidarların yatak odalarına bile girebileceklerdir. Basında da rüzgar DP'den yana esmiştir. DP'nin yarı-resmi organı "Kudret"in dışında Vatan, Tasvir, Cumhuriyet gibi önde gelen gazeteler de CHP'ye karşı muhalefet yürütmüştür. CHP'yi ise kendi yayın organı Ulus ve kısmen Akşam gazetesi desteklemiştir. CHP'deki seçim çalışmalarına bakıldığında, anayasaya göre Cumhurbaşkanı İnönü'nün tarafsız olması gerekirken İnönü'nün seçim kampanyalarına bizzat katılması dikkat çekicidir. Seçim kampanyası boyunca özgürlük ve demokrasinin anarşi olmadığını vurgulayan CHP'nin ileri gelenleri düşünce özgürlüğünün sınırlarını, dinin siyasete alet edilmemesi ve sosyalizm ve komünizm çerçevesinde çizmiştir. Türkiye'yi II. Dünya Savaşı'na sokmamasının yararlarının öne çıkarıldığı seçim kampanyalarının halk tarafından ilgiyle takip edilmesi, CHP'nin ileri gelenlerinde seçimi kazanacaklarına yönelik umudu arttırmıştır (Çavdar, 2019b: 18-19).

“Yaptıklarımız, yapacaklarımızın teminatıdır” sloganıyla seçim propagandasını yürüten CHP, anlaşılacağı üzere seçim meydanlarında iktidarda kaldığı uzun yıllar boyunca icraatlarını anlatmış, bir diğer ifadeyle geçmişiyle övünmüş ve o zamana dek gerçekleştiremediklerini bir sonraki iktidar döneminde gerçekleştirmeyi vaat etmiştir. CHP, anayasa değişikliğini gündeme getirmiş ve hatta tek parti döneminin somut bir göstergesi olan “tek-parti hayatı devrinin icabı sayılarak anayasaya sokulmuş olan 6 Umde’yi” anayasadan çıkarmayı gündeme getirmiştir. CHP’nin seçim beyannamesine bakıldığında, metnin bir hükümet bildirisinden farksız olmadığı adeta “hiçbir inandırıcılığı olmayacak kadar soğuk, resmi ve günlük hayatın dışında” olduğu söylenebilir. Bürokratlar tarafından hazırlanan propaganda broşürlerinde ülkede yaşanan gelişmelerin heyecansız bir üslupla istatistiki olarak gösterilmesi bile CHP’nin bu dönemde “ne denli bir devlet partisi olduğunu” ortaya koymaktadır. Seçim beyannamesinde “köylüler ve çiftçiye” yönelik vaatlerin olması da Türkiye’nin o dönemde bir “köylü ülke” olmasından ileri gelmektedir. Bu vaatlerden en göze çarpanlar ise şunlardır: Köylerde eğitim sorununun çözümü, köye yönelik radyo sayısının artırılması, köy yollarının yapımı, köylüye arazi dağıtma işinin hızlandırılması, su ihtiyacının giderilmesi, zirai kredi imkanlarının genişletilmesi, modern tarım araçlarından yararlanma. Ayrıca CHP seçimlerde “Oyunu CHP’ye ver”, “Yaptıklarımız, yapacaklarımızın teminatıdır”, “DP’nin yetersizliğine dikkat”, “İşçi sınıfı sesimizi duy”, “Hasta adam’dan bugüne”, “Köylü, efendimizdir” sloganlarını kullanmıştır (Koçak, 2017: 134-143).

Serbest ve dürüst bir şekilde gerçekleştirilen 14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP, yüzde 55,2; CHP, yüzde 39,6; Millet Partisi yüzde 4,6 oy almıştır. CHP oyların yaklaşık yüzde 40’ını almış olsa da çoğunluk seçim sistemi dolayısıyla Meclis’e yalnızca 69 milletvekili ile girebilmiştir. Anlaşılacağı üzere muhalefetin tüm çabalarına rağmen kabul edilen çoğunluk seçim sistemi DP’nin ezici çoğunlukla Meclis’e girmesini sağlamıştır. Bir diğer ifadeyle, Nihat Erim’in seçim kurnazlığı DP’nin işine yaramıştır. Hatta Metin Toker’in aktardığına göre Nihat Erim seçim gecesi milletvekili seçilemediğini anladığında kendisinin bir yandan köşkten ayrılmak üzere hazırlanmış bir yandan

da “Kendi elimle kesip yâre verdiğim kalem, önce benim haksız yere öldürülme emrimi yazdı” dizelerini mırıldanmıştır (Kaynar, 2020: 18-19).

Aslında Toker’e göre Nihat Erim ve çevresi seçim döneminde CHP’nin kaybedeceğini sezinlemiş ancak içlerinden buna ihtimal vermek gelmemiştir. Çünkü özellikle 12 Temmuz Beyannamesi ile liberal politikaların uygulanması “CHP’ye alerjiyi azaltmışa benzerken şans ibresinin kendilerinden yana eğildiği” düşünülmüştür. Türk demokrasi tarihinde oldukça bilinen ve siyaset bilen kişilerin ne kadar yanılabileceğinin bir göstergesi sayılan Fahrettin Kerim Gökay’ın İstanbul’daki muazzam seçim kalabalığına binaen söylediği “İşte Paşam, İstanbul” sözü Nihat Erim’in ve çevresinin de aklındadır ve besbellidir ki onlar da durumu daha ileri götürerek “İşte Paşam, memleket” demekten kendilerini alıkoyamamıştır (Toker, 1990: 244).

Aslında dönemin aydınlarında da İnönü’yü yenmenin imkansız olduğuna yönelik bir kanaat vardır. Hatta bu konuda bir seçim kampanyasında Koraltan’ın “Dürüst bir seçim yapıldığı takdirde Demokratların 350 mebusla meclise girecekleri kesindir. Şayet iktidar 1946 seçimlerindeki gibi oyunlardan bir veya birkaçını yapmak gafletlerine düşerse, Demokratların 400 mebusla meclise gireceklerini tam bir kanaat halinde ifade edebilirim” sözleri üzerine Ali Fuat Başgil ve Ahmet Emin Yalman’ın “Koraltan güzel konuştunuz. Ancak mebus sayısında biraz hayale kapılmış görünüyorsunuz” ifadeleri oldukça dikkat çekicidir (Koraltan, 2013: 158-159). Bu bakımdan adil ve dürüst bir seçim sonucu iktidara gelen Demokratların, Koraltan’ın tahmininin üzerinde bir sayı ile meclise girmeleri DP açısından da şaşırtıcı olmuştur.

Akşin’in ifadesiyle “büyük umutlarla” başlayan DP döneminde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, TBMM Başkanı Refik Koraltan ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü olmuştur (Akşin, 2005: 215). Dörtlü Takrir’e imza atan ve DP’nin kuruluş sürecinde yer alan şahsiyetler, yeni dönemde siyasetin baş öznesi haline gelmiştir (Unat, 2020: 266).

Kabul edilmelidir ki 14 Mayıs 1950 seçimleri ile iktidarın CHP'den DP'ye geçmesi Türkiye için yepyeni bir manzaradır. Bu manzaranın belki de en önemli iki şahsiyeti İnönü ve Bayar arasındaki ilişki ve çekişme de Türkiye'nin demokrasi tarihini biçimlendirmiştir. Ağaoğlu'nun ifadesiyle, "İnönü yenildiğini hiç değilse görünüşte kabul etmek suretiyle kılıcını sükûnetle teslim ederken Bayar da muzaffer bir kumandan gibi bu kılıcı 'Devri Sabık Yaratmayacağım' sözleriyle" kılıcı sahibine geri vermiştir (Ağaoğlu, 1972: 88-89). Aslında Bayar'ın "devri sabık" yaratmayacağı taahhüdü hukuki açıdan tartışmalı olsa da yeni iktidar tarafından muhalefete bir güvence verildiği açıktır (Demirel, 2016: 100).

27 yıllık tek parti döneminin ardından, DP'nin iktidarda oluşunu "Beyaz Devrim" olarak nitelendirildiği görülmektedir. Aydemir'e göre, 14 Mayıs 1950 seçimleriyle birlikte hem siyasette hem de sosyal alanda önemli bir değişiklik olmuştur. Sözgelimi CHP döneminde gerçek olmayan yalnızca bir ülkü olan "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir milletiz" söylemleri artık geride kalmıştır. Aydemir'in ifadesiyle "bu yeni gelenler", yani Demokratlar, henüz iktidara gelmeden önce 1945-1950 yıllarındaki hazırlık mücadelelerinde, siyaseti halka, memleketin her ucuna, yani "halk denilen denizin derinliklerine" dek götürmeyi başarabilmişlerdir. Dolayısıyla her ne kadar anayasa bakımından liberal-demokratik olsa da uygulamada "tek şef, tek parti ve otoriter hükümet" şeklinde yönetilen halkın çoğunluğu bu uygulamalara veto demiştir (Aydemir, 2022: 22-23).

Bu noktada Karpat'ın "DP özgürlüğü her derde deva bir ilaç haline getirdiği için kazandı, CHP ise iktidardaki devletçi elitlerin ve tek parti yönetiminin aracı olarak görüldüğü için kaybetti" tespiti oldukça çarpıcıdır (Karpat, 2018: 189). Zira DP'nin yükseliş nedenleri, aynı zamanda CHP'nin iktidarı neden ve nasıl kaybettiğini de açıklamaktadır. Bundan hareketle özgürlük, demokrasi kavramlarıyla ve liberal bir söylemle halka kendini anlatan DP, elbette ki uzun yıllar boyunca iktidarda kalmış ve yıpranmış CHP karşısında avantajlı bir konumda yer almış ve böylece seçimlerde başarı yakalamıştır.

Lewis'e göre aslında demokrasinin oturduğu toplumlarda bir seçimi kaybetmek veya iktidar ile muhalefetin yer değiştirmesi olağandışı bir durum değilken Türkiye ve Türkiye ile benzer tarihe, geleneğe sahip ülkeler için bu sakin geçiş "yeni bir çağın başlangıcı" olarak yorumlanabilir. Lewis, bunun da ötesinde kimilerinin, "Atatürk'ün kurduğu CHP'nin yenilgisinin ve iktidarı bırakmasının, bu partinin Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki son ve en büyük başarısı olduğu" fikrini aktarmaktadır (Lewis, 2020: 9).

Ancak Lewis'in görüşünün aksine Zürcher, modern Türkiye'ye dair tarih yazıcılığında genellikle "1946'da Türkiye'de bir diktatörlükten, çok partili demokrasiye barışçı yolla geçişin ve dört yıl sonra iktidarın yine aynı barışçı yolla devredilişinin, gelişmekte olan ülkeler içerisinde benzersiz bir deneyim" olarak nitelendirilmesini 'beylik bir ifade' olarak yorumlamış ve bu yaklaşımın gözden kaçırdığı şeye dikkat çekmiştir. Zürcher, Türkiye'nin sosyo-ekonomik açıdan gelişmekte olan bir ülke olmasına karşın, Türkiye'nin 1876'dan beri parlamenter seçim deneyimlerine sahip olduğunu hatırlatarak; 1908-1913 yılları arasındaki çok partili mirasa işaret etmiş ve Cumhuriyet'in ilanı ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve ardından Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimlerine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla Türkiye'de her ne kadar demokrasi derine kök salmamış ya da kimi zaman sınırlandırılıp engellenmişse de Zürcher'in ifadesiyle Türkiye'de demokrasi "En başından inşa edilmesini gerektirmeyecek kadar mevcuttu" (Zürcher, 2020: 253).

Dolayısıyla 1950 yılında iktidarın demokratik bir biçimde el değiştirmesini bu tarihsel arka plan çerçevesinde okumak gerekmektedir. Daha açık bir ifadeyle, seçimlerin özgür ve demokratik bir ortamda gerçekleştirilmesi, uzunca zamandır demokrasi tecrübesine sahip bir Türkiye için olağanüstü bir durum değildir. Elbette Türk siyasi tarihinde demokratik bir seçimle iktidar değişiminin yaşanması önemlidir ancak bölümün başında vurgulandığı üzere Türkiye 200 yılı aşan bir demokrasi tecrübesine sahiptir.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E TÜRK BASIN TARİHİ VE PARTİ GAZETECİLİĞİ

Ulus ile Zafer arasındaki kalem kavgasının Türk basınında köklü bir geçmişi vardır. Osmanlı'da gazete, başlangıçta büyük ölçüde devletin ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkmış; ilk resmî gazete olan Takvim-i Vakayi, devletin karar ve duyurularını halka ulaştırma işlevi üstlenmiştir. Tanzimat yıllarında Tercüman-ı Ahvâl ve Tasvir-i Efkâr ile ilk kez ikirlerin tartışıldığı bir basın ortaya çıkmış; Yeni Osmanlılar muhalefetlerini önce gazete sayfalarında örgütlemiş, iktidar da bu sesi sansür, kapatma ve sürgünle susturmaya çalışmıştır. İkinci Abdülhamid'in istibdadı, II. Meşrutiyet'in kısa süren özgürlük havası, İttihat ve Terakki'nin baskıları, Milli Mücadele'de Anadolu basınının üstlendiği görev ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında devrimlerin halka benimsetilmesinde basına biçilen rol basın ile iktidar arasındaki ilişkinin farklı dönemlerde aldığı biçimleri ortaya koymaktadır. Bu tarihsel süreç boyunca basının temel işlevi ve iktidarla ilişkisi etrafında benzer meseleler farklı biçimlerde gündeme gelmiştir. Tek parti döneminde gazeteci ve başyazarların milletvekilliği görevini de üstlenmesi, basın ile siyaset arasındaki yakın ilişkiyi ortaya koymuştur. Çok partili hayata geçişle birlikte ise gazetelerin siyasi partilerle ilişkileri yeni bir biçim kazanmış, farklı yayın çizgileri daha belirgin hâle gelmiştir. Ulus'u Cumhuriyet Halk Partisi'nin, Zafer'i Demokrat Parti'nin sesi hâline getiren parti gazeteciliği, bu uzun geleneğin yeni halkasıdır. Ulus ile Zafer'in 1950-1952 yıllarındaki çatışmasını anlayabilmek için, matbaanın Osmanlı'ya gelişinden bu iki gazetenin karşı karşıya geldiği güne uzanan bu yolu izlemek gerekir.

2.1. Basının Tarihsel Gelişimi

Yazılı basın matbaanın icadıyla başlamış olsa da haberin dolaşımı çok daha eskiye uzanır. Tarih öncesi sessiz olsa da (Marshack, 2011: 22) bugün, "haber diye adlandırılan bazı bilgilerin toplanması ve bireylere aktarılmasının kökeni, toplumsal yaşamın başladığı döneme"

kadar gitmektedir (Girgin ve Özay, 2013: 1). Tarihsel bilgiden de hareketle insanın tarihin hemen her döneminde doğru, eksiksiz ve taze haber alma arzusunda olduğu açıktır. Yazının henüz bilinmediği en ilkel dönemlerde bile bir ağaçtaki çentik, renkli bir çakıl taşı ya da kırık bir dal diğerleri için bir mesaj niteliğindeydi. Bu küçük işaret ve semboller ilkel insanların gözünde düşmanın yaklaştığını veya bir hayvanın buradan geçtiğini anlatırdı. Benzer şekilde gündüzleri duman veya geceleri ateş ya da Afrikalıların tamtamı gibi işitsel işaretler de basit, öngörülebilir bir olayın herkese duyurulmasını sağlardı. Diğer yandan yazının keşfinden önce bilginin aktarılabileceği yalnızca bir kanal vardı: "İnsan hafızasından destek alan söz" (Jeanneney, 1998: 19-21).

İşaretler ve semboller yerine sözcüklerin kullanılması, bir diğer ifadeyle sözün keşfi ve gelişimi, yazının keşfini de sağlamıştır (Uyguç, 1987: 3). İletişim ihtiyacından doğan bu süreç toplumların duygularını, kültürlerini ve hikâyelerini aktarmada kritik bir rol oynamıştır. İnsanoğlunun geleceğe kayıt bırakma isteği, yazının keşfiyle beraber en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Mağara resimlerinin yalnızca sanat kaygısıyla ortaya çıkmadığı; bu resimlerin geleceğe iz bırakma arzusu ile yapıldığı açıktır. Nitekim insanın varlığını gösterme çabası temel içgüdüsel davranışlarından biridir ve insanın varlığı, dolaylı ve dolaysız çevresiyle kurduğu etkileşimle doğrudan ilgilidir (Özgen, 2016: 81).

İnsanın çevresinde olup bitenleri öğrenme merakı ve deneyimlerini diğerleriyle paylaşma isteği, gazetecilik mesleğinin ortaya çıkmasındaki en temel motivasyon olarak görülebilir. Bu açıdan dünyadaki ilk gazetelerin ortaya çıkış tarihinin oldukça eskilere uzanması şaşırtıcı değildir.

Arkeolojik araştırmalardan hareketle, gazeteye ait belgelerin ilk çağlarda Mısır'da bulunduğu ortaya konmuştur. Nil boylarında bulunan ve yaklaşık 3400 yıl öncesine ait bir tablet, dünyanın ilk gazetesi olarak kabul edilmiştir. Pişmiş tuğladan yapılan bu tablette, kimi zaman yöneticilerin tenkit edildiği belirtilmiştir (Şapolyo, 1971: 10-12). Hatta Louvre Müzesi'nde yer alan bazı Mısır papirüslerinde Firavun Amarsis'in kimi gazetelerin eleştirilerine dayanamayıp öldüğü haberi

bildirilmiştir. Yine MÖ 1750'de III. Thoutmes'e yönelik bir haberin tekzip edildiği kaydedilmiştir (Özbay, 2014: 153-155). Gazetenin en eski serüvenine bakıldığında, ilk gazetelerde bugünkü şekliyle olmasa da yöneticilerin tenkit edilebilmesi ve cevap ya da düzeltme hakkından söz edilmesi oldukça ilgi çekicidir.

İlk gazetenin Mezopotamya'daki Sümer Türkleri tarafından çıkarıldığına yönelik de belgeler bulunmuştur. İlk matbaanın, MÖ 2800 yılında yapıldığı tespit edilen bir mabette bulunduğu kaydedilmektedir. Basit bir matbaa icat eden Sümerler, mühim hadiseleri halka duyurmak ve aynı zamanda devlet emirlerini bildirmek amacıyla bu matbaayı kullanmışlardır. Çinlilerin de oldukça eski dönemlerde gazete çıkardıkları kaynaklarda belirtilmiştir (Şapolyo, 1971: 10-12).

Her ne kadar Çinlilerin 4000 yıl öncesinde bir çeşit gazeteye sahip oldukları iddia edilse de bu iddiayı kanıtlayan bir belge yoktur. Eski Yunanlılarda ise haberleşmenin nasıl sağlandığına yönelik kesin bir bilgi olmasa da Agora denilen meydanlarda, halkın bilgilendirildiği ve ilgili olayların tartışıldığı bilinmektedir. Tarihi olayların yazıldığı Oriler ve günlük olayların yazıldığı Efimeritler ilkel gazete niteliğindedir. Eski Roma'da da ruhani liderler tarafından beyaz levhalar üzerine bir yıllık olaylar yazılır, sonra bu yıllıklar tapınak duvarına asılarak halka duyurulurdu. Haberin duyulmasını sağlayan bu yıllıklar, ilk haber kaynakları sayılmıştır. Roma İmparatorluğu'nun genişlemesi ile eyaletlerde bilgi alma ihtiyacını karşılamak daha güç hale geldiğinden Julius Sezar döneminde, 'Acta Senatus' adıyla bilinen senato oturumlarına ait tutanaklar halka duyurulmuştur. Bir süre sonra bugünkü resmi gazetenin ilk şekli kabul edilen 'Acta Publica' isimli bültenler ortaya çıkmıştır. Sezar döneminde çıkan 'Acta Urbis' ve 'Acta Urbana' da bir çeşit resmi gazete niteliğindedir. Halkı ilgilendiren önemli olaylar ise 'Acta Diurna' adlı bültenlerle duyurulurdu; bunlar bir çeşit duvar gazetesiydi. Halk ile yönetim arasındaki bağın güçlenmesini sağlamayı amaçlayan bu gazeteler, basın tarihi açısından büyük yapıtlar kabul edilmekle beraber dönemin gazetelerini bugünkü gazetelerle kıyaslamak mümkün değildir (İnuğur, 1993: 32-34).

15. yüzyıldan itibaren ve 16. yüzyıl boyunca, günümüz gazetelerinin ataları sayılan 'el yazması haberler' bilgi akışını sağlamıştır. Bilhassa Almanya ve İtalya'daki büyük ticaret merkezlerinden, ekonomik ve politik durum hakkında özetlenmiş bilgiler içeren ve 100, 200, 300 nüsha şeklinde çoğaltılan bu metinler, uç uca eklenmek suretiyle ilgili yerlere gönderilmiştir. Elle yazılan bu haber mektupları, Venedik'te 'Avvisi', Hollandalılar tarafından 'Zeytung' diye adlandırılmış ve bunlara ancak zengin soylular sahip olabilmiştir (Jeanneney, 1998: 24).

Tam da bu noktada, kitle iletişimi alanındaki gelişmelerin rastlantısal olmadığını; değişen ve gelişen toplumsal koşullara bağlı olarak ortaya çıktığını ifade etmek gerekmektedir. Sözgelimi, gazetenin sonraki yüzyıllarda giderek yaygınlaşması, aslında gelişen ticari kapitalizmin yarattığı koşulların ürünüdür. Daha çok sayıda insanın daha çok habere/bilgiye ihtiyaç duymasının bir sonucu olarak haber mektubu yerine belli aralıklarla, düzenli olarak okura bilgi sağlayan gazete önemli bir gereksinim olmuştur. Zaten matbaanın gelişimi de aynı koşulların ürünüdür (Alemdar, 1999: 13).

Matbaa icat edilmeden gazetenin ortaya çıkamayacağı açıktır (Şapolyo, 1971: 19). Tarihsel anlatıda her ne kadar ilk matbaanın 1440'ta Johannes Gutenberg tarafından icat edildiği anlatılagelmiş olsa da basmacılık tekniğiyle yazı/şekil çoğaltma yönteminin Avrupa'dan çok daha önce Çin'de bilindiği, oradan Kore'ye, Japonya'ya ve Uygur Türklerine yayıldığı ortaya konmuştur. Bunun kanıtları, 8. ve 9. yüzyılda resmi bilgiler içeren ilk haber yaprağının Çin'de basılması ve Türkistan'da yapılan kazılarda Budizm'e ait bir kitapçığın bulunmasıdır. Uygurlar ise yalnızca oyma bloklarla değil yan yana dizilen tek tek harflerle oluşturulan kalıplarla da baskılar yapmışlardır. Bu gelişmelere rağmen, basımevi Asya'dan ziyade 15. yüzyılın ortalarında Avrupa'da büyük bir gelişim göstermiştir (Koloğlu, 2014: 11; Ortaylı, 2019b: 99).

Dahası matbaa, Avrupa'da bilgiye erişimi kolaylaştırarak halkın soylular ve ruhban sınıfıyla mücadele edebilmesini mümkün kılmıştır (Cangöz, 2015: 20). Bu noktada basının tarihsel süreç içerisinde çeşitli güç ve iktidar odakları tarafından baskı altında tutulup engellendiğini

ancak gazetecilik mesleğinin süreç içerisinde büyük ve köklü ilerlemeler kaydettiğini belirtmek yerinde olacaktır. Sözgelimi gazetecilik faaliyetinin 17. yüzyılın başında ortaya çıkmasından yarım yüzyıl önce, yaklaşık 1550'lerde, basılmış eserlerin toplumsal düzeni bozacağına yönelik bir tehlike arz edebileceği düşünüldüğünden kilise, Index Librorum Prohibitorum adını taşıyan ve yasaklı eser, yazar ve yayınevlerini içeren sansür belgesini yayımlamıştır. Anlaşıldığı üzere bilgiyi tekelinde bulunduran kilise, bilginin paylaşılması konusunda basına baskı uygulamaktan geri durmamıştır (Özgen, 2004: 3).

"İlk gerçek gazeteler" şeklinde tanımlanan bugünkü anlamda ilk gazetelere ise 1600'lü yılların başında rastlamak mümkündür. 1609'da Strasbourg'da Almanca yayımlanan 'Avisa Relation oder Zeitung' bugünkü anlamda ilk gazetedir (Tokgöz, 2003: 58). Başka bir kaynakta ise gerçek anlamda ilk gazetenin Hollanda'da 1605'te 'Nieuwe Tydinghen' ismiyle yayımlandığı belirtilmektedir. İlk gazetenin, dünyayı tanımaya meraklı bir ülkeden çıkması da şaşırtıcı değildir. Sonraki yıllarda Basel, Strasbourg, Frankfurt, Berlin, Hamburg, Prag, Köln ve Amsterdam'da düzenli yayımlar ortaya çıkmıştır. Londra'da 1622'de, Paris'te ise 1631'de ilk süreli yayın okuyucu ile buluşmuş ve yine aynı yıl La Gazette yayımlanmıştır. Batı'daki olağanüstü gelişmelerden etkilenen Büyük Petro da 1703'te kendi gazetesini çıkarmıştır (Jeanneney, 1998: 26).

Basının ortaya çıkışı insanlık tarihi için yeni bir çağın başlangıcıdır ve her yenilik gibi basın da büyük zorluklarla karşı karşıya kalarak gelişim göstermiştir (Belen, 1959: 24). "Gözlerini dünyaya yeni açmış, henüz emekleme aşamasında olan" basın, sansüre karşı ilk gerçek mücadelelerini de bu süreçte vermiştir (Jeanneney, 1998: 28). Modern basının ilk ortaya çıktığı ülke olan İngiltere'de (Ganne, 1992: 161) 19. yüzyıl başında gazeteciler itibarsız insanlar olarak görülmüştür. Fransa'da ise gazetecilik zenginlerin tekelindedir ve zenginlere mahsus bir süstür. 19. yüzyılın ortalarına kadar, Avrupa'da basının maruz kaldığı baskılar yoğun olmakla beraber hürriyet ve demokrasinin zaferinde basının büyük katkısı olmuştur (Belen, 1959: 24).

Nihayet 19. yüzyılın sonunda Avrupa gazeteleri, demokrasi araçları haline gelebilmiştir (Pouthier, 1992: 196). Hâlbuki gazeteciler uzun süre şarlatanlar kategorisine konmuş ancak zaman içerisinde gazetecilik giderek önemli bir meslek haline gelebilmiştir (Junqua, 1992: 295). Eski İngiliz sömürgesinin bağımsızlığı için verilen mücadele ile iç içe olan ABD'de ise 19. yüzyılda gazetecilik faaliyetleri özgür ifade geleneği ve endüstri kapasitesi bakımından güçlü bir konum elde edebilmiştir (Ganne, 1992: 159). Anlaşıldığı üzere, gazetecilik mesleğinin kurumsallaşması ve kamuoyu oluşturmada etkin bir güç olması yolunda 19. yüzyıl tam bir dönüm noktası olmuştur (Tokgöz, 2003: 60-61).

Tarihsel gelişimi ne olursa olsun, gazeteciliğin en eski ve birincil görevi "haber vermek" olmuştur (İçel, 1985: 79-81). Nitekim Osmanlı'da da basının ortaya çıkışı ve gelişmesi "haber verme" isteğinden bağımsız ilerlememiştir. Ancak bununla birlikte, Osmanlı gazeteciliği Batı'daki örneklerinden farklı bir çizgide gelişmiştir.

2.2. Osmanlı'da Basın Faaliyetleri

Osmanlı'da basının ortaya çıkışı, Avrupa ülkelerine kıyasla oldukça yeni sayılabilecek bir olaydır. Ülkenin köklü geçmişi göz önünde bulundurulduğunda, basın ancak 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde ortaya çıkmıştır. Her ne kadar basın faaliyetleri Osmanlı'da geç başlamış olsa da basının işlevini yerine getiren Türk toplumsal yaşamına özgü bazı iletişim yollarından söz edilebilir. Nitekim Osmanlı'daki toplumsal hayat insanlar arasında yoğun temasa imkân vermiştir. Camiler, Mevlevi dergâhları, çarşı pazarlar ve kervansaraylar insanların birbirleriyle sürekli iletişim halinde olmalarını sağlamıştır. Böylece bir kişinin bilgisi, düşüncesi ya da tecrübesi kolaylıkla herkesin ortak bilgisi haline gelebilmiştir. Ek olarak, bazı önemli haberler yayılmak istendiğinde ya da devlet organlarından bir bildirim söz konusu olduğunda tellallara başvurulmuştur. Bu gelenek, resmi ve özel haftalık ve günlük yayımlar çıkmaya başladıktan sonra da özellikle Anadolu'nun iç kesimlerinde uzun süre devam etmiştir. Diğer yandan fikirlerin yayılması ve haberlerin biçimlendirilmesi din adamlarının

görevi olarak da görülmüştür. Gazetecilik öncesi dönemde sözlü iletişimin etkisini ölçmek kolay olmasa da Osmanlı topraklarında yazılı olan her şeyin neredeyse kutsal kabul edildiği bilinmektedir. Sözgelimi, insanların, yere düşen kâğıtları üzerine basılmasın diye özenle kaldırdığı kaydedilmektedir. Öte yandan kitaba verilen değer bu denli yüksek olsa da matbaanın ancak 1728 yılında faaliyete geçmesi oldukça düşündürücüdür (Yalman, 2018: 7-9).

Bu noktada Osmanlı'da matbaanın tarihsel gelişimine değinmek gerekmektedir. Zira basının gelişimi matbaanın gelişiminden bağımsız değildir. Genel olarak Musevilerin İspanya'dan göçlerinde beraberlerinde matbaayı getirdiklerine ve 1495'te İstanbul'da ilk matbaayı açtıklarına yönelik hâkim bir görüş olsa da (Gerçek, 2019: 395) ilk basımevinin daha eski tarihlere dayandığı iddia edilmiştir. Kabacalı'nın Ubicini'den aktardığına göre, İstanbul'da "Leçons des enfans" isimli küçük bir İbranice sözlük basılmıştır. Mistakis Efendi'nin iddiasına göre 1490'da Josef Ben Goriom tarafından İbrani Tarihi basılmıştır. Romanyalı Ionescu'ya göre ise ilk basımevini 1483'te Gerson isimli bir haham kurmuştur. Kabacalı'nın da belirttiği üzere aslında tüm bu iddialardan çıkarılacak iki önemli sonuç bulunmaktadır: Yahudi matbaasının İspanya'dan getirilmediği ve matbaanın Avrupa'da yayıldığı dönemde Osmanlı'daki Yahudilerin de matbaa kurduğu (Kabacalı, 2000: 9). Ancak şu bir gerçektir ki bu basım faaliyetleri yarı kapalı halkada cereyan ettiğinden, o dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun genelinde yaygınlaşmamıştır (Abadan, 1961a: 125).

Her ne kadar Osmanlı'da matbaanın geçmişi eskiye dayansa da Türk matbaasının kurulma tarihi yenidir. Gerçek'e göre matbaadan oldukça geç istifade edilmesinin nedeni 'kuru bir taassup, geri bir zihniyet'tir. Hakikaten de Osmanlı'da ilk Türk matbaası İbrahim Müteferrika tarafından 1729'da kurulmuş ve ilk kez 'Vankulu Lugatı' isimli eser basılmıştır (Gerçek, 2019: 395-397). Eserin dikkat çekici yanı ise eserde Padişah'ın fermanına, Şeyhülislam'ın fetvasına ve İstanbul'un ünlü bilginlerinin matbaayı yücelten yazılarına da yer verilmesidir (İnuğur, 1993: 155). Bu hâliyle matbaanın kurulması için önce devlet ve din otoritesinden onay alındığı sonucu çıkarılabilir. Zira

Osmanlı'nın matbaa ile bu kadar geç tanışmasının altında yatan sebeplere bakıldığında devlet, din ve hattatlar engel olarak öne sürülmektedir.

Bilindiği üzere Osmanlı tarihinde en yoğun tartışmalardan biri matbaanın Osmanlı'ya niçin geç geldiği konusu olmuştur. Bu noktada, Osmanlı'ya matbaanın gelişi ele alınırken toplumsal talebin ve altyapının hangi durumda olduğunu incelemek ve bu etkenlerin gecikmeye ne kadar tesir ettiğini belirlemek de gerekmektedir. Hakikaten matbaanın Osmanlı'ya geç gelmiş olması önemli bir sorundur fakat matbaanın gelişinden sonraki gelişmeler de bu sorun kadar önemlidir. Matbaanın kurulmasından İbrahim Müteferrika'nın ölümüne kadar yaklaşık yirmi yıllık dönemde on yedi kitap basılabilmiştir. Burada asıl dikkat çekici olan ise Müteferrika'nın ölümünden sonra yalnızca bir kitap basılması ve ondan sonra matbaa faaliyetlerine yirmi yedi yıl ara verilmiş olmasıdır. Bu durum matbaanın kurulmasının yanı sıra matbaacılık faaliyetlerinin de tamamen İbrahim Müteferrika'nın gayreti ile yürüdüğünü fakat buna karşılık toplumda kitap basımına yönelik bir rağbet olmadığını çarpıcı bir biçimde göstermiştir (Afyoncu, 2018: 195-196; Berkes, 2020: 199).

Osmanlı topraklarında ilk gazeteler, 19. yüzyılda Avrupa'da kültürel açıdan egemen olan Fransızlar tarafından çıkarılmıştır. Bu gazeteler, toplumun bilgi ihtiyacını karşılamaktan ziyade Doğu'da yaşayan Avrupalıların başlıca ekonomik gereksinimlerini karşılamaya yöneliktir. Ayrıca Osmanlı yönetiminin de Avrupa'ya ait siyasi habere ihtiyaç duyması Fransız basınına duyulan ilgiyi beraberinde getirmiştir (Koloğlu, 2014: 12). Anlaşıldığı üzere Osmanlı'da yabancılar tarafından çıkarılan gazeteler, ekonomik ve siyasi ihtiyaçları karşılamak amacıyla çıkarılmıştır.

Osmanlı'daki ilk süreli yayın, 1795'te yayımlanan Bulletin de Nouvelles olmuştur. Fransız Büyükelçiliği tarafından yayımlanan bu gazete, çıkış tarihinden de anlaşılacağı gibi, Fransız Devrimi'nin heyecanını yansıtmaktadır. Devrim'in kazanımlarını Osmanlı ülkesindeki Fransızlara ve Türklere anlatmak maksadını taşıyan bu gazeteyi, 1796'da Gazette Française de Constantinople izlemiştir

(Özbay, 2014: 170). Ardından 1821'de İzmir'de Le Spectateur Oriental (Doğu Gözlemcisi) yayımlanmıştır. Gazete, daha sonraları "Courrier de Smyrne" adıyla yayımlanmaya devam etmiştir. Anlaşıldığı üzere, Osmanlı'da gazeteciliğin öncüleri Fransızlardır. Öyle ki Fransız basını, Türk basınında hem şekil hem de içerik açısından kalıcı izler bırakmıştır (Yust, 1995: 7).

2.2.1. Tanzimat Dönemi Basını

Türk basınının doğuşu; II. Mahmut, Abdülmecit ve Abdülaziz'in hüküm sürdüğü yılları kapsar ve ilk gazeteler bu dönemin mahsulleridir (İnuğur, 1993: 175). Diğer yandan 'Tanzimat Dönemi' olarak da adlandırılan bu tarihsel dönem, 1839'da ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile başlayıp 1876'da Kanun-ı Esasi'nin kabulüne kadar süren dönemi ifade etmektedir. Türk basını açısından Tanzimat Dönemi'nin en önemli özelliği, ilk defa Avrupa'daki gazetelere benzer gazete çıkarma girişimlerinin bu dönemde başlaması ve ilk gazetelerin yayın hayatına girmesidir (Özbey, Baykal ve Baykal, 2016: 9-10).

Osmanlı tarihinde 'sıra dışı bir padişah' olarak nitelendirilen II. Mahmut, cesurca yürüttüğü mücadeleler ile çok sayıda reformun önünü açmıştı. II. Mahmut'a göre, Türkiye'yi modernleştirme yollarından biri de halk ile yönetim arasında destek ve iş birliği sağlayacak olan gazetelerin çıkarılması olmuştur. II. Mahmut tarafından yayımlanan bir fermanda, gazete çıkarmanın kanunlara ve dine aykırı bir tarafı olmadığı, yararı göz önünde bulundurularak bir gazete yayımlanmak istendiği belirtilmiştir (Yalman, 2018: 17-19).

Anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti de tüm modern devletler gibi ideolojisini ve faaliyetlerini anlatabilmek için basına ihtiyaç duymuştur (Ortaylı, 2019a: 201). Basından tıpkı bir devlet müessesesi olarak faydalanılması fikrinin ilk ürünü ise Mısır'da yayımlanan Vakayii Mısriye olmuştur. Her ne kadar Türk basın tarihinde uzunca bir süre, ilk Türkçe gazetenin Takvim-i Vakayi olduğu anlatılagelmiş olsa da Orhan Koloğlu'nun "İlk Gazete İlk Polemik" isimli eserinde belirttiği üzere ilk Türkçe gazete 1828'de Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa tarafından çıkarılan Vakayii Mısriye'dir. Osmanlı'dan bağımsız olmayı

arzulayan Mehmet Ali Paşa'ya göre bu yolda en önemli girişimlerden biri gazete çıkarmak olmuştur. Her ne kadar Vakayii Mısriye, gerçek manada açık bir toplum veya kamuoyu oluşturamasa da mutlakiyetçi aydın çevrede yönetimin mesajlarını öne çıkarmayı sağlamıştır. Diğer yandan Mehmet Ali Paşa'nın Vakayii Giridiye, Ceride-i Askeriye ve Moniteur Egyptien gazetelerini kurdurması yine basından büyük bir görev beklediğini göstermiştir (Koloğlu, 2014: 19-241).

Türk basınının ilk 'zaferi' olarak da kabul edilen ve II. Mahmut'a 'Türk gazeteciliğinin piri olma' sıfatını kazandıran Takvim-i Vakayi (Olayların Takvimi), 1831'de İstanbul'da Türkçe yayımlanan ilk gazetedir (Şapolyo, 1971: 99). İlk sayısında yer alan mukaddimede, bu gazetenin hem bir tarih belgesi hem bir eğitim aracı hem de Osmanlı devlet düzeninin savunucusu olduğu belirtilmiştir. İç haberler, dış haberler, askeri işler, bilimler, din adamlarının atanmaları, ticaret ve fiyatlar olmak üzere altı bölümden oluşan bu gazete, 1861'den itibaren sadece resmi belgeleri, yasa ve tüzükleri ve duyuruları yayımlayan resmi bir gazeteye dönüşmüştür. Osmanlı Devleti, çok uluslu, çok dilli bir imparatorluk olduğu için Türkçe dışında Fransızca, Farsça, Ermenice ve Rumca dillerinde de baskıları yapılmıştır (Kabacalı, 2000: 48-52). Diğer yandan devletin resmi gazetesi olan Takvim-i Vakayi'nin etkisi hem baskı sayısının azlığı hem de farklı dillerde düzenli çıkamaması yüzünden sınırlı kalmıştır (Ortaylı, 2019a: 201). Ancak Türk basın hayatında sembolik öneme sahip olan bu gazete, sivil inisiyatif ya da sosyoekonomik gelişmelerin neticesinde toplumsal bir ihtiyaç olarak belirginleşen bir talebin ürünü değildir (Cangöz, 2015: 22).

Gazete incelendiğinde, "Padişahlara itaat edip tebaatından dönmemek" yolunda telkinlerin bulunduğu görülmüştür. Diğer yandan Takvim-i Vakayi'de, Avrupa'daki parlamenter sisteme yönelik haberlere de yer verildiği göze çarpmaktadır. Takvim-i Vakayi okuyucusuna milleti temsil eden ve seçimle gelen kurumlardan söz etse de neredeyse her haberde ısrarla yenilenen husus, Batı'daki meclislerin 'kralın çağrısı ve isteğiyle' toplanmasıdır. Kısacası gücün kralda olduğu fikri aşılanmıştır. Yine de bütünsel açıdan bakıldığında, ilk

resmi gazete niteliğini taşıyan Takvim-i Vakayi'nin demokratikleşme yolunda katkıda bulunduğu söylenebilir (Kabacalı, 1994: 11-12).

Osmanlı Devleti'nde Türkçe yayımlanan ikinci gazete ise Ceride-i Havadis olmuştur. Gazete, 1840 yılında başlangıçta özel sermaye ile kurulmuş fakat sonrasında devlet ödeneğinin bağlanması ile yarı resmi niteliğe bürünmüştür (Ulusoy Nalcıoğlu, 2013: 63-65). İçerik ve biçim yönünden Takvim-i Vakayi'ye benzeyen Ceride-i Havadis'in ilk sayılarında farklı ülkelerdeki ilginç olaylara, coğrafya ve tarih bilgilerine yer verilmiştir. Okur sayısının az olması sebebiyle yayın hayatına ara vermek zorunda kalan gazeteye bu nedenle aylık devlet yardımı bağlanmıştır (Kabacalı, 2000: 61). Yine de bu gazetenin ticari bir zihniyetle çıkarıldığı artan ilanlardan da anlaşılmaktadır. 1853'teki Kırım Savaşı sırasında Churchill, İngiliz gazeteleri muhabiri sıfatıyla Kırım'a gittiğinde, gönderdiği haberler gazetesi tarafından yayımlanmış ve gönderdiği taze haberler sayesinde halk gazeteye yoğun ilgi göstermiştir (Gerçek, 2019: 219).

Kırım Savaşı dolayısıyla gazetenin toplum yaşamında ilgi görmesi, basına yönelik ilk yasal yaptırımları da beraberinde getirmiştir. İmparatorluk çapında yaşanan olaylar ve Yeni Osmanlılar gibi etkenler hükümetin basın üzerindeki denetimini artırmıştır. 7 Temmuz 1856 tarihinde ilk defa matbaaların uymaları gereken koşullar belirlenmiştir. Yine 17 Şubat 1857 tarihinde basın hukuku açısından oldukça önemli olan "Basmahane Nizamnamesi" (Matbaa Tüzüğü) ve ardından 1858 tarihli Osmanlı Ceza Kanunu'nda basınla ilgili bazı maddeler yürürlüğe konmuştur (Özgen, 2005a: 14). Çok açıktır ki gazeteler toplum yaşamında önem kazanmaya başladığında, yönetimin gazeteleri yasal yaptırımlar ve sansür aracılığıyla denetim altına alması hızlanmıştır.

Kırım Savaşı ile beraber Avrupalılar tarafından İstanbul'da çıkarılan gazete sayısının arttığı, bu gazetelerde yayımlanan yazıların Türkçeye çevrilip yayımlandığında suç sayılmadığı ve dolayısıyla azınlık gazetelerinin daha bağımsız olduğu bilinmektedir. Bu dönemde azınlık gazetelerine tanınan hoşgörü öyle bir noktaya varmıştır ki Türk yazarları da kendi gazetelerinde yazamadıklarını bu gazetelerde yazıyor ve sonrasında Türkçeye çevirip kendi gazetelerinde yayımlıyordu.

Şinasi de kendi gazetesi Tasvir-i Efkâr'da yazamadıklarını Courrier d'Orient gazetesinde yayımlatmış ve sonra Türkçeye çevirip gazetesinde basmıştır (Koloğlu, 2010: 67).

Takvim-i Vakayi'nin 29., Ceride-i Havadis'in 20. yılında, Osmanlı'da üçüncü bir gazete yayın hayatına girebilmiştir. Ülkenin asli unsurunu oluşturan Türklerin neredeyse 30 yıl boyunca yalnızca iki Türkçe gazeteye sahip olması oldukça düşündürücüdür. Bu noktada Osmanlı'ya gazetenin niçin bu kadar geç girdiğini ve işlevsellik kazanmasının neden uzun sürdüğünü sorgulamak kadar gazetenin alıcısı konumundaki hedef kitleyi de analiz etmek gerekmektedir. Sözgelimi, Takvim-i Vakayi'nin hedef kitlesini devletin yönetici zümresi, üst düzey memurları, üst düzey askeri yetkilileri, yabancı elçiliklerin Osmanlı temsilcileri ile geriye kalan halk oluşturmuştur. Devletin ulema sınıfına mensup görevlileri tarafından hazırlanan gazetenin dili ise yüzde 80 oranında Arapça ve Farsça kelimelerden oluşan Osmanlı Türkçesidir. Zaten içerdiği konuların da toplumu ilgilendirdiği söylenemez. Nüfusunun yüzde 90'ından fazlasının okuryazar olmadığı bir halk kitlesi için ise gazete ilgi çekici olmamıştır. Ceride-i Havadis ise uluslararası politika haberlerine ağırlık vermiştir. İç haberler ise Takvim-i Vakayi ile benzerdir. Gazete mali açıdan devlet tarafından desteklendiği için devlet politikalarının sözcüsü konumundadır. Sade bir dil kullanılmasına rağmen kitlesel bir özellik gösterememiştir. Her iki gazetenin toplum geneline hitap edememesinin nedeni, bu gazetelerin halkın ihtiyaçları doğrultusunda değil yönetimin gereksinimleri sonucu çıkarılmasıdır. Toplumun genelinde basına neden ihtiyaç duyulmadığı ise birkaç maddede açıklanabilir: Türkçe basım yapan matbaaların erken kurulmamış olması, okuma kültürünün yeterli düzeyde olmaması, basılı eserlere ilginin olmaması, eğitimdeki problemler ve siyasi, idari ve sosyo-ekonomik yapının yetersizliği (Ulusoy Nalcıoğlu, 2013: 69-71).

Türk basın tarihinin öncü gazetelerinden bir diğeri ise 1860 yılında Agah Efendi tarafından yayımlanan Tercüman-ı Ahvâl olmuştur. İlk fikir gazetesi Tercüman-ı Ahvâl'in yayımlanması başta gazetecilik olmak üzere edebiyat ve kültür tarihi açısından önemli bir dönüm

noktası kabul edilmiştir. Siyasal olaylar bakımından oldukça hareketli olan, ama halkın haber alma ihtiyacının karşılanamadığı bir ortamda çıkarılan Tercüman-ı Ahvâl, Türkiye'de fikir gazeteciliğinin öncüsü olmuştur. İlklerin gazetesi olarak da anılan Tercüman-ı Ahvâl ile birlikte ilk tefrika, ilk siyasi makale ve imzalı başyazı geleneği Türk basın hayatına girmiştir. Özel bir gazete olan Tercüman-ı Ahvâl, Türk toplumunun siyasi uyanışında da etkin rol oynamıştır. Ülkedeki ilk muhalefetin ortaya çıkması, Yeni Osmanlıların kurulması, milliyetçilik fikirlerinin gelişmesi ve eyleme geçilmesi bakımından gazetenin sahibi Agah Efendi'nin rolü büyüktür (İnuğur, 1993: 184-190).

Gazetenin ilk sayısında Şinasi tarafından kaleme alınan sunuş yazısında, "Umum halkın kolaylıkla anlayabileceği mertebede kaleme alınacağı"nın bildirilmesi Tercüman-ı Ahvâl'den beklenen amacı ve Tercüman-ı Ahvâl'in hangi zihniyetle yayına başladığını da ortaya koymuştur (Gerçek, 2019: 221). Nitekim başlangıçta haftada iki gün okuyucu ile buluşan gazete, sonrasında üç gün ve kısa bir zaman sonra da haftada beş gün yayımlanmıştır. Bu durum gazeteye gösterilen ilgiyi açıkça göstermektedir. Tercüman-ı Ahvâl kendinden evvel basılan diğer gazetelere göre daha sade bir Türkçe ile yazılmış ve halkın eğitilmesi adına önemli rol oynamıştır.

Diğer yandan Tercüman-ı Ahvâl'in rağbet görmesi Türk gazetecilik tarihinde ilk rekabeti de doğurmuştur. Tercüman-ı Ahvâl'in yayımlanmaya başlamasıyla satışların azalabileceği korkusundan hareketle Ceride-i Havadis gazetesi 'Ruzname-i Ceride-i Havadis' adlı günlük ek çıkarmıştır. Zaman içerisinde de iki gazete arasındaki rekabet durumu sıklıkla tartışmalara neden olmuştur. Buna ek olarak, bu dönemde gazetecilik faaliyetleri gelişirken baskı ve sansür de artmıştır. Hükümetle iyi ilişkiler kuramayan Tercüman-ı Ahvâl, yayımladığı bir makale dolayısıyla (sadrazamlık buyruğuyla) iki hafta süreyle kapatılmıştır (Topuz, 2012: 19-20).

Böylece Osmanlı'da fikir gazeteciliği başladıktan çok kısa bir süre sonra hükümetten ilk uyarısını almıştır. İlerleyen zamanlarda daha düzenli aralıklarla yayın hayatına devam eden Tercüman-ı Ahvâl, bürokratlar ve onların uygulamalarına yönelik eleştirilerini uygun bir

lisan kullanarak gerçekleştirmiş ve hiçbir zaman doğrudan padişaha yönelik bir eleştiride bulunmamıştır (Ulusoy Nalcıoğlu, 2013: 103-106).

Kendinden önceki yayımların fikri aydınlanma konusundaki yetersizliği sonucu çıkarılan Tercüman-ı Ahvâl'in yayımlanmasıyla birlikte, Namık Kemal'in, "Barika-i hakikat müsademe-i efkardan doğar" (Fikirlerin açık ve net çarpışmasından hakikat güneşi doğar) dediği bir zamana erişilmiştir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ifadesiyle, "Hiçbir devirde olmadığı kadar olan fikir gerginliği"nin yaşandığı bir dönemde, Tercüman-ı Ahvâl, kendinden önceki gazetelerin yaptığı gibi yalnızca bir "vaka" aktarmanın ötesine geçerek fikri tartışmalar yürütebilmiştir (Özcan, 2020a: 90). Böylece 18. yüzyıl Avrupa basınının ulaştığı politik bilince Osmanlı basını, yüzyıllık bir gecikmeyle 19. yüzyılda ulaşabilmiştir.

Kuşkusuz politik fikir ikliminin oluşmasında, Türk basınında kamuoyu ve düşünce özgürlüğü konularında çarpıcı yazılar kaleme alan Şinasi'nin rolünü unutmamak gerekir. Şinasi, Batı felsefesini kavramış ilk düşünürlerden biri olarak, Aydınlanma filozoflarına benzer biçimde "tenkid" ve "sebep vererek anlatma" kültürünü benimsemiştir (Mardin, 2020: 84). Fikir gazeteciliğinin öncü ismi Şinasi'nin Türk basınındaki rolü Tercüman-ı Ahvâl ile sınırlı kalmamış; Şinasi, Tasvir-i Efkâr'ı kurarak Türk gazeteciliğini başka bir boyuta taşımıştır.

Tercüman-ı Ahvâl'in açtığı yolu çok daha ileri bir noktaya ulaştıran ve kamuoyunun önemini her şeyin önüne koyan gazete ise 1862 yılında yayımlanan Tasvir-i Efkâr olmuştur. Osmanlı yönetimi içerisinde Türk unsurunun haklarını savunan ve girdiği siyasal polemiklerle Türk basın hayatında yeni ufuklar açan Tasvir-i Efkâr, Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin sözcüsü konumunu üstlenmiştir. Tasvir-i Efkâr kendinden önceki tüm gazetelerden farklı olarak halkın fikirlerini yansıtan okuyucu mektuplarına yer vermiştir. Ayrıca kamuoyundan ve parlamenter sistemden yana olan bu gazete, kendinden önceki üç gazetenin aksine padişahın tahta çıkış ve doğum günlerinde bile övgüye yer vermemiştir (Koloğlu, 2010: 64-66). Bu bakımdan Tasvir-i Efkâr,

tartışma kültürüne duyulan ihtiyaç ve talebin bir ürünü olarak görülmelidir (Özcan, 2020a: 90).

Haftada iki gün çıkan gazetede, iç ve dış haberler ayrı sütunlara ayrılmıştır. Şinasi, kamuoyu ve düşünce özgürlüğü gibi konularda çarpıcı başyazılar kaleme almıştır (Topuz, 2012: 22). Gazetenin ilk sayısından itibaren özgürlük düşüncesini ortaya atan Şinasi, halkın görevleri kadar haklarının da olduğunu ifade etmişti. Tam da bu ortamda ilk basın yasası hazırlanmış ve 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi yürürlüğe konmuştur (Kabacalı, 1994: 17).

Uzunca bir süre yürürlükte kalan (1864-1909) Matbuat Nizamnamesi, yayın yapmak isteyenlerin önceden izin almalarını şart koşmakta, verilen izinlerin geri alınabileceğini öngörmekte ve yönetime ve yöneticilere dokunacak yayımlar yapan gazetelerin kapatılmasını kabul etmektedir. Bu nizamname ile sansürün adeta olağan bir hale geldiği açıktır (İçel, 1985: 29). Mazıcı'ya göre ise bu basın yasası, basın özgürlüğünü kısıtlasa da topyekûn ortadan kaldırmamıştır. Zira bu süreçte hem iktidarı eleştiren gazetelerin hem de gazetecilik mesleğini profesyonelce yapanların sayısında bir miktar artıştan söz edilebilir. Sözgelimi Muhbir, Ayine-i Vatan ve Utarit gibi yeni gazeteler bu süreçte yayın hayatına girmiştir (Mazıcı, 1996: 133-134).

Öte yandan Yeni Osmanlıların basın aracılığıyla görüşlerini daha etkin dile getirip kamuoyu oluşturması basına yönelik yeni düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Her ne kadar 1864 yılında Matbuat Nizamnamesi yürürlüğe konmuş olsa da 1867'de hükümete basının denetimi konusunda daha geniş yetkiler veren Âli Kararname yayımlanmıştır (Tezcan, 2005: 168). Dönemin aydınları tarafından "basına indirilen bir darbe" olarak nitelendirilen bu kararname ile basın önemli ölçüde susturulmaya çalışılmıştır. Devleti eleştiren, asayişi bozan, genel ahlaka aykırı yayın yapan gazetelerin kapatılacağını bildiren Âli Kararname ile Diyojen, Basiret, Hayal vb. çok sayıda gazete ve dergi kapatılmıştır (Güngör, 2010: 106).

Bu kararname ile hürriyet, milliyet, meşrutiyet kavramları üzerinde duran Namık Kemal'in Tasvir-i Efkâr'ı, Ali Suavi'nin Muhbir'i ve yine

Ayine-i Vatan, Utarit gibi gazeteler de kapatılmıştır (Tezcan, 2005: 168). Artan demokratik talepler karşısında yeni yasaklar getiren Âli Kararname ile gazeteler kapatılıp gazeteciler sürgüne gönderildiğinde, Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi hem memur hem de gazeteci olan aydınlar Mustafa Fazıl Paşa'nın "vatanın saadet ve selametine hizmet" çağrısına uyarak yurt dışına kaçmıştır. Gelinen noktada gazeteci-aydınlar, Meşrutiyet özlemlerini orada çıkardıkları gazetelerde dile getirmeye çalışmıştır (Gürkan, 1998: 28). Koloğlu'na göre de Âli Kararname, "varılan noktayı koruma" yanlılarının dayanağı olmuş; aynı zamanda keyfi yönetimlere de yasal gerekçe sağlamıştır. Hakikaten de Âli Kararname'nin uygulanması ile sansüre hızlı bir geçiş yapılmıştır. 1867 yılı sonu ile 1870 yılı sonu arasında başta İngiltere olmak üzere Fransa ve İsviçre'de ilk kez "sürgün" Türkçe basın ortaya çıkmıştır: Muhbir, Hürriyet, Ulum, İttihat vb. (Koloğlu, 2010: 83).

2.2.1.1. Yeni Osmanlılar Tarafından Yurt Dışında Çıkarılan Gazeteler

Literatürde 'Türkiye Dışı Türk Gazeteleri' ya da 'Jön Türk Gazeteleri' adı altında anlatılagelen başta Muhbir olmak üzere, Hürriyet, Ulum ve diğer gazete ve dergilerin ortak özelliği Osmanlı'daki rejime muhalif olup yurt dışına kaçan gazeteci ve aydınlar tarafından yayımlanmasıdır (Tütengil, 1968: 31-113). Topuz'un (1973: 36-37) da ifade ettiği gibi, aslında 'Jön Türk Gazetelerini' tarihsel bakımdan ikiye ayırmak mümkündür: Yeni Osmanlılar Dönemi (Sultan Abdülaziz dönemi, 1856-1876) ve Abdülhamid istibdadına karşı koyma ve İttihat ve Terakki dönemi (1878-1908).

İlk olarak İstanbul'da yayımlanan ancak daha sonra Londra'da yayın hayatını sürdüren Muhbir gazetesi, Türk basın hayatında önemli bir yere sahiptir. Muhbir, bir fikir gazetesi olarak 1866 yılında İstanbul'da yayımlanmaya başlamıştır. Haftada beş gün yayımlanan ve hükümet politikalarını sert bir biçimde eleştiren Muhbir, basında hareket yaratma çabası göstermiştir (İnuğur, 1993: 206-207). Tercüman-ı Ahvâl ve Tasvir-i Efkâr'dan daha sert muhalefet yapan ve bu yüzden sık sık

kapatılan Muhbir, 1867 yılında sadece 55 sayı çıkarmıştır. Ali Suavi tarafından 9 Mart 1867 tarihinde kaleme alınan bir eleştiri yazısı gerekçe gösterilerek aynı gün gazete kapatılmıştır. Hem devlet memurluğunu hem de gazetecilik faaliyetini bir arada sürdüren diğer gazeteciler gibi Ali Suavi de memuriyetinde terfi ettirilerek Anadolu'da görevlendirilmek istense de tıpkı diğer aydınlar gibi yurt dışına kaçmıştır (Koloğlu, 2013: 49-50). Böylece Avrupa'da Türk gazeteciliği başlamıştır.

Yeni Osmanlıların mührünü taşıyan ve Ali Suavi tarafından 31 Ağustos 1867 tarihinde aynı isimle Londra'da yayımlanan Muhbir, Türk basın hayatında yeni bir dönemi başlatmıştır. Yeni Osmanlıların, Fransız dili ve kültürü ile olan yakın ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda gazetenin yayın yerinin Fransa olması beklense de Muhbir'in asıl yayın yeri İngiltere olmuştur. İngiltere basın yasaları bakımından Fransa'ya kıyasla daha rahat olduğu için özellikle tercih edilmiştir (Tütengil, 1968: 3-6).

Yeni Osmanlıların sözcüsü konumundaki bir diğer gazete de 29 Haziran 1868'de Londra'da Namık Kemal yönetiminde yayımlanan Hürriyet'tir. Hürriyet gazetesinin ilk sayısında yayımlanan makalede, Yeni Osmanlıların eşitlikten yana oldukları belirtilmiş ve buna da ancak meşveret usulünün uygulanmasıyla ulaşılacağı ifade edilmiştir. Bu makalede dikkat çekici olan ise Yeni Osmanlıların kendilerini "fırka" yani "parti" olarak nitelendirmesidir (Kabacalı, 1994: 33-36). Hürriyet gazetesi, zaman içerisinde Yeni Osmanlıların en etkili yayını olmayı başarmıştır. Gazetede, Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcut durumunu detaylı bir biçimde gözler önüne seren makalelere yer verilmiştir. Yeni Osmanlıların politik görüşünün kamuoyuna yansıtıldığı gazetede, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın hedefi ülkede meşruti idareyi tesis edip basının serbest olmasını sağlamak olmuştur. Ciddi bir fikir gazetesi olan Hürriyet'i, kolektif bir çabanın ürünü olarak görmek mümkündür. İstanbul'da da ilgi gören Hürriyet, daha önce gazeteyi hiç görmediğini iddia eden Ali Paşa tarafından da gizlice takip edilmiştir. Ali Paşa, Hürriyet gazetesini yasaklatma yoluna girişse de Paşa'nın talebi, İsviçre Cumhuriyeti tarafından reddedilmiştir (İnuğur, 1993: 224-227).

Yeni Osmanlılar tarafından yurt dışında çıkarılan bir diğer gazete ise Ulum olmuştur. 1869 yılında çıkarılan bu gazete, Ali Suavi'nin, "yorulmaz bir çabanın mükemmel bir abidesi" olarak da kabul edilmiştir. Türkçülük akımının öncülüğünü yapan gazete, Paris Kuşatması sonucu sekteye uğrasa da Ali Suavi okuyucularını gazetesiz bırakmamak için Lyon'da Muvakkaten isminde yeni bir gazete çıkarmıştır (Gerçek, 2019: 224).

2.2.2. I. Meşrutiyet ve İstibdat Dönemi Basını

Ülke içinde ve dışında yaşanan birtakım olaylar sonucu Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ile tahta çıkan yeni padişah V. Murat, talep edilenden fazlasını vaat etmiş ve bir anayasa yapma taahhüdünde bulunmuştur. Bu dönemde sürgündeki tüm gazeteciler geri çağrılmış ve basın kısa süreli de olsa sansürsüz biçimde faaliyet göstermiştir. Fakat V. Murat, ruhsal rahatsızlıklar sebebiyle akli melekelerini kaybettiği öne sürülerek tahttan indirilmiş ve yerine II. Abdülhamid tahta çıkarılmıştır. II. Abdülhamid'in tahta çıkışı bambaşka bir dönemin başlangıcı olmuştur. Zira 23 Aralık 1876 tarihinde ilk anayasa Kanun-ı Esasi yürürlüğe konmuş; sonrasında Meclis-i Mebusan toplanmış ve I. Meşrutiyet dönemi başlamıştır. Ancak yine de II. Abdülhamid'in tahta çıkması, özellikle basın açısından pek de hoş karşılanmamıştır. Her zaman otorite ve hükümetin yanında yer alan gazeteler bile yeni hükümdarın gelişini olumlu karşılayan yayımlardan kaçınmıştır. Yeni Osmanlılar ise üç ay içinde iki kez kolaylıkla tahttan padişah indirdiklerini düşünerek büyük bir özgüven içinde Abdülhamid'in ellerinde bir araçtan ibaret olduğunu varsaymıştır. Basın, kendini padişahın üstünde görmüş, bunu kuvvetle vurgulamıştır. Vakit gazetesi, her vesileyle egemenliğin gerçek sahibinin millet olduğunu, milletin padişahları istediği zaman değiştirebileceğini ifade etmiştir. İstikbal de yeni anayasanın baştakilerin bir bağışı olmadığını, kimi vatanseverlerin azimli mücadelesi sonucunda elde edildiğini halka hatırlatmıştır. Dönemin en fazla nüfuza sahip gazetecilerinden Ziya Paşa ise öğrencilere verdiği bir konferansta padişahın yalnızca "halka hizmet edenlerin başı" olduğunu belirtmiştir (Yalman, 2018: 46-54).

Fakat gazetelerin iktidarı eleştirmesi ve bunları halka bildirmesi hoş karşılanmamıştır. Nitekim tahta çıktıktan kısa bir süre sonra baskıcı bir yönetime yönelen Abdülhamid'in 20 Eylül 1877 tarihinde Sıkıyönetim Nizamnamesi'ni ilan etmesi bunun somut bir göstergesi olmuştur. Bu nizamnamenin ardından Türk basınının en karanlık çağı olarak tanımlanan ve Osmanlı tarihinde "İstibdat Dönemi" olarak adlandırılan, Abdülhamid'in otuz yılı aşkın yönetimi başlamıştır (Topuz, 2012: 53-54).

Hâlbuki 23 Aralık 1876 tarihinde yürürlüğe konan Kanun-ı Esasi ve 19 Mart 1877 tarihinde toplanan Meclis-i Mebusan ile I. Meşrutiyet döneminin başlaması basın özgürlüğü açısından olumlu bir gelişmeydi. Zira 1876'da yürürlüğe giren Kanun-ı Esasi'nin 12. maddesinde yer alan hükümde, matbuatın kanun dairesinde serbest olduğu belirtilmekteydi. Dolayısıyla bu hüküm, basın faaliyetlerinin anayasal bir koruma altında olduğunu göstermekteydi. Fakat Kanun-ı Esasi'nin 113. maddesi padişaha oldukça geniş yetkiler sağlıyordu. Bu maddeye göre, padişah olağanüstü durumlarda Kanun-ı Esasi'de belirtilen özgürlükleri askıya alabiliyor ve meclisi de kapatma yetkisini elinde bulunduruyordu. Nitekim II. Abdülhamid tam da bu maddeye dayanarak 13 Şubat 1878 tarihinde Çarlık Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na saldırısını gerekçe göstererek, Meclis-i Mebusan'ı kapatıp Kanun-ı Esasi'yi askıya almış ve böylece otuz buçuk yıl süren baskı rejiminin temelini atmıştır (Özgen, 2004: 16-17).

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti her ne kadar I. Meşrutiyet'in ilanıyla 'meşruti bir idareye' kavuşmuş olsa da tek taraflı bir Anayasa niteliği taşıyan ve son sözün yine devlet başkanına ait olduğu bir düzen içerisinde Abdülhamid'in fikirlerinde bir değişiklik olmamıştır. Abdülhamid yönetimindeki ilk sansür ise Kanun-ı Esasi'nin adeta bir kalkan olarak kullanıldığı 1877 tarihli Sıkıyönetim Nizamnamesi'nin uygulanması ile başlamıştır (İnuğur, 1993: 255-260). Kologlu'nun belirttiği üzere, 1878'de Maarif Nazırlığı, Matbuat Müdürlüğü ve Zaptiye Nezareti iş birliğinde gazeteler üzerindeki ön sansür artmıştır. 1880'de siyasal olmayan dergilere de sansür uygulanmaya başlanmıştır. 1888'de basılan her şey ön sansüre tabi tutulmuştur. 1894 Nizamnamesi

ile de kitapçıklar denetim altına alınmıştır. Aslında Abdülhamid döneminde herhangi bir basın kanunu çıkarılmamıştır. Bu haliyle basının yasalar çerçevesinde 'özgür olduğu' ilkesi adeta uygulanıyormuş gibi gösterilmiştir (Koloğlu, 2013: 63).

Basın sansürü, basına getirilen yasaklar, gazetelerin kapatılması, gazetecilere çıkar sağlanması ve jurnalcilik, yabancı basının satın alınması, yabancı ülkelerle haberleşmenin engellenmesi Abdülhamid dönemi basınının başlıca problemli konuları arasında olmuştur (Topuz, 2012: 53-54). Yine Abdülhamid'in iktidarı boyunca, idealist gazeteciler sürgüne gönderilmiş, bazıları parayla, bazıları da makam ve unvanlarla satın alınmıştır. O dönemde basına uygulanan vergi sistemi de bir gazetenin bağımsız bir şekilde yayın faaliyetlerini sürdürebilmesini olanaksız kılmıştır. Ek olarak sultana biat eden gazetelere bol miktarda yardımlar yapılmış ve bu gazeteler ödüllendirilmiştir. Tüm gazeteleri okuyan ve gerekli gördüğü yerlere derhal müdahalede bulunan II. Abdülhamid, basının coşkulu ve eylemci dinamizmini yitirmesine neden olmuş ve dahası basını elinde kullanmaya hazır bir oyuncak haline getirmeyi başarmıştır (Yalman, 2018: 57).

Belen'e göre, meşruiyet perdesi arkasına gizlenerek basını denetim altında tutmayı hedefleyen totaliter liderler, farklı yollara başvurarak basını sindirmeyi ve kontrol altına almayı amaçlamaktadır. Totaliter iktidarlar, yönetimin faaliyetlerini takdir etmeyen, devlet insanlarını övmeyen gazeteleri hoş karşılamazlar. Abdülhamid devrinde bu durum öyle bir hal kazanmıştır ki Türk gazetelerini okuyanlar dünyanın en mesut yerinin Osmanlı olduğunu ve en büyük devlet insanlarının da Osmanlı'da bulunduğunu zannedebilirlerdi (Belen, 1959: 25).

Tam da bu noktada Niyazi Berkes'in Abdülhamid rejimine yönelik, "Böyle rejimler için, halkların dilsizleştirilmesi, beyinlerinin çember içine alınması devlet idaresini kolaylaştıran yöntemlerdendir" ifadesi oldukça isabetlidir. Zira bu dönemde, 'halkın dilsizleştirilmesi' adına sansür uygulamaları öyle bir noktaya ulaşmıştır ki bazı kelimelerin kullanılması bile yasaklanmıştır. Millet (onun yerine 'ümmet' kullanılmalı), hürriyet, vatan, meşveret, kaval (buruna kinaye olabilir), dinamit, bomba, miting, istikbal, cumhuriyet, Jön Türk, Reşat, vesvese,

gözde, meşveret, anarşi, mecnun, hafiye yasaklanan kelimeler arasında yer almıştır (Berkes, 2020: 350). Ek olarak, ilanlar dâhil olmak üzere gazetelerde yayımlanacak bütün yazıların provaları sansür kuruluna gönderilir, sansür kurulunun incelemesinin ardından kimi yazılar değiştirilir, kısaltılır, büsbütün çıkarılır, tamamen başka bir biçime sokulur ve sonra da mühürlenerek gazetelere yeniden gönderilirdi. Gazeteler sansür kurulunun isteklerine sonuna kadar uymak zorundaydı; en küçük bir hata bile gazetenin kapatılması için yeterli bir sebepti (İnuğur, 1993: 264).

Abdülhamid, dış basını susturmanın ve aleyhte yazıları önlemenin çarelerini de bulmuştur. Aleyhteki haberler, işgüzar jurnalciler tarafından telgrafla saraya bildirilmiş; o yazının çıktığı gazete ve kitaplara gümrük ve postanelerde el konulmuştur. Elçiler aracılığıyla gazeteler ve yazarlar nişan ya da para ile satın alınarak susturulmaya çalışılmıştır. Basılan kitaplar toplatılıp müsveddeleri de ele geçirilmiştir. Ancak bu sakat uygulamaların tümü aleyhte kasıtlı yayın yapanların türemesine, hatta bunların devlete şantaj yapmasına yol açmıştır. Bir diğer ifadeyle Abdülhamid, aleyhte çıkan çoğu yayının müsebbibi olmuştur (Kudret, 2000: 6-7).

Diğer yandan istibdat yönetimine oldukça farklı bir noktadan yaklaşan ve basının özel bir sansüre tabi tutulmasının bir noktada şaşırtıcı olmadığını ifade eden Koloğlu, Osmanlı Devleti'nin diğer devletler açısından mevcut siyasi konumuna dikkat çekmiştir. Buna göre, diğer ülkeler tarafından hazırlanan karikatürlerde, Osmanlı Devleti, başında eli bıçaklı cerrahlar bekleyen yarı ölü 'hasta adam' olarak temsil edilmektedir. Abdülhamid'e göre, bu 'hasta adam', fazla sarsılmadan ilacın etki süresini tamamlayabilirse ayağa kalkabilecektir. Eğitim, ziraat ve sanayileşme alanındaki ilerlemeler aslında etkisi uzun vadede ortaya çıkacak ilaçlardır. Anlaşıldığı üzere Abdülhamid'in reçetesinde bekleme söz konusudur ve devletin iyileşmesi için kamuoyunu harekete geçirecek tüm araçlar sıkı bir denetimde olmalıdır. Bu dönemde yalnızca derneklerin değil düğün türü etkinliklerin de gözlemlenmesinin sebebi budur ve bu durumda basına uygulanan sansür de tuhaf değildir (Koloğlu, 2013: 62-63). Fakat

tartışmasız bir gerçek şudur ki gazete ve dergilere uygulanan yasaklar bir yana tramvay biletleri, ilanlar, konyak şişesi etiketine varıncaya dek akla gelen ve gelmeyen hemen her şeye uygulanan sansür sonunda gülünç bir durumu da beraberinde getirmiştir (Kabacalı, 1990: 48).

2.2.2.1. İstibdat Döneminde Çıkarılan Jön Türk Gazeteleri

II. Abdülhamid'in türlü gerekçelerle Meşrutiyet'i rafa kaldırmasıyla, ülke içerisinde basın faaliyeti yürütmek adeta olanaksız hale gelmiştir. Böyle bir ortamda Abdülhamid'in istibdat rejimi ile baş etmenin en etkili yolunun yine basın olduğunu anlayan idealist aydınlar yurt dışına giderek yeniden Jön Türk gazetelerini çıkarmaya başlamıştır.

Yeni Osmanlıların devamı sayılan Jön Türkler, devletin içinde bulunduğu kötü durumdan Abdülhamid'i sorumlu tutmuştur. Jön Türklere göre mevcut durumdan kurtulmanın yolu, Anayasa'nın yeniden ilan edilmesi ve meşruti yönetime dönülmesiydi. Bu amaçla yurt dışında gazete ve dergi çıkaran Jön Türkler, gazetelerinde halkın egemenliği, özgürlük, yasama ve yürütmenin ayrılması, parlamenter rejim, anayasa gibi kavramlar üzerinde durmuştur. Jön Türk gazeteleri, Batılı devletlerin Türkiye'nin iç işlerine karışmalarına, yabancılara tanınan imtiyazlara ve kapitülasyonlara da şiddetli biçimde karşı çıkmıştır. Özellikle 1894'ten sonra yurt dışında çıkarılan gazete sayısı yılda beş-altı iken bu sayı ülke sınırları içerisinde yılda yalnızca bir olmuştur. Bu açıdan Osmanlı basınının yurt içinden çok yurt dışında daha aktif olduğunu söylemek yanlış olmaz (Gürkan, 1998: 30-32).

İstibdat rejimine muhalif olup yurt dışında yayın yapan gazetelerden en önemlileri Meşveret, Mizan, Osmanlı ve Şura-yı Ümmet'tir. Jön Türkler, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere Kıbrıs, Mısır ve başka ülkelerde de faaliyet göstermiştir. Meşveret gazetesi, Jön Türkler tarafından 1889 yılında kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fikirlerini yaymak üzere Paris'te Ahmet Rıza Bey tarafından çıkarılmıştır. Oldukça meşhur olan bu gazete, Abdülhamid'in Fransa Hükümeti'ne müracaatı sebebiyle yasaklansa da Meşveret, Paris'te Fransızca yayımlanmaya devam etmiştir. Türkçe Meşveret ise bir süre İsviçre'de daha sonra Belçika'da yayımlanmıştır. Mizan da tıpkı

Meşveret gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fikirlerinin savunuculuğunu üstlenmiştir. 1897'de Mısır'da Murat Bey tarafından yayımlanan Mizan aslında Muhbir gibi daha önce İstanbul'da yayımlanmıştır. Doktor İshak Sükûti ve Abdullah Cevdet Beyler tarafından Cenevre'de 1897'de çıkarılan Osmanlı gazetesi, diğer iki gazete gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fikirlerini yaymak üzere çıkarılmıştır (Gerçek, 2019: 491).

Jön Türkler, yurt dışında çıkardıkları mizah gazeteleriyle de Abdülhamid'e yönelik güçlü bir muhalefete girişmiştir. Bu mizah gazeteleri arasında Beberuhi, Davud, Dolap, Tokmak ve Lak Lak önemli bir yere sahiptir. Abdülhamid döneminde en yoğun sansür mizah basınına uygulandığı için yurt dışı mizah yayıncılığı sert ve kimi zaman ölçüsüzdür (Tiken, 2015: 406).

2.2.3. II. Meşrutiyet Dönemi Türk Basını

II. Abdülhamid'in istibdat rejimi karşısında gerçek manada siyasi bir güç olan ve İmparatorluk ile Cumhuriyet rejimi arasında birleştirici unsurları sağlayan Jön Türklerin Rumeli'deki siyasi çabaları sonucu II. Abdülhamid'in II. Meşrutiyet'i ilan etmek zorunda kalması Osmanlı tarihinin ve Türkiye'nin yakın tarihinin en önemli olaylarından biridir (Tunaya, 1999a: 91-93). 23 Temmuz 1908 tarihinde Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesiyle beraber Osmanlı'da özellikle siyasal yaşam açısından kökten bir değişim yaşanmıştır (Ahmad, 2020b: 7). Nitekim II. Meşrutiyet, mutlakiyet rejimi yerine parlamenter sistemin sınandığı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasi yaşamda ağırlık kazandığı ve hatta yönetimi ele aldığı tarihsel bir dönemdir.

Akşin'e göre, Meşrutiyet'in ilanından bir gün sonra Abdülhamid'in baskıcı sansürü dolayısıyla Rumeli'deki ayaklanmadan bihaber olan İstanbul basını, Abdülhamid tarafından ansızın ilan edilen II. Meşrutiyet karşısında şaşkınlık içerisindedir. Hatta Meşrutiyet'i başta Abdülhamid'in lütfu şeklinde algılayanlar bile vardır. Aslında istibdat karşısında adeta uyuşup kalan halk için bu şaşkınlık durumu gayet anlaşılırdır. Böyle bir şaşkınlık ortamında Padişah'a teşekkür etmek, basın için en tehlikesiz yoldur. Nitekim 25 Temmuz 1908 tarihli İkdam

gazetesinin başlığı "Padişahım Çok Yaşa!" şeklindedir (Akşin, 2011: 140). Anlaşıldığı üzere halkın kuşku ve korku içinde olduğu böyle bir ortamda, gazeteler de kendilerini ihtiyatlı davranmak zorunda hissetmiştir. Meşrutiyet'i ve özgürlüğü kutlama şenliğine diğer gazetelerin de katılması, sonradan başlarına gelebilecek belanın paylaşılması açısından önem taşımaktadır. Bu bakımdan gazeteciler, yazılarını hep birlikte sansüre göndermeme kararı aldıktan kısa bir süre sonra, 33 yıl süren baskının şiddetine uygun bir coşkunlukla Meşrutiyet'i kutlamışlardır (Kudret, 2000: 15-17).

Meşrutiyet'in ilan edilmesi basın açısından da yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Basın; halka meşrutiyeti tanıtmak, öğretmek, propaganda yapmak ve meşrutiyete yönelik olası saldırıları bertaraf etmek adına önemli bir görev üstlenme gayreti içerisine girmiştir. Gazetelere göre meşrutiyet ile özgürlük sağlanacak ve bu sayede yolsuzluklar son bulacaktır. Hakikaten meşrutiyetin ilk günlerinde bu iyimserliğin gerçek olduğuna yönelik gelişmeler yaşanmıştır. Büyük kentlerdeki heyecanlı gösterilerde Osmanlı sınırları içinde yaşayan farklı dini ve etnik kesimlerin bir arada oluşu bu fikri güçlendirmiştir. Devrimin kansız oluşu, gazeteler için bir övünç sebebi olmuştur. İkdam gazetesi, meşrutiyetin İslam açısından uygun olduğunu, bu usulün Hulefa-yı Raşidin devrinde de uygulandığını ileri sürerek meşruti yönetimin şeriatla bağdaşmadığı iddialarının önüne geçmiştir (Akşin, 2011: 146-147).

Meşrutiyet'in ilk günlerinde, 33 yıldır basına uygulanan ağır sansür adeta tarihe karışmıştır. Gazete ve dergi sayısında öyle bir artış vardı ki bu durum "patlama" hatta "çılgınlık" sözcükleriyle ifade edilmiştir. Gazetelerde eski dönemin önde gelen bürokratlarına yönelik sert eleştiriler yayımlanmış, hatta II. Abdülhamid de bu eleştirilerden payını almıştır (Kabacalı, 1990: 83). Aslında son 30 yılda değil son 300 yılda söylenmeyen her şey adeta sonsuz bir özgürlük içerisinde söylenmiştir. Gazeteciler net bir biçimde sansüre karşı çıkmış ve sansür memurlarını gazetelere sokmamıştır. Anlaşıldığı üzere İstanbul basını tam bir özgürlük havası içerisine girmiş ve bu durum niceliksel artışı da beraberinde getirmiştir. Henüz 1908'ün başında tüm ülkede gazete ve

dergi sayısı toplamda 120 iken, Meşrutiyet'in ilk yedi ayında bu sayı 730'a ulaşmıştır. İstanbul'da ise bu sayı 52'den 377'ye çıkmıştır. İmparatorluk genelinde gazetenin olmadığı kent artık kalmamıştır. Öyle ki Mekke ve Medine de ilk defa gazete ile buluşmuştur (Koloğlu, 2013: 88).

II. Meşrutiyet'ten hemen önce İstanbul'da İkdam, Sabah, Tercüman ve Saadet dışında bir yayın organı olmasa da Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte çok sayıda gazete ve dergi yayın hayatına girmiştir. Yeni bir dönemi ifade eden bu sürecin en önemli gazeteleri şunlar olmuştur: Yeni Gazete, Tanin, Mizan, Hukuk-u Umumiye, Serbesti, Sada-yı Millet, Şura-yı Ümmet, Takvim-i Vakayi, Osmanlı, Volkan, Tercüman, Tasvir-i Efkâr, Sırat-ı Mustakim. Edebiyat ve düşünce dergileri arasında Genç Kalemler, Yeni Mecmua, Türk Yurdu, İçtihat, Muhit ve Şehbal oldukça iddialıdır. Bu yeni yayımların çoğu muhalefet gazetesidir ve parti gazeteleri propaganda yapmada önemli rol oynamıştır (Topuz, 2012: 82-84).

Diğer yandan Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte gazetelerde yazı ve söz hürriyeti mutlak olup rejimi güçlendiren yazılar kadar rejimi yıkmayı amaç edinen yazılar da serbestçe yayımlanmış ve bu yazılar fikir seviyesi gelişmemiş kesimler üzerinde zehirli etki yaratmıştır. Ülkedeki siyasal gruplaşma öyle bir yere varmıştır ki Meşrutiyet'in ve Kanun-ı Esasi'nin ilanından yalnızca sekiz buçuk ay sonra esasen siyasi temelli olup tarihe 31 Mart Olayı diye geçen ve sonuçları itibarıyla basın faaliyetlerini de derinden etkileyen bir hadise meydana gelmiştir (Uran, 2017: 38-39). II. Abdülhamid'in tahttan indirilip yerine V. Mehmet Reşad'ın getirildiği bu hadiseyle ülkede sıkıyönetim ilan edilerek basına yeniden sansür uygulanmaya başlanmıştır. II. Meşrutiyet'in basına getirdiği özgürlüklerin sona ermesiyle gazete sayısında da hızlı bir düşme görülmüştür. Sözgelimi 1909'da gazete sayısı 353 iken birkaç yıl içerisinde gazete sayısında azalma yaşanmış ve 1912'ye gelindiğinde gazete sayısı 45'e düşmüştür (İnuğur, 1993: 314). Anlaşıldığı üzere II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle basına yönelik özgürlükçü uygulamalar çok da uzun sürmemiş ve yeniden sansürün

hâkim olduğu karanlık bir döneme geçilmiştir. Tunaya'nın ifadesiyle "bir Abdülhamid yerine yüzlercesi" gelmiştir (Tunaya, 2016: 164).

Aslında 31 Mart Olayı'ndan hemen önce ülkenin içinde bulunduğu gerginliği tırmandıran ve basını doğrudan ilgilendiren birtakım olaylardan söz etmek gerekir. İrticayı körükleyen Volkan gazetesinin faaliyetleri; İttihat ve Terakki'yi destekleyen Tanin, Şura-yı Ümmet ve Tasvir-i Efkâr ile muhalefet basınını temsil eden Serbesti, İkdam, Mizan ve Osmanlı gazeteleri arasındaki amansız çekişme ve propaganda, siyasal ortamda tansiyonun artmasına neden olmuştur (Kabacalı, 1994: 69). Diğer yandan Serbesti gazetesi başyazarı Hasan Fehmi'nin sokak ortasında öldürülmesi hadisesi siyasi ortamı germekle kalmamış, bu olay Türk basını için karanlık bir dönemin de başlangıcı olmuştur (Perin, 1993: 93).

Basının gücünün daima farkında olan iktidar, 31 Mart Olayı'ndan hemen sonra yeni bir basın kanunu gündeme getirmiştir. Meclis'te ve gazeteciler arasında yoğun bir şekilde eleştirilen Matbuat Kanunu, 14 Temmuz 1909 tarihinde kabul edilmiştir. Yeni yasada sansüre yönelik bir madde yoktur. Hatta ön sansüre duyulan tepki yüzünden Anayasa'nın 12. maddesi, "Basın yasalar çerçevesinde serbesttir. Hiçbir şekilde baskıdan önce kontrole tabi tutulamaz" biçimini almıştı. Ek olarak bir önceki kanuna göre gazete çıkarmak için ruhsat alma zorunlu iken yeni basın kanununda hükümete beyanname verilmesi yeterlidir. Dönemin Fransız Basın Kanunu'ndan uyarlanan ve esasında liberal görüşü yansıtan bu basın kanunu, sonradan yapılan değişikliklerle baskı rejiminin bir aracı olmuştur (Sayılgan, 1992: 275). Görüldüğü üzere aslında bu basın kanunu bir yandan geniş özgürlükler sağlamıştır ancak bir yandan da "zararlı yayınları" önlemek kaygısı taşımaktadır. Yeni basın kanununa göre, devletin güvenliğini sarsacak ve ayaklanmayı kışkırtacak nitelikte yayın yapan gazeteler, açılacak dava sonuçlanıncaya dek hükümet tarafından kapatılabilecektir (Özbay, 2014: 136).

Nitekim ilerleyen zamanlarda hürriyet vaadiyle iktidar erkini ele geçiren İttihat ve Terakki yönetimi, yalnızca sansürün dozunu artırmakla kalmamış, iktidarı süresince karşıt görüşe sahip çok sayıda

gazeteciyi ya öldürtmüş ya sürgüne göndermiş ya da hapse attırmıştır. Muhalif görüşleriyle bilinen Serbesti gazetesi başyazarı Hasan Fehmi gibi Sada-yı Millet başyazarı Ahmet Samim, Şehrar gazetesi başyazarı Zeki Bey de siyasi görüşleri nedeniyle öldürülmüştür. Çok sayıda karmaşık olayın bir arada yaşandığı bu tarihsel süreçte Türkiye'de ilk defa siyasi görüşleri nedeniyle gazetecilerin hayatlarına kastedilmesi, bir bakıma basının gücünü de ortaya koymuştur (Özgen, 1998a: 56). Çok açıktır ki yeni hükümet eleştiriye tahammül edememiş ve ne yazık ki eleştiriler ekseninde olumlu açıdan dönüşüm şansını yakalayabilecek Osmanlı basınının olgunlaşmasına müsaade etmemiştir. "Devletin bekası" ve "milletin selameti" ilkeleri doğrultusunda, tüm muhalif sesleri susturan İttihatçılar, her siyasi çalkantıda güçlerini daha da artırmıştır (Tamer Torun, 2015: 116-117).

Balkan Savaşı'nın başlamasıyla gazeteler üzerindeki baskı daha da artmış ve gerek basına gerekse haberleşmeye askeri sansür getirilmiştir. Savaş süresince Matbuat Kanunu'nda çok sayıda madde değiştirilmiştir. Gazeteler susturulmuş ve muhalifler sürgün edilmiştir. Böylece İttihat ve Terakki'nin "gerçek iktidar dönemi" başlamıştır (Kabacalı, 1990: 90-94). Sözgelimi 1913 tarihinde gazete çıkarılması, beyanname şartı yerine para depo etme şartına tabi tutulmuştur. Yine 1913 tarihinde, devlet güvenliği göz önünde bulundurularak hükümete gazete kapatabilme yetkisi tanınmıştır. I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde yani 1914'te ise geçici bir kanun ile savaş ya da barış fark etmeksizin askeri ve savunma alanındaki haberlere sansür uygulanmış ve tam bir suskunluk dönemi başlamıştır (İçel, 1985: 30). Osmanlı Devleti'nin müttefikleriyle birlikte I. Dünya Savaşı'nda yenilmesi ve 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamasıyla birlikte Anadolu'nun işgal edilmesi Türk basını için yeni bir sınav döneminin başlangıcı olmuştur (Perin, 1993: 93-94).

2.2.4. Milli Mücadele Dönemi Basını

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda mağlubiyetinin ardından imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile Anadolu'nun fiilen işgal edilmeye başlaması, Türk toplumunda bağımsızlık fikrini ateşlemiştir.

Başta Mustafa Kemal ve arkadaşları olmak üzere vatansever halk, memleketi kurtarma sorumluluğu ile direnişe geçmiştir. Böylece halkın var gücüyle işgale karşı koyma çabası ile Milli Mücadele Dönemi başlamıştır. Bir imparatorluğun fiilen yıkılıp yerine cumhuriyetin kurulduğu kritik bir geçiş evresi olan bu süreç; Türk siyasi tarihi, toplumsal tarih ve Türk basın tarihi açısından özeldir. Bu dönemde basının rolü, kamuoyu oluşturma gücünü açıkça göstermesi bakımından ayrıca önemlidir.

Dönemin basını içerik bakımından; direnişe öncülük eden, süreci destekleyen ve Milli Mücadele'ye karşıt olanlar şeklinde incelenebilir (Kösedağ, Temel ve Kara, 2021: 947). İstisnalar olmakla birlikte genel olarak direnişe öncülük eden Anadolu basını, ülkenin içinde bulunduğu vahameti daha gerçekçi görmüştür. Elbette ki Anadolu basınının hem İstanbul'dan hem padişah otoritesinden uzak olması bu noktada etkili olmuştur. Ayrıca Anadolu'da bağımsızlık savaşının verilmesi ve sansür baskısının olmayışı da Anadolu basınını gerçekçi kılmıştır (Özkaya, 1989: 13-14; Coşar, 1964: 13-302).

Anadolu gazetelerinin her biri teknik ve ekonomik bakımdan oldukça zorlu şartlar altında yayımlarını sürdürmüştür. Demirkent, Kurtuluş Savaşı'nda basının içerisinde bulunduğu ağır koşulları şu ifadelerle anlatmaktadır: "… insan özgürlüğü ve düşünce özgürlüğü fikirlerini bazen bir taşbaskısı matbaada, bazen bir vagonun içine yerleştirilen perişan bir pedalda topluma yansıtma yollarını aramış ve bunda da günün koşulları içinde büyük başarılar sağlamışlardır" (Demirkent, 1981: 29). Bir diğer kaynakta ise Anadolu'da çıkarılan gazetelerin çoğunun soba borularından toplanan isle hazırlanan mürekkeple sarı kâğıda basıldığı kaydedilmiştir. Direnişe öncülük eden bu gazetelerde çalışan gençler, gündüzleri kalemi bırakıp Kuva-yı Milliye saflarında yer almış, akşamları gazete çıkarmıştır. Dönemin Fransız istihbarat subaylarının notlarından hareketle, bu gazetelerin Milli Mücadele'de ne derece rol oynadığını anlamak mümkündür. Sözgelimi bu notlarda, Balıkesir'de yayımlanan İzmir'e Doğru gazetesinin çok okunduğu ve etki alanının çok geniş olduğu ifade edilerek ilgili gazetenin mükemmel bir propaganda silahı haline

getirildiği belirtilmiştir. Öyle ki İzmir'e Doğru akşamları köylerde yüksek sesle okunuyor; Yunanlıların işgal bölgelerinde giriştikleri mezalim, cephe yakınındaki masum ve savunmasız Türk köylerinin Yunan uçaklarınca bombalanması, halkın bu işgal yüzünden çektiği ıstırap ve felaketler böylece köylülere aktarılıyordu. Böylece zihinlerde direniş fikri pekiştirilmiştir. Nitekim ebat olarak küçük olsalar da halk üzerinde büyük bir etkiye sahip olan bu gazeteler, emirle değil inanarak çıkarılmıştır (Coşar, 1981: 23-25).

Kuşku yok ki Milli Mücadele basınını, Mustafa Kemal Atatürk'ten bağımsız anlatmak mümkün değildir. Çünkü Mustafa Kemal'in ismi, bağımsızlık mücadelesi ile özdeşleşmiştir (Sarınay, 2007: 5). Basının gücünü henüz okul çağlarında keşfeden ve basına karşı daima büyük bir ilgi duyan Atatürk'ün, yakın arkadaşı Ali Fethi Okyar ile birlikte çıkardığı Minber gazetesi "Milli Mücadele'nin ilk müjdecisi, başlangıç adımı" olarak da görülmüştür (Tevetoğlu, 1988: 184). Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nın haklı gerekçelerini tüm dünyaya anlatmak ve milli beraberliği sağlamak adına basının desteğini oldukça önemsemiştir. Basın da bu mücadelede Atatürk'ün en büyük destekçisi olarak üzerine düşen görevi yerine getirme çabası içerisinde olmuştur (Ersen, 1981: 11). Öyle ki Kurtuluş Savaşı'nın en başında dahi milli mücadele fikrinin amacına ulaşabilmesi için basın görevlendirilmiştir (Demirkent, 1981: 29).

Bu süreçte propaganda tekniklerini oldukça etkin kullanan Atatürk'ün en önemli propaganda araçları gazeteler, yazarlar ve gazeteciler olmuştur (Kongar, 1981: 46). Milli Mücadele'nin henüz başlarında, Atatürk, fikirlerini yayabilmek ve halkın desteğini sağlamak amacıyla önce İrade-i Milliye, sonra da Hâkimiyet-i Milliye isimli gazetelerin kurulmasını bizzat sağlamıştır. Kendini, "Türk Halk Gazetesi" olarak adlandıran İrade-i Milliye, Atatürk'ün, milli irade konusunda basına ne kadar güvendiğini ortaya koymuştur. Atatürk'ün, Cumhuriyet Devleti amacına erişmek için basının katkısına olan inancını gösteren bir diğer gazete ise Hâkimiyet-i Milliye'dir. Bu gazete de milli hareketin sözcüsü ve resmi yayın organı konumu sebebiyle

önemli bir haber kaynağı olmuştur (Cıvaoğlu, 1981: 18-19; Selek, 2020: 944).

Atatürk, yerel ve ulusal gazeteleri takip etmekle kalmamış, Kurtuluş Savaşı'nın haklı mücadelesini dünya kamuoyuna duyurmayı da amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda da basın mensuplarından ulusal hak ve hukukun korunmasını, Avrupa kamuoyunu kendi yanlarına çekecek yazıların yazılmasını ve onların gücendirilmemesini istemiştir. Bu yıllarda, Amerikan ve Batı dünyasından çok sayıda gazetecinin Atatürk ile Ankara'da görüşme sağladığı bilinmektedir. Yabancı basında derin yankı uyandıracak demeçler veren Atatürk, Misak-ı Milli üzerinde durmuş ve Türkiye'ye yönelik ön yargıları kırmıştır. Ek olarak Anadolu Ajansı ve sonrasında Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi de milli birliği zora sokacak iç ve dış yayımlara karşı halkı bilinçlendirmek amacıyla kurulmuştur (Özkaya, 1989: 24-47; Baykal, 1988: 479).

Nitekim Anadolu basını da her türlü zorluğa ve engellemeye rağmen vatan savunmasında önemli bir rol üstlenerek düşman karşısında en büyük silahlardan biri olmayı başarmıştır (Güner ve Kabataş, 1990: 15). Öte yandan Milli Mücadele'yi destekleyen yalnızca Anadolu basını değildir. İstanbul basınının bir kısmı, Milli Mücadele'nin henüz başında Anadolu'daki direnişe doğrudan destek veremediği için bu mücadeleye ihtiyatla yaklaşmıştır (Dervişoğlu, 2009: 160). Nitekim bu dönemde İstanbul işgal altındadır ve işgal kuvvetleri tarafından oluşturulan Sansür Heyeti'nin baskılarını alt etmek oldukça zordur (Coşar, 1981: 63-64). Buna rağmen İstanbul basınında, Milli Mücadele'yi destekleyen önemli yayın organları vardır. İleri, Vakit, Tevhid-i Efkâr, İkdam, Yeni Gün, Akşam, Tanin ve Tercüman-ı Hakikat gazeteleri; Sebilürreşad, Aydınlık, Tarik, Akbaba ve Vatan dergileri türlü baskılara rağmen Milli Mücadele'den yana bir duruş sergilemiştir (Baykal, 1990: 207-222).

Mustafa Kemal Paşa, Kuva-yı Milliye, Milli Mücadele ve Türkiye Büyük Millet Meclisi konularında özgürce yazamayan İstanbul gazeteleri, farklı biçimlerde Milli Mücadele'ye destek vermeye çalışmıştır. Sansüre uğrayan haberlerin yerine yeni bir içerik

üretilmemiş, ilgili bölüm boş bir şekilde yayımlanmıştır. Aslında bu durum Milli Mücadele'ye destek veren Anadolu basını ile sayfalarını boş çıkartan İstanbul basınının duygu bakımından birleştiğini göstermektedir (Özkaya, 1989: 10-13). Bazı gazeteler kapatılmayı göze alarak Milli Mücadele'ye destek vermenin, sansüre direnmenin yollarını aramıştır. Sansüre karşı koymanın oldukça zor olduğu böyle bir ortamda Akşam gazetesi Mustafa Kemal'in resmini koyduğu için; Yenigün gazetesi ise Mustafa Kemal Paşa dediği için kapatılmıştır. İstanbul basınının Anadolu'ya sokulmasının yasaklandığı dönemde bile bu gazeteler bir yolunu bulup haberlerini, yazılarını Anadolu gazetelerine iletmiştir (Coşar, 1981: 63-64). Vapur bağlantısının olduğu Anadolu illerinde, İstanbul gazetelerinin gelir gelmez satılması İstanbul basınının etkin gücünü ortaya koymuştur (Yust, 1995: 185).

İstanbul basınının önemli gazetelerinden biri olan Tasvir-i Efkâr, henüz ulusal savaşın başlangıcı sıralarında Kurtuluş Savaşı ile ilgili gelişmelere yer vermekten geri durmamıştır. Hatta Sivas'taki gelişmeleri takip etmek üzere muhabir ve fotoğrafçı görevlendirerek önemli bir cesaret örneği göstermiştir. Gazete, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Milli Mücadele'nin önde gelen isimleriyle mülakat yaparak Anadolu'daki gelişmeleri yerinde takip etmiştir. Ayrıca Tasvir-i Efkâr'da İzmir'in işgali konusunda üç aya yakın bir süre "İzmir Kuva-yi Milliyesi" başlığı altında, Kuva-yı Milliye'nin çalışmalarını ortaya koyan yazı serisine de yer verilmiştir (Özkaya, 1989: 20). Gazetenin yayımlandığı koşullar düşünüldüğünde, Tasvir-i Efkâr döneminin en cesur gazetelerinden biri olduğu görülmektedir.

İstanbul basınına uygulanan sansür, Anadolu'da kazanılan bir dizi zaferin ardından bir miktar hafiflemiştir. Özellikle I. ve II. İnönü Zaferleri'nin ardından İstanbul basınında Milli Mücadele'den, Mustafa Kemal'den ve Anadolu'daki gelişmelerden söz edilmeye başlanmıştır (Baykal, 1988: 473). Her ne kadar 1921 itibarıyla İstanbul basını ulusal bağımsızlık savaşı ile ilgili haberlere yer vermeye başlasa da bu durum hiçbir zaman Anadolu basınının boyutlarına ulaşamamıştır. 1922 yılı ile birlikte İstanbul basını daha rahat yayın yapmaya başlamıştır. Böylece İstanbul ve Anadolu basını daha bütünlüklü bir tablo çizmiş ve Milli

Mücadele'de başarının sağlanmasında önemli bir görev üstlenmişlerdir (Özkaya, 1989: 71). 5 Şubat 1922 tarihli Vakit gazetesinde yer alan haber hem İstanbul basınına uygulanan sansürün azaldığını gösteren çarpıcı bir kesit sunmuş hem de Anadolu halkının kendi kaderini nasıl belirlediğini gözler önüne sermiştir:

> "Oğlum, düşman İzmir'e girmiş, bizim tarafa geliyormuş dediler, yüreğim kanadı. Balkan Savaşı'nda çok çekmiştik. Eşimi de orada kaybetmiştim. Artık bizim için ölüm var, kurtuluş yok! dedim. Kalktım çocuklarımı alarak Uşak'a doğru yollandık. Fakat millet savaşa karar vermişti… bütün köy delikanlıları silahlanmıştı. Ben de kendimde bu güce katılmak hissini duydum. Çocukları Uşak'a yolladım. Damadım ve büyük oğlumla beraber çarıkları çektik. Elime bir sopa alarak dilenci kıyafetiyle Aydın'a geçtik. Orada üç gece muhtarın evinde misafir kaldık. Mahalle delikanlılarını ayarttım. Kaçmanın onların erkekliklerine yakışmayacağını ve vatanı kurtarmak için çalışmak lazım geldiğini söyledim. Muhtar Mehmet Ağa da bana bir filinta ile iki yüz mermi verdi (…)" (Ilgar, 1973: 123).

Bir de Mustafa Kemal ve arkadaşlarına yönelik amansız bir mücadeleye girişen Milli Mücadele karşıtı Alemdar, Peyam, Sabah, Peyam-ı Sabah ve Ümit gibi gazeteler vardır. Refik Halit, Refi Cevat ve Ali Kemal gibi isimler, Milli Mücadele karşıtlığı ile ün yapan yazarlar arasında baş sıralarda yer almıştır (Ilgar, 1973: 5). Bu gazeteler ve yazarlar, İngiliz muhipliği ve saltanata bağlılık gibi nedenlerle, İtilaf Devletleri'nin uyguladığı sansürün koruması altında Milli Mücadele'ye ciddi bir biçimde zarar vermeyi amaçlamışlardır (Dervişoğlu, 2009: 160). İlgili gazetelerin verdiği zarar öyle boyutlara ulaşmıştır ki Mustafa Kemal Paşa, zararlı yayımların Türk kamuoyuna ulaşmasını ve halk arasında bu yüzden karışıklık çıkmasını istemediğinden 6 Mayıs 1920'de bir Sansür Talimatnamesi'nin çıkarılmasını sağlamıştır. 19 maddelik bu talimatnamenin ilk maddesine göre İstanbul ile her çeşit resmi haberleşme yasaktır ve İstanbul'dan gelen resmi yazışmalar durdurulup yine İstanbul'a gönderilecektir (Özkaya, 1989: 51).

Milli Mücadele karşıtı İstanbul basınından birkaç örnek, dönemin genel görünümünü ortaya koyar. 2 Şubat 1920 tarihli Alemdar gazetesinde Aydede imzasıyla yayımlanan bir yazıda, İstanbul Meclisi'ne Anadolu'dan seçilen milletvekilleri hakkında şu ağır ifadelere yer verilmiştir:

> "Merhaba Sıvas kuzuları, Ankara keçileri ağıla mı geldiniz? Tüylerinizi kabartıp, boynuzlarınızı varaklayıp, sırtınızı kınalayıp bize sizi o mu hediye gönderdi? Boynunuzdaki tasmayı da o mu taktı? (…) Merhaba Sıvas kuzuları, Ankara keçileri! Kurban Bayramı mı yaklaştı? Ecelinize ayağınızla mı geldiniz?" (Ilgar, 1973: 37, 38).

Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasının ardından, Refik Halit'in Milli Mücadele düşmanlığını, "bir ufak (!) yanılmayla" izah ettiğini kaydeden İhsan Ilgar'ın Refik Halit'le ilgili anısı oldukça dikkate değerdir. Ilgar (1973: 6), bu anısında Refik Halit Karay'a Milli Mücadele'ye ve Mustafa Kemal'e niçin karşı çıktıklarını sorduğunda, şöyle bir yanıt aldığını belirtmiştir:

> "Biz evde, okulda 'padişahım çok yaşa!..' diye büyütüldük. Yed evliya kudretinde olan padişahlara dil uzatılmazdı. Tarihte de görüyorduk. Anadolu'da bir sergerde çıkıyor, bir paşa bayrağını kaldırıyor, İstanbul kapılarına kadar gelebiliyor ama orada da kelle elden gidiyordu. Sonra, Mustafa Kemal'i bize sarhoş, eğlence ve zevkine düşkün, sıkıya gelince istifa edip çekiliveren biri olarak tanıtmışlardı. Hem de böyle tanıtanlar eski askerlerdi. Ayrıca bizi düşündüren bir durum daha vardı. Bu başkaldırış yalnız bir padişaha karşı da değildi. Karşımızda kocaman bir İngiliz İmparatorluğu ve onun müttefikleri vardı. Biz, en kuvvetli zamanımızda bu kuvvete boyun eğerek bu hale düşmüştük. Şimdi ona nasıl karşı konabilirdi. Zavallı Anadolu'nun akıtılacak kanı mı kalmıştı ki? İşte bu telkinler içinde biz bu davamım yanlış takipçisi olarak kaldık. Fakat ordu Büyük Taarruzla İzmir'e dayanınca gerçeği anlamaya başlamıştık. Hele İstanbul'da Türk sancağını selamlıyarak müttefiklerin çıkışını görünce ancak anlayabilmiştik" (Ilgar, 1973: 5,6).

Dış basın da Milli Mücadele karşıtı bir çizgide yayın faaliyeti sürdürmüştür. Elbette istisnalar vardır ancak genel itibarıyla Anadolu'yu işgal eden Batı, basını kendi faaliyetlerini pekiştirme yönünde aktif kullanmıştır. Haber kaynakları genellikle Türkiye'deki azınlıklar olmuştur. Mustafa Kemal ile ilgili olan haberlerde ise İstanbul basını kaynak olarak kullanılmıştır. Mustafa Kemal hakkında çıkan yazılar doğrudan nakledilmiş ve adeta "siz söylüyorsunuz, bu bizim fikrimiz değildir" şeklinde bir tutumla hareket edilmiştir (Koloğlu, 1981: 80).

Nitekim İngiliz basınının en büyük gazetelerinden biri olan The Times'a göre, Mondros Mütarekesi, "Türkiye'nin himayesindeki şanssız ırkların özgürleştirilmesi"ni sağlamıştır. The Liverpool Post'ta yer alan haberde de Türkler, barbar bir millet olarak betimlenmiştir. Yine bu gazetede Anzaklar Gelibolu kahramanları olarak işlenmiş ve mütarekeyle onların intikamının alındığı yazılmıştır. Kısacası İngiliz basını savaşı meşrulaştırma yoluna girişmiştir (Tüylü Turan, 2022: 30). Avrupa'da, bilhassa Fransa ve İngiltere'de gazeteler, Türkiye hakkında gerçek dışı haber yaparak kendi vatandaşlarının Türkiye'deki işgal faaliyetlerini desteklemelerini sağlamayı amaçlamıştır. İspanya ise bu iki ülkeye kıyasla daha tarafsız bir yayıncılık faaliyeti sürdürmüştür (Tüylü Turan, 2022: 576).

Milli Mücadele'nin başından itibaren gerek Amerikan yönetimi gerekse Amerikan basını, Anadolu'daki gelişmeleri yakından izlemiştir. Amerikan basınında yer alan haberlerin bazıları, olumlu bazıları da olumsuz içeriğe sahiptir (Arslan, 2021: 7). Ulagay'ın aktardığı (1981: 87), 1918'de New York Times'ta yayımlanan "Türkiye'nin Geleceği" başlıklı makale, Milli Mücadele'nin hemen öncesinde Amerika'nın Türkiye'yi nasıl gördüğünü gösterir. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan çok kısa bir süre sonra yayımlanan makalenin manda yönetimi tavsiye eden şu ifadeleri dikkat çekicidir:

> "Yüzyıllardan beri kendi kendilerini dahi yönetmekten aciz olduklarını bütün dünyaya göstermiş olan Türklerin, kendilerinden her bakımdan üstün azınlık halklarını yönetmeleri beklenemez. Türkler bugüne dek yalnızca askeri

> alanda başarı sağlayabilmişlerdir. Çağımızın gelişmeleri onları bu alanda da saf dışı bırakmıştır. Her şeye rağmen, Anadolu'da bir Türk devletinin kurulmasına izin verilecekse, Hıristiyan tebaa bu devletin kapsamı dışında kalmalıdır" (Ulagay, 1981: 87, 88).

Türk ordusunun zaferlerinin Amerikan basınına nasıl yansıdığını gösteren, kara propaganda üzerine kurgulanmış yalan haberler de vardır. Sözgelimi 15 Eylül 1922 tarihinde The Evening Star isimli gazetede yer alan haberde, İzmir'in Türkler tarafından yakıldığı ve yağmalandığı haberi verilmiştir. 21 Ekim 1922 tarihli The New York Times gazetesinde yer alan "Türkler, Hristiyanları katlederken İzmir yanıyor" başlıklı haberde de Yunan ve Ermeni mahallelerinde meydana gelen yangının diğer mahallelere sıçradığı ve bunun Türk misillemesi olduğu vurgulanmıştır. Yine The Richmond Palladium gazetesinde yer alan haberde, Mustafa Kemal Paşa, "Korkunç Türk" olarak tanıtılmıştır (Arslan, 2021: 7-107).

Tüm bunlardan hareketle Anadolu basını, İstanbul basını ve dış basın hakkında şunlar söylenebilir: Ulusal hareketin en başından sonuna dek olağanüstü koşullar altında yayın yapan Anadolu basını, nitelik ve nicelik bakımından önemli ölçüde ilerleme sağlamıştır. Ulusal savaşın başlangıcında gerek işgal güçlerinin gerekse padişahın baskısı ile Milli Mücadele'ye doğrudan destek veremeyen bir kısım İstanbul basını, ulusal hareketin olgunlaşmaya başladığı dönemde sansür baskılarının da azalmasıyla beraber Anadolu'daki Mücadele'yi daha cesurca desteklemiştir. Böylece Anadolu basını kadar olmasa da Milli Mücadele'nin kazanılmasında etkin rol oynamıştır. Milli Mücadele karşıtı İstanbul basını ise bağımsızlık savaşının başarıyla kazanılmasının ardından "bir ufak (!) yanılma" içerisinde bulunduklarını ifade etmiştir. Dış basın da ülkelerinin politik tutumuna bağlı olarak Anadolu'daki mücadeleye yönelik lehte veya aleyhte yayıncılık faaliyeti sürdürmüştür.

2.3. Cumhuriyet Dönemi Basını

Kurtuluş Savaşı'nın büyük bir zaferle sona ermesinin ardından 'Türkiye Cumhuriyeti' adıyla tarih sahnesindeki yerini alan Türkiye, Atatürk'ün fikirleri, ilkeleri ve anlayışı çerçevesinde doğup gelişirken (Giritli, 1983: 77-82), bu fikirlerin, ilkelerin ve anlayışın topluma benimsetilmesinde basın önemli bir rol üstlenmiştir.

Elbette ki "Cumhuriyet'in erişmeyi amaçladığı çağdaş uygarlık düzeyi hedefini, pozitif bir ideal olarak" sunma çabasında olan dönemin basınına büyük bir rol verilmesinde ve basının da bu rolü benimsemesinde devletin henüz yeteri kadar örgütlenmemiş olması, okuma ve yazma oranının eskiye kıyasla artış göstermesi ve sivil toplum örgütlerinin olmaması gibi nedenler etkili olmuştur (Alver, 2011: 330). Bununla birlikte, Cumhuriyet dönemi basın politikası, Atatürk Devrimleri'nin halka ulaştırılması noktasında ağırlık kazanmışsa da basının amacı salt propaganda üretmek ve yaymak olmamıştır (Fırat, 2010a: 65).

2.3.1. Atatürk Dönemi Basını

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, basının önemini kavrayan bir lider olarak gerek Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde gerekse Cumhuriyet kurulduktan sonra basının gücünden faydalanmasını bilmiştir. Yerel, ulusal ve uluslararası basını daima yakından takip eden Atatürk, gazetecilerle yakın ilişki kurmuş ve devrimlerin halka benimsetilmesi noktasında basının gücünden faydalanmıştır. Türk basın tarihi açısından ayrıcalıklı bir yere sahip olan Atatürk döneminde basın faaliyetleri, siyasal ve toplumsal gelişmelerden bağımsız ilerlememiştir.

23 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile siyasal, toplumsal ve kültürel reformların önü açılarak toplumun yüzyıllardır sahip olduğu değerler ve gelenekler üzerinde köklü değişiklikler gerçekleştirilmiştir (Yılmaz ve Yılmaz, 2023: 15). Dönemin İstanbul gazeteleri gerek Cumhuriyet'in ilanından önce gerekse Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte muhalif bir ses olarak gerçekleştirilen yeniliklere yönelik fikirlerini özgür bir şekilde

duyurmuş ve hatta kimi zaman eleştirilerinin yoğunluğunu bir hayli artırmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun gelenek ve kurumlarından kolaylıkla kopamayan ve bu yüzden gelenekçi olarak nitelendirilen Rauf Bey ve Velid Ebuzziya Bey'in "Cumhuriyetin ilanında acele edilmesi"nden şikâyet etmesi ve "halifeliğin kaldırılması konusundaki endişeleri"; Hüseyin Cahit Yalçın'ın, Atatürk'ün yetkileri konusunda "yetkiler bir kişide konsantre olursa, bunun sonu iyi olmaz" şeklindeki ifadeleri aslında dönemin İstanbul basınının tavrı hakkında önemli fikirler vermektedir. Ancak bu dönemin tam manasıyla "bir devrim dönemi" olduğu göz önünde bulundurulduğunda, imparatorluk kurumlarının, sultanlığın, halifeliğin, şeriatın ve Atatürk'ün yetkilerinin tartışılmasının bir yandan da sakıncalı bir duruma tekabül ettiği aşikârdır (Öymen, 1981: 34-35).

Nitekim Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte basının tam bir özgürlük içerisinde yayın yapabilmesinin mümkün olamayacağını belirten Topuz'a göre, yeni rejim henüz sağlam bir zemine oturtulamadığı için Atatürk ve arkadaşları yeni rejimi sıkıntıya sokacak muhalefete karşı büyük bir hassasiyet göstermiştir. Hilafeti ve saltanatı savunan gazeteciler, İstiklal Mahkemesi'ne sevk edilmişler ve yargılanmışlardır. Bununla birlikte tüm sanıkların beraatine karar verildikten sonra ise Atatürk ile İstanbul basını arasındaki buzlar eritilmek üzere çeşitli toplantılar gerçekleştirilmiştir. Atatürk'ün 5 Şubat 1924 tarihinde gazetecilere verdiği yemekte, "Türk basını, milletin gerçek seda ve idaresinin kendini belirtmesi şekli olarak Cumhuriyet'in çerçevesinde çelikten bir kale vücuda getirmelidir, bu fikir kalesi, bir zihniyet kalesi… Basın mensuplarından bunu istemek, Cumhuriyet'in hakkıdır" sözleri (Topuz, 2012: 143-146), yeni rejimin oturtulması konusunda basının nerede ve nasıl durması gerektiğine yönelik beklentileri açıkça ortaya koymuştur.

Bu süreçte, basın alanında anayasal bir güvence olarak addedilebilecek olumlu gelişmeler de yaşanmıştır. 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 77. maddesindeki, "Matbuat kanun dairesinde serbesttir ve neşir edilmeden evvel teftiş ve muayeneye tabi değildir" ifadesi basın özgürlüğünün sağlanması ve sansürün

yasaklanması açısından değerlidir (Özgen, 2005b: 17). Bununla birlikte yeni rejim, bir yandan Batı modeline benzer bir 'bağımsız' basın yaratma arzusu taşırken bir yandan da çeşitli baskı mekanizmaları işletmeye başlamıştır. Özellikle de Cumhuriyet rejimine yönelik ciddi bir tehlike olarak ortaya çıkan Şeyh Sait İsyanı'nın patlak vermesi, basına uygulanan baskıların kırılma noktası olmuştur (Adaklı, 2006: 103). Nitekim isyanı bastırmak üzere bir terör kanunu olarak tasarlanan Takrir-i Sükûn Kanunu Meclis'te tartışılırken Recep Peker'in "İstanbul gazetelerinin memlekette ne kadar müessese ve makam varsa hepsini tahribe geçtiğini görüyoruz. Şeyh Sait isyanının birinci müsebbibi bunlardır" ifadesi (Topuz, 1973: 138), kısa bir zaman sonra basına uygulanacak baskının ne denli şiddetli ve sert olacağının da önemli bir göstergesi olmuştur.

Takrir-i Sükûn Kanunu yürürlüğe girdikten çok kısa bir süre sonra, İstanbul'da Son Telgraf, Tevhid-i Efkar, Aydınlık, Orak Çekiç, İstikbal, Sebilürreşad, Tanin, Vatan, Presse de Soire, Resimli Ay; Adana'da Toksöz, Sayha; Trabzon'da Kahkaha, İstikbal; İzmir'de Sada-yı Hak kapatılan gazeteler arasında yer almıştır. Siyasal iktidar, basın üzerinde öyle bir baskı kurmuştur ki çok sayıda gazeteci bu süreçte İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanarak cezaevine ve sürgüne gönderilmiştir. Hatta İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan muhalif gazeteci Ahmet Emin Yalman'ın, Atatürk'e yazdığı mektupta, "bir daha gazetecilik yapmayacağı konusunda garanti vererek" beraat ettiği de aktarılmıştır (Adaklı, 2006: 103-104).

Oktay'a göre, Atatürk dönemi basınının en karakteristik özelliği, resmi ideolojinin basın tarafından sahiplenilmesi olmuştur. Resmi ideolojiyi savunmayan muhalefet basını ise başta 1923'te kurulan İstiklal Mahkemeleri ve sonrasında da 1925'te çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile adeta susturulmuş ve basın ilerleme kaydedememiştir (Oktay, 1987: 45). Cıvaoğlu ise Takrir-i Sükûn Kanunu'nun olağanüstü koşullarda çıkarıldığına dikkat çekerek bu kanunun ülkenin ve milletin bölünmezliğini sağlamayı amaçladığını belirtmiştir. Cıvaoğlu'na göre bu açıdan Takrir-i Sükûn Kanunu, Atatürk'ün basın özgürlüğü konusundaki hassasiyeti ile çelişmemektedir. Nitekim Atatürk,

Meclis'te gerçekleştirdiği bir konuşmada bu kanunla ilgili olarak, "Takrir-i sükun kanununun, alelumumu fena hareketlere ve suistimallere karşı hürriyeti efkar ve matbuatı asla takyidetmediği müsellemdir" sözleri ile basının denetleme görevinden taviz vermeyeceğini ifade etmiştir. Zaten basın aracılığıyla halkla temas kuran bir lider olarak Atatürk'ün, halkın sesi olan basına ve basın özgürlüğüne saygı duyması beklenmiştir (Cıvaoğlu, 1981: 20-21).

Ancak basın özgürlüğünü zedeleyen baskı ve kısıtlamalar, 1926 yılında yürürlüğe konulan Ceza Yasasında yer alan 141. ve 142. maddeler ile devam etmiştir. Aslında her iki madde de doğrudan basın suçları ile ilgili olmasa da ilgili maddelerin bazı fıkralarında yer alan kimi ifadeler düşünce özgürlüğü ile ilgili olduğu için bu ifadeler adeta Demokles'in kılıcı gibi basının üzerinde asılı kalmıştır (Güngör, 2010: 111).

Muhalif basına yönelik baskılar devam ederken genç Cumhuriyet'i destekleyen güçlü bir İstanbul basını da ortaya çıkmıştır. İstanbul'da resmî ideolojiyi destekleyen Cumhuriyet, Vakit, Akşam ve İkdam gazetelerine 1926 yılında Atatürk'ün müsaadesiyle Siirt Milletvekili Mahmut Soydan tarafından kurulan Milliyet eklenmiştir. Basın tarihi açısından dönemin en dikkat çeken yanı ise basın ve siyaset ilişkilerinin gazeteci ve milletvekilliği meslekleri üzerinden iç içe geçmiş olmasıdır. Zira sözü edilen gazetelerden İkdam dışındaki gazetelerin sahipleri zaman içerisinde milletvekili olmuştur (Yılmaz ve Yılmaz, 2023: 19). Bu durum parti gazeteciliğinin Atatürk dönemindeki seyrini anlamak açısından da oldukça değerlidir.

Basın alanında bu gelişmeler yaşanırken 1926'da Atatürk'ü hedef alan İzmir Suikastı girişiminin açığa çıkmasından sonra neredeyse tüm muhalifler yok edilmiştir (Kabacalı, 1994: 141). Böylece "muhalefet edecek siyasi yapılar tamamen tasfiye edilmiştir" (Ayhan, 2009: 151). Bu haliyle "kurumsallaşma ve merkezi değerler açısından denetim altına alma biçiminde" tanımlanabilecek daha etkin bir dönem başlamıştır (Ayhan, 2009: 216). Bir diğer ifadeyle planlanan devrimler ve köklü değişimler için koşullar daha uygun hale getirilmiştir.

Nitekim Koloğlu'nun ifadesiyle, "Her şeyin resmi ideolojiyi pekiştirmekle yükümlü sayıldığı" böyle bir dönemde, 1928'de gerçekleştirilen Harf Devrimi basını etkilemiştir. Arap alfabesinin terk edilerek Latin alfabesine geçilmesi sürecinde, basın, hükümetin ekonomik desteğiyle alfabe değişimine kısa bir zaman içerisinde ayak uydurmuş ve resmi ideolojiyi benimseme yoluna girerek bir kez daha rüştünü ispatlamıştır (Koloğlu, 2013: 118-119).

1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması, iktidar ve basın arasındaki ilişkiye yeni bir yön vermiştir (Gürkan, 1998: 45). Partinin kurulduğu ilk günlerde, iktidar yanlısı gazeteler, yeni partiye ilişkin haberlere yer vererek adeta Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın güçlenmesi yolunda bir çabaya girişmiştir. Ancak iktidar yanlısı basının bu tavrı çok uzun sürmemiştir (Avşar, 2018: 106-107). Hatta Koçak'a göre Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulduktan yalnızca beş gün sonra CHP'nin resmi yayın organı, yeni partiye katılanları mürteci (gerici), muhteris (ihtiraslı), menfaatperest (çıkarcı) olarak nitelendirmiş ve sadece CHP'yi destekleyenleri yurtsever olarak görmüştür (Koçak, 2016: 207).

Yarın ve Son Posta gazeteleri ise yeni partiyi destekleyen gazeteler olmuştur. Zaten henüz Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmadan önce, Son Posta gazetesinde Zekeriya Sertel tarafından kaleme alınan yazının başlığının "Boğuluyoruz, Biraz Hava İstiyoruz" olması tek parti iktidarına yönelik önemli bir mesaj olarak yorumlanmış; kısa bir zaman sonra da Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur (Gürkan, 1998: 45-46). Zekeriya Sertel'in muhalif bir gazete olan Son Posta'da yazdığı bu yazı, dönemin mevcut tablosunu anlatması bakımından dikkate değerdir. Sertel, Halk Partisi'nin halktan koparak göstermelik bir kuruma dönüştüğünü, Halk Partisi dışında başka bir parti kurmanın yasak olduğunu ve en önemlisi basının sıkı bir denetime tabi tutulduğunu ifade etmiştir. Zekeriya Sertel, bu yazıyla ilgili olarak, "O günün baskısına karşı ilk isyan bayrağını açtım. Bu yazı o vakit büyük bir tepki yarattı. Çünkü halkın şikayetlerine cevap veriyordu" (Topuz, 1973: 146) demiştir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulduktan sonra muhalif basından özellikle Yarın gazetesi, Cumhuriyet Halk Fırkası'na yönelik korkusuz bir biçimde sert eleştiriler yöneltmiştir ve gazete herhangi bir sansüre ya da denetime maruz kalmamıştır. Ancak Serbest Cumhuriyet Fırkası kapatılmadan kısa bir süre sonra gerçekleşen Menemen Olayı ile birlikte iktidar yanlısı basın, bu olaydan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı sorumlu tutmuştur. Dönemin Sıkıyönetim Komutanı Fahrettin Altay hatıralarında, Atatürk'ün, Menemen Olayı'nın araştırılması, cezalarda sert davranılması ve muhalif basına göz dağı verilmesi gibi konularda uyarıda bulunduğunu ifade etmiştir ancak Menemen Olayı'ndan sonra muhalif basın, yayın faaliyetlerini bir süre daha sürdürmüştür (Güz, 1993: 4-5).

Bununla birlikte 5 Temmuz 1931 tarihinde bir grup milletvekilinin TBMM Başkanlığı'na verdiği önergede basın özgürlüğünün kötüye kullanıldığı belirtilmiş ve 25 Temmuz 1931 tarihinde Matbuat Kanunu hazırlanarak yürürlüğe konmuştur (Mazıcı, 2011: 100-101). Güz'ün ifadesiyle, "Tek Partili Döneme geçişte kontrol altına alınması gereken bir kurum olarak görülen basın" bu kanun ile susturulmuştur (Güz, 1993: 7). Hatta susturulmak bir yana Oktay'a göre, 1931 tarihli Matbuat Kanunu ile basın adeta dilsizleştirilmiştir (Oktay, 1987: 42).

Hakikaten 25 Temmuz 1931 tarihinde kabul edilen Cumhuriyet'in ilk basın yasası, basın özgürlüğü açısından sert kısıtlamaları beraberinde getirmiştir (Özgen, 2005b: 18). İçel'in de ifade ettiği üzere 1931 Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi basın özgürlüğünü yok edici bir nitelik göstermiştir. Bu maddeye göre, "Memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararı ile gazete veya mecmuanın neşrine devam edenler hakkında 18. madde hükmü tatbik edilir. Bu suretle kapatılan gazetenin mes'ulleri tatil müddetince başka bir isim ile gazete çıkaramazlar". Bu maddedeki, "Memleketin umumi siyaseti" ifadesi yoruma açıktır ve ayrıca hükümete gazete kapatma yetkisi veren bu hüküm de basın özgürlüğü açısından ciddi bir sorun olmuştur (İçel, 1985: 30-31). Bu kanun ile basın özgürlüğüne yönelik tüm ipler hükümetin eline verilmiştir.

Hükümet bu yasanın gücüne dayanarak basına yönelik ciddi bir baskı uygulamıştır.

Güngör de 1925 yılında yürürlüğe giren Takrir-i Sükûn Kanunu ile basının yerinde saydığını ancak 1931 yılında hazırlanarak yürürlüğe konulan "Matbuat Kanunu" ile Türk basınının "uzun süre belini doğrultama"dığını ifade etmiştir. Yasaya göre daha önce herhangi bir fikir suçundan yargılanmış ve suçlu bulunmuş olanlar gazete çıkarmaktan men edilecek, gazetenin tüm çalışanlarının kimliği hükümete bildirilecek ve böylece herkes denetlenebilecektir. Bu yasa ile iktidar, kendisine yönelik tüm muhalefet mekanizmalarını yok etmiştir (Güngör, 2010: 110).

Çok açıktır ki basın, ülkede gerçekleşen hemen her siyasi olayın sorumlusu olarak görülmüş ve basına sürekli olarak "çekidüzen verilmek" istenmiştir (İnuğur, 1992: 159). Bu uygulamalar 1933'te Matbuat Umum Müdürlüğü'nün yeniden kurulması ve İçişleri Bakanlığı'na bağlanması ile kendini göstermeye devam etmiştir (Adaklı, 2006: 104). Yine aynı amacın başka bir tezahürü de 25 Mayıs 1935 tarihinde düzenlenen "Birinci Türk Basın Kongresi" olmuştur (Özgen, 1998b: 157).

Türk basın tarihinde ilk defa basının sorunlarını belirlemek, değerlendirmek ve çözümüne yönelik karar almak üzere düzenlenen bu kongrede, gazeteciliğin kamusal, etik ve eğitim boyutları ele alınmıştır (Eraslan, 2010: 151). Devlet yetkilileri ile gazetecilerin bir araya geldiği Birinci Türk Basın Kongresi'nde, Cumhuriyet'in önemli bir müessesesi olarak görülen basının sorunları tartışılmıştır (Eraslan, 2010: 157). Ancak İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın şu sözleri bu kongrenin asıl maksadını ortaya koymuştur: "Bayağı ve hayın ereklere hizmet eden bozguncu ve kaytak basın, ulusun haklı ve yerinde iğrentisi ve tiksintisi önünde layık olduğu sonu bulmuştur. Bugünkü basınımız ise, böylelerini artık bağrında taşımamaktadır, taşıyamaz ve taşımayacaktır" (Hatemi, 1976: 75, 76). Koloğlu'na göre, kongrenin amacı basın ile Matbuat Umum Müdürlüğü arasındaki ortak çalışmayı ve gazetecilik mesleğinin ilerlemesini sağlamak olsa da bu kongrede

"basının rejime bağlılığını anımsatmak dışında" bir sonuç elde edilmemiştir (Koloğlu, 2013: 120).

1936 yılında Ceza Kanunu'nda gerçekleştirilen değişiklikle, düşünce ve ifade özgürlüğü daha da sınırlandırılmıştır. 27 Haziran 1938 tarihinde ise 1931 Matbuat Kanunu'nun bazı maddeleri değiştirilerek basın üzerindeki baskı daha da artırılmıştır (Kabacalı, 1990: 131-133). Topuz'un ifadesiyle, zaten önceki yıllarda güdümlü bir düzene giren basın "hükümetin huzurunu kaçırarak" bir havada olmasa da hükümet bu kanun değişikliği ile faaliyetlerini yasal bir zemine dayandırmıştır. Basın özgürlüğünü çok önemli ölçüde sınırlayan bu değişiklikle; gazete ve dergi çıkarmak için 1000-5000 liralık bir teminat mektubu şartı getirilmiş, bildiri sisteminden ruhsatname sistemine geçilmiştir. Bir diğer ifadeyle bu kanunla, ekonomik açıdan güçlü olmayan kişilerin gazete çıkarması güçleştirilmiş ve "kötü şöhretli" kişilere de gazete çıkarma hakkı tanınmamıştır. Bu kanunla, "kötü ünlü" kişilerin basın kurumunda çalışmaları da yasaklanmıştır (Topuz, 1973: 160-161). Böylece tek parti iktidarına yönelik olumsuz yayın yapan gazeteciler meslekten uzak tutulmaya çalışılmıştır (Güngör, 2010: 112).

Ayrıca aynı gün, 1935'te gerçekleştirilen Birinci Basın Kongresi'nde alınan karar doğrultusunda, Basın Birliği kurulmuştur. Yasadan yaptırım gücü alan ve zorunlu bir denetim kurumu olarak ortaya çıkan Basın Birliği, özgür basın ve demokrasi açısından ciddi bir engel olmuştur (Özgen, 2002: 25). Çünkü en temelde gazetecilik mesleğini yapabilmek için hükümetin denetimi altındaki "Basın Birliği"ne üye olma şartı demokrasinin ruhuna terstir (Öymen, 1981: 39). Ayrıca Basın Birliği'nin başkanının aynı zamanda tek partinin Ankara Milletvekili Falih Rıfkı Atay olması hem basın özgürlüğünün gelişimi hem de muhalif fikirlerin ifade edilebilmesi açısından sakıncalı bir durumdur. Çünkü Basın Birliği'nin parti tarafından kontrol edilmesi ve partinin bir organı şeklinde faaliyet sürdürmesi olasıdır. Ek olarak meslekten men cezası gibi güçlü ve yasal yaptırımlar da Basın Birliği'nin eleştirilecek başka noktaları olmuştur (Özgen, 2005a: 17).

Tüm bu eleştirilerin yanında 1930'lar Türkiye'sinde basının kurumsallaşmaya başladığı söylenebilir. Ne yazık ki basın özgürlüğüne

ilişkin kapsamlı tartışma ve araştırmalar yürütülmese de basına yasal bir çerçeve çizmek ve gazeteciliği bir meslek olarak tanımak yolunda adımlar atılmıştır ki bu dönemi diğer yıllardan ayıran en önemli fark bu olmuştur (Fırat, 2010b: 248). Bununla birlikte özellikle 1936 ve 1938 yılları arasında Türk basınında hem bir yumuşamanın hem de sertleşmenin bir arada görüldüğünü ifade etmek gerekir. Bir yanda basın sıkı denetim altına alınırken diğer yanda gazetecilik yapması mümkün olmayan Ahmet Emin Yalman 1936'da Tan'da ve Hüseyin Cahit Yalçın Yeni Sabah'ta yazmaya başlamış; 1938'de Yüzellilikler affedilerek Refik Halit, Refi Cevat, Rıza Tevfik gibi yazarlar ülkeye dönmüşlerdir (Koloğlu, 2013: 120).

Elbette ki Atatürk döneminde, Türk basını kısa süreler dışında genellikle bir denetim içerisinde kalmıştır. Bunun başlıca sebebi, Atatürk döneminin her şeyden önce bir devrim dönemi olmuş olmasıdır. Bir diğer sebep ise Avrupa'yı etkisi altına alan totaliter rejimdir. Zira bu dönemde Avrupa ülkelerinde de basın, denetimin de ötesinde doğrudan iktidarın baskısı altında kalmıştır. Sözgelimi İtalya'da gazetelerin neredeyse tamamı parti gazetesi Il Popolo d'Italia'nın, Almanya'da ise Völkischer Beobachter'in çizgisinde çıkarılmıştır (Öymen, 1981: 40). Dolayısıyla Türkiye de Avrupa'yı etkisi altına alan totaliter rejimlerin etkisinden kurtulamamış ve kaçınılmaz bir şekilde dönemin hem gazeteleri hem de gazetecileri bu baskı döneminden paylarını fazlasıyla almıştır (Özgen, 1998b: 157). Sözgelimi iktidarın denetim kıskacı altındaki gazeteler, daha fazla bedel ödememek ve varlıklarını sürdürebilmek için siyasi olaylara ilişkin haber ve yorumlardan kaçınmışlar, polemiklerden uzak durmaya özen göstermişlerdir. Bu dönemde gazeteler siyaset dışı konulara yönelmişler; magazin, aktüalite-roman, hikâye türü ve dış haberler ağırlık kazanmıştır (İnuğur, 1992: 161-162).

Topuz da özellikle 1931-1938 yıllarında oldukça sınırlı bir basın özgürlüğünden söz ederek Atatürk'ten ziyade dönemin CHP'li yöneticilerinin basını sıkı bir şekilde kontrol altına almaya çalıştığını ifade etmiştir. Tek parti döneminde, muhalefet basını diye bir olgunun olamayacağını belirten Topuz, eleştiri yazılarına nadiren de olsa yer

verildiğine ancak buradaki 'özgürlük sınırlarının' İçişleri Bakanlığı tarafından belirlendiğine ve duruma göre "falsolu" seslerin susturulduğuna dikkat çekmiştir. Topuz'a göre, Şükrü Kaya, Recep Peker, Kılıç Ali gibi isimler özgürlük sınırlarını belirlerken şaşırtıcı bir şekilde kimi gazeteciler de bu sınırlamaları desteklemişlerdir (Topuz, 2012: 159-160).

Bir bütün olarak Atatürk dönemi Türk basınına bakıldığında, basının, yeni kurulan devletin modernleştirilmesi amacına uygun olarak gerçekleştirilen siyasal, sosyal ve kültürel devrimlerin topluma benimsetilmesi konusunda başat bir rol oynadığı görülmektedir. Basın, kimi zaman denetim altında tutularak kimi zaman yönlendirilerek laikliğin ve devrimlerin korunması noktasında görevlendirilmiştir (Alver, 2011: 329-330). Bir diğer ifadeyle Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında basın; halkı aydınlatmak, eğitmek, bilgilendirmek ve yeni rejimi yaymak için bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Basın, Althusser'in ifadesiyle devletin ideolojik aygıtlarından biri olarak egemen ideolojiyi aşılamada, genç Türkiye'nin hedeflerine ulaşmasında etkin rol oynamıştır. Bununla birlikte Şeyh Sait İsyanı ve Menemen Olayı gibi rejime yönelik saldırılarda dönemin de ruhuna uygun bir biçimde basına yönelik kısıtlayıcı bir tutum izlenmiştir (Uzun ve Arsak Hasdemir, 2010: 80).

2.3.2. İnönü Dönemi Basını

Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanı seçilen ve 1938-1946 yıllarında Milli Şef, CHP Değişmez Genel Başkanı gibi unvanlara sahip olan (Bağce, 2016: 88), sonrasında ise Türkiye'nin çok partili yaşama yeniden geçişinde kritik kararlar alan İsmet İnönü de tıpkı Atatürk gibi resmî ideolojinin benimsenmesi ve yayılması konusunda basından görev ve sorumluluk üstlenmesini istemiştir. Bu açıdan İsmet İnönü dönemi, Türk basınının gelişimi ve faaliyetleri bakımından önemlidir.

1938'de Basın Kanunu üzerinde yapılan değişiklikler sonucu adeta hükümetin tekeline giren basın (Topuz, 1973: 162), yeni dönemde "Milli Şef" tarafından verilen 'buyruk ve dersler' doğrultusunda şekillendirilmiştir. Öyle ki 10 Temmuz 1939 tarihinde gerçekleştirilen

Basın Birliği Kongresi'nde İçişleri Bakanı Faik Öztrak'ın yaptığı konuşmada, Milli Şef İsmet İnönü'nün basın ve basın hürriyeti konusunda "dersler verdiği" belirtilerek belirlenen kurallara uymanın milli ve manevi bir vazife olduğu hatırlatılmıştır (Yetkin, 1983: 216-217).

1 Eylül 1939 tarihinde başlayan II. Dünya Savaşı'yla birlikte iktidar basına yönelik talimatlarını daha da genişletmiştir. İktidar hem iç hem de dış siyasette koşullara göre değişen politikaları doğrultusunda basına neyi yazıp neyi yazmaması gerektiği konusunda uyarılarda bulunmuş hatta kimi zaman gazetelere hazır makaleler de göndermiştir. Talimatlara uymayan gazeteler başta uyarılmış, uyarıya uymayan gazeteler ise kapatılmıştır. Basına yönelik talimatlar çoğunlukla Matbuat Umum Müdürlüğü aracılığıyla verilmiştir ancak kimi durumlarda doğrudan Başbakan'ın imzasıyla ve gazeteciler Ankara'ya çağrılarak da bildirilmiştir. İç politikayla ilgili olarak gazetelere verilen talimatlar şunlar olmuştur: Askeri mahiyetli yayın yapılmaması, Milli Şef hakkında yapılan haberlerin yalnızca Anadolu Ajansı'ndan gönderildiği şekliyle yayımlanması, iktisadi konular ve sıkıntılara yer verilmemesi. Dış politika ile ilgili talimatlar ise şunlardır: Dış haberlerin hepsinin yalnızca Matbuat Umum Müdürlüğü ve Anadolu Ajansı tarafından gönderildiği şekliyle yayımlanması, savaşan ülkelerin aleyhinde ve ilgili ülkelerin ordularına yönelik küçük düşürücü içeriklere yer verilmemesi, Türk sularına giriş-çıkış yapan gemiler hakkında yayın yapılmaması. Ayrıca gazetelerin sayfa düzenine de ilişkin talimatlar verilmiştir (Güvenir, 1991: 81-93). Duman'ın ifadesiyle, "Bir sarkaç esnekliğinde nizam verilen basın, savaş sürecince Matbuat/Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünün kontrolü altında kalmıştır." (Duman, 2019: 55).

II. Dünya Savaşı'nın Türk basınını nasıl etkilediğine yönelik çarpıcı değerlendirmelerde bulunan Topuz'a göre, her ne kadar Türkiye savaşa girmemiş olsa da savaş dolayısıyla olağanüstü tedbirlere başvurmuş ve hükümet savaş bitene dek sıkıyönetim ilan etmiştir. Böylesi bir ortamda basın özgürlüğünden söz edilemeyeceğini belirten Topuz, dönemin basınını şu sözlerle ifade etmiştir: "Bakanlar Kurulu gerekli gördüğü

anda, dilediği gazeteyi, dilediği sürece kapatacaktır. Bu kararlar kesindir ne Meclis karışır bunlara ne de Danıştay. Kararı Basın Genel Müdürlüğü telefonla bildirir gazetelere, o kadar. Gazete kapatılmıştır". (Topuz, 2012: 169). Bu ifade hükümetin basın üzerinde ne kadar sınırsız bir denetime sahip olduğunu göstermektedir.

Benzer şekilde Kabacalı da özellikle 1940-1946 yılları boyunca basının direktiflerle yönetildiğini belirterek savaş dolayısıyla basının ekonomik açıdan yaşadığı zorluklara dikkat çekmiştir. Kabacalı'nın da ifade ettiği üzere, Avrupa'da yaşanan savaş dolayısıyla her türlü araç ve gerecin yokluğu basına da yansımış; kâğıt darlığı dolayısıyla gazeteler sayfa sayısını sınırlandırmış; ekonomideki durgunluk gazete ilan gelirlerini düşürmüştür. Cumhuriyet, Vakit, Yeni Sabah, Tan, Akşam ve Son Posta gibi dönemin önde gelen gazeteleri siyasi ve ekonomik koşullardan etkilenmişlerdir (Kabacalı, 2000: 197-198).

Koloğlu ise bir yandan "en ufak bahanelerle" gazetelerin kapatıldığını, bir yandan da sıkı denetime rağmen savaşa girmeyen Türkiye'nin denge politikasının bir parçası olarak basının savaşanlar arasında kendine bir taraf belirlediğini ifade etmiştir. Buna göre, Vatan, Akşam ve Tanin gazeteleri demokrasiden yana bir tavır koymuş; Tan gazetesi hem demokrasiyi hem de Sovyetleri desteklemiş; Cumhuriyet ve Tasvir-i Efkâr gazeteleri Alman yanlısı bir politikadan yana olmuş; Atsız ve Ötüken gibi Turancı yayımlar da Alman taraftarı bir çizgide ilerlemiştir. Koloğlu'na göre, Necip Fazıl'ın Büyük Doğu'su ile Yurt ve Dünya gibi bazı sol yayımlar da bu dönemde belirginleşmiştir. Basın açısından yelpazenin bu kadar çeşitlilik göstermesi çoğulculuğun bir göstergesi olarak yorumlanmışsa da farklı akımlara karşı denge politikası 1944'ün ortalarına yani Alman yenilgisinin kesinlik kazanmasına dek sürmüştür. İktidar, bu tarih itibarıyla özellikle Turancı yayımlara yönelik yasaklama ve tutuklama girişimlerinde bulunmuştur. Bununla birlikte sözü edilen gazeteler farklı görüşlere sahip olsalar da savaşla birlikte ekonomik sorunlara yönelmişler ve çözüm arayışına girişmişlerdir (Koloğlu, 2013: 120-121).

Oktay'ın da belirttiği gibi mevcut ekonomik duruma yönelik eleştiriler aslında savaşın başladığı 1939 yılında yükselmiştir. 1941

yılında Ahmet Emin Yalman tarafından Vatan gazetesinde yayımlanan yazıda karaborsa ve bürokrasi ilişkisine dikkat çekilmiştir. Zekeriya Sertel de 1942 yılında Tan gazetesinde yazdığı yazıda enflasyon meselesinin tartışılmaya açılmasını talep etmiş ve yönetim bozukluklarını gündeme getirmiştir (Oktay, 1987: 45). Bu eleştiriler açıkça göstermiştir ki iktidarın basına yönelik talimatları ekonomi alanında kimi zaman işe yaramamıştır çünkü halkın içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar talimatlarla yönetilemeyecek kadar büyüktür ve toplumu derinden etkilemiştir.

Tüm bunlardan hareketle İnönü döneminde, iktidar ve basın ilişkilerinin savaş koşullarının da etkisiyle tekdüze bir şekilde ilerlemediğini söylemek yanlış olmaz (Bağce, 2016: 88). Hakikaten tüm baskı ve kısıtlamalara rağmen basında bir kesim yılmayarak toplumsal muhalefeti harekete geçirmek üzere elinden geleni yapmıştır. Gerek ekonomik ve siyasal koşullar gerekse basının direnişi sonucunda CHP yönetimi çok partili düzene doğru yönelmiştir (Oktay, 1987: 46). Kuşkusuz Türkiye'nin çok partili hayata geçiş sürecinde dış koşulların etkisi de büyük olmuştur. Savaş sonrası otoriter rejimler yerle bir olup demokratik rejimler yükselirken Türkiye'deki basına yönelik sansür uygulamaları Batılı ülkeler tarafından eleştirilmiştir. Sözgelimi New York Times'ta yer alan bir haberde muhalif milletvekillerinin demecine yer veren iki gazetenin kapatılması üzerinde durulmuştur (Kabacalı, 1990: 160-161).

Batı'nın bu tavrı karşısında başta CHP'nin resmi yayın organı Ulus olmak üzere çok sayıda gazetede "demokrasilerin zaferi"nden söz edilir olsa da (Kabacalı, 1994: 170) çok partili yaşama geçiş sancılarının hissedildiği bu sıralarda basında sağ ve sol görüşü benimseyen yayın organları arasında keskin kutuplaşmalar yaşanmıştır (İnuğur, 1992: 203). Bu kutuplaşmaların en şiddetlisi 4 Aralık 1945 tarihinde Tan Matbaası'nın tahribi olayı ile gerçekleşmiştir (Adaklı, 2006: 105). Tüm baskı makinelerinin kırıldığı, Tan gazetesine ait her şeyin darmadağın edildiği bu olay aslında basın ile iktidar arasında ne denli gergin bir hava olduğunu da gözler önüne sermiştir (Güngör, 2010: 112).

Böyle bir ortamda hükümet, yeni seçim kararını açıklamadan önce hem siyasetteki hem de basındaki gergin havayı yumuşatacak bazı kanun tasarılarını gündeme getirmiştir. Basının büyük çoğunluğunun Demokrat Parti'yi desteklediğinin farkında olan iktidar Seçim Kanunu, Genel Toplantılar Kanunu, Basın Birliği'nin kaldırılması hakkında kanun ve Basın Kanunu'nun 50. maddesi yani gazete kapatma yetkisinin kaldırılması konusundaki tasarıları ortaya koymuş ve bu tasarılar Meclis'te ateşli tartışmalara yol açmıştır. Gelinen noktada 1 Haziran 1946 tarihinde 50. maddeye ilişkin tasarı kabul edilmiş ve adeta hükümetin elindeki bu "idam" yetkisi alınmıştır. Özellikle 50. maddenin kaldırılması basın açısından olumlu bir gelişme olarak görülmüştür (Topuz, 1973: 169-171). Aslında bir bakıma iktidar, "gazetelere biraz soluk aldırmak zorunda" kalmıştır (Oktay, 1987: 46).

Koçak'ın ifade ettiği gibi, Türkiye'de çok partili siyasi sistemin tam bir başlangıç tarihi, "gazetelerin yayınına yeniden izin verildiği gün" olarak ilan edilebilir. O ana kadar rejimin dönüşümünden söz edilemeyeceğini belirten Koçak, 1945 yılının kararsızlıkla geçtiğini ve hatta 1946 yılı başında Demokrat Parti kurulmuş olsa bile hem iktidarın hem de muhalefetin sürecin devamı konusunda tereddüt yaşadığını ifade etmiştir (Koçak, 2010: 947). Gerçekten de 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti kurulmasına rağmen parti ancak 1946 yılı ortalarında örgütlenme faaliyetlerini artırmıştır. Dahası kendilerine yönelik baskılar karşısında sinmeyen Demokratlar, iktidarın basındaki liberalleşme adımlarını küçümsemiş; bu adımlar Adnan Menderes tarafından "Bu sınırlı değişiklikler, susuzluktan dudakları çatlamış bir insana bir damla su vermek kabilindendir" sözleri ile küçümsenmiştir (Eroğul, 2019: 20-21).

Bununla birlikte çok partili yaşamla birlikte basın alanındaki engeller kademeli olarak geride bırakılmıştır (Perin, 1993: 98). Basın özgürlüğünün önündeki en önemli engellerden biri olarak kabul edilen Basın Birliği'nin 1946 yılında kaldırılmasıyla basın alanında bir özgürleşme daha sağlanmıştır. Çok açıktır ki II. Dünya Savaşı'nın galiplerinden esen demokrasi rüzgârı, tek parti döneminin antidemokratik kuruluşlarından biri olan Basın Birliği'nin sonunu

getirmiştir (Hatemi, 1976: 166). Basın Birliği'nin kaldırılmasıyla birlikte kimi gazeteciler arasında yeni bir meslek örgütünün oluşturulmasına yönelik çalışmalar başlamıştır. Nitekim Sedat Simavi öncülüğünde 10 Haziran 1946 tarihinde kurulan Gazeteciler Cemiyeti, Basın Birliği'nin aksine gazetecilerin hür iradeleriyle katıldıkları ve ceza mekanizması yerine gazetecilerin haklarını ve sosyal güvenliklerini koruyan bir mesleki örgüt olarak faaliyet göstermek üzere kurulmuştur (Özgen, 2005a: 19).

Bu süreçte Demokrat Partililer ise basın özgürlüğünü her şeyin üstünde tuttuklarını tekrarlayarak "ezilmişleri temsil etmenin verdiği haklılıkla" özgür basının savunuculuğunu yapmışlardır (Koloğlu, 2013: 122). Demokrat Parti'nin öncü isimlerinden Celal Bayar'ın, "Bugünkü basın kanunu hür basını sağlamaktan uzaktır. Hür basın kanununu biz Demokratlar yapacağız" ifadesi ile Adnan Menderes'in "Yayın hürriyeti yurttaşın şahsi ve siyasi hak ve hürriyetlerinin teminatıdır. Basın hürriyeti olmadığı yerlerde vatandaşın diğer hak ve hürriyetleri de tehlikeye düşeceği gibi, topluluk hayatı, gizliliğin, kapaklılığın kiri ve pası altında çürümeye mahkûmdur" sözleri basının desteğini sağlamaya yöneliktir (Topuz, 1973: 170). Bu söylemlerle kısa bir zaman içerisinde Cumhuriyet, Vatan, Tasvir-i Efkâr gibi dönemin en önemli gazetelerinin desteğini arkasına alan Demokrat Parti, 30 Nisan 1949 tarihinde kendi yayın organı Zafer gazetesini de çıkarmaya başlamıştır (Topuz, 1973: 173).

İktidar cephesinde ise Atatürk döneminde olduğu gibi gazeteci-milletvekilleri iktidarın sözcülüğünü yapmaya devam etmiştir (Bağce, 2016: 103). Ayrıca Akşam, Tanin ve Ulus gazeteleri tarafından desteklenen iktidar, özellikle Cumhuriyet Halk Partisi'nin resmi yayın organı Ulus'un satışını yükseltmek için çaba göstermiştir. Kimi bayilerin siyasi sebepler dolayısıyla Ulus gazetesini satmak istememesi ve Ulus'un satış kârının az olması nedeniyle bayiler tarafından tercih edilmemesi gibi nedenler (Koçak, 2017: 50-51), Ulus gazetesi özelinde iktidarın mevcut durumu hakkında da bir fikir vermektedir. Daha açık bir ifadeyle Ulus gazetesinin o günkü vaziyeti, 1950 seçimlerinin sonuçları konusunda bir sinyal olarak da yorumlanabilir.

Diğer yandan Demokrat Parti kurulduktan sonra basının görece özgürlüğe kavuştuğu hatta sol eğilimli yayımların da "gün ışığına kavuşur" gibi olduğu düşünülse de hükümet, Demokrat Parti'den gelen muhalefete müsamaha göstermiş ancak soldan gelen eleştirilere tarafsız kalamamıştır (Oktay, 1987: 46). Aslında iktidar yalnızca soldan gelen eleştirilere değil farklı görüşlerden yükselen muhalif seslere yönelik de baskı kurmuştur. Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi değiştirilmiş olmasına rağmen farklı görüşlere yönelik bu tutum değişmemiştir. Bunun en büyük kanıtı ise Sendika, Ses, Gün, Yığı ve Dost gibi sol eğilimli yayımların kapatılması; iktidara yönelik sert eleştiriler yayımlayan mizah dergisi Marko Paşa'nın sık sık soruşturmaya maruz bırakılması ve yazarlarının yargılanması olmuştur (Kabacalı, 1990: 161).

Bununla birlikte, Türk basınında bir dönüm noktası olarak addedilebilecek ilerlemeler çok partili yaşama geçişle birlikte başlamıştır. Çünkü kendini 'bağımsız' olarak niteleyen, geniş halk kitlelerine ve yüksek tirajlara ulaşabilen yayımlar bu dönemde ortaya çıkmıştır. Tek parti iktidarında CHP yanlısı ya da karşıtı bir basın anlayışı hâkimken çok partili yaşama geçiş sürecinde CHP ya da DP yanlısı basın ortaya çıkmış ve çok partili yaşamla birlikte kendini 'bağımsız' olarak nitelendiren yayın organları basında yerini almıştır (Adaklı, 2006: 111). Kısacası "göreceli özgürlük ortamının etkisiyle" Türk basınında oldukça önemli bir yere sahip olan Milliyet ve Hürriyet gibi kitlesel gazeteler bu dönemde ortaya çıkmıştır (Güngör, 2010: 112).

Tüm bunlardan hareketle; aldığı tarihi kararlarla bugünkü Türkiye'nin kaderine yön veren İsmet İnönü'nün 12 yıllık iktidarı döneminde, basın faaliyetleri siyasetten bağımsız ilerlememiştir. Basın, Milli Şef döneminin ilk yıllarında sıkı bir şekilde kontrol altına alınmış, II. Dünya Savaşı ile yalnızca talimatlarla yönetilmeye çalışılmıştır. Çok partili yaşama geçişte belirleyici ve mühim bir görev üstlenen basın, çok partili yaşamla birlikte ayrı bir dönüm noktasına ulaşmıştır.

2.4. Parti Gazeteciliği ve Siyasal Yaşama Etkileri

Bir ideolojinin, siyasi görüşün veya siyasi partinin resmi ya da gayriresmi sözcülüğünü yapmak amacıyla çıkarılan gazeteler, "parti gazetesi" olarak tanımlanabilir. Çoğunlukla destekledikleri parti tarafından finanse edilen parti gazeteleri demokrasi, basın özgürlüğü ve gazetecilik etiği kavramlarıyla yakından ilişkilidir. Tarihsel anlatı içerisinde iktidarların, basın üzerinde kurmak istediği tahakküm göz önünde bulundurulduğunda "parti gazeteleri" daha fazla önem kazanmaktadır. Gerek dünyanın farklı yerlerinde gerekse Türkiye'de parti gazetelerinden söz edilmektedir.

Türkiye'de tarihsel kökleri yüzyıllık bir geçmişe dayanan parti gazeteciliğini anlamak için önce kavramın kendisine ve diğer ülkelerdeki örneklerine bakmak yararlı olacaktır.

Parti gazeteciliğinin belirli bir öğretiye dayandığını ifade eden Şapolyo, iktidarı ele geçirmek amacıyla faaliyet gösteren siyasi partilerin temel propaganda vasıtalarının gazeteler olduğunu belirtmiştir. Geniş halk kitlelerine ulaşmak, fikirlerini yaymak ve müdafaa etmek isteyen siyasi partiler, bu amaçlarına ulaşabilmek için parti gazeteciliğine başvurmuşlardır (Şapolyo, 1971: 8).

Politikanın yalnızca demokratik rejimlerde değil totaliter rejimlerde bile kamuoyunu etkilemek amacıyla yapıldığına dikkat çeken Erçakı ise birtakım politik amaçlara ulaşabilmek için parti gazetelerine ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Bir partinin yayın organı işlevini üstlenen parti gazeteleri, halkın bilgi alma ihtiyacını karşılamaktan ziyade destekledikleri partinin görüşlerini yaymak ve tanıtımını yapmakla meşguldür. Bu açıdan, burada yapılan basın faaliyetlerinin 'gazetecilik' refleksi ile yapılıp yapılmadığı ve kendi içlerinde çok sesliliğe sahip olup olmadığı tartışma konusu olmakla birlikte parti gazeteleri için aslolan ait oldukları partinin ideolojisini kitlelere aktarmak olmuştur (Erçakı, 2015: 54-56).

Bu açıdan parti gazeteleri bazı kaynaklarda, "Toplumun kaynaklarını kirletmiş en değersiz, adi, sahte, gurursuz, aşağılık, onuru satmaya hazır yayınlardır" (Nevins'ten akt. İnceoğlu, 2010: 48)

şeklinde nitelendirilmektedir. Neredeyse her siyasi partinin en az bir gazeteye sahip olmak istediğini belirten İrvan'a göre, parti gazetelerinin birtakım olumlu ve olumsuz yanları vardır. Partinin kendi hedef kitlesi ile doğrudan iletişim kurabilmesi, kendi görüşlerini aracısız bir biçimde partililere bu gazeteler vasıtasıyla aktarabilmesi parti gazeteciliğinin olumlu yanıyken; haber seçiminin belirli bir politika çerçevesinde yapılması, parti çıkarlarına zarar verebileceği düşünülen önemli bilgilere yer verilmemesi parti gazeteciliğinin olumsuz yanıdır (İrvan, 2006: 12).

Literatürde parti gazeteciliğinin ilk olarak İngiltere'de ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. İngiltere'de parti gazeteciliğini ortaya çıkaran iki neden üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilki, 1791 yılında hem sansürü hem de rejim gazeteciliğini ortadan kaldırarak basına özgürlük getiren "Libel Act"tir. İkincisi ise 19. yüzyılda Avrupa'da ekonomik gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan sağ ve sol siyasi akımlardır. Nitekim 1791'de "Libel Act"in yürürlüğe girmesi sayesinde aynı yıl çıkarılan The Morning Chronicle, zaman içerisinde Liberal Parti'nin yayın organı olmuştur. The Morning Chronicle gazetesinden sonra Morning Post gazetesi de Muhafazakâr Parti'nin yayın organı olarak yayın hayatını sürdürmüştür. Yüksek tirajlarına rağmen bir siyasi parti çatısı altında yayımlarını sürdürme kararı alan bu gazeteler, daha fazla itibar elde ederek nüfuz sahibi gazeteler hâline gelme arzusuyla parti gazetelerine dönüşmüşlerdir (Çağın Bektaş, 1997: 3).

Amerika Birleşik Devletleri'nde de parti gazeteciliğinin geçmişi eskilere dayanmaktadır. İnceoğlu'na göre, Amerikan Bağımsızlık Savaşı, basının kurumsal ve yasal açıdan düzenlenmesi açısından bir dönüm noktası olmasına karşın, Bağımsızlık Savaşı sonrası, gazeteler "politik uçlara bölünerek" ilerleme kaydetmiş ve böylece "parti basını" ortaya çıkmıştır. Parti basını, ABD'nin ilk başkanı George Washington'un başkanlığı ile ortaya çıkmış, 1830 ve 1840'larda büyük bir güç kazanmış ve iç savaşa dek devam etmiştir. İnceoğlu'nun ifadesiyle, bu süreçte parti gazeteleri "yalnız siyasi partiler ile açıkça yakın ilişkiye girmekle" kalmamış, bunun yanında hem haberlerde hem de başyazılarda destekledikleri partinin savunuculuğunu yapmışlardır.

O dönemde, sayıları kırk ile seksen arasında değişen parti gazetelerine, devletin farklı birimleri tarafından da "hoşgörü" gösterilmiştir (İnceoğlu, 2010: 46-48).

Alexis de Tocqueville, Amerika Birleşik Devletleri'nde partilerin başarı elde etmek amacıyla kullandıkları iki önemli silahtan birinin gazeteler olduğunu belirtmiştir (De Tocqueville, 1994: 79). De Tocqueville'nin bu vurgusu ABD'de parti basınına ne denli önem verildiğinin de bir göstergesi sayılmakla birlikte, bu ifade yalnızca ABD için değil siyasi parti ve basın olgusunun var olduğu her yer için genellenebilir.

SSCB basınına yönelik tespitlerde bulunan Denoyer, Sovyet dönemi basınında ticari gazetelerin bulunmadığını belirterek burada Komünist basının varlığına dikkat çekmiştir. Basının temel görevi kitlelerin komünist eğilimlerini kuvvetlendirmekti. Bir parti gazetesi olarak Pravda hem Komünist Parti Merkez Komitesi'nin hem de hükümetin yayın organı olarak büyük bir öneme sahip olmuştur. Ayrıca SSCB'de gazetecilik mesleğinin ancak bu alanda ihtisaslaşmış memurlar tarafından yapıldığını belirtmek gerekmektedir (Denoyer, 1963: 108-114).

Almanya'da parti gazeteciliği, özellikle Nazi iktidarında çokça artmıştır. Hitler döneminde Joseph Goebbels tarafından kurulan Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı, bizzat hükümeti destekleyecek bir basın tesis etmek amacıyla çalışmalar yürütmüştür (Glasneck, 2018: 2). Hitler döneminde; Nasyonal Sosyalist Parti 120, Komünist Parti 49, Merkez Parti 60, Demokrat Parti 10 gazete yayımlamıştır (Şapolyo, 1971: 8). Bu bilgilerden hareketle, bir dönem Alman basınına, parti gazeteciliğinin damga vurduğu söylenebilir.

Fransız gazeteciliğinin "bambaşka" olduğunu söyleyen Şapolyo'ya göre, ilan konusundaki zorluklar sonucu gazeteler kendilerine para veren partileri desteklemişlerdir (Şapolyo, 1971: 8). Bununla birlikte, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransız halkı, parti gazetelerinden ziyade haber gazetelerine ilgi duymuştur. Komünist gazete Ce Soir'ın bu dönemde kapanması, komünist partinin resmi organı L'Humanité'nin

tirajlarının düşmesi, sosyalist gazete Le Populaire'in haber gazetesine dönüşmesi de bunun göstergesidir (Denoyer, 1963: 99).

Anlaşılacağı üzere, ülkeden ülkeye farklılık gösterse de siyasal, ekonomik ve toplumsal etmenler, parti gazeteciliğinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Ayrıca sözü edilen ülkelerin birçoğunda parti gazeteciliği bir dönem rağbet görmüş olsa da demokratik ve ekonomik ilerlemelerle birlikte parti gazeteciliği etkisini yitirmiştir. Diğer yandan demokratik açıdan az gelişmiş, ekonomik açıdan yoksul ülkelerde parti gazeteciliği etkinliğini korumaya devam etmektedir.

Topuz'a göre, Sahra Altı Afrika ülkelerinde rejimin türüne göre, liberal ve tek parti basınından söz edilse de bu ülkelerin birçoğunda tek parti rejimi hâkimdir ve dolayısıyla parti gazeteciliği oldukça yaygındır. Topuz, Sahra Altı Afrikası'ndaki tek parti basınını tanımlarken aslında parti gazeteciliğine yönelik şu çarpıcı değerlendirmelerde bulunmuştur:

> "… gazeteler devletin ya da partinin organı durumundadırlar. Basın kendi kendini denetler. Gazete yöneticileri ve başyazarlar genellikle hükümetin isteği ile işbaşına getirilir. Yöneticiler iktidar partisinden olur. Ya gerçekten iktidar partisine inanmış ve kendisini o ideolojiye adamış kimselerdir, ya da kendi çıkarları için hükümete şakşakçılık eden kişiler. Gazetenin başına meslek eğitimi görmemiş kişiler getirildiği zaman gazeteler resmi gazete gibi asık suratlı ve sevimsiz olurlar, okuyucunun ilgisini çekmezler, yöneticilere dalkavukluk ederler, gerçekleri, hoşnutsuzlukları yanıstmaktan kaçınırlar ve bu yüzden haberler tazeliğini yitirir. Böyle olunca da halk gazeteleri okumaz. Yabancı ülke radyolarını dinler. Hükümetin şakşakçılığını yapan gazetecilere halk 'Yeni Griot'lar (yeni meddahlar, yeni dalkavuklar) der." (Topuz, 1987: 45,46).

Sahra Altı Afrikası'nda yer alan çoğu ülkede gazetecilerin "devlet memuru" olduğunu, ayrı bir statüsü olmadığını belirten Topuz, gazetecilerin kendilerini propaganda görevlisi olarak gördüğünü ifade etmiştir. Bu ülkelerde basının gelişmediğinin altını çizen Topuz, Nijerya'da 1925 yılında çıkarılan ilk günlük gazetenin (Daily News) bir

parti gazetesi olduğunu söylemiştir. Topuz'a göre, bağımsızlıktan önce gazetelerin hemen hepsi sömürgeciliğe karşı olmakla birlikte bu gazetelerin bazıları parti gazetesi olarak kurulmuşlardır. Sözgelimi Daily Service, Nigerian Tribune, West African Pilot gazeteleri bunlardan bazılarıdır. Bağımsızlığa 1957 yılında kavuşan Gana'da bağımsızlık mücadelesi boyunca basının gücünden faydalanılmış ve Gana'nın ilk hükümet başkanı bağımsızlıktan hemen sonra iletişim konusuna ağırlık vererek iktidarın gazetesi Evening News'in çıkarılmasını sağlamıştır. Zambiya, Tanzanya, Angola ve daha birçok Afrika ülkesinde parti gazetelerine rastlamak mümkündür. Eski Fransız sömürgeleri içerisinde ilk bağımsızlığa kavuşan Gine'de, Uhuru gazetesi iktidar partisinin bir yayın organı olarak faaliyet sürdürmüş ancak partinin önde gelenlerinin demeçleri ve saldırı kampanyaları okuyucunun ilgisini çekmemiştir. Mali'de çıkarılan Essor gazetesi, tam bir parti gazetesi olmuştur. Togo'da çıkarılan Presse gazetesi ise siyasilerin demeçlerine yer vermemek gibi çeşitli önlemler alarak parti gazeteciliğine bir mesafe koymuştur (Topuz, 1987: 11-166).

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti basınında, parti gazeteciliğinin oldukça yaygın olduğunu söyleyen İrvan'a göre Kıbrıs'ta siyasi partiler genelde ilk iş olarak bir gazete çıkarmaya başlamıştır (İrvan, 2006: 11-12). Çağın Bektaş'a göre de Kıbrıs Türk basınında parti gazeteleri, siyasal yaşamın ayrılmaz parçasıdır ve siyasal yaşamla iç içe geçen parti gazeteleri uzun süre daha devam edecektir (Çağın Bektaş, 1997: 226).

Türkiye'de ise parti gazeteciliğinin ortaya çıkışı, siyasi alanda yaşanan fikir ayrılıklarına dayanmaktadır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalan parti gazeteciliği, bir bakıma Türk basınını şekillendiren unsurlardan biri olmuştur. Bu açıdan, Türk basınında parti gazeteciliğinin ortaya çıkışını ve gelişimini anlamak için öncelikle Osmanlı'daki gazetecilik faaliyetlerinin hangi temeller üzerine inşa edildiğini hatırlamakta fayda vardır. Osmanlı'daki ilk gazetenin, modernleşme çabalarının bir parçası olarak çıkarıldığı ve gazeteden tıpkı bir devlet kuruluşu gibi faydalanıldığı; ilk fikir gazetelerinin ise "Bu devlet nasıl kurtulur?" sorusunu soran ve aynı zamanda hem

gazetecilik hem de memuriyet görevini bir arada yürüten Osmanlı aydınları tarafından yayımlandığı bilinmektedir. Bu noktada, gazetecilik mesleğinin memuriyet göreviyle bir arada yürütülmesinin Osmanlı'da adeta bir gelenek haline gelmiş olması, doğrudan parti gazeteciliğine yönelik olmasa da parti gazeteciliğinin temeline ilişkin bir fikir verebilir.

Nitekim İskit'in de dikkat çektiği gibi, "memurları, münevverleri memnun etmekten" öteye geçemeyen Osmanlı'daki basın faaliyetleri (İskit, 1943: 55), İbrahim Şinasi ve Namık Kemal gibi devleti yönetmeye talip etkin gazeteci-memurlar tarafından yürütülmüştür. Bu anlayış Cumhuriyet döneminde de değişmemiş ve gazete sahipleri ülkeyi yönetmeye talip olanlar arasından çıkmıştır. Dolayısıyla gazetecilerin aynı zamanda devlet yönetiminde bir şekilde görev alması veya bu görevlerini sürdürmesi bir bakıma Türk basınının doğuş özelliklerinden biri olarak kabul edilmektedir (Şahin, 2014: 85). Öyle ki esasen devlet yönetimine katılan gazetecileri anlatmak üzere kullanılan "gazeteci-memur" kavramı gibi, parti gazeteciliğine özgü "gazeteci-mebus" ve "gazeteci-milletvekili" kavramları da Türk basınının genel karakteri hakkında fikir verebilir.

Bununla birlikte, Türkiye'de parti gazeteciliği, II. Meşrutiyet Dönemi'nde ilk siyasi partilerin kurulmasıyla birlikte başlamıştır. Adaklı'nın ifadesiyle, "İstanbul'da kümelenen; 'monarşi yanlısı' ve 'ittihatçı' şeklinde ikiye bölünen yayın organları, çoğu kez açıkça siyasal bir partinin uzantısı olarak çalışmaya başlamıştır" (Adaklı, 2006: 99).

Türkiye'de parti gazeteciliğinin ortaya çıkışıyla ilgili değerlendirmelerde bulunan Tunaya'ya göre, II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte neredeyse tüm basın organları İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne methiyeler düzmüş ve Cemiyet'i övmüştür. Ancak kısa bir süre sonra, siyasal alanda olduğu gibi basın alanında da kutuplaşmalar yaşanmış ve böylece doğrudan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ait ve ona bağlı parti gazeteleri etkinlik göstermiştir. Selanik'te çıkan "İttihat ve Terakki", "Hürriyet", "Rumeli" ve İstanbul'da yayımlanan "Tanin" ile "Şuray-ı

Ümmet" gazeteleri, parti gazetelerinin ilk örnekleri arasında yer almıştır (Tunaya, 1988: 33).

Şapolyo, II. Meşrutiyet döneminde parti gazeteciliğine önem verildiğini ve muhaliflerin baskı altında tutulduğunu belirtmiştir (Şapolyo, 1971: 10). Topuz'a göre de bu dönemde parti gazeteleri aydın çevreleri provoke etmede mühim bir etkiye sahip olmuştur (Topuz, 2012: 84). Öyle ki bu dönemde muhalif gazetecilerin öldürülmesine kadar varan hadiseler yaşanmıştır. Ülkeyi muhalefet partilerine rağmen muhalefetsiz bir şekilde idare eden İttihat ve Terakki yönetimi, kendi fikirlerini savunan basını desteklemiş; aksini savunan basına ise tahammül göstermemiştir.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde gazeteci-mebus ya da parti mensubu gazeteciler kavramı da ortaya çıkmıştır. Azman'ın da ifade ettiği üzere, dönemin önde gelen parti gazetelerinden biri olan Tanin, Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra çıkarılmış ve başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın, İttihat ve Terakki Cemiyeti mensubu bir gazeteci olarak Meclis'e girmiştir. Anlaşılacağı üzere Hüseyin Cahit Yalçın hem Tanin gazetesi başyazarı sıfatıyla İttihat ve Terakki'nin basın sözcülüğünü hem de mebusluk görevini Meclis'te bir arada yürütmüştür. Aslında o dönemde gazetecilik-mebusluk görevini bir arada yürüten yalnızca Hüseyin Cahit Yalçın olmamıştır; Dersim Mebusu Lütfi Fikri Bey de gazeteci mebus olarak Meclis çatısı altında görev yapmıştır (Azman, 1994: 8-9). Görüldüğü üzere parti mensubu gazeteciler vasıtasıyla basın ve siyaset arasında organik bir ilişki kurulmuştur. Dahası basın, siyaseti denetlemek yerine doğrudan siyaset üretmek ve yönetime katılmak gibi bir rol üstlenmiştir.

Adaklı'ya göre, bu durum gazeteciliğin geleneksel etik kodlarının Osmanlı coğrafyasında henüz yerleşmediğini göstermektedir ancak dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda, devlet yönetiminde söz sahibi olabilecek seçkin kimselerin aynı zamanda gazeteci olması ya da gazetelere sahip olması bir bakıma doğal karşılanabilir. Bir diğer ifadeyle, bu dönemde bir gazetecinin aynı zamanda siyasi parti mensubu olarak faaliyetlerde bulunması ahlaki bir sorun olarak

görülmez çünkü o şartlar dâhilinde başka türlüsü mümkün değildir (Adaklı, 2006: 100).

Parti gazeteciliği, Türk basın tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olan Milli Mücadele döneminde de devam etmiştir. Bu dönemde Anadolu vilayetlerinde İttihat ve Terakki taraftarı gazeteler ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı destekleyen gazeteler yayımlanmıştır (Ayhan, 2008: 84). Daha önce de üzerinde durulduğu üzere Milli Mücadele'yi desteklemek üzere bizzat Atatürk önderliğinde çıkarılan İrade-i Milliye ve Hâkimiyet-i Milliye gazeteleri başta olmak üzere Anadolu'da çıkarılan diğer vilayet gazeteleri de parti gazeteciliğinin nüveleridir.

Atatürk Dönemi'nde parti gazeteciliği, iktidarın, basını kontrol altına alma yöntemlerinden biri olarak görülerek etkin bir şekilde kullanılmıştır. İktidarın yayın organı konumundaki Hâkimiyet-i Milliye ya da sonraki ismiyle Ulus gazetesi, bizzat bir parti gazetesi olarak yayın faaliyetlerini sürdürmüş; Ulus dışındaki diğer gazeteler ise resmi açıdan "parti gazetesi" olmasalar da doğrudan iktidarın güdümü altında yayın yapmışlardır.

Uygur Kocabaşoğlu'na göre, özellikle Takrir-i Sükûn Kanunu ile iktidarın basın üzerindeki "kontrolcü-manipülasyoncu" tavrı artmıştır. Muhalefeti etkisizleştirmek amacıyla çok sayıda kontrol ve manipülasyon yöntemine başvuran iktidar, önce Takrir-i Sükûn Kanunu, sonra da Matbuat Kanunu ile basını yasal ve ekonomik açıdan kıskaç altına almıştır. Bununla birlikte, Atatürk döneminde, basını kontrol altında tutmak için başvurulan esas kontrol yöntemi ise gözde gazetecilerle iş birliği yapmak olmuştur. Bir diğer ifadeyle, "gazeteci-mebus" formülüne başvurularak gazetecilerin milletvekili sıfatıyla Meclis çatısı altında bulunmaları sağlanmıştır (Kocabaşoğlu, 1981: 112). Böylece basın mensupları bir yandan denetim altında tutularak muhalefet yönünden etkisizleştirilmiş diğer yandan parti ideolojisinin güçlendirilmesine katkıda bulunmuşlardır (Bağce, 2016: 102).

Frederick Frey'in deyişiyle gazeteci-milletvekillerinden "resmi ideolojinin propagandacıları" olmaları beklenmiştir (Gürkan, 1998: 91; Yılmaz, 2018: 2). Gerçekten de dönemin birçok muhalif gazetecisi

“mebus”luk teklifleri ile etkisizleştirilmeye çalışılmıştır. Öyle ki önde gelen “komünist gazetecisi” Sabiha Sertel, Roman Gibi isimli eserinde, dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın kendisini Pera Palas’a çağırarak, “Bu fikirleri bırak, senin polis müdürlüğündeki dosyaların tavana ulaştı. Sen memleketin kıymetli bir yazarısın… Seni mebus yaparız. Fikirlerinden daha iyi faydalanırız” dediğini aktarmıştır. Sabiha Sertel ise Şükrü Kaya’nın bu teklifi karşısında “inançlarını mebuslukla” değiştirmeyeceğini belirtmiş ve gazetecilik faaliyetlerine devam etmiştir (Sertel, 1978: 185-187). Sertel’in bu anısı, gazetecilerin siyasi alanda “gazeteci-mebus” görevi ile nasıl ödüllendirilerek etkisizleştirilebileceğine yönelik en iyi örneklerden biridir.

Atatürk döneminde parti gazeteciliği, gazete sahiplerinin veya başyazarların milletvekili olması konusu açısından da ele alınmalıdır. Koloğlu, iktidarın basını her açıdan kendine bağımlı kıldığını belirterek gazete sahiplerinin milletvekili olması meselesine dikkat çekmiştir (Koloğlu, 2013: 118). Öymen’e göre, devrimler konusunda iktidarın politikasına ters düşmeyen gazete sahipleri ya da başyazarları milletvekili seçilmiştir. Hem gazete sahibi veya başyazarı hem de milletvekili sıfatıyla görev yapan Yunus Nadi, Falih Rıfkı Atay, Necmettin Sadak ve Hakkı Tarık Us-Asım Us kardeşler gibi isimler başyazılarını “Ankara’nın havası içinden yazmışlar” ve yönetime katılmışlardır (Öymen, 1981: 39).

Cumhuriyet rejiminin en büyük sözcüsü konumundaki Cumhuriyet gazetesi bu hususta iyi bir örnektir. Atatürk’ün yakın arkadaşlarından Yunus Nadi tarafından kurulan Cumhuriyet gazetesi, Atatürk’ün ölümüne dek iktidarın gayriresmi yayın organı gibi çalışmış ve daima iktidardan yana tavır koymuştur. Bununla birlikte Atatürk’ün de bu gazeteyi “kendi gazetesi saydığı” unutulmamalıdır (Topuz, 1973: 155; Emre Kaya, 2010: 53). Bu açıdan Cumhuriyet gazetesi her ne kadar kendini resmi olarak “parti gazetesi” gibi tanımlamamış olsa da (İnuğur, 1992: 66) sahip olduğu basın anlayışı tam da parti gazeteciliğini yansıtmaktadır.

İsmet İnönü döneminde parti gazeteciliğinin seyrine bakıldığında ise parti gazeteciliğine özgü birçok uygulamanın bu dönemde de devam

ettirildiği hatta parti gazeteciliğinin kurumsallaştırıldığı görülmektedir. Koçak'a göre, İnönü, Cumhurbaşkanı seçildikten çok kısa bir süre sonra bir yandan hükümet ve parti üzerindeki otoritesini artırmaya çalışırken diğer yandan Atatürk döneminde siyasal alanı terk etmek zorunda kalan kişilerle yeniden iletişim kurmak istemiştir. Bu çerçevede, siyaset alanında atılan birtakım uzlaşı adımları basında da atılmış ve İzmir Suikasti'nden sonra İstiklal Mahkemesi'nde yargılanıp beraat eden ancak bir süre siyasal yaşamdan uzaklaşmak zorunda kalan Hüseyin Cahit Yalçın ile yeniden ilişki kurulmuştur. Nitekim 31 Aralık 1938 tarihinde gerçekleştirilen ara seçimlerde, gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın, Çankırı mebusu olarak Meclis'e girmiştir (Koçak, 1986: 68-69). Anlaşıldığı üzere İnönü de hem iktidarını güçlendirmek hem de muhalefet kaynaklarını etkisizleştirmek amacıyla gazeteci-milletvekili formülüne başvurmuştur. Burada dikkat çeken nokta ise Türk gazetecileri arasında oldukça etkin bir isim olan Hüseyin Cahit Yalçın'ın hem II. Meşrutiyet Dönemi'nde hem de İnönü Dönemi'nde gazeteci-mebus olarak Meclis'te yer alarak bu geleneği devam ettirmiş olmasıdır.

"Milli Şef" döneminin ruhuna uygun olarak parti gazeteciliği de kurumsallaştırılmış ve partili gazetecilerin uyması gereken kurallar düzenlenmiştir. CHP'nin 5. Büyük Kurultayı'nda kabul edilen Nizamname'nin 160. maddesinde, partili gazetecilerin uyması gereken kurallar resmen belirtilmiştir. Buna göre partili gazetecilerle, gazete sahipleri ve yazarlarla görüş birliğine varılarak temas kurulmalı ve toplantılar yapılmalıdır. Yine bu nizamnameye göre, partili gazeteciler gerek parti programına ve nizamnamesine gerekse iç ve dış siyasette devlet menfaatine ters düşecek yazılar yayımlamamalıdır. Çok açıktır ki iktidarda bulunanlar, kendi hâkim ideolojilerini "devletin menfaati" şeklinde sunarak kendi fikirlerini yeniden üretmeyi amaçlamıştır. Bir diğer ifadeyle "devletin menfaatleri" ile "Milli Şef'in menfaatleri" aynı kılınarak gazetelerden iktidar menfaatlerini korumaları istenmiştir. Partili gazeteciler, "hükümet politikalarını olumlama, meşrulaştırma ve halka benimsetme" konusunda görevlendirilmişlerdir. Gazetecilik esaslarından ziyade parti nizamnamesine eksiksiz bir biçimde riayet eden partili gazeteciler (Bağce, 2016: 105-106), basın ve siyaset

ilişkilerinin iç içe geçtiği bir basın portresi çizmişlerdir. Bu anlayış çerçevesinde, basının siyasete hizmet eden bir araç haline getirildiğini söylemek yanlış olmaz.

Özellikle II. Dünya Savaşı sırasında birçok gazeteci milletvekili seçilmiştir. Meclis'e giren gazeteciler, tek partinin savunuculuğunu üstlenmişlerdir. Örneğin, Avrupa'da savaşın demokrasi cephesince kazanılmasından sonra bile Asım Us tarafından 25 Haziran 1945'te Vakit gazetesinde yazılan bir yazıda, "Şimdi etrafımızda parti mücadelelerinin lüzumundan bahseden insanlar türemiştir. Demokrasi adına parti mücadelelerini tavsiye edenler, şayet gaflet içinde fikri müvazenelerini şaşırmış olanlar değilse, mutlaka Türk milletinin birliğine düşman olanlar yahut bu düşmanlara hizmet edenlerdir" ifadelerine yer verilmiş ve yeni bir parti kurulmasının CHP'nin parçalanması ile aynı anlama geleceği söylenmiştir (Çavdar, 2019a: 442-443).

Milli Şef döneminin genel basın anlayışı adeta parti gazeteciliği üzerine kurgulanmıştır. Öyle ki partili gazeteciler gibi partili gazetecilerin sahibi olduğu yayın organları da "parti mensubu" olarak kabul edilmiştir. Güvenir'e göre, 1944 yılında Necmettin Sadak'ın Akşam gazetesine, Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü tarafından gönderilen yazıda "… partiye mensup gazetenizin Parti Umumu Heyeti kararını yerine getirmemesi ve hükümetin talimatına riayet etmemesinin doğru olmayacağı" belirtilmiştir. Güvenir de Frederick Frey'in gazeteci mebusları "resmi ideolojinin propagandacıları" kavramsallaştırmasına başvurarak Frey'in araştırmasından hareketle gazeteci mebuslara yönelik bazı niceliksel verileri paylaşmıştır. Buna göre 1920 ile 1957 yılları arasında Meclis'te 75 gazeteci görev yapmıştır. Bu gazeteciler içerisinde başyazar ve yayın politikasını belirleyen editörlerin oranı muhabirlere göre daha fazladır. Yine bu yıllar içerisinde partili gazetecilerin yüzde 53'ü gazete sahibi, yazar ve editör iken; yüzde 39'u muhabirlerden oluşmuştur (Güvenir, 1991: 65-66).

Bağce de 1923-1946 yılları arası tek parti iktidarı döneminde hem gazeteci, gazete sahibi, başyazar hem de milletvekili olarak görev yapan

isimlerin uzunca bir süre her iki görevi birlikte yürüttüklerini belirtmiştir. Akşam gazetesinin sahibi Necmettin Sadak 5 dönem; Cumhuriyet gazetesinin sahibi ve başyazarı Yunus Nadi 6 dönem; Hâkimiyet-i Milliye, Ulus ve Akşam gazetelerinin başyazarı Falih Rıfkı Atay 7 dönem; Kurun ve Vakit gazetelerinin sahibi ve başyazarı Mehmet Asım Us 6 dönem gazeteci-milletvekili olarak Meclis'te yer almıştır. Ayrıca Mehmet Emin Yurdakul, Yahya Kemal Beyatlı, Mahmut Şevket Esendal, Selim Sırrı Tarcan, İbrahim Alaeddin Gövsa ve Hamdullah Suphi Tanrıöver gibi isimler de hem Atatürk hem de Milli Şef döneminde gazeteci-milletvekili sıfatıyla Meclis'te bulunmuşlardır (Bağce, 2016: 102-103). Anlaşıldığı üzere II. Meşrutiyet Dönemi ile başlayan gazeteci-milletvekili, gazete sahibi-milletvekili ve başyazar-milletvekili geleneği devam etmiştir.

Adaklı'nın, "siyasal parti mensubu ve 'gazeteci' olmak genel anlamda ahlaki bir sorun olarak algılanmaz" tespiti Cumhuriyet dönemi için de geçerli olmuştur (Adaklı, 2006: 100; Taş, 2012: 144). Diğer yandan gerek Atatürk gerekse İnönü döneminde basın ile siyaset arasında yapısal bir ayrışma da söz konusu olamamıştır. Bu durumda basının sahip olması gereken 'tarafsızlık' veya 'objektiflik' gibi etik ilkeler de sağlanamamıştır (Taş, 2012: 144).

Bir başka açıdan bakıldığında parti gazetelerinin, yalnızca yönetimin açıklamalarını ve uyarılarını halka ulaştıran gazeteler olarak halkın gerçek problemlerini yönetime taşımamaları sonucunda büyük tirajlara sahip olamadıkları görülmüştür. Nitekim okuyucu, 'gazete' ile 'propaganda aracı' arasındaki farkı gayet iyi değerlendirdiği için 1948 yılında yayın hayatına giren ve parti gazeteciliği yerine haber gazeteciliği yapan Hürriyet'e yoğun ilgi göstermiştir (Koloğlu, 2013: 126). Ancak bununla birlikte, Demokrat Parti kurulduktan sonra da Türk basınında parti gazeteciliği geleneği devam etmiştir. CHP'nin resmi yayın organı Ulus gazetesi olurken Zafer gazetesi de DP'nin yayın organı olarak faaliyetlerini sürdürmüştür.

2.4.1. Ulus Gazetesi

Kendini resmen CHP'nin yayın organı ve bir parti gazetesi olarak tanımlayan Ulus gazetesi, Türk basın tarihinde mühim bir yere sahip olmuştur. İlk olarak Milli Mücadele döneminde Hâkimiyet-i Milliye ismiyle yayımlanan gazete, milli bilinci uyandırma konusunda önemli bir görev üstlenerek Anadolu'daki mücadelenin sesi ve sözcüsü olmuştur. Cumhuriyet'le birlikte, yeni rejimin oturtulmasında da büyük bir sorumluluk üstlenen Ulus gazetesi, hem iktidarın sözcüsü hem de CHP'nin yayın organı olmuştur. Bu açıdan Ulus gazetesi, kurulduğu ilk günden itibaren devraldığı tarihsel mirasla birlikte yayın faaliyetlerini sürdürmüştür.

Basının gücünü ve etkinliğini bilen Atatürk, Anadolu'ya seslenecek, Milli Mücadele'nin amaçlarını anlatacak ve buradaki icraatın tüm yurda duyurulmasını sağlayacak güçlü bir gazeteye ihtiyaç duymuştur. Öyle ki Atatürk için Milli Mücadele'nin en başında yapılacaklar arasında bir gazete çıkarmak ilk sıralarda yer almıştır (Baykal, 1990: 240). Milli Mücadele'nin hedeflerini duyurmak için 10 Ocak 1920 tarihinde yayımlanan Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, milli hareketin resmi yayın organı olarak bizzat Atatürk tarafından kurulmuştur (Cıvaoğlu, 1981: 18-19). Tıpkı İrade-i Milliye gibi Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin ismi de Atatürk tarafından verilmiştir. Gazetenin ilk sayısında, "Mesleği, milletin iradesini hakim kılmaktır" ifadesine yer verilmiştir (Coşar, 1964: 123). Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin sloganı ise, "Amaç, millet iradesini devlet iradesi yapmaktır" olmuştur (Yust, 1995: 81).

Ankara Hükümeti'nin yayın organı olarak faaliyet sürdüren Hâkimiyet-i Milliye gazetesi (Kabacalı, 1994: 90), tamamen Atatürk'ün denetiminde ve onun hedeflerini açıkça ortaya koyan bir gazete olmuştur (Koloğlu, 2013: 114). Gazetenin ilk sayısında, Atatürk tarafından Hakkı Behiç'e not ettirildiği ileri sürülen sunuş yazısında şu ifadelere yer verilmiştir: "… bu millet, dünyanın hiçbir milletinde bulunmayan büyük ve sağlam bir yücelikle egemenliğine sahip olduğunu göstermek zorunda kaldı. İşte Kuva-yi Milliye, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk örgütü bu zorunluluğun ürünüdür.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi de bu zorunluluktan doğuyor." (Kabacalı, 1994: 90).

Milli Mücadele'nin zorluklarını, fikirlerle ve basınla daha iyi aşabileceğini bilen Atatürk, tüm yokluklara rağmen Hâkimiyet-i Milliye'nin çıkarılması için büyük çaba göstermiştir. Zaten gazetenin kurulması yolunda ilk sermayeyi de kendisi ortaya koymuştur (Baykal, 1990: 254). Gazetede yer alan başyazıların çoğunlukla Atatürk'ün kaleminden çıktığı iddia edilmiştir. Anadolu'daki mücadelenin sesi olan bu gazete, diğer vilayet gazeteleri için en önemli haber kaynaklarından biri olmuştur (Özkaya, 1989: 61-68). Gazetenin yazı işleri müdürlüğü görevine sırasıyla Hüseyin Ragıp Baydur, Nafi Atuf ve Ziya Gevher atanmıştır. Ahmet Ağaoğlu, Hüseyin Tevfik, Ruşen Eşref, Yusuf Akçura ve Adnan Adıvar gibi dönemin aydın ve gazetecileri de Hâkimiyet-i Milliye'nin yazar kadrosu arasında yer almıştır (İnuğur, 1993: 353).

Hâkimiyet-i Milliye, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yeni rejimin tesis edilmesinde büyük bir görev üstlenmiş ve devrimlerin halka benimsetilmesi konusunda yayımlarını sürdürmüştür. Öyle ki Şapolyo, Hâkimiyet-i Milliye için "Türk inkılabının kökleşmesinde en büyük amil olmuştur" ifadelerini kullanmıştır (Şapolyo, 1971: 197).

Hükümetin sözcüsü olarak Hâkimiyet-i Milliye, siyasi yaşamda o kadar büyük bir etkiye sahip olmuştur ki Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulurken fırka yetkililerinin Hâkimiyet-i Milliye konusunda Atatürk'ten özel bir ricada bulundukları iddia edilmiştir. Gazetenin en önemli ismi Falih Rıfkı Atay, Serbest Cumhuriyet Fırkası kurucularının Atatürk'e gelip sürekli şart koştuklarını ifade ederek, "Bu defa da benim Hâkimiyet-i Milliye'de mücadeleyi kesmekliğimi istemişler. Atatürk'e kendi cephesi adamlarından birinin kuvvetinden şikâyet etmek büyük bir hata idi" (Atay, 2020: 537) demiştir.

Bununla birlikte, partinin kurulduğu ilk günlerde Hâkimiyet-i Milliye gazetesi başta olmak üzere iktidarı destekleyen gazeteler, yeni partinin güçlenmesini sağlayacak nitelikte haberlere yer vermişlerdir. 13 Ağustos 1930 tarihinde Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yer alan haberde, "Bir zamanlar fırka ismi altında ihtiraslar ve şahıslar çarpışır"

denilerek, bundan sonra "denebilir ki fırka münakaşası ilk defa başlayacak" ifadelerine yer verilmiştir (Avşar, 2018: 106). Ancak bilindiği üzere iktidar basınındaki bu olumlu hava çok da uzun sürmemiştir.

Özellikle Fethi Bey'in İzmir gezisinden sonra Hâkimiyet-i Milliye başta olmak üzere CHP'yi destekleyen diğer gazeteler ile Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı destekleyen gazeteler arasında başlayan kalem kavgasında, Falih Rıfkı Atay'a, Hâkimiyet-i Milliye'de yazdığı yazılardan ötürü hem Atatürk hem de İsmet Paşa tarafından ihtiyatlı olunması konusunda uyarı gelmiştir (Mazıcı, 2011: 139). Atay'a gelen uyarılar da yönetimin yaşanan olaylara ilişkin bakışını ortaya koymaktadır.

Serbest Cumhuriyet Fırkası girişiminin istenen sonucu vermemesi üzerine Falih Rıfkı Atay'ın fırkanın kapatılmasına ilişkin şu ifadeleri, hem iktidarın hem de gazetenin genel düşünce eğilimini ortaya koymaktadır: "Bugünkü demokrasilerde ne kadar alçaklık yapılmışsa, hepsi 1930'da da yapılmıştı. (…) Nihayet Serbest Fırka feshedilerek büyük tehlike durdu" (Atay, 2020: 539). Süreç içerisinde, başta gazeteci-mebuslar olmak üzere Hâkimiyet-i Milliye gazetesi yazarları, parti devletine geçiş konusunda harekete geçmiştir. Sözgelimi Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde kaleme alınan bir yazıda, devlet işlerinde denetim sağlanması için muhalefet partisinin bir zorunluluk olmadığı belirtilmiştir (Yetkin, 1983: 31-32).

Hâkimiyet-i Milliye, basını önemli ölçüde denetim altına almayı hedefleyen 1931 Matbuat Kanunu kabul edildiğinde de İsmet İnönü'nün yasa hakkındaki değerlendirmelerini manşete taşımıştır (Mazıcı, 2011: 146). Anlaşıldığı üzere Hâkimiyet-i Milliye, her durumda ve koşulda doğrudan hükümetin ve CHP'nin görüşlerini yansıtmıştır (Topuz, 1973: 159).

1934 yılında Ulus ismiyle çıkarılmaya başlanan ve bir tür resmi gazete kimliği taşıyan gazete, her dönem diğer gazetelerden çok farklı ve ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Bu gazetede, CHP Meclis Grubu'nun resmi tebliğleri dâhil olmak üzere hükümetin görüşünü ortaya koyan ve genellikle bakanlar, milletvekilleri tarafından kaleme

alınan makaleler yayımlanmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında, hükümet gazetelerin sayfa sayısına yönelik bir kısıtlama kararı alsa da Ulus gazetesi bu kararın dışında tutulmuştur. Yine, bu dönemde, Millet Meclisi'nde yapılan görüşmelerin yalnızca Anadolu Ajansı aracılığıyla basına verilmesi karara bağlanmış olsa da Ulus gazetesi zaman zaman bu kuralın dışına çıkarak önemli konulara yönelik yayımlar yapmıştır. En önemlisi, Ulus gazetesinin başyazarı Falih Rıfkı Atay, gazeteci mebus olarak diğer başyazarlara kıyasla ayrıcalıklı ve farklı bir konuma sahip olmuştur. Aslında Falih Rıfkı Atay, diğer gazeteci-mebuslardan da ayrıcalıklıdır çünkü hükümet gazetesinin başyazarıdır ve II. Dünya Savaşı boyunca da basını kontrol altına almayı amaçlayan Türk Basın Birliği'nin, Merkez Yürütme Kurulu Başkanı'dır. Bir bakıma, iktidarın görüşünü anlamak için Falih Rıfkı Atay'ın yazılarına bakmak önemli ölçüde yeterlidir (Güvenir, 1991: 111-112).

Bir parti gazetesi olarak Ulus'u diğer gazetelerden ayıran farklı bir nokta da CHP iktidarı boyunca Ulus'un kapatma cezası almamış olmasıdır. Kabacalı'nın ifadesiyle, "basın tarihine kara bir gün" olarak geçen hadise de bu durumu açıkça göstermiştir. 12 Mart 1941 tarihinde Pera Palas'ta yaşanan patlama haberine yönelik sıkıyönetim tarafından bir kısıtlama getirilse de birçok gazete çoktan basıldığı için gazetelerde olayın detaylarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Sıkıyönetimin talimatına uymayan gazeteler arasında Ulus ve Cumhuriyet yer almış olsa da onlar dışındaki on gazete kapatılmıştır. Yeni Sabah, Vatan, Hakikat, Halk, Vakit, Tan, Son Posta, Tasvir-i Efkâr, Akşam ve Demokrat Politika kapatılan gazeteler arasında yer almıştır (Kabacalı, 1990: 144-145).

Diğer yandan CHP'nin yayın organı olan Ulus'un, 1944 yılı sonları itibarıyla tek parti rejimi yerine ikinci parti tartışmalarına yönelik bakış açısı da önemlidir. Ulus gazetesi, başlangıçta yeni bir parti kurulması fikrini savunanları "vatan hainliği" ile suçlamıştır. Falih Rıfkı Atay, 7 Ekim 1945 tarihinde Ulus gazetesindeki yazısında, çok partili yaşamı savunan Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman'ı, Milli Mücadele döneminde Amerikan mandacılığı yapmakla suçlamıştır (Güvenir, 1991: 75).

Konyar'ın da ifade ettiği gibi, Ulus gazetesi, 1946 yılına dek hükümetin ve CHP'nin izlediği politikaları, ilkeleri, hâkim ideolojiyi halka duyuran ve bildiren bir gazete olmuştur. Ancak 1946 yılında çok partili yaşama geçişle birlikte Ulus gazetesinin yayıncılık anlayışında birtakım değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu tarihten sonra Ulus, hükümetten ziyade CHP'nin izlediği siyaseti halka duyuran, onun propagandasını yapan ve muhalefete karşı CHP'yi savunan bir yayın anlayışı benimsemiştir (Konyar, 1999: 7-14). Abadan'a göre, Ulus'un "hükümetin sözcüsü" rolünü terk etmesinin nedeni, Demokrat Parti'yi desteklemek üzere Ankara'da kurulan Zafer ve Kudret gibi gazetelerle rekabet etmek istemesidir. Ulus'un rakip gazetelerle baş edebilmek için kendine "bir aile gazetesi" havası vermeye çalıştığını belirten Abadan, gazetede artan resim sayısını, magazin, aktüalite ve sanat gibi alanlara ağırlık verilmesini de buna bağlamıştır (Abadan, 1961b: 105).

Topuz da çok partili yaşama geçildikten sonra Ulus'un çok zengin bir yazı kadrosuna sahip olmasına rağmen çoğu aydın ve okuryazarın CHP'ye karşı olması yüzünden Ulus'un eskisi gibi hükümeti savunamadığını ortaya koymuştur. Topuz'a göre bu dönemde Ulus'un satışı epey düşmüştür (Topuz, 1973: 173). Ancak buna rağmen devlet tarafından CHP'nin sözcüsü Ulus'a, tüm gazetelerden daha fazla ilan tahsisi yapılmıştır. Ayrıca CHP desteğiyle çıkarılan Tanin ve Memleket gazetelerine de bolca ilan verilmiştir (Koloğlu, 2013: 124).

2.4.2. Zafer Gazetesi

Zafer gazetesi, Demokrat Parti'nin sözcüsü olarak 30 Nisan 1949 tarihinde Ankara'da yayımlanmaya başlamıştır. Gazete, "Zafer demokrasinindir" ibaresi ile çıkarılmıştır (İnuğur, 1992: 239; Topuz, 1973: 173). Büyük ve zengin bir kadro ile çıkarılan gazetenin imtiyaz sahibi ve başyazarı Mümtaz Faik Fenik'tir. Gazetenin yazı işleri müdürü Fatin Fuat; yazı işleri müdür yardımcıları Cenap Yakar, Hakkı Sayın, Ayhan Bilgin ve Kamuran Evliyaoğlu olmuştur. Gazetenin yazar kadrosunda, Hikmet Yazıcıoğlu, Ahmet Muhip Dıranas, Ragıp Akyavaş, Sabahattin Sönmez, Orhan Seyfi Orhon, Adviye Fenik,

Bahadır Dülger ve Enver Behnan gibi isimler vardır (Şapolyo, 1971: 248).

Daha sonraları gazetenin yazar kadrosuna, Zühtü Velibeşe, Füruzan Tekil, Mücahit Topalak, Abdullah Ziya Kozanoğlu, Zuhuri Danışman ve Prof. Dr. Rıfkı Salim Burçak gibi gazeteci milletvekilleri eklenmiştir (İnuğur, 1992: 239). Türk basınında gazeteci-mebus faaliyetlerinin bir arada sürdürülmesi eski bir gelenek olmuştur. Bu geleneğin Demokrat Parti iktidarı döneminde sürdürülmesi de bu açıdan dikkate değerdir.

Zafer gazetesi de tıpkı Ulus gazetesinde olduğu gibi başyazı geleneğini sürdürmüştür. Mümtaz Faik Fenik tarafından kaleme alınan başyazılarda, genellikle CHP'ye ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye yönelik sert eleştiriler yapılmıştır. Pazar günleri gazetenin üçüncü sayfasında, "Yedekçi" imzasıyla siyasi fıkralara yer veren Mümtaz Faik Fenik, yazdığı bir yazı nedeniyle 27 Şubat 1950 tarihinde mahkûmiyeti kesinleştiğinde, bir süre yazılarına ara vermek zorunda kalmıştır. 9 Mart 1950 tarihinden sonra Zafer gazetesi başyazıları Adviye Fenik ve Muhip Dıranas imzalarıyla yayımlanmıştır. Zaman zaman Günün Yazısı başlığı ile Cihad Baban tarafından da başyazılar kaleme alınmıştır (İnuğur, 1992: 240-241).

Tek parti yönetimine bir alternatif olarak görülen ve basının çoğunluğu tarafından desteklenen Demokrat Parti, Zafer gazetesinin kurulmasıyla birlikte görüşlerini daha net bir biçimde ortaya koyabilmiştir. Demokrat Parti'nin yarı resmi organı niteliği taşıyan Zafer gazetesi, 1950 seçimlerine dek Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayın organı Ulus gazetesine karşı muhalefetini sürdürmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KORE'DEN NATO'YA: ULUS VE ZAFER'İN SAYFALARINDA İKTİDAR VE MUHALEFET

14 Mayıs 1950 seçimleri, Türk basınındaki siyasi dengeleri de değiştirmiştir: Yirmi yedi yıl boyunca iktidarla özdeşleşen Ulus, CHP'nin muhalefete geçmesiyle birlikte yeni bir siyasi konum kazanırken Demokrat Parti'nin yayın organı Zafer, iktidar partisinin sözcüsü hâline gelmiştir. İktidar değişiminden yalnızca birkaç hafta sonra, 25 Haziran 1950'de Kore Savaşı başlamış; Demokrat Parti hükümetinin Kore'ye asker gönderme kararı ve Türkiye'nin NATO üyeliği süreci, dış politikanın yanı sıra iç siyasetteki tartışmaları ve iktidar-muhalefet ilişkilerini de etkilemiştir. Kore Savaşı'nın başlangıcından Türkiye'nin 18 Şubat 1952'de NATO'ya kabul edilmesine kadar geçen dönemde Ulus ve Zafer, aynı gelişmeleri çoğu zaman farklı bakış açılarıyla okurlarına aktarmıştır. İki gazetenin haber ve yorumları, parti gazeteciliğinin siyasi ayrışmalar içindeki rolünü ve iktidar-muhalefet ilişkisine nasıl yansıdığını göstermektedir. Bu bölümde, iki gazetenin ilk sayfalarında yer alan haberlerden hareketle Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO üyeliği sürecinin Ulus ve Zafer'de nasıl ele alındığı incelenmektedir.

3.1. İktidar Değişiminden Sonra Ulus ve Zafer Gazeteleri

Kitabın odağında Kore Savaşı'nın başladığı 25 Haziran 1950 ile 18 Şubat 1952 arasındaki dönem yer alsa da iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkinin seçimlerin hemen ardından şekillenmeye başladığını görmek için 14 Mayıs 1950'yi izleyen haftalara da bakmak gerekir. Bu haftalarda ortaya çıkan tutumlar, sonraki aylarda da benzer biçimde sürmüştür. Bu nedenle önce Ulus ve Zafer'de dış politikaya ilişkin ilk açıklamalar, iktidar ile muhalefet arasındaki ilk çatışmalar ve gazetelerin komünizme karşı tutumu ele alınmaktadır.

3.1.1. Dış Politikaya Yönelik İlk Mesajlar

14 Mayıs 1950 seçim sonuçlarının kesinlik kazanmasıyla birlikte, 16 Mayıs 1950 tarihinde iktidar değişimini "C.H.P iktidarı devrediyor"[3] manşetiyle okuyucuya duyuran ve bu tarih itibarıyla bir muhalefet gazetesi olduğunu bildiren Ulus gazetesi, milletin kararı doğrultusunda Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir muhalefet partisi olarak denetleme görevini üstlendiğini ifade etmiştir.

Aynı gün, gazetenin başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın da Cumhuriyet Halk Partisi'nin görüşlerini yansıtan bir yazı kaleme almıştır. Yalçın, "Büyük İsmet İnönü" başlıklı yazısında, seçimlerin sükûnet ve güven içerisinde gerçekleştirildiğine vurgu yaparak demokratik mücadelede galip gelen Demokrat Partilileri tebrik etmiş ve ardından Cumhuriyet Halk Partisi'nin dış politikaya yönelik görüşlerini ivedilikle ortaya koymuştur. Demokrat Parti'nin öteden beri dış politika konusunda Cumhuriyet Halk Partisi ile uyumlu bir çizgide ilerlediğini ifade eden Yalçın, bundan böyle Cumhuriyet Halk Partisi'nin de Demokrat Parti'yi dış siyaset konusunda destekleyeceğini belirtmiştir. Dış politika konusunda birlik mesajı veren Yalçın, "Bu bakımdan, yani düşmanımıza karşı tek bir müdafaa ve mukavemet cephesi vücuda getirmek hususunda memlekette hiçbir değişiklik olmayacaktır. Müttefiklerimiz ve dostlarımız olan devletler Türkiye'de kendilerine daima sadık, medeniyet ve hürriyet davasına tamamen bağlı ve müşterek davayı müdafaa hususunda çelik gibi sağlam bir dost göreceklerdir." ifadelerini kullanmıştır.

Benzer şekilde 27 Mayıs 1950 tarihinde yayımlanan Ulus gazetesinde, Hüseyin Cahit Yalçın'ın imzasını taşıyan "Talihli Hükümet" başlıklı yazıda, iktidar ile dış politika konusunda ayrı düşülmeyeceği fikri yinelenmiştir. Yalçın, yeni hükümetin birçok konuda talihli olduğunu belirterek "Yeni hükümet yıkıcı bir muhalefet ile boğuşmak, kısır mücadeleler içinde bunalıp kalmak tehlikelerinden masundur." şeklinde yorum yapmıştır. Bir bakıma, iç ve dış siyasette

[3] Doğrudan alıntılarda metnin orijinalliğine sadık kalınmıştır. Bu nedenle dilbilgisi ve imla hataları ile diğer yazım yanlışları ilgili gazetelerden kaynaklanmaktadır.

yürütecekleri muhalefetin de olası sınırlarını çizen Yalçın, "Harici siyaset bahsinde iki parti arasındaki cephe birliği yalnız mevcut hükümetin değil bütün memleketin bir kudret kaynağı olacağına eminiz." diyerek Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarda iken Demokrat Parti'den tam anlamıyla destek gördüğünü; şimdi de Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidara aynı şekilde destek vereceğini kaydetmiştir.

Tüm bunlara bakıldığında, muhalif partinin resmi sözcüsü Ulus gazetesi, dış politika konusunda iktidarla ortak noktada bulunmayı isteyen bir yaklaşıma sahip olmuştur. Gazetenin başyazarı da hemen her fırsatta, iktidar ile dış politika konusunda ayrı düşülmeyeceği görüşünü tekrar etmiştir.

Bu kapsamda gazetede, seçimlerden sonra dünya basınından haber örneklerine yer verilerek Türk dış politikasında değişiklik olmayacağı vurgusu yapılmıştır. Sözgelimi, 21 Mayıs 1950 tarihinde yayımlanan haberde, İsviçre basınının seçimlere yönelik yorumları üzerinde durulmuştur. Ulus'un, "radikal demokrat" olarak tanımladığı "Neue Zuercher Zeitung" gazetesinde yer alan "İki parti her şeyden evvel aynı dış politikayı takip etmektedir ki bu da Boğazlar ve doğu vilayetleri hakkında Rus istekleri göz önünde tutulursa, hususi bir önem arz etmektedir." ifadelerinin doğrudan alıntı şeklinde gazetede verilmesi de bunun en somut göstergesidir.

Her ne kadar muhalefet partisi tarafından o güne dek sürdürülen dış politikanın doğru olduğu ve milli birliği sağlamak adına iktidar ile bu süreçte ayrı düşülmeyeceği çok açık bir şekilde ifade edilmiş olsa da Demokrat Parti, muhalefetin dış politika konusunda bir belirsizlik içerisinde olabileceğini ileri sürmüştür. Gazete, 17 Mayıs 1950 tarihli sayısında, L'Epoque gazetesinde yer alan Albert Mousset imzalı bir haber-yorumu referans göstererek bir önceki iktidarın dış politika konusunda bir ayrılığa düşüp düşmeyeceğine yönelik şüpheleri gündeme getirmiştir. Zafer gazetesi, Mousset'in Boğazlar meselesine değindiğine dikkat çekerek yazarın şu ifadelerine yer vermiştir: "Boğazlar üzerindeki politikada hiçbir değişiklik yapılması melhuz değildir. Fakat acaba iktidarı kaybeden hükümetin batı siyaseti için de aynı şey söylenebilir mi?". Görüldüğü üzere, Zafer gazetesi, batı

kaynaklı bir gazete aracılığıyla bir yandan mevcut dış politikasını ortaya koymuş, diğer yandan muhalefetin dış politika konusunda kendileriyle aynı çizgide ilerleyip ilerlemeyeceğini gündeme getirmiştir.

Öte yandan muhalefetin dış politikaya yönelik ısrarlı açıklamalarından sonra Zafer gazetesinde de dış politika hususunda muhalefet ile ayrı düşülmeyeceği ifade edilmiştir. 20 Mayıs 1950 tarihli Zafer gazetesinde, Washington Daily News gazetesinde yer alan "Stalin Türkiye'ye göz dikiyor" başlıklı yazının tüm detaylarıyla haberleştirildiği görülmektedir. Yazıda, Türkiye'deki hükümet değişikliğinden hareketle Stalin'in Türkiye üzerinde stratejik baskısını artıracağı zannının hâsıl olduğu üzerinde durulmuş ancak gerek Demokrat Parti'nin gerekse Cumhuriyet Halk Partisi'nin Sovyetlere karşı memleket müdafaası bakımından farklılıklara sahip olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca Washington Daily News gazetesinde, İnönü'nün "yarım diktatörlüğü" altında Türkiye'de ekonomik ve sosyal sorunların büyüdüğü; bununla birlikte yeni iktidarla birlikte devletçilik hususunda daha özgür davranılacağı için ülkenin iktisadi durumunun iyileşeceği ifade edilmiştir. Görüldüğü gibi, iktidarın sözcüsü olan Zafer gazetesi bu defa Washington Daily News gazetesinde yer alan bu ifadeleri haberleştirerek aslında yeni iktidarın iç politikada, özellikle siyasi ve ekonomik alanda yumuşak olacağını; dış politikada ise iktidar ve muhalefet ilişkileri açısından hiçbir değişiklik ya da farklılık olmayacağını da vurgulamıştır.

3.1.2. İktidar ve Muhalefet Arasındaki İlk Çatışmalar

Ulus gazetesi, yeni hükümeti birçok konuda "talihli" olarak tanımlamışsa da Zafer gazetesi bir önceki iktidardan "çok ağır ve müşkül" bir miras devraldıkları yönündeki haberlere sıklıkla başvurmuştur. Sözgelimi, seçimlerden üç gün sonra Zafer gazetesinin başyazarı sıfatıyla "Zafer sarhoşluğuna düşmiyeceğiz!" isimli yazıyı kaleme alan Avdiye Fenik, "Asil Türk Milleti, senelerdir içinde çırpındığı buhranlı ve sıkıntılı günlerden tek kurtuluş çaresi olarak Demokrat Parti'ye dört elle sarılmış"tır diyerek Demokrat Parti'nin

mevcut sorunlar karşısında bir kurtuluş reçetesine sahip olduğunu ileri sürmüştür. Gazetede, Demokrat Parti'nin iktidara geçerken Cumhuriyet Halk Partisi'nden perişan bir bütçe devraldığını ancak bu problemlerin "A'dan Z'ye kadar değişeceği ve ıslah edileceği", bir önceki iktidarın düştüğü mühim gafletlere düşülmeyeceği vurgulanmıştır (17 Mayıs 1950, Zafer).

Ulus gazetesi ise iç politikada yeni iktidar ile demokratik yollarla mücadele edeceğini belirtmiş ve ilerleyen günlerde de sıklıkla seçimlerdeki en büyük şerefin İnönü'ye ait olduğu mesajını öne çıkarmıştır. Sözgelimi, New York Times gazetesinde yer alan bir habere atıfla "İsmet İnönü'nün şeref payı çok büyüktür" ifadesi manşete taşınmıştır (17 Mayıs 1950, Ulus). Öyle ki 16 Mayıs 1950 tarihinde yayımlanan Ulus'ta, İsmet İnönü'nün demokrasiye katkıları öne çıkarılarak Atatürk'ün demokratik rejimin temelini attığı ve heykelini yükselttiği; İnönü'nün de o heykele can verdiği ifade edilmiştir. Gazetenin yeni başyazarı Nihat Erim de 25 Mayıs-4 Haziran 1950 tarihleri arasında "Demokrasi yolunda bir oluşun hikâyesi" başlıklı yazı dizisi ile İnönü'nün son beş yıl içerisinde demokrasi yolunda verdiği mücadeleyi ele almıştır.

Diğer yandan Ulus gazetesi yazarı Hüseyin Cahit Yalçın, Cumhuriyet Halk Partisi'nin muhalefetteki henüz ilk günlerinde, yeni iktidarın kalıcı olmadığını, bir diğer ifadeyle "fani" olabileceğini söylemiştir. Yalçın, "Yeni Devir Açılıyor" başlıklı yazısında, seçimlerin sonuçlanmasıyla birlikte, Türkiye'de, "büyük bir tarihi hadise" yaşandığını ifade ederek "Milli Kahraman" sıfatı taşıyan Cumhurbaşkanları devrinin kapandığını ve açılan sayfada "alelade fani vatandaşlar arasında seçilmiş alelade Cumhurbaşkanları" devrinin başladığını belirtmiştir. Yazıda, "Normal Cumhurbaşkanları arasında öyleleri olacaktır ki zamanın unutma defteri içinde isimlerini bulmak ve hatırlamak için epeyce zahmet çekmek icabet edecektir" denilerek iktidar değişiminin kalıcı olmayacağı ve hatta zaman içerisinde unutulacağı açıkça ifade edilmiştir (17 Mayıs 1950, Ulus). Cumhuriyet Halk Fırkası'nın resmi sözcüsü konumundaki Ulus gazetesinin, iktidar

değişiminin üzerinden çok kısa bir süre geçmişken yeni iktidarın geçiciliğine yönelik dile getirdiği bu fikirler dikkate değerdir.

28 Mayıs 1950 tarihinde, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı sıfatı ile ilk beyanatını veren İnönü'nün, "İktidardan tek istediğimiz şey, bizim iktidarda iken verdiğimiz emniyetin bize de verilmesidir" sözleri, Zafer gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik tarafından büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Bir sonraki gün "D.P. nasıl emniyet verecek?" başlığı ile okuyucunun karşısına çıkan Fenik, "Sayın İnönü'ye göre, memlekete ne iyilik geldiyse, kendilerinden gelmiştir. Onlar düşünmüşler, onlar bulmuşlar, onlar tatbik etmişlerdir. Bunda diğer fani vatandaşların zerre alakası yoktur." sözleriyle muhalefetin iktidarı kaybetmesine rağmen seçim zaferini sahiplendiğini iddia etmiştir. Fenik, "İsmet İnönü iktidarda iken verdiği emniyeti nasıl ve kimle vermiştir? Cambaz babaların elini öpen valilerle mi vermiştir? Demokrat Parti'ye komünistlik isnat eden idare amirleriyle mi vermiştir?" sorularını yönelterek İnönü döneminde gerçekleştiğini iddia ettiği birtakım usulsüzlükleri gündeme getirmiştir. İnönü döneminde, kendilerine bir emniyet verilmediğini ancak kendi iktidarları döneminde muhalefetin rahat ve huzur içinde çalışabileceğini belirten Fenik, yazısını şu sözlerle tamamlamıştır: "Hiç kuşkulanmasınlar! Kendi yaptıklarını tekrar edecek derecede sağduyu fukarası değiliz!"

Aslında İnönü'nün beyanatından kısa bir süre önce, 19 Mayıs 1950 tarihli Zafer gazetesinde Demokrat Parti Genel Kurulu tarafından yayımlanan beyanname manşete taşınarak "Muhalefet kendini kanunların teminatı altında hissedecektir" ifadeleri kalın puntolarla belirtilmiştir. Mümtaz Faik Fenik, bir sonraki günkü yazısında da iktidarın muhalefete yönelik bakış açısını şu ifadelerle ortaya koymuştur:

> "Demokrat Parti bir düşmanlık partisi, bir kin partisi değildir. Demokrat Parti bir huzur ve sükûn partisidir. Bütün gayretlerimiz müşterek vatanımızın daha da yükselmesine matuftur. Elbette ki, Demokrat Parti seçimlerde kazandı diye sevincimiz büyüktür; fakat herkes şuna emin olmalıdır ki, iktidarı kaybeden partiye hıncımız veya kinimiz yoktur. Programımız, intikam değil, sadece memleket refahıdır,

> memleket huzurudur. İlk günlerde neşenin ve sevincin, bazı taşkın tezahürleri görülebilir. Fakat çok kısa bir zaman içinde memleketin huzura ve sükûna kavuşmasını dilemek ve buna çalışmak, hepimiz için bir vatan borcu olmalıdır." (19 Mayıs 1950, Zafer).

Bununla birlikte, Zafer gazetesi, hemen her fırsatta Cumhuriyet Halk Partisi'nin yanlış politikaları üzerinde durarak Demokrat Parti'nin bir demokrasi inkılabı başardığını ve bu yüzden de demokrasiyi savunan ülkelerde, Türkiye'deki seçimlerin büyük bir sitayişle ve takdirle karşılandığını ifade etmiştir. Seçim sonuçlarının demokratik ülkelerdeki yankılarını sütunlarına taşıyan Zafer gazetesi, özellikle Amerikan ve Avrupa basınında yer alan haberlere büyük önem vermiştir. 17 Mayıs 1950 tarihli Zafer gazetesinde, "Dünya basınında seçimin akisleri… Amerika, İngiltere, Fransa basınında D. P. nin zaferi memnuniyet yarattı" başlığına yer verilmiş ve Times, Daily Telegraph ve L'Epoque gazetelerindeki seçim değerlendirmeleri ele alınmıştır. Benzer şekilde, 20 Mayıs 1950 tarihinde de "Bütün dünya basını D.P. zaferi ile meşgul" başlığı ile Fransa, Yunan, Arjantin ve Brezilya basınının "Türk milletinin şuurunu alkışladığı" ifade edilmiş ve özellikle Amerikan basınının seçime yönelik değerlendirmeleri üzerinde durulmuştur.

Diğer yandan, Kore Savaşı'nın başladığı 25 Haziran 1950 tarihine dek iktidar ve muhalefet ilişkilerinin iç meseleler üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bu hususta, özellikle Meclis görüşmelerinde muhalefete söz verilmemesi üzerine muhalefet milletvekillerinin salonu terk etmesiyle başlayan tartışmalar, Arapça ezana müsaade edilmesi kararının yankıları, Cumhuriyet Halk Partisi'ne isnat edilen suçlamalar için soruşturma talebinde bulunulması gibi olaylar ülke gündemini meşgul etmiştir.

3.1.3. Komünist Tehdidine Karşı Yürütülen Politikaların Gazetelerdeki Yansıması

Her iki gazete de özellikle Amerika'daki gelişmeleri ve Amerika'nın komünist tehdidine karşı yürüttüğü politikaları yakından takip etmiştir.

Gazetelerde, "Bolşevik Zihniyeti", "Komünist Çin", "Kızıl Rus Baskısı" gibi ifadelere sıklıkla başvurulmuştur. Gazeteler dış politikada Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paktı'na kabul edilmesi, Amerikan dış siyasetinin mühim bir unsuru olan dış yardımlar ve Türkiye, dünya sulhunun korunması, Sovyetlerin muhtemel bir taarruzuna karşı alınacak tedbirler hakkında haberlere ağırlık vermiştir. Ayrıca iki gazetede de Amerikan devlet yetkililerinin açıklamaları geniş bir yer tutmuştur.

Gazetelere daha detaylı bakıldığında, Ulus gazetesinin özellikle Amerikan yardımları üzerinde durduğu görülmüştür. Gazetede, Marshall Yardımları sayesinde gerçekleştirilen kalkınma hamlelerinin önemi ortaya koyularak bu yardımların, komünist tehdidi karşısında Türk halkının milli birliğini muhafaza etmeyi sağladığı; Amerikan yardımları sayesinde Türk ordusunun gerek savaş gerekse silah kudretinin arttığı; Türk halkının bağımsız kalmak hususundaki kararlılığının bu yardımlarla birlikte daha da sağlamlaştığı belirtilmiştir. Seçimlerden kısa bir süre sonra Ulus gazetesinin başyazarlığını üstlenen Nihat Erim, "Kalkınma İşlerimizde Amerikan Yardımı" isimli yazısında, ekonomik yardımların komünist propagandacılar tarafından emperyalizmin maskelenmiş bir öncüsü olarak nitelendirildiğini ancak Marshall Planı sayesinde Türkiye'nin refahının yükseldiğini ifade etmiştir (20 Haziran 1950, Ulus).

Erim, 24 Haziran 1950 tarihli "Komünizme Karşı Hükümetin Politikası" isimli yazısında da hükümetin komünizm tehlikesi ve tahriklerine yönelik politikasına ilişkin şunları söylemiştir: "Hükümetin komünizm tehlikesi ve tahriklerine yönelik politikası, yalnızca DP'nin politikası değil bütün vatansever Türk partilerinin yani Türk milletinin müşterek politikası olacak ve Hükümetin bu yoldaki adımlarında Türk efkâr-ı umumiyesini tamamen arkasında bulacaktır."

Ulus gazetesi, Rusya'nın hem Asya hem de Ortadoğu için bir "çıbanbaşı" ve tehdit unsuru olduğunu ifade ederek Amerika'nın Sovyet taarruzuna karşı bir hazırlık içerisinde olduğu mesajını öne çıkarmıştır. Gazetede öne çıkan haber başlıklarından bazıları şunlar olmuştur: "Harp Yok Fakat Tehdidi Var" (1 Haziran 1950, Ulus),

“Ruslar Bütün Gayretlerini Harp Hazırlığına Hasrediyor (adıyor)” (11 Haziran 1950, Ulus), “Asya Büyük Bir Tehlikeye Maruz” (13 Haziran 1950, Ulus). Ulus gazetesi, Kore Savaşı’nın başlamasından kısa bir zaman önce, Asya’daki sıcak gelişmeleri de yakından takip ederek Amerika’nın Uzak Doğu siyasetini ve müstakbel savunma ihtiyaçlarını gözden geçirdiği bilgisini vermiştir (19 Haziran 1950, Ulus).

Zafer gazetesinde ise dünya emniyetinde Türkiye’nin rolünü öne çıkaran haberlere yer verilmiş ve hemen her fırsatta Türkiye’nin Batı ittifakına bağlılığı vurgulanmıştır. Bu kapsamda, gazetede, Türkiye’nin Atlantik Paktı’na alınması yönünde içerikler geniş bir yer tutmuştur. Öyle ki Zafer gazetesinin 2 Haziran 1950 tarihli sayısında hem manşette hem de başyazıda Türkiye’nin mutlaka Atlantik Paktı’na girmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu konunun aynı gün manşette ve başyazıda ele alınması ise bir parti gazetesi olarak Zafer’in niteliğine dair de açıkça bir fikir vermektedir.

Fenik, “Dünya Barışı ve Türkiye” başlıklı yazısında, Türkiye’nin demokrasi yolunda daha fazla ilerleyebilmesi için ilk olarak Amerikan yardımından daha geniş ölçüde faydalanması gerektiğini belirtmiş; Türkiye’nin muhakkak Atlantik Paktı’na dâhil olması gerekliliğini ortaya koymuştur. Fenik, olası bir Rus saldırısı karşısında Türkiye’nin diğer devletler tarafından yalnız bırakılmayacağını ancak Atlantik Paktı’na dâhil edildiği takdirde bunun memleket için daha fazla avantaj sağlayacağını belirtmiştir. Fenik, Batılı ülkeler tarafından bir alternatif olarak sunulan Akdeniz Paktı’nın da bir ehemmiyet taşıdığını ancak Türkiye’nin ayrıca Atlantik Paktı’na da dâhil edilmesiyle birlikte daha iyi bir sonuç alınabileceğini vurgulamıştır. Türkiye’nin, Atlantik Paktı’na alınmasını “dünya demokrasilerinin lehine bir hareket” olarak gören Fenik, Türkiye’nin eninde sonunda Atlantik Paktı’na dâhil edileceğine yönelik şu ifadeleri kullanmıştır: “Bu işi geç başarmak herhalde hiç başaramamaktan çok daha iyidir.” (2 Haziran 1950, Zafer).

Gerçekten de Atlantik Paktı’na dâhil olmak isteyen Türkiye, bu amacına ulaşabilmek için uzunca bir süre büyük bir çaba ve emek sarf etmiştir.

3.2. Türkiye'nin Kore Savaşı'na Katılması ve NATO'ya Giriş Sürecinin Ulus ve Zafer Gazetelerinde Ele Alınma Biçimi

Kore Savaşı'nın Ulus ve Zafer gazetelerindeki ele alınış biçimine geçmeden önce, savaşın tarihsel arka planını ve Türkiye'nin o dönemki dış politikasını kısaca hatırlamak gerekir.

3.2.1. Kore Savaşı'nın Tarihsel Arka Planı ve Türkiye'nin Dış Politikası

Bilindiği üzere, II. Dünya Savaşı'nın galibi Batı Avrupa gibi görünse de bu savaşın esas kazananı ABD ve SSCB olmuştur (Oran, 2016: 481). Avrupa'da faşizme karşı aynı cephede mücadele eden bu iki devlet, birlikte savaşmanın ortaya çıkardığı iyimser hava içerisinde savaş sonrası yeni bir dünya düzeni sağlamak ve barışı tesis etmek maksadıyla 26 Haziran 1945 tarihinde kurulan Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın içerisinde yer alsalar da özellikle savaşın sonlarına doğru her iki devletin mevcut ideolojik farklılıkları çeşitli anlaşmazlıkları gündeme getirmiştir. Bu anlaşmazlıkların en temelinde, Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikası bulunmaktadır. Sovyet Rusya'nın, dünyanın çeşitli yerlerinde, özellikle II. Dünya Savaşı'nda yenilen Almanya ve Japonya üzerindeki yayılmacı politikasını sürdürme çabası karşısında ABD, Truman Doktrini ve Marshall Planı gibi çeşitli uygulamaları yürürlüğe koysa da özellikle 1947 yılı itibarıyla dünya adeta iki bloğa ayrılmıştır (Sarınay, 1988: 70-72). Böylece uluslararası sistem radikal bir biçimde değişmiş; "İki Kutuplu Sistem" kesin çizgileriyle uzunca bir süre dünya politikasına egemen olmuştur (Oran, 2016: 481).

Soğuk Savaş dönemi olarak da adlandırılan bu dönemde, ABD'nin hegemonyası altındaki kendini "Hür Dünya" olarak tanımlayan demokrasi bloku, Sovyetler Birliği'ne karşı keskin bir ideolojik ve politik kutuplaşma stratejisine yönelmiştir (Bora, 2007: 150). ABD'nin, Sovyet yayılmasını durdurma konusundaki en önemli stratejik tedbiri ise 4 Nisan 1949 tarihinde kurulan Kuzey Atlantik İttifakı (NATO) olmuştur (Armaoğlu, 2023a: 341).

Diğer yandan Sovyet Rusya, yalnızca Avrupa'da değil dünyanın farklı bölgelerinde özellikle Uzak Doğu'daki yayılmacılık faaliyetlerine hız vermiştir. Bu açıdan, ABD ve Sovyet Rusya arasındaki çatışmada, Kore ayrı bir önem kazanmıştır. Sander'in ifadesiyle, "Son yüzyıl boyunca, Uzakdoğu güç oyunlarında satranç tahtasındaki bir piyon gibi oynanmış" olan Kore, II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945 yılıyla birlikte "Sovyetlerle ABD arasında yeniden başlayan güç çatışmasının deneme tahtası" olmuştur (Sander, 2023b: 275).

Esasında, II. Dünya Savaşı'ndan önce bu bölgede, Japonya'nın denetiminde Mançuko ismiyle bilinen "bir kukla devlet" bulunsa da Japonya'nın II. Dünya Savaşı'na girmesi ve savaşta başarısız olmasıyla birlikte Kore'nin siyasi statüsü gündeme gelmiştir. Kore'nin mevcut durumu ile ilgili ABD ve Sovyet Rusya arasında bir uzlaşma sağlanamayınca, Kore yarımadası 38° Enleminden Kuzey ve Güney Kore olarak ikiye bölünmüştür. Süreç içerisinde her ne kadar Kuzey ve Güney Kore'nin birleştirilmesi konusunda hem iki ülke arasında hem de Birleşmiş Milletler düzeyinde temaslar gerçekleştirilse de nitelikli bir sonuç elde edilememiştir (Çavdar, 2019b: 31-32).

Nitekim tarihe, "Soğuk Savaş döneminin farklı kutuplarını karşı karşıya getiren ilk sıcak temas" olarak geçen Kore Savaşı, 25 Haziran 1950 tarihinde Kuzey Kore askerlerinin Güney Kore topraklarına girmesiyle başlamıştır (Kaynar, 2020: 22). Savaşın henüz başlarında ABD Başkanı Truman, bu saldırıya ilişkin Sovyet Rusya ile doğrudan bir ilişki kurmaktan kaçınmışsa da Sovyetler Birliği'nin Güney Kore birliklerinin Kuzey Kore'ye saldırdığı iddiaları karşısında, saldırıdaki Sovyet payı üzerinde durmaya başlamıştır (Sander, 2023b: 277-278).

Türk diplomasisi de Güney Kore'ye yapılan bu saldırıyı, Sovyetlerin yeni bir yayılma girişimi olarak değerlendirmiş ve bu saldırıyı takiben Türkiye'nin de Kore ile aynı kaderi paylaşmasından endişe etmiştir (Gönlübol'dan akt. Sarınay, 1988: 87). Nitekim "Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren, yeni devletin dış politikasında Sovyetler Birliği son derece önemli bir yer işgal" ettiği (Gürün, 1991) ve bunun da birtakım haklı gerekçeleri olduğu göz önünde

bulundurulduğunda, Türkiye, Kore'deki gelişmeleri yakından ve kuşkuyla takip etmiştir.

Hatırlanacağı üzere, 1945 ve 1946 yıllarında, Sovyet Rusya'nın Türkiye'den toprak istemesi ve Boğazlar konusundaki talepleri, Türkiye'yi, Milli Mücadele döneminden bu yana "en kritik" aşamaya sokmuştu. Türkiye, egemenlik ve toprak bütünlüğünü hedef alan talepler karşısında, "Sovyet Rusya'dan daha güçlü bulunan Birleşik Amerika'ya dayanmak" suretiyle dış emniyetini sağlamayı amaçlamış (Armaoğlu, 2023a: 394) ve bu amaç doğrultusunda çeşitli ittifaklara dâhil olmuştu. Çünkü Türkiye, II. Dünya Savaşı'nı galip gelen ülkelerin yanında bitirmiş olsa da savaştan sonra bir tür siyasi yalnızlık içerisinde kalmış, Sovyet baskısı karşısında kendi toprak bütünlüğünü koruma endişesi yaşamıştı. Dolayısıyla Batı bloku ve onun savunma sistemi içerisinde yer almaya çaba gösteren Türkiye, "Savaşı kazanmak için sonradan birleşmektense, barışı korumak için önceden birlik olmalı" fikri üzerine temellendirilen NATO'ya üye olabilmeyi en öncelikli dış politika amaçlarından biri olarak belirlemişti. Nitekim ilk kez 11 Mayıs 1950 tarihinde NATO'ya katılmak üzere başvuru yapan Türkiye'nin başvurusu reddedilmişse de 25 Haziran 1950 tarihinde patlak veren Kore Savaşı, Türkiye'nin NATO'ya girme çabasına yeni bir boyut kazandırmıştır (Uçarol, 2008: 936-939).

Bir diğer ifadeyle bu savaş, Sovyet tehdidinin yalnızca Batı Avrupa ile sınırlı olmayıp küresel bir tehdit olabileceğini göstermekle birlikte Türkiye'nin Batı blokuna bağlılığını ortaya koyabilecek yeni ve sağlam bir zemin hazırlamıştır (Hale, 2021: 111). Zira Kore Savaşı'ndan çok kısa bir süre önce iktidara gelen Demokrat Parti, ilk andan itibaren dış politika konusuna özel bir ilgi göstererek bir önceki iktidar gibi NATO'ya girmeyi temel bir amaç olarak belirlemiş ve bu amaca ulaşmak için de oldukça ısrarcı olmuştur (Yavuzalp, 1996: 63).

Elbette Türkiye'nin giriştiği bu çabalar, Türk basınında geniş bir yer tutmuştur. Özellikle iktidar değişiminden hemen sonra başlayan Kore Savaşı'nın ve ilerleyen süreçlerdeki gelişmelerin, iktidar ve muhalefetin sözcülüğünü üstlenen parti gazeteleri tarafından nasıl değerlendirildiği önem kazanmıştır.

3.2.2. Kore Savaşı'nın Ulus ve Zafer Gazetelerine Yansıması

İktidarın yayın organı Zafer gazetesi, 26 Haziran 1950 tarihinde Kore Savaşı'nı, "Bir üçüncü dünya harbi mi? Kore'de harp başladı" manşeti ile okuyucuya duyurmuştur.

Şekil 3.1: Kore Savaşı'nın Zafer gazetesinde yer alma biçimi (Kaynak: 26 Haziran 1950, Zafer gazetesi)

“Bu hadise dünya çapında bir ehemmiyet arz etmektedir!”, “Kore’de çıkan harp cihan harbine yol açabilir mi?” gibi ara başlıklardan da anlaşılacağı üzere, gazete, Kore’de çıkan savaşın dünya barışını tehlikeye soktuğu endişesini hemen her başlıkta işlemiştir. Gazetenin başyazarı Mümtaz Faik Fenik de “Dünya Barışı Yine Tehlikede” başlıklı yazısında, bu harbin yeni bir küresel savaşa neden olabileceği konusundaki endişelerini paylaşmıştır. Kore meselesinin tarihsel arka planına değinen Fenik, Kore’nin stratejik açıdan önemini vurgulamıştır. Zafer gazetesinde dikkat çeken bir detay ise daha önceden Birleşmiş Milletler Kore Komisyonuna başkanlık etmiş olan Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Kasım Gülek’in Kore’ye dair açıklamalarına birinci sayfadan geniş bir yer verilmiş olmasıdır. Gülek’in, Faruk Fenik ile gerçekleştirdiği görüşmedeki şu ifadeleri ise Kore Savaşı’nın Türk siyasetinde ne derece önem arz edeceğinin de ilk işareti olarak görülebilir: “Kore’nin ehemmiyeti çok fazladır. Ve demokrasiler Kore’yi kolay kolay Rusya’ya terk etmeyecek vaziyettedirler.” (26 Haziran 1950, Zafer).

Ulus gazetesi ise “Kore’de Harp Patlak Verdi” başlığı ile Kore’deki gelişmeleri haberleştirmiştir.

ULUS
ADIMIZ ANDIMIZDIR
La Familia
Örnek demokrasiden yeni örnekler
Muhalefete fiilen imkân bırakılmıyacak mı ?
Seçim Kanununa riayet edilmiyor
D.P. Meclis Grupu Seçim Kanunu dışında muameleye karar vermiş
400 kişilik bir ekseriyetle dahi 69 kişinin muhalefetine tahammül edemiyen bir iktidarın yaşatacağı rejimin adına demokrasi diyebilmek için pek çok cesaret ister
Kore'de harp patlak verdi
Ruslar tarafından desteklenen Kuzey Kore komünist kuvvetleri Güney Kore'ye dün sabah taarruz ettiler
Komünistler hükümet merkezi Seul'e 40 kilometre yaklaştılar, Güney Kore Dış Bakanı, hücumu caniyâne olarak vasıflandırdı
Kore'ye dair K. Gülek'in izahatı
Kore Uzak Şark'ın askerlik ve politika bakımından en hassas yerlerinden biridir.
Bulgaristan sınırındaki son hâdise
Fener Beyrut Takımına 3 - 2 galip
Yanlış haberleri önlemek çaresi
Geçen dönemde C.H.P. nin yaptığı gibi millet mukadderatını bugün elinde tutan partinin grup toplantılarını açık yapması uygun olur
Hükümet resmi ilanlar kararını iptal mi etmiş ?
Amerika'nın teşebbüsü üzerine
Güvenlik Konseyi acele toplandı
Amerikanın, Kore'deki hâdisenin Ruslar tarafından desteklenmiş bir tecavüz olarak takbihi yolunda şiddetli bir teklifte bulunacağı bildiriliyor
Fransa'da kabine için istişareler
CUMHURBAŞKANI MUHTELİF SAİSİYETLERLE GÖRÜŞÜYOR
Karslı öğrenciler protesto ediyor
Milletvekillerine yapılan haksız ithamlar tebessümle karşılandı
Şefik Tuğay bir rahatsızlık geçirdi
İstanbul'da silâh kaçıran bir çete yakalandı
Amerika Kore'ye silâh gönderiyor
Komünist istilâsını durdurmak için gerekli yardımın yapılması emri verildi

Şekil 3.2: Kore Savaşı'nın Ulus gazetesinde yer alma biçimi (Kaynak: 26 Haziran 1950, Ulus gazetesi)

Ulus gazetesi de tıpkı Zafer gazetesi gibi Kasım Gülek'in Kore'ye yönelik açıklamalarına ilk sayfada yer vererek Gülek'in, "Kore Uzak Şark'ın askerlik ve politika bakımından en hassas yerlerinden biridir" ifadelerini öne çıkarmıştır. Gazetede dikkat çeken önemli bir detay ise gazetenin başyazarının bu konu hakkında bir süre boyunca herhangi bir yazı kaleme almamış olmasıdır. Bir diğer dikkat çeken önemli nokta,

Amerika ile benzer biçimde Ulus gazetesinin de saldırının ilk aşamalarında doğrudan Sovyet Rusya ile bağlantı kurmamış olmasıdır. Bununla birlikte, saldırıdaki doğrudan olmasa da Sovyet payını öne çıkaran şu ifadeler de gözden kaçırılmamalıdır: "Amerika'nın Kore'deki hadisenin Ruslar tarafından desteklenmiş bir tecavüz olarak tahkiki yolunda şiddetli bir teklifte bulunacağı bildiriliyor." (26 Haziran 1950, Ulus).

Diğer yandan her iki parti gazetesinin ortak yanı, Kore'de başlayan savaşın komünizmin yıkıcı faaliyetlerinden biri olduğunu vurgulamaları olmuştur. Bu hususta, komünist faaliyetlerin sınırları aşıp diğer hür milletleri tehdit edebileceğine yönelik endişe, iki gazetenin de sayfalarına yansımıştır. Gazetelerde, Kore'ye yönelik haberlerin sıcağı sıcağına takip edildiği görülmekle birlikte, özellikle iktidarın sözcüsü Zafer gazetesinde Kore Savaşı'na yönelik haberlerin daha yoğunluklu olduğu göze çarpmaktadır. Sözgelimi Zafer gazetesinde, savaşın ilk gününden itibaren başta başyazarın yazıları olmak üzere konuya dair çok sayıda haber ve yoruma yer verilmiştir; Ulus gazetesinde ise başyazar tarafından savaşın başlamasından uzunca bir süre sonra Kore Savaşı'na yönelik bir yazı kaleme alınmıştır.

Daha da şaşırtıcı olan ise demokrasi yanlısı ülkeler açısından oldukça vahim bir olay olarak nitelendirilen bu savaş karşısında Ulus gazetesinin, bir parti gazetesi kimliği ve misyonu ile hareket ederek parti içerisindeki gelişmelere daha fazla ağırlık vermiş olmasıdır. Elbette ki Kore Savaşı'nı yakından takip eden Ulus gazetesi, sıcağı sıcağına savaşa dair detaylara yer vermiştir ancak yine de içerik bakımından çok yoğun bir biçimde parti içerisindeki gelişmelere bağlı kalmıştır. Sözgelimi, seçim emniyetinin tehlikede olduğu, muhalefetin kendini güvende hissetmediği, iktidar partisinin muhalefet istemediği, hükümetin "Layuhti bir hükümet" olduğu, Cumhuriyet Halk Partisi Kurultayı, İsmet İnönü tarafından kurultayda gerçekleştirilen nutkun yankıları gibi daha birçok benzer konu gazetede geniş bir yer tutmuştur.

Öyle ki Ulus gazetesinin bir önceki başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın, Kore Savaşı'na ilişkin ilk yazısını 7 Temmuz 1950 tarihinde kaleme almıştır. Yalçın, "Kriz" başlıklı yazısında, Uzak Doğu'da patlak veren

harbin tüm dünyada önemli bir tesir bıraktığını ifade ederek bu harbin adeta "bir kör bağırsak biçiminde" seyrettiğini belirtmiştir. Kuzey ve Güney Kore yarımadasında başlayan bir kavganın Avustralya ve Yeni Zelanda'dan başlayarak Asya'nın, Avrupa'nın ve Amerika'nın en ücra memleketlerindeki insanları bile merak ve endişe içinde bırakabileceğini belirten Yalçın, dünyanın birbirine bu kadar yakın ve bağlı hale geldiğini; dünyada artık ayrı ayrı devletler olmadığını ifade etmiştir. Yalçın'a göre, Kore Savaşı'nda karşı karşıya gelenler, "komünistler yani Moskoflarla garplı insanlar" olduğu için neredeyse tüm dünyada bundan daha önemli bir mesele ve politika konusu kalmamıştır. Açıkça görülmektedir ki Kore'deki savaşın şiddeti arttıkça Ulus gazetesi konuya daha fazla ağırlık vermiştir. Savaşın başladığı günden beri Kore Savaşı'na dair gelişmelere büyük bir önem veren Zafer gazetesi ise bölgedeki gelişmeleri yakından ve dikkatle takip etmiştir. Gazete, 27 Haziran 1950 tarihli sayısında, bu saldırının Amerika tarafından çok vahim sayıldığını ifade ederek Amerika'nın Güney Kore'ye askeri yardıma başladığı haberini vermiştir. İlerleyen günlerde de gazetede Kore'deki harbin genişlediği, harbin şiddetlendiği bilgisi okuyucu ile paylaşılmıştır.

3.2.2.1. Birleşmiş Milletlerin Yardım Çağrısına Türkiye'nin Cevabı

Birleşmiş Milletler, 27 Haziran 1950 tarihinde Kore'ye yardım etmek üzere, Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu üye devletlere çağrıda bulunmuştur. Türkiye, Birleşmiş Milletlerin bu yardım çağrısına yönelik ilk yanıtını, 28 Haziran 1950 tarihinde Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü aracılığıyla vermiş ve böylece Türkiye'nin Birleşmiş Milletler safında yer aldığı bir kez daha gösterilmiştir.

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün, 28 Haziran 1950 tarihinde United Press Ajansı'nın Ankara muhabirine verdiği demeci haberleştiren Ulus gazetesi, Köprülü'nün şu ifadelerine yer vermiştir: "Türkiye, Birleşmiş Milletler çerçevesi içinde kendi hissesine düşen bütün vecibeleri ifa etmekle mükelleftir…". Gazete, açıklamayı ilk sayfada haberleştirse de bu açıklamaya oldukça küçük bir yer ayırmış

ve konuya ilişkin bir yorumda bulunmamıştır. Köprülü'nün bu açıklamasını, 30 Haziran 1950 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nde yapılan toplantı izlemiştir. 1 Temmuz 1950 tarihli Zafer gazetesine göre, İzmir Milletvekili Cihat Baban, Meclis'in bir gün önceki toplantısında hem Kore Savaşı hem de Güvenlik Konseyi'nin yardım çağrısı hakkında çeşitli sorular sormuştur. Baban'ın sorularını cevaplamak üzere bir konuşma yapan Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ise dış siyasette Birleşmiş Milletler'in yardım çağrısına bütün kuvvet ve samimiyetle iştirak edeceklerini belirterek dünya sulhunu ve emniyetini müdafaa edeceklerini ifade etmiştir.

ZAFER

DEMOKRASİNİNDİR

Birleşmiş Milletler Anayasası hükümleri dahilinde, Koreye karşı

Türkiye Taahhütlerini Yapacak

Kararımız Trygve Lie'ye bildirildi

Koredeki hâdiseler dün Mecliste konuşuldu

Dışişleri Bakanının verdiği izahat

Fuad Köprülü Birleşmiş Milletlerle aramızda teati edilen Kore tecavüzü ile ilgili telgrafların metinlerini açıkladı

Hükûmetin politikası tam ittifakla tasvip edildi

Mecliste görüşülen diğer sorular

Sümerbank'ın C.H.P. ye verdiği paralar

İşletmeler Bakanı dün ibret verici açıklamalarda bulundu

Koredeki harbin politik akisleri

Dünyaya sıkılan bu silâh geri tepmiştir

Amerikanın ve Birleşmiş Milletlerin bu taarruz karşısında derhal ve kat'i karar almaları barış için bir teminattır

[*Adelye Fenik Londradan yazıyor*]

Türkiyenin dünya barışına hürmeti

Mümtaz Faik FENİK

Çukurova - Ege pamuk tüccarları toplandı

İşletmeler Bakanı dün Zonguldaktan avdet etti

Esrarlı bir ölüm hâdisesi

Rus birlikleri de Koreye giriyor

Valiler arasında yeni nakil ve tayinler

Bir liste daha yüksek tasdika iktiran etti

Suçu oldukları iddia edilen iki hoca beraet etti

AKINTIYA KÜREK

Şekil 3.3: Birleşmiş Milletlerin yardım çağrısına Türkiye'nin cevabı (Kaynak: 1 Temmuz 1950, Zafer gazetesi)

Zafer gazetesi, Köprülü'nün, Türk Hükümeti adına Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygve Lie'ye gönderdiği telgrafa da yer vermiştir. Haberde, Köprülü tarafından okunan telgrafın "çok şiddetli ve sürekli alkışlarla" karşılandığı vurgulanmıştır. Telgrafta, Kore'deki hadiselerle ilgili olarak bozulan barışın iadesi ve açıkça tecavüze uğramış bir devletin egemenlik haklarının korunmasını sağlamak

yolunda Türkiye'nin izleyeceği yol, şu sözlerle ifade edilmiştir: "… Türkiye Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler kurulunda bir üye olmak sıfatıyla deruhte eylemiş bulunduğu taahhütleri şart hükümleri dâhilinde ve azami samimiyetle yerine getirmeğe amade olduğunu bildirmeye müsaraat eder ve bu vesile ile derin saygılarımı sunarım." (1 Temmuz 1950, Zafer).

Gazetenin başyazarı Mümtaz Faik Fenik de aynı günkü yazısında, Türkiye'nin dünya barışına hürmet ettiğini belirterek Meclis'te yer alan hemen her kesimden milletvekilinin bu beyanatı sürekli alkış ve tezahüratla karşıladığını vurgulamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin dünya barışında esaslı bir unsur olduğunu ifade eden Fenik, "Birleşmiş Milletlere girdikten sonra elbette taahhütlerimizi yerine getirecektik. Fakat Türkiye'nin coğrafi-siyasi durumu göz önüne alınacak olursa vazifeye amade olduğumuzu derhal bildirmek hususi bir ehemmiyet arz eder. Adnan Menderes hükümeti, Türk milletinden aldığı kuvvetle bu hususstaki kararını tereddütsüz meydana koymuştur." demiştir.

İlerleyen günlerde de gazete, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygve Lie arasındaki telgrafları manşete taşımıştır. 3 Temmuz 1950 tarihli gazetede, Kore meselesi hakkında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygve Lie tarafından Türkiye'ye ne tür bir yardım yapabileceğinin sorulduğuna yer verilerek Dışişleri Bakanı Köprülü'nün, "… Türkiye hükümeti Güvenlik Konseyi'nin bu hususta alacağı kararlara tevkifan harekete ve Konseyle temasa gelmeye hazırdır..." ifadeleri büyük ve kalın puntolarla belirtilmiştir. Buradan hareketle, Türkiye'nin Kore'ye ne tür bir yardım yapacağı konusunda henüz bir netlik olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, gazetenin konuya ilişkin gelişmeleri yakından takip ederek haberleştirdiği ve başyazarın da iktidarın görüşlerini destekleyecek biçimde yazılar kaleme aldığı görülmektedir.

Ulus gazetesi ise dış politika açısından önemli sayılabilecek bir karardan ziyade, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Sekizinci Büyük Kurultayı üzerinde durmuştur. Gazete, 29 Haziran-3 Temmuz 1950 tarihleri arasında toplanan kurultaya geniş bir yer ayırmıştır. 1 Temmuz 1950 tarihinde, "Meclis'teki toplantı" başlıklı haberin detayları

arasında, Cihat Baban'ın, Kore'de cereyan eden hadiseler hakkında hükümetin ne düşündüğünü sorması üzerine Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün bir açıklama yaptığı ve bu açıklamanın "diğer sütunlarda" okunabileceği ifade edilmiştir. Gazete, 3 Temmuz 1950 tarihinde de bu konuya ilişkin bir habere daha yer vermiştir. Haberde, "Dışişleri Bakanlığımız Müzakerelere Hazır Olduğumuzu Bildirdi" başlığı atılarak Fuat Köprülü ve Trygve Lie arasındaki telgraflar paylaşılmıştır. Tüm bu bilgiler ışığında, gazetede olumlu-olumsuz bir yorum yapılmamış; yalnızca mevcut gelişmelere yer verilmiştir.

Bir süre boyunca, gazetenin başyazarı da konuya dair bir değerlendirme yapmamıştır. Bununla birlikte, gazetenin en önemli isimlerinden Hüseyin Cahit Yalçın, ilk kez 7 Temmuz 1950 tarihli "Kriz" başlıklı yazısında, Dışişleri Bakanı'nın Birleşmiş Milletlerin yardım çağrısına yönelik açıklamalarını destekleyen bir değerlendirme yapmıştır. Yalçın, Kore'de, hakikatte Moskova ile savaşıldığını ifade ederek Moskova'nın Türkiye'de de emellerine ulaşabilmek için her türlü tahrik ve tazyiki yapabileceğini kaydetmiştir. Bu konunun hükümetin dikkatinden kaçmış olamayacağını belirten Yalçın, "Bu hususta ittihazı zaruri olan tedbirlerin bütün Türk Milletince en şiddetli tepkilerle müzaheret göreceğinden bir an bile şüphe edilmemelidir." sözleri ile de hükümetin kararını desteklemiştir.

Hüseyin Cahit Yalçın, Dışişleri Bakanı'nın Birleşmiş Milletlerin yardım çağrısına yönelik açıklamalarını açıkça destekleyen ve hükümeti tebrik eden bir yazı daha kaleme almıştır. Yazıda, Türkiye'de her ne kadar hükümet değişikliği gerçekleşse de komünizm ve demokrasi arasındaki mücadelede memleketin efkâr-ı umumiyesi, hissiyatı ve kanaati konusunda zerre kadar değişim olmadığı vurgulanmıştır. Yalçın'ın, "Emniyet Konseyinin kararını derhal teyit edenler arasında Türkiye'nin de ismini cihana gösterdiğinden dolayı hükümetimizi tebrik ederiz." sözleri dikkate değerdir (12 Temmuz 1950, Ulus). Görüldüğü üzere bir parti gazetesi olarak Ulus, Dışişleri Bakanı'nın açıklamalarından günler sonra da olsa bu kararı olumlu değerlendirmiştir.

3.2.2.2. Gönüllüler Kampanyası

Kore Harbi'nin dünya barışını giderek tehdit ettiği ve üçüncü dünya harbi öngörülerinin tartışıldığı günlerde, Türk kamuoyu da Kore'deki savaşa kayıtsız kalmamıştır. Özellikle Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün açıklamalarından sonra, Kore'ye yapılacak yardımların niteliği konusunda kamuoyunda tartışmalar yürütülürken Demokrat Parti İstanbul Milletvekili Senihi Yürüten'in oğlu Tevfik Yürüten öncülüğünde, "Tecavüze Uğrayan Hür Milletlere Türkiye'den Yardım" isimli bir dernek kurulmuştur. Böylece Türkiye'de, Kore Savaşı'na gönüllü bir kuvvet gönderilmek üzere bir girişim başlamıştır.

Ulus gazetesinin 3 Temmuz 1950 tarihli sayısında, Tevfik Yürüten tarafından gönüllü bir dernek kurulduğu bilgisi paylaşılmış ve Yürüten'in Türk Ajansı'na verdiği demeç de gazetede haberleştirilmiştir. Gazetede, bu girişime yönelik herhangi bir yorumda bulunulmazken Yürüten'in şu ifadelerine doğrudan yer verilmiştir: "Neticede şuna kani oldum ki Türk Milleti bu gibi tecavüzlere karşı kanı pahasına dahi olsa mücadeleden çekinmemektedir."

Söz konusu girişim, Zafer gazetesinden büyük bir destek ve ilgi görmüştür. 5 Temmuz 1950 tarihinde, Yedekçi imzasıyla yayımlanan "Akıntıya Kürek" isimli yazıda, söz konusu girişim heyecanla karşılanmıştır. "Senihi Yürüten'nin Gönüllüleri" başlıklı yazıda, İstanbul'da Kore için gönüllüler toplanmaya başladığı bilgisi verilerek "Hadi bakalım, yolları açık olsun!... Kore'ye kadar yol parası masraflarını da herhalde ödeyecek bir fedai bulunur…" denilmiştir.

İki parti gazetesinin görüş farklılıkları ilk olarak bu meselede ortaya çıkmıştır. Peyami Safa, Ulus gazetesindeki 5 Temmuz 1950 tarihli "Başıbozuk irade" başlıklı yazısında, Kore'de başlayan savaşın üçüncü bir dünya harbinin önsözü gibi okunmayacağını belirterek savaşın çok da yayılmadan bitebileceği öngörüsünde bulunmuştur. Safa, Gönüllüler Kampanyası'na yönelik eleştirilerini şu sözlerle ifade etmiştir: "Vaka bizden sıkı bir anlayış bekliyor. Sam Amcaya sırtını dayayıp üst tarafını Allaha emanet etmemizi istiyen Galata simsarlarının iyimserliğinden uzağa kaçmalıyız."

Kore'ye gönüllü bir milis kuvvet göndermek amacıyla faaliyete geçen bu derneğin, ilk günden üç bin başvuru aldığı ifade edilmişse de (Toker, 1991: 77) dernek, faaliyete geçmeden anayasal gerekçeler öne sürülerek kapatılmıştır. Ancak yine de bu girişimin, Türk kamuoyunda büyük bir ses getirdiği ve hükümetin ileride alacağı kararlar üzerinde tesirli olduğu düşünülmüştür.

Bu konuda Eroğul'un Gönüllüler meselesine ilişkin değerlendirmeleri dikkate değerdir. Eroğul'a göre, Demokrat Parti iktidarı Amerika ile yakınlaşabilmek için Türk kamuoyunda Güney Kore lehine bir kampanya başlatmıştır. Bu süreçte, iktidarı destekleyen gazeteler de "hür dünyayı" savunmak üzere Gönüllüler Kampanyası'nı desteklemiş ve böylece iktidarın Kore'ye askeri birlik gönderme iklimi hazırlanmıştır (Eroğul, 2019: 91). Gerçekten de Gönüllüler meselesinden kısa bir süre sonra Hükümet, Kore'ye asker gönderme kararı almıştır. Bu bakımdan, Gönüllüler Kampanyası'nın kamuoyu tarafından yoğun bir destek bulması, Hükümeti bu konuda cesaretlendirmiş olabilir.

3.2.2.3. Kore'ye Yapılacak Yardımın Şekli

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün açıklamalarından sonra Türkiye'den Kore'ye yapılacak yardımlar konusunda kamuoyunda çeşitli tartışmalar başlamıştır. Ulus ve Zafer gazetelerinde de bu yardımların niteliğine ve boyutuna ilişkin tartışmalar yürütülmüştür. Tartışmaların odağında ise yardımların "hakiki" ya da "sembolik" olup olmama durumu vardır.

Diğer yandan her iki gazetede, komünistlerin Kore'de ağır bastıkları, Güney Kore'nin üçte birinin tamamen işgal edildiği, Kuzey Kore'nin çıkarma yaptığı, Kore'de komünistlerin ilerlediği, Kore'deki durumun Amerika'da endişe uyandırmaya başladığı ve Üçüncü Dünya Harbi'nin yakın görüldüğü gibi haberler Türkiye için de bir Sovyet tehdidi olabileceği endişesini ve korkusunu güçlendirmiştir. Bu atmosfer içerisinde Kore'ye yapılacak yardımlar daha fazla ehemmiyet kazanmıştır.

Toker, Türk kamuoyunda, Kore'ye yapılması planlanan yardımın oraya asker göndererek mi yoksa sembolik olarak mı yapılması gerektiğine yönelik tartışmalardaki güçlü kanaatin, "Bizim Asya'nın öbür ucuna asker yollamamız söz konusu olamaz" üzerine yoğunlaştığını ifade etmiştir. Bir önceki iktidarın son Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'ın Akşam gazetesindeki yazısına atıfta bulunan Toker, Sadak'ın "Türkiye'den Kore'ye ciddi bir yardımı kimse aklına getiremez. Buna maddeten imkân yoktur. Türkiye bir tecavüze uğrarsa Kore'ye yardım etmiş diye hiç kimse bizim yardımımıza gelmez." sözlerinin yaygın kanaati temsil ettiğini belirtmiştir (Toker, 1991: 77-78).

Benzer şekilde muhalefet partisinin yayın organı Ulus da başlangıçta daha temkinli bir yaklaşıma sahip olmuştur. Gazetede, açıkça olmasa da mevcut hükümetin sükûnete davet edilerek Türkiye'nin Kore Savaşı'na aktif bir şekilde katılmaması gerektiği mesajı verilmiştir. Bununla birlikte, Kore'de başlayan savaşın ciddiye alınması gerektiğini vurgulayan gazetede, ilk kez 3 Temmuz 1950 tarihinde, Kore Savaşı konusunda beyanatta bulunan İsmet İnönü'nün, "Muhakkak ki Kore hadisesi üzerinde ehemmiyetle durulması icap eden bir hadisedir. Bugün şurada, yarın orada vukua gelen hadiseler birbirini kovalamaktadır. Bir şey olmaz, bir şey olmaz derken harp oluverir. Nitekim Birinci ve İkinci Cihan harplerinde aynı şekilde vakalar arka arkaya olmuş ve nihayet harp patlamıştır." sözlerine dikkat çekildiği görülmüştür. Bu habere paralel bir biçimde, Hüseyin Cahit Yalçın da "İkinci Cihan Harbi ve İsmet İnönü 1 ve 2" başlıklı iki günlük yazı dizisi kaleme almıştır. İnönü'nün, II. Dünya Savaşı süresince yürüttüğü tarafsızlık politikalarını sütunlarına taşıyan Yalçın'ın, üçüncü bir dünya savaşının tartışıldığı günlerde, bir önceki iktidar döneminin başarıları olarak addedilen bu politikaları yeniden gündeme getirmesi iktidara yönelik bir mesaj olarak yorumlanabilir.

Diğer yandan Ulus gazetesi, Kore Savaşı'nda Sovyetlerin Türkiye için de bir tehdit olabileceği korkusu iyice güçlendiğinde, Türkiye'nin gerektiği durumda demokrasi uğruna kayıtsız ve şartsız çarpışması gerektiğini de savunmuştur. Ulus gazetesinin bu konudaki en belirgin

görüşü, Hüseyin Cahit Yalçın tarafından 25 Temmuz 1950 tarihinde kaleme alınan yazıda ortaya konulmuştur. Yalçın, kendini komünist tehdidi altında hisseden ve silahı bulunmayan bazı ülkelerin, İngiliz ve Fransız gazeteleri tarafından eleştirilmesini gündeme getirerek Amerika'nın dünyanın her yerinde tehlike altındaki milletlere en modern silahları, malzemeyi yetiştiremeyeceğini belirtmiştir. Dahası, "Bir millete gelecek yardım en iptida kendisinden gelmelidir. Birleşik Amerika'yı sağmal bir inek mevkiine koyarak hiçbir fedakârlık yapmadan yalnız ondan para ve silah çekmeğe bakmak bazı küçük Avrupa memleketleri için pek tabii görünmüştü." diyen Yalçın bir yandan bazı Avrupa ülkelerini eleştirmiş, diğer yandan demokrat ülkelerin Amerikan yardımı olmasa da komünist tehdidine karşı taarruzda olması ve en sonunda "kuvvetli dosttan veya dostlardan" yardım beklemesi gerektiğini savunmuştur. Yalçın, "Demokrasi dünyasının vazifesi de kayıtsız ve şartsız çarpışmadır." sözleri ile de demokrasiyi savunan bir ülke olarak Türkiye'nin de gerektiği durumda cephede yer alabileceğini söylemiştir. Görüleceği üzere, Ulus gazetesi, başta temkinli davransa da zaruret hâsıl olduğunda askerin Kore'ye gönderilmesine karşı olmadığını da açıkça ortaya koymuştur.

İktidarın yayın organı Zafer gazetesinde ise 22 Temmuz 1950 tarihinde Mümtaz Faik Fenik tarafından kaleme alınan yazıda, Kore'deki harbin doğrudan doğruya Amerika ile Sovyetler Birliği arasında gerçekleştiği belirtilerek şayet "Kore olduğu gibi terk edilirse" o zaman Amerika'nın bunca zaman dünya barışı için verdiği çabaların boşa gideceği ifade edilmiştir. Türkiye'de, Kore'ye yapılacak yardımlara yönelik tartışmaların sürdürüldüğü bir dönemde, Fenik'in, "Kore olduğu gibi terk edilirse" vurgusu dikkate değerdir. Zira bu dönemde, Birleşmiş Milletlerin Kore'ye yardım çağrısına ilişkin üye devletlerden yeterli bir dönüş sağlanamamıştır. Böyle bir ortamda, Sovyet Rusya'nın bundan cesaret alarak emperyalizmi yayma imkânlarını arayacağını ve Türkiye'nin de yeni birtakım istila emelleriyle karşılaşabileceğini söyleyen Fenik, Türkiye'nin kendi bekası için Kore'de bulunması gerektiğini şu cümle ile ifade etmiştir: "Kore'de kurtarılacak olan şey işte böyle büyük ve şümullü barış idealidir." Yazısını, II. Dünya Savaşı'nın Batı demokrasilerinin lehine

bittiğini hatırlatarak bitiren Fenik, Kore Savaşı'nın da dünya barışının lehine biteceğini ve bir bakıma savaşa aktif bir biçimde katılan Türkiye'nin de Kore Savaşı sonunda kazananlar arasında olacağını salık vermiştir.

Öte yandan Ulus gazetesi gerek Gönüllüler meselesinde gerekse Kore'ye yapılacak yardım konusunda iktidar ile farklı bir görüş ortaya koymuş olsa da Kore'deki savaşın Türkiye için de bir tehlike arz edebileceği kanaatinin günden güne artmasıyla birlikte, iç politikadaki ihtiraslar ve çekişmeler yerine dış emniyet konusunda birlik olunması gerektiğini önemle vurgulayan bir yayın politikası üretmiştir. Bunun en büyük kanıtı, gazetenin önde gelen isimleri tarafından sistematik bir biçimde, dış politikada birlik mesajının verilmiş olmasıdır.

Sözgelimi, Hüseyin Cahit Yalçın, 13 Temmuz 1950 tarihinde kaleme aldığı "Yakın Şark'ta Türkiye" başlıklı yazısında, "Türkiye, Avrupa'dır ve Avrupa'yı Yakın ve Orta Şark'a kadar uzatmış ve sokmuş bir batı ülkesidir. Bu esaslı noktada, dış siyaset sahasında olduğu gibi, iki ana parti arasında tam bir anlaşma bulunması vatanın yüksek menfaatleri namına çok temenni edilecek bir keyfiyet olduğundan şüphe edilemez." sözleri ile iki parti arasında özellikle milli menfaatler doğrultusunda dış politikada bir ayrılık olmayacağını ifade etmiştir. Bu hususta, muhalefet partisinin elinden geleni yaptığını; iktidar partisinin de "kendisini bazı zaaflara kaptırmadan çarçabuk toplayacağını" ümit ettiklerini belirten Yalçın, "Çünkü bizi bekleyen milli ve beynelmilel mühim vazifeler vardır. Bu vazifeleri ancak içeride ve dışarıda kuvvetli bir Türk hükümeti başa çıkarabilir." demiştir.

Başyazar Nihat Erim'in "Vaziyet ciddidir" isimli yazısı da Yalçın'ın fikirlerini destekleyecek niteliktedir. Erim, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün, Kore konusunda, "vaziyet ciddidir" sözlerini hatırlatarak bu konunun son derece dikkate alınması gerektiğini ifade etmiştir. Erim, Türkiye'nin geçmişe kıyasla çok daha büyük ve ağır tehlike altında olduğunu; bu yüzden iç politikadaki ihtiraslar ve çekişmeler yerine dış emniyet konusunda birlik olunması gerektiğini önemle vurgulamıştır (16 Temmuz 1950, Ulus). Erim'in, "Her Şeyin Üstünde Dış Selamet" isimli yazısı da bu perspektiften değerlendirilmelidir.

Erim'in 20 Temmuz 1950 tarihli yazısındaki, "İç meselelerin münakaşaları ne derece kızışırsa kızışsın, ufuklarda kararan ölüm kalım tehlikesi yanında bunların ehemmiyeti olmamak lazımdır." sözleri de bunun göstergesidir.

3.2.3. Türk Askerinin Kore'ye Gönderilmesi Kararı

Kore'ye Türk askeri gönderilmesi kararından hemen önce devlet yetkililerinin Yalova'da bir toplantı gerçekleştirdiği bilgisi her iki gazete tarafından 19 Temmuz 1950 tarihinde haberleştirilmiştir. Gazetelerde, Yalova'daki toplantıda silahlı kuvvetlerin takviyesi ve düzenlenmesi hususunda alınacak tedbirlerin görüşüldüğü bilgisi verilmiş ve bu toplantıda çok önemli kararların alındığı ifade edilmiştir.

Her ne kadar Ulus gazetesinde, Yalova'daki toplantı sonrası açıklamada bulunan Menderes'in "Takdir edersiniz ki dünya şartları ayrıca milli savunma meselelerinin ön plana alınmasını zaruri kılmaktadır." ifadesine yer verilse de gazetede Menderes'in bu açıklamasına ilişkin bir yorum yapılmamıştır. Bununla birlikte, Menderes'in, "dünya şartları" ifadesinden hareketle, toplantıda, Kore'ye yapılacak yardıma yönelik bir değerlendirme yapıldığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan ilerleyen günlerde gazetede, Yalova'daki toplantı kastedilerek "Dış Tehlikenin Mevcudiyetini Nihayet Anladılar" şeklinde bir başlık atılmış ve hükümetin Kore'ye yapacağı yardım konusunda henüz net bir açıklama yapmaması eleştirilmiştir (21 Temmuz 1950, Ulus).

Zafer gazetesi ise toplantıda çok önemli kararlar alındığını belirterek, "Pek yakın bir zamanda umumi efkâra peyderpey arz edileceği ilgilerce temin edilen bu kararların, Demokrat Parti iktidarının dış siyasette takip edeceği enerjik siyasete uygun olacağı da temin edilecektir." ifadelerine yer vermiştir (19 Temmuz 1950, Zafer). İlerleyen günlerde de gazetede, kısa bir süre sonra başlayacak Bakanlar Kurulu toplantılarından mühim kararlar beklendiği; Yüksek Askeri Şura'nın da bir müddet devam edecek toplantılarda orduyu ve memleketi ilgilendiren bazı kararlar alacağı ifade edilmiştir. Gazetede, Truman'ın, "Kore'deki hadiseler dünyanın her yerinde tekerrür

edebilir" ifadesi öne çıkarılarak bir bakıma Kore'deki harbin Türkiye'de de yaşanabileceği fikri pekiştirilmiştir (21 Temmuz 1950, Zafer).

Nitekim 25 Temmuz 1950 tarihinde, Demokrat Parti iktidarı tarafından dış politikaya yönelik en önemli kararlardan biri alınarak Kore'ye 4500 Türk askeri gönderileceği açıklanmıştır. Bu karar, kamuoyunda hem çok büyük bir heyecanla karşılanmış hem de çok çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Demokrat Parti'nin sözcüsü Zafer gazetesi, 26 Temmuz 1950 tarihinde "Kore'ye 4500 Asker Veriyoruz" manşeti ile bu haberi okuyucuya duyurmuştur.

ZAFER
DEMOKRASİNİNDİR
HERGÜN BİR HADİSE
İngiltere sarayının yaramaz kızı
Koreye 4500 asker veriyoruz
Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Yardımcısı dün İstanbuldan avdet ettiler. Bakanlar Kurulu da derhal toplanarak Kore işini görüştü
Fuad Köprülü Trygve Lie'ye bir telgraf çekti
YEDEK SUABALIK HİZMET MÜDDETLERİ İNDİRİLDİ
Halen silâh altında bulunmakta olan subaylar 30 Ağustosta terhis edilecekler
Türkiye'ye yapılacak askeri yardımlar
Mümtaz Faik FENİK
Üç Bakanımız dün Eskişehirdendöndü
Bakanlar Eskişehirde dün sabah muhtelif tesisleri gezdiler, işçilerle temas ve tetkiklerde bulundular
Halk Partisi Çanakkale teşkilâtı da infisah etti
Türk - Amerikan münasebetleri tekâmül safhasına intikal edecek
Senatör Cain'in Basın toplantısı
AKINTIYA KÜREK

Şekil 3.4: Kore Savaşı'na Türk askerinin gönderilmesi kararının Zafer gazetesinde yer alma biçimi (Kaynak: 26 Temmuz 1950, Zafer gazetesi)

Gazetede, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygve Lie'ye bir telgraf çektiği bildirilerek hükümetin, 4500 kişilik silahlı bir askeri birliği Birleşmiş Milletler emrine vereceği kaydedilmiştir. Bir parti gazetesi olarak Zafer'in başyazarı ise Türkiye'ye yapılacak askeri yardımlar üzerinde durmuştur. Mümtaz Faik Fenik, kısa bir zaman önce Türkiye'ye gelen Amerikan Silahlı Kuvvetler Komisyon Üyesi Senatör Cain'in

Türkiye'de kurduğu temaslardan sonra Amerikan yardımları kapsamında Türkiye'nin en çok yardım görmesi gereken ülke olduğuna inanarak Amerika'ya döndüğünü kaydetmiştir. Gazete, Türk-Amerikan ilişkilerinin olgunlaşma safhasında devam edeceğine vurgu yapmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin resmi gazetesi Ulus'ta ise "Dün Aniden Toplanan Bakanlar Kurulunun Kararı" başlığı atılarak kalın puntolarla "Kore Cephesine Asker Gönderiyoruz" ifadelerine yer verilmiştir.

ÇARŞAMBA
26
Temmuz 1950

ULUS
ADIMIZ ANDIMIZDIR

KANUNLARIMIZ
EDİB KEMAL ERGİN

Dün aniden toplanan Bakanlar Kurulunun kararı

Kore cephesine asker gönderiyoruz

Kasım Gülek'in dünkü demeci

C. H. P. prensip itibariyle seçimlere katılacaktır

Genel Sekreter Partimizi yeniden teşkilâtlandırıyoruz, dedi

Toplantı iki saat sürdü

4500 kişilik savaş Birliği gidecek

Hükümetin kararı telgrafla Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine bildirildi

MR. CAIN DEDİ Kİ:

Türkiye Kore'ye asker göndermeli

Bu hareketiyle Türkiye'nin Atlantik Paktına alınması daha da kolaylaşacaktır

Göz önündeki vakalar

Rusya kanser toplantısına katılmadı

Lie'ye çekilen telgraf

Mc Arthur'un raporu

Kore'de düşman mağlubedilecektir

Kore'deki Amerikan hava kuvvetleri takviye ediliyor

Türkiye'nin takip ettiği siyaset

Belçika'da

Devlet Radyosu particilik emrinde

Nihat ERİM

İhracat rejimi bir türlü açıklanamıyor

Gecikmeye rağmen yeni rejimin etkisinden pek farklı olmıyacağı anlaşılıyor

Raif Karadeniz cevap veriyor

Başbakanlığa müracaatımız

D.P. organına tahsis edilen resmi ilânlar için hazine tam iki misli para ödüyor

Devlet ilânlarının fiyatlarını yeniden indirerek hazineye ayrıca yükümlerine lira tasarruf imkânı sağladığımız hâlde bu imkânsızlık hâlâ devam edecek midir?

BAKIŞLAR

Musiki ve sinir fizyolojisi

Peyami SAFA

Şekil 3.5: Kore Savaşı'na Türk askerinin gönderilmesi kararının Ulus gazetesinde yer alma biçimi (Kaynak: 26 Temmuz 1950, Ulus gazetesi)

Buradaki, "Dün Aniden Toplanan Bakanlar Kurulunun Kararı" ifadesi ile bu kararın 'acele' veya 'danışılmadan' verildiği çağrışımı yapılsa da verilen karara ilişkin doğrudan olumsuz bir değerlendirme yapılmamıştır. Aksine gazetede, Kore Savaşı için Birleşmiş Milletler emrine ilk desteğin Türkiye tarafından verilmesi öne çıkarılmış ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü tarafından Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine gönderilen telgrafa da yer verilmiştir. Ayrıca Amerikan Silahlı Kuvvetler Komisyon Üyesi Senatör Cain'in Kore'ye asker gönderildiği takdirde Türkiye'nin NATO'ya alınmasının daha da kolaylaşacağını belirten ifadeleri ilk sayfada haberleştirilmiştir.

Anlaşılacağı üzere iki gazete de Senatör Cain'in, Türkiye'ye ilişkin açıklamalarına büyük bir önem vermiştir. Özellikle de Cain'in, "Türkiye, Kore'ye asker göndermeli" ifadesine yer veren gazeteler, bu karar sayesinde Türkiye'nin NATO'ya girmesinin daha da kolaylaşacağı fikri üzerinde durmuştur. Gazeteler, Cain'in ifadelerinden hareketle, şu konuları öne çıkarmıştır: Birleşmiş Milletlerin yardım çağrısı doğrultusunda Türkiye'nin 4500 gönüllü asker göndererek dünya nazarında bir prestij elde edeceği; Türkiye'nin Kore'ye asker göndererek diğer milletlere de örnek olacağı; Türkiye'nin, Atlantik Paktı'na dâhil edileceği; Türkiye'ye Marshall Yardımları kapsamında daha fazla yardım yapılacağı. Görüldüğü gibi gerek Ulus gerekse Zafer gazetesi, birbirine zıt parti organları olsalar da Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi kararını "milli menfaatler" perspektifi üzerinden okumuştur.

Bununla birlikte, Cumhuriyet Halk Partisi başta olmak üzere diğer muhalefet mensupları, bu kararın esasına olmasa da kararın alınış biçimine ve usulüne yönelik çeşitli eleştiriler getirmiştir. Kararın alınma biçimini anayasal bakımdan sorunlu bulan muhalefet, Kore'ye Türk askerinin gönderilmesi kararına ilişkin usule yönelik tartışmaları başlatmıştır.

Söz konusu tartışmalara değinmeden evvel şu noktanın altı çizilmelidir: Hükümet tarafından alınan bu karar, özellikle Cumhuriyet dönemi Türk tarihi açısından istisnai bir durumdur ve bu karar ile toplum siyasallaşmaya başlamıştır. Bu kararın bir "istisna" olarak

nitelendirilmesinin sebebi, Türkiye'nin o zamana dek Misak-ı Milli sınırları dışında askeri bir harekâta girmemiş olması ve asker gönderilen bölgenin Türkiye'den binlerce kilometre uzakta olmasıdır. Öte yandan, Kore Savaşı'na yapılacak yardımların kamuoyunda konuşulması da dış politikanın sorgulanabilme dönemini başlatmıştır. Başka bir ifadeyle, o zamana dek önceki hükümetlerin dış politika konusunda aldıkları kararların adeta sorgulanamaması dönemi sona ermiştir. Hükümet'in aldığı kararlar gerek TBMM çatısı altında gerekse basında tartışılır olmuştur (Oran, 2016: 547-548).

Kuşkusuz bu durum çok partili yaşama geçilmesiyle yakından ilişkilidir. Tek parti döneminde, dünya siyasetiyle ilgili meselelerde Cumhurbaşkanı tarafından alınan kararların uygulandığı, bu açıdan hükümetin ve dışişleri bakanının karar alma süreçlerinde çok da söz sahibi olamadığı hatırlanmalıdır. Bu bakımdan 1950 yılı itibarıyla dış meseleler, oldukça kısıtlı bir çevrenin tekelinden çıkarak daha geniş toplumsal kesimler tarafından konuşulan ve tartışılan konulardan biri olmuştur (Özcan, 2020b: 98). Ancak yine de Menderes Hükümeti, Kore'ye asker gönderme kararı alırken TBMM'den çıkarılan bir yasaya dayanmaksızın yalnızca Başbakan'ın ve Dışişleri Bakanı'nın siyasi açıklamaları üzerinden bir siyaset yürütmüştür (Kaynar, 2020: 22). Bu durum, Demokrat Parti iktidarının, tek parti geleneğinden kopamadığı tartışmalarını beraberinde getirmiştir (Akyol, 2021: 242). Bu kapsamda, Hükümet'in son kararına yöneltilen eleştirilerin Ulus gazetesine yansıması ayrı bir önem taşımaktadır.

3.2.3.1. Kore'ye Türk Askerinin Gönderilmesi Kararına Yönelik Eleştiriler: Usule Yönelik Tartışmalar

Hükümetin, Kore'ye asker gönderme kararı hususunda muhalefet partilerinin fikrini sormaması ve daha da önemlisi bu kararın Meclis'te görüşülmemesi, Cumhuriyet Halk Partisi tarafından oldukça sert bir biçimde eleştirilmiştir. Kore'ye asker gönderilmesi kararından hemen sonra Cumhuriyet Halk Partisi İdare Kurulu İsmet İnönü başkanlığında toplanmış; Kasım Gülek aracılığıyla da ana muhalefet partisinin görüşleri kamuoyu ile paylaşılmıştır.

27 Temmuz 1950 tarihinde, "Muhalefete Sorulmadan Verilen Karar" manşeti ile çıkarılan gazetenin neredeyse tamamı, hükümetin son kararını usul açısından eleştiren haberlere ve yorumlara ayrılmıştır. Gazetede, Kasım Gülek'in gazetecilere verdiği beyanat haberleştirilerek Cumhuriyet Halk Partisi'nin konuya ilişkin görüşleri ortaya konmuştur. Ulus gazetesi, Gülek'in, "Bizim takdirimize bırakılan yardımı, birçok devletler gibi vaziyetimize göre ve maddi imkânlarımız nispetinde tayin edebilirdik." sözlerine yer vererek bu kararın Hükümet tarafından tek başına verildiğine vurgu yapmıştır. Gülek'in beyanatında ise dünyada sulhun ancak Birleşmiş Milletlerin müşterek korunma cephesiyle temin edilebileceği üzerinde durulmuş ve Birleşmiş Milletlerin hücuma uğrayabilecek tüm cephelerin mesuliyetlerini üzerine alarak her üye devletin yapacağı yardımı belirlemesi gerektiği belirtilmiştir. Gazetede, kalın puntolarla İsmet İnönü ve yetki sahibi herhangi bir şahsiyetin bu konu hakkında fikrinin alınmadığı ifade edilmiştir. Ulus, Gülek'in beyanatından şunları aktarmıştır: "Hâlbuki büyük memleket meselelerinde, hususiyle memleket müdafaası ve harp ihtimallerinde, hükümetin muhalefet partisiyle fikir mutabakatı temini tecrübe etmesi büyük mücadelelerde memleket birliğini sağlamak için esas bir tedbirdir."

Arcayürek, Kasım Gülek'in Cumhuriyet Halk Partisi'nin Genel Sekreteri olmasına rağmen "böyle önemli konularda CHP'nin görüşünü ancak Erim açıklayabilirdi." diyerek Erim'in "Ulus'un bir numaralı yöneticisi durumuna geldiğini", yani Ulus gazetesinin başyazarı olduğunu vurgulamıştır (Arcayürek, 1985: 217-218). Bu noktada, muhalefet kanadından en güçlü eleştiriler Nihat Erim tarafından yapılmıştır. Erim, hemen her yazısında Hükümet'in Kore'ye asker gönderme kararının mutlaka Meclis'ten geçirilmesi gerektiğini savunmuştur.

Nitekim 27 Temmuz 1950 tarihli Ulus gazetesinde, Nihat Erim tarafından kaleme alınan yazıda da memleket ve millet için hayati bir karar alınırken bu kararın Meclis'te niçin görüşülmediği ve muhalefet partileri ile niçin istişare edilmediği iktidara sorulmuştur. Hükümetin böylesi ağır bir mesuliyetin altına ne cesaretle girdiğini soran Erim,

"Hükümetin kararı yerinde midir, değil midir? Yapılacak en iyi yardım 4500 asker göndermek midir? Yoksa, diğer birçok devletin yaptığı gibi (mesela Yunanistan gibi) bir miktar askeri nakliye uçağı göndermek mi hem Birleşmiş Milletlere hem de Türkiye'nin kendi emniyetine faydalı olurdu?" sorularını sorarak "Bu kararı ile Hükümet her bakımdan mesuliyeti kendi başına yüklenmiştir." demiştir. Öyle anlaşılmaktadır ki Cumhuriyet Halk Partisi, hükümetin bu kararını yalnızca usul açısından yanlış bulmamış; yardımın şekli bakımından da bu kararı eleştirmiştir.

3.2.3.1.1. Kararın Anayasaya Aykırı Olduğu İddiası

Ana muhalefet partisi, Hükümet'in Kore'ye 4500 asker gönderme kararını farklı argümanlar ileri sürerek tartışmaya devam etmiştir. Bu argümanlardan en önemlisi, alınan kararın 1924 Anayasasına aykırı bulunmasıdır.

28 Temmuz 1950 tarihli Ulus gazetesinde, "Hükümet Son Kararı ile Anayasayı İhlal Etmiştir" başlığı ile kararın Anayasaya aykırı olduğu belirtilmiş ve Nihat Erim de manşetteki ifadeleri destekleyen bir yazı kaleme almıştır. Erim, "Anayasa'nın 26. maddesi, Büyük Millet Meclisi'nin, bizzat kullanacağı yetkileri saymaktadır. Devletlerle antlaşma ve sözleşme yapmak, barış ve harp ilan etmek yetkileri, Türk milleti adına kullanmak hakkı yalnız Büyük Millet Meclisi'nindir. Bundan dolayı Hükümet, Büyük Meclis karar vermedikçe harp yapamaz." diyerek kararın anayasaya aykırı olduğunu dile getirmiştir. Erim, Hükümet'in "Kore'ye asker göndermekle harp mi ilan ediliyor ki Büyük Millet Meclisi'nin kararına ihtiyaç olsun?" diyerek bir savunma geliştirebileceğini ancak esasen son 50 yıl içerisinde birçok harbin ilan edilmeden başladığına dikkat çekmiştir. Türk askeri birliğinin Kore'de fiilen silah kullanacağını ve bunun da bir harp anlamına geldiğini ifade eden Erim, Hükümet'in bu kararını, Anayasa açısından sorunlu görmüş ve Hükümet'in kendisini çok ağır bir mesuliyet durumuna soktuğunu ileri sürmüştür.

Ulus gazetesi, bu argümanlarını güçlendirmek amacıyla çok sayıda hukukçunun ve devlet yetkilisinin görüşüne başvurmuştur. Bu

kapsamda, hukukçu Prof. Nail Kubalı'nın Yeni Sabah gazetesine verdiği beyanatın Ulus'ta haberleştirildiği görülmektedir. Gazetenin, 30 Temmuz 1950 tarihli sayısında Kubalı'nın şu ifadeleri kalın puntolarla verilmiştir: "Politik bakımdan Kore'ye asker göndermemiz doğru olabilir, böylece Birleşmiş Milletlere karşı taahhütlerimizi yerine getirmiş bulunuyoruz fakat bu kararın iç amme hukuku bakımından Anayasanın 26. Maddesine uygun olarak ve karşı partilerin de fikirleri alınmak suretiyle verilmesi daha da uygun olurdu." Yine, aynı tarihli sayıda eski Devlet Bakanı Cemil Sait Barlas'ın konuya ilişkin eleştirel değerlendirmelerine yer verilmiştir.

Ulus gazetesinin bu karara yönelik tepkisi her geçen gün artmıştır. Özellikle iktidarın, Cumhuriyet Halk Partisi'ne yönelik "particilik" ve "politikacılık" iddiaları karşısında savunmacı pozisyona geçen Ulus gazetesi, her fırsatta bu yardımın esasına değil kararın şekline ve alınış tarzına itiraz ettiğini ortaya koymuştur. Sözgelimi, uzunca bir süre gazetenin birinci sayfasının neredeyse tamamı konuya ilişkin haber, yorum, eleştiri ve cevaplara ayrılmıştır.

Gazetenin en önemli kalemlerinden Peyami Safa da hükümetin bu kararını en sert bir biçimde eleştiren isimlerden biri olmuştur. 29 Temmuz 1950 tarihli "Bu Ne Patavatsızlık!" isimli yazısında, saldırıya karşı cephe alan milletlerin yanında gerekirse "kanımız pahasına" yer alabileceklerini ifade eden Safa, bu noktada Türk'ün alınyazısının Birleşmiş Milletlerin kaderiyle birleştiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte Hükümet'in bu tarihi kararı vermeden önce halkın ve aydınların fikirlerini yoklaması gerektiğini; bu konuyu muhalif partilere bildirmesi gerektiğini belirten Safa, Türkiye'nin Kore harbinde en önde değil, en arkada kalması gereken millet olduğunu şu gerekçelerle savunmuştur: Amerika ile Türkiye arasında herhangi bir anlaşma yoktur; Türkiye, Atlantik Paktı'na kabul edilmemiştir; Türkiye'nin toprak bütünlüğü garanti altına alınmamıştır.

Safa, sonraki yazılarında da görüşlerini tekrar ederek hükümetin dış politikadaki milli birliği sarstığını ifade etmiştir. Safa, "Heves Değil, Hesap" isimli yazısında "Türk milletinin hayatına bağlı ve birinci derecede ehemmiyetli bir dış politika meselesinin Büyük Millet

Meclisi'nde konuşulması, bir iç meselesi halinde soysuzlaşması mı demektir? Bilakis Hükümet millete ve halk efkârına danışmadan karar verdiği için partiler arası bir ihtilaf yaratmış, dış politikamızdaki milli birliği sarsmıştır." ifadelerini kullanmıştır (30 Temmuz 1950, Ulus).

İktidar ve muhalefet ilişkilerinin oldukça gergin olduğu bu süreçte gerek hükümetin gerekse muhalefetin açıklamaları, çok sayıda spekülasyonu ve polemiği beraberinde getirmiştir. Başbakan Menderes'in muhalefetin eleştirilerine yönelik "dar parti ve politikacılık gayreti", "politika hastaları", "iktidar müptelaları" ifadelerini büyük bir hüzün ve elemle karşıladığını ifade eden Nihat Erim, Hükümetin Kore'ye 4500 asker gönderme kararını kayıtsız şartsız alkışlamayanların bu şekilde itham edilmelerinin ne derece yanlış olduğunu tartışmaya açmıştır. Erim, Menderes'in gazetecilere şifahen söyleyip not aldırmadığı sözler üzerinde durarak Menderes'in hem Ulus gazetesini hem de kendisini tehdit ettiğini iddia etmiştir. Erim, "Dün muhalefette iken herkese tam bir emniyet ve hürriyet sağlayacaklarını vaat edenlerin, iktidarı ele geçirince içine düştükleri bu durum cidden her bakımdan hazin ve elem vericidir." diyerek fikirlerini söylemeye devam etmiş ve uzunca bir süre daha bu karara ilişkin eleştirilerini gündeme getirmiştir (30 Temmuz 1950, Ulus).

Hem Başbakan Menderes'in hem de Dışişleri Bakanı Köprülü'nün, Cumhuriyet Halk Partisi'ni Barışseverler Cemiyeti ile aynı safta görmesi de Ulus gazetesi tarafından şiddetli bir biçimde eleştirilmiştir. Ulus gazetesi ilk olarak, 31 Temmuz 1950 tarihinde yayımlanan "Yıldırma Taktiği mi?" başlıklı yazıda hükümetin bu ithamlarının yersiz olduğunu belirtmişse de ilerleyen günlerde bu tartışma iki parti gazetesinin de gündeminden düşmemiştir. Öyle ki 1 Ağustos 1950 tarihli Ulus gazetesinin manşeti bu konuya ayrılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Kasım Gülek, Dışişleri Bakanı'nın muhalefete yönelik ifadelerini "şiddetle reddettiklerini" belirtmiştir. Bu tartışmalarda, gazetenin başyazarı ve en etkin ismi Nihat Erim'in çok sayıda yazı kaleme aldığı da gözden kaçırılmamalıdır.

Erim, "Serbest Münakaşa; Faydaları ve Mahzurları" başlıklı yazısında, iktidarın, muhalefeti, Barışseverler Cemiyeti üyeleri ile aynı

safta ve aynı yolda göstermek istediğini belirtmiştir. Hükümet yetkililerinin "devlet adamı ağır başlılığına ve demokratik tesamuha yakışan bir zihniyetle" hareket etmesi gerektiğini vurgulayan Erim, iktidarın, muhalefete isnat ettiği "komünizm ajanı" iddialarına yönelik şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Bay Menderes'in gazetecilere verdiği beyanatta muhalefet hakkında kullandığı tahrikçilik, bozgunculuk kelimeleri, meselenin esasını cevaplamakta aciz kalıp yıldırıp sindirme politikasından medet uman bir insanın ruh haletini meydana koymuştur." Dışişleri Bakanı Köprülü'nün "kararımız komünist basından maada herkes tasvibetti" sözleri ile Başbakan'dan da ileri gittiğini ifade eden Erim, aklı başında her vatandaşın, hükümetin yaratmak istediği bu "terör" havasını algılayabileceğini ve iktidarın da en kısa zamanda bu hatalarından geri dönmesi gerektiğini vurgulamıştır (1 Ağustos 1950, Ulus).

Öte yandan, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayın organı Ulus, Hükümet'in Kore'ye asker gönderme kararını usul açısından eleştiren diğer muhalif seslerin de sözcüsü olmuştur. Ulus, diğer itirazlara geniş bir yer vererek hükümete yönelik eleştirilerini yalnızca kendi partisi ile sınırlı tutmamıştır. Gazete, Hükümet'in Kore'ye asker gönderme kararı hakkında Millet Partisi ile de görüşülmediği bilgisini vererek Millet Partisi Başkanı Hikmet Bayur'un konuya ilişkin açıklamalarını ilk sayfada haberleştirmiştir. Ulus, kendi fikirleri ile paralel düşünen Bayur'un şu ifadelerine dikkat çekmiştir:

> "Cumhuriyet devrinde ilk defa olarak Türk askeri fiilen savaşa gönderilirken Hükümet bu hususta Büyük Millet Meclisi'ni toplayıp keyfiyeti ona arz etmek lüzumu duymamıştır. Keza ne muhalefete bir haber vermek ve ondan mütalaa sormak yoluna girişmiş ne de hiçbir suretle halk efkârını buna hazırlamak ihtiyacını hissetmiştir" sözlerine doğrudan yer vermiştir. (…) Bizce Hükümet derhal Meclis'i davetle oradan bir karar almaya mecburdur. Bu düşünceler her türlü particilik duygusu üstünde kalınarak ileri sürülmektedir." (27 Temmuz 1950, Ulus).

Gazete, Hükümet'in son kararına ilişkin diğer usul tartışmalarını da gündeme getirmeye devam etmiştir. 1 Ağustos 1950 tarihli, "Kore

meselesi için Meclis'in derhal toplantıya daveti isteniyor" isimli haberde, Bağımsız Milletvekili Kemal Türkoğlu ve Demokrat Parti Niğde Milletvekili Necip Bilge tarafından Büyük Millet Meclisi'nin olağanüstü toplantıya çağrılması hususunda Meclis Başkanlığı'na hitaben bir yazı hazırlandığı ifade edilmiştir. Haberin detayında, her iki milletvekilinin de birer hukukçu olduğu belirtilerek milletvekillerinin her türlü politik düşünceden uzak ve sadece birer milletvekili sıfatıyla meseleyi anayasa açısından inceledikleri vurgulanmıştır. Böylece gazete hemen her fırsatta, Hükümet'in son kararına ilişkin itirazın yalnızca ana muhalefetten yani Cumhuriyet Halk Partisi'nden gelmediğini de ortaya koymuştur. Bu girişimler, CHP'nin müdafaa ettiği teze uygun görülmüştür.

3.2.3.2. Kararın Esasına Yönelik Bir İtiraz: Barışseverler Cemiyeti

Kore'ye asker gönderilmesi kararına yönelik tek ilkesel itiraz Behice Boran'ın kurucusu olduğu Türk Barışseverler Cemiyeti'nden gelmiştir. Cemiyet, bu kararın esasına yönelik muhalif bir ses olarak Kore'ye asker gönderilmesine karşı çıkmış ve kararın iptalini savunmuştur (Kaynar, 2020: 22). Hükümetin kararını şiddetli bir biçimde protesto eden Türk Barışseverler Cemiyeti tarafından yayımlanan bildiride, "Türk halkının bu barış ihtiyacına tercüman olarak şerefli ve sağlam bir barışın kurulması için kanunlarımızın çerçevesi içinde gerekli faaliyet ve neşriyatta bulunmak ve bütün demokratik davalarda olduğu gibi hayati bir ehemmiyeti olan barış davasında da halkımızın iradesini belirterek her türlü kanuni teşebbüslere girişmektir." ifadelerine yer verilmiştir (29 Temmuz 1950, Ulus).

Söz konusu bildiri kısa zaman içerisinde hükümet tarafından milli menfaatlere aykırı bulunduğu gerekçesi ile toplatılmış ve yöneticileri de derhal tutuklanmıştır. Menderes, memlekete zararı olan bu hareketlerin mutlaka önleneceğini belirterek "Vaktiyle bunlara karşı mücadele tam tesirini göstermemiş ve bunun bir sebebi eski iktidarın önemli mevkilerinde kendilerine dost ve himaye edici şahsiyetler bulmuş olmalarıdır." ifadeleri ile (Toker, 1991: 82) bir önceki iktidarı

işaret etmiş ve böylece iktidar ve muhalefet arasındaki tansiyonu giderek artırmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi, bu cemiyete yönelik fikirlerini Ulus gazetesi aracılığıyla çok açık ifadelerle ortaya koymuşsa da iktidar bu söyleminden vazgeçmemiş ve bu karara muhalefet eden herkesi "komünist ajanı" olarak nitelendirmeye devam etmiştir. Diğer yandan, Ulus gazetesinde cemiyete ilişkin yapılan hemen her haberde, bu cemiyetin, iyi niyet maskesi altında görünmeye çalıştığı ifade edilerek muhalefetin "cibilliyeti malum bir cereyanla" bir hizada görülmesinin altından kolayca kalkılamayacak bir itham olduğu vurgulanmıştır (2 Ağustos 1950, Ulus). İktidarın sözcüsü Zafer gazetesinin bu cemiyete ve diğer muhaliflere yönelik bakış açısı ise iktidarın eleştirilere verdiği cevaplarda belirginleşmektedir.

3.2.3.3. İktidarın Eleştirilere Cevabı

Zafer gazetesi, Hükümet'in Kore'ye asker gönderme kararını meşrulaştıran bir yaklaşımla hareket ederek bu kararın hem dünyada hem de Türkiye'de çok iyi karşılandığını gösterme çabasına girişmiştir. 27 Temmuz 1950 tarihli Zafer gazetesi, "Karar Her Yerde Çok İyi Karşılandı" manşeti ile çıkarılmış; gazetenin neredeyse büyük bir bölümü, Hükümet'in kararının ne denli yerinde olduğuna ayrılmıştır.

Gazetede, Hükümet'in bu kararı doğrudan NATO ile ilişkilendirilmiş, bu karar sayesinde Birleşmiş Milletlere verilen taahhüdün yerine getirildiği ifade edilmiş ve Türkiye'nin, Kore'ye asker göndermediği takdirde Amerikan yardımlarından mahrum kalacağı vurgusu yapılmıştır. Zafer gazetesinde, Türkiye'nin de Kore ile benzer bir duruma düşmeyeceğinin garantisi olmadığına yönelik endişeler ön plana çıkarılmış; Türk askerinin hem dünya hem de ülke emniyetini korumak üzere Kore'de bulunması gerektiği belirtilmiştir.

Bununla birlikte, gazetenin başyazarı Mümtaz Faik Fenik, Hükümet kararlarının en önemli savunucularından biri olarak bu karara ilişkin muhalefetten gelebilecek olası eleştirilere ve itirazlara yönelik bir başmakale kaleme almıştır. Esasında bu başmakale, açıkça göstermektedir ki iktidar, muhalefetten gelebilecek itirazları önceden

kestirse de bu kararı verirken muhalefete danışmaktan bilhassa kaçınmıştır.

Fenik, 27 Temmuz 1950 tarihli "Kore'ye Gidecek Türk Askerleri, Yolunuz Açık Olsun!" başlıklı yazısında, Hükümet'in son derece tarihi bir karar verdiğini söyleyerek Türkiye'nin Amerika'dan sonra Kore Savaşı'na asker gönderen birinci devlet olduğuna özel bir vurgu yapmıştır. Türkiye'nin bu kararının dünyanın her yerinde takdirle karşılanacağını, bundan hiç şüphe duyulmayacağını belirten Fenik, Hükümet'in son kararını Demokrat Parti yöneticilerinin siyasal söylemlerine dayandırarak savunmuştur.

Başyazar, Türk askerinin Kore'ye gönderilmesi kararına ilişkin muhalefetten gelen eleştiriler karşısında ise muhalefeti "küçük politik oyunlar" yapmakla suçlamış; Hükümet tarafından "çok yerinde" bir karar verilmesine rağmen muhalefetin "bin dereden su getirerek" Demokrat Parti iktidarına hücum ettiğini ileri sürmüştür. Gazetenin genel yayın politikasını belirleyen Mümtaz Faik Fenik, "Birleşmiş Milletler Paktından doğan ahdi bir vecibeyi ifa ederken ne demeğe muhalefetin fikrine müracaat etsin?.. Farz edelim ki etti; muhalefet şayet böyle hareket etmeyin derse hükümet altına imza koyduğumuz Birleşmiş Milletler Paktı'nı inkâr mı edecektir?" sözlerinden sonra muhalefetle istişare yapılmasının gerekli olmadığını şu sözlerle savunmuştur: "Esasen Büyük Millet Meclisi, Birleşmiş Milletler Paktını tasdik etmiş ve onun yürütülmesi işini hükümete bırakmıştır. İşte hükümet de böylece kendisine esasen Büyük Millet Meclisi tarafından verilmiş bir vazifeyi yerine getirmiştir." (28 Temmuz 1950, Zafer).

Bu doğrultuda, Fenik'in savunduğu fikirlerin, Demokrat Parti'nin kurucu isimlerinden Refik Koraltan'ın görüşleriyle ne denli benzer, hatta birebir aynı olduğu dikkat çekicidir. Koraltan, Yalova'daki toplantıda, Kore Savaşı'na Türk askerinin gönderilmesi hususunda Meclis'in toplanarak yeni bir karar alıp almayacağı ve Kore'ye ne kadar kuvvet gönderilmesi gerektiği konusunda çeşitli görüşmeler yapıldığı bilgisini vermiş ve kendisinin "Ben de kararın tatbiki sırasında meclisin ve muhalefetin zaten onay verdiğini ve muhalefetin toplantıya davet

edilmesinin ihtiyaç mevzuu olmadığını belirttim." şeklinde görüşünü beyan ettiğini bildirmiştir. Koraltan, toplantıda, bu fikir üzerine uzun uzun görüş alışverişinde bulunulduğunu ve neticede bu yönde karar alındığını ifade etmiştir (Koraltan, 2013: 170-171). Bu hadise, Zafer gazetesinin bir iktidar aracı olduğunu ve başyazarın da iktidarın basın sözcülüğünü üstlendiğini bir kez daha ortaya koymuştur.

Bir parti gazetesi olarak Zafer, öncelikle Hükümet yetkililerinin bu konu hakkındaki görüşlerini kamuoyuna aktarmış, iktidarın fikirlerini müdafaa etmiştir. Bir gazetecilik refleksinden ziyade desteklediği Demokrat Parti'nin görüşlerini kitlelere aktaran Zafer gazetesi, muhalefetten gelen usule yönelik eleştirileri de en yalın ifadeyle "politik oyunlar" şeklinde nitelendirmiştir. Zafer gazetesi, muhalefetin eleştirilerine ve görüşlerine yer vermemiş; yalnızca iktidar tarafından yapılan açıklamalara veya iktidarın muhalefete karşı öne sürdüğü argümanlara odaklanmıştır. Bu çerçevede, Hükümet'in hangi açıklamalarda bulunduğu, hangi argümanlarla muhalefetten gelen eleştirilere karşılık verdiği önem kazanmaktadır.

3.2.3.3.1. Alınan Kararın Bir Harp Kararı Olmadığı; Sulhu Koruma Teşebbüs ve Kararı Olduğuna Yönelik Bir Açıklama

Muhalefetin, Kore'ye Türk askerinin gönderilmesi kararını anayasal açıdan sorunlu bularak verilen karara itiraz etmesinden hemen sonra bizzat Başbakan Adnan Menderes tarafından 29 Temmuz 1950 tarihinde Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün de katıldığı bir basın toplantısı düzenlenmiştir. Zafer gazetesi, bu toplantıyı manşette değerlendirerek Menderes'in açıklamalarına geniş bir yer vermiş ve böylece bir kez daha iktidarın sözcülüğünü üstlendiğini göstermiştir.

Menderes, Hükümet'in son kararı ile Anayasayı ihlal etmediğini belirterek bu kararın Meclis'te alkışlarla kabul edildiğini; ilgili kararın Meclis'in malumatına sunulduğunu ifade etmiştir. Öte yandan, alınan kararın hem Birleşmiş Milletler Anayasasına hem de Türk Anayasasına uygun olduğunu belirten Menderes, muhalefetten gelen eleştirilerin yersiz olduğunu ifade etmiştir. Bir önceki iktidarın dış politika konusunda takip ettiği yolu bugün kendilerinin izlediğini söyleyen

Menderes, Cumhuriyet Halk Partisi'nin de benzer bir durumda aynı şekilde bir karar alabileceğini ve esasında Demokrat Parti iktidarının doğru bir karar verdiğini şu sözlerle savunmuştur: "Bugünkü hükümetin kararı, onlar tarafından da takip edilen yolun ve girişilmiş taahhütlerin en tabii neticesidir."

Bununla birlikte Menderes, Hükümet'in bir harp kararı almadığını dolayısıyla bir Anayasa ihlali yapılmadığını şu sözlerle savunmuştur: "Hükümetimizin almış olduğu karar bir harp kararı değildir; sulhu koruma teşebbüs ve kararıdır." Başbakan, değişen dünya düzeni ile ülkelerin yalnızca kendi hudutlarında müdafaa edilemeyeceğini vurgulayarak bu hususta kararlılığını, "… aynı vaziyet karşısında bin defa kalsak her defasında alacağımız kara gene bu olacaktır." cümlesi ile ortaya koymuştur.

Görüleceği üzere, Menderes, Türk askerinin dünya sulhunu sağlama ideali çerçevesinde Kore'de bulunacağı algısını inşa ederek anayasal tartışmalara bir cevap vermek istemiştir. Başka bir deyişle Menderes, bir savaş kararı yerine "sulh kararı" alındığını öne sürerek Meclis'e neden müracaat edilmediğini ve muhalefet ile neden istişarede bulunulmadığını açıklamaya çalışmıştır. Menderes, 1 Temmuz 1950 tarihini işaret ederek Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygve Lie'ye gönderdiği telgrafa atıfta bulunarak bu konu hakkında Meclis'in ve muhalefetin bilgilendirildiğini savunmuştur. Hâlbuki o gün Meclis'te Kore'ye asker gönderilmesine ilişkin bir bilgilendirme yapılmamıştır.

Benzer şekilde, gazetenin başyazarı da dünya barışının bir ve bütün olduğu; bu barışın en ufak bir sekteye uğraması halinde Türkiye'nin de felakete sürüklenebileceği çünkü Türkiye'nin her an bir Sovyet tehdidi ile karşı karşıya kalabileceği fikrini ileri sürmüştür. Bazı kimseler tarafından "Kore nerede? Türkiye nerede? 4500 vatan evladını Pasifik Okyanusu kıyılarına sevk etmenin manası nedir?" sorularının sorulabileceğini ifade eden Fenik, Kore'ye Türk askerinin gönderilmesi kararını şu sözlerle açıklamıştır: "Kore'de dünya barışının mukadderatı mevzu bahis mevzuu oluyor. Eğer orada Birleşmiş Milletler ülküsü mağlup olur da müşterek emniyet iflasa sürüklenirse, mütecaviz artık

her yerde başkaldırmak fırsatını bulmuş olacaktır." (27 Temmuz 1950, Zafer).

Görülmektedir ki başyazar da Türkiye'nin, dünyanın bir ucunda da olsa barış fikrine karşı harekete geçen bir saldırıyı emniyet sistemi çerçevesinde önlemek gayesi içerisinde olduğu görüşünü savunmuştur. Bu çerçevede, gazetede bilinçli bir şekilde "sulh", "demokrasi", "barış" ve "yardım" gibi kelimelerin sıklıkla kullanıldığı göze çarpmıştır. Öyle ki Zafer gazetesi, Kore Savaşı'na Türk askerinin gönderileceği haberini kamuoyu ile paylaşırken de "Kore'ye 4500 asker veriyoruz" ifadesini kullanmayı uygun görmüştür. Kuşkusuz buradaki "vermek" fiili "yardım" ve "bahşetme" kavramlarını çağrıştırmaktadır.

Zafer gazetesi, Demokrat Parti iktidarı tarafından alınan kararın anayasaya uygun olduğunu gösterebilmek amacıyla Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in konuya ilişkin görüşlerine başvurmuştur. 1 Ağustos 1950 tarihli gazetenin manşeti, Başgil'in konuya yönelik değerlendirmelerine ayrılmış, bir bakıma Hükümet'in Kore konusundaki karar alma biçimi bilimsel açıdan da desteklenmeye çalışılmıştır.

Hükümet'in aldığı kararın Anayasaya uygun olduğunu ifade eden Başgil, Fransız Hükümeti'nin de Menderes Hükümeti ile benzer bir biçimde karar aldığını belirtmiştir. Başgil, Menderes Hükümeti tarafından alınan kararın, Birleşmiş Milletler Anayasası açısından da bir sorun teşkil etmediğini vurgulayarak "Binaenaleyh tekrar ederim ki hükümet vazifesini yapmış ve iyi bir anlayışla kanuni salahiyetini kullanmıştır. Yardımın cins ve miktarının tayinini Meclis'e sormaya mecbur olmayan hükümet, bunu partilere sormaya hiç mecbur değildi. Hatta gaflet edip sorsaydı hata etmiş olurdu" diyerek muhalefet ve iktidar arasındaki usule yönelik tartışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır.

3.2.3.3.2. Bir Önceki İktidarın Dış Politika Konusunda "Savsakladığı" İddiası

Başbakan Adnan Menderes, bir önceki iktidarın dış politika konusunda temel hedefleri belirleme noktasında "çok geç kaldığını"

ifade eden bir yaklaşıma sahip olmuştur (Yavuzalp, 1996: 74). Bu yaklaşım, muhalefetin, Kore Savaşı'na Türk askeri gönderilmesi kararını usul açısından eleştirmesinden sonra özellikle Zafer gazetesi başyazarı tarafından oldukça yoğun bir biçimde tekrar edilmiştir.

Mümtaz Faik Fenik, Kore Savaşı'na Türk askeri gönderilmesi kararını en başından beri Kuzey Atlantik Paktı üzerinden okuyan bir isim olarak bir önceki iktidarın Kuzey Atlantik Paktı konusunda yeteri kadar azimli ve kararlı olmadığını öne süren çok sayıda başyazı kaleme almıştır.

Başyazar, Hükümet'in Kuzey Atlantik Paktı'na üyelik için resmi başvuruda bulunmasından bir gün önce kaleme aldığı "Azimli politikamız ve Atlantik Paktı" isimli yazısında, Türkiye'nin Kore Savaşı'na 4500 asker gönderme kararından sonra ülkenin Kuzey Atlantik Paktı'na girmesi konusundaki beklentilerin tazelendiğini ve Washington'dan da memnuniyet verici telgrafların gelmeye başladığını ifade etmiştir. Fenik gerek Türkiye üzerindeki Sovyet baskısının önlenmesi gerekse Avrupa kıtasının korunması bakımından Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paktı'na girmesinin bir zaruret haline geldiğini önemle vurgulamıştır. Birleşmiş Milletler nezdindeki Türk delegesi Selim Sarper'in Lake Success'te verdiği beyanata atıfta bulunan Fenik, Hükümet'in Batılı devletlerle beraber müşterek bir savunma sistemine katılmak üzere teşebbüslerde bulunduğu bilgisini de vermiştir (30 Temmuz 1950, Zafer).

Bununla birlikte, başyazar, Demokrat Parti iktidarının kısa zaman içerisinde dış politika konusunda büyük girişimlerde bulunduğuna ve Hükümet'in azimli, kararlı bir dış politikaya sahip olduğuna dikkat çekmiştir. Bir önceki iktidarı "atalet" sahibi olmakla suçlayan Fenik, "Eğer Atlantik Paktına girecek olursak ve o zaman, bu pakt mevzuunda eski iktidar tarafından dış politikamızda yapılan büyük bir hata da esaslı surette tamir edilmiş olacaktır." ifadelerini kullanmıştır. Yazısında, bir önceki iktidar döneminde Türkiye'nin, Kuzey Atlantik Paktı'na dâhil olması hususunda Demokrat Parti'nin ısrarcı olduğunu ancak iktidarın dış politika konusunda "tereddütlü" hareketlerde bulunması ve "olursa

da olur, olmazsa da olmaz gibi tavırları" ortaya koyması dolayısıyla Türkiye'nin bu oluşum dışında bırakıldığını ileri sürmüştür.

Fenik, 3 Ağustos 1950 tarihli yazısında da Adnan Menderes Hükümeti'nin dış politika konusunda açık ve dürüst bir siyaset yürüterek memlekete hizmet ettiğini; Demokrat Parti iktidarının, bir önceki iktidardan farklı olarak "bir savsaklama" ya da "bir oyalama" siyaseti takip etmediğini ifade etmiştir.

Hükümet'in, Kore'ye 4500 Türk askeri gönderme kararını "çok yerinde bir karar" olarak yorumlayan Fenik, bu karar sayesinde Türkiye'nin milletlerarası politikada yapıcı bir rol aldığını, kuvvetini, cesaretini ve müşterek emniyet sistemine olan bağlılığını bütün dünyaya göstermiş olduğunu belirtmiştir. Fenik, Türkiye'nin, "4500 kahraman erin sayesinde her yerde söz söylemek ve sözünü dinletebilmek hakkına ve salahiyetini haiz" olduğunu ifade ederek, "İşte Adnan Menderes Hükümeti, bu kararıyla bütün dünyada bize bu itibarı sağlamıştır. Bunun aksini düşünmek ve Halk Partisi'nin şimdiye kadar yaptığı gibi uyuşuk bir tavır takınmak ve herkesi oyalamaya çalışmak milletlerarası camia içinde bizi tek başımıza yapayalnız bırakmak demektir." diyerek bir önceki iktidarın dış politika konusunda "savsakladığı" fikrini yinelemiştir. Esasında Fenik, Türkiye'nin henüz Kuzey Atlantik Paktı'na dâhil olamamasını Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının uyuşukluğuna bağlamıştır.

Görüleceği üzere, iktidarın adeta sesi olan Fenik, bir önceki iktidarı "beceriksiz" ve "uyuşuk" gibi sıfatlarla nitelendirerek muhalefetten gelen usule yönelik eleştirilere karşılık vermiştir. Çok açıktır ki iktidar ve çevresi, bir önceki iktidarı suçlamak suretiyle alınan son kararı meşrulaştırma yoluna girişmiştir. Bu hususta, iktidar tarafından öne sürülen argümanların başyazar Fenik tarafından sahiplenildiği ve müdafaa edildiği de gözden kaçırılmamalıdır.

3.2.3.3.3. Muhalefetin Particilik Gayreti ile Hareket Ederek Ülke Menfaatlerini Rencide Ettiğine Yönelik Açıklamalar

İktidar ve iktidarın sözcüsü Zafer gazetesi, Kore'ye asker gönderme kararı konusunda muhalefetten gelen usule yönelik eleştirileri "politik

oyunlar" şeklinde nitelendirmiş; muhalefet ise iktidarın bu iddiaları karşısında savunmacı bir pozisyona geçerek hemen her fırsatta bu kararın esasına değil usulüne-biçimine yönelik eleştirilerde bulunduğunu ifade etmiştir. Özellikle Başbakan Adnan Menderes'in 29 Temmuz 1950 tarihinde basına verdiği demeçte, muhalefeti "particilik yapmakla" suçlamasından sonra iktidar ve muhalefet arasındaki tartışmalar daha sert bir şekilde cereyan etmiştir. Kuşkusuz bu süreçte iktidarın sözcüsü Zafer gazetesinin ve başyazarının da önemli rolü olmuştur.

Menderes, 29 Temmuz 1950 tarihli demecinde, daha iki ay öncesine kadar iktidarda bulunan muhalefetin, Kore hadisesi örneğinde olduğu üzere dünya sulhunun büyük bir tehdit altında olduğunu çok daha iyi kavraması gerektiğini belirterek "Gönül isterdi ki en ehemmiyetli bir memleket meselesi karşısında rakibi vurmak ve iktidara yaklaşmak gayesi ile sapmış oldukları bu nahoş yolun kendilerini memlekete zararlı olmak mevkiine düşürebileceğini kavrayarak bir an evvel memleket menfaatlerinin gösterdiği istikamete bizimle bir hizaya gelsinler." değerlendirmesini yapmıştır (29 Temmuz 1950, Zafer). Bu değerlendirmelerden hareketle, Menderes, muhalefetten gelen eleştirileri "yıkıcı" addetmiş ve muhalefetin particilik ve politikacılık gayreti güttüğünü ileri sürmüştür. Başyazar Mümtaz Faik Fenik de gazetenin aynı günkü sayısında, Menderes'in görüşlerini desteklemiş ve Cumhuriyet Halk Partisi'ni "iç politika dedikodusu" yapmakla suçlamıştır.

Fenik, muhalefetin, dış politika konusunda iktidar ile beraber olduğunu beyan etmesine rağmen Hükümet'in son kararını adeta bir suç gibi göstermeye çalıştığını söylemiştir. Muhalefeti, "şefkat hislerine hitap ederek ortaya birtakım nifak tohumları atmaya kararlı" sözleri ile itham eden Fenik, muhalefetin hem dünya barışını hem Türkiye'nin emniyetini bir kenara attığını ifade etmiştir (1 Ağustos 1950, Zafer). Bu hususta, iktidarın dış politika konusunda muhalefeti samimiyetsiz olarak gördüğü açıktır.

Bununla birlikte, 2 Ağustos 1950 tarihli Zafer gazetesinde, Amerika'nın Kore'ye yardım etmeyen ülkelere iktisadi yardımı

keseceği; buna mukabil komünist olmayan ülkelere Amerikan askeri yardımının artırılacağı bilgisi verilmiştir. Gazetenin başyazarı Fenik, bir sonraki günkü yazısında, Amerika tarafından çok mühim bir karar alınmasına rağmen muhalefetin iç politika mevzuunun dedikoduları ile uğraştığını belirtmiştir. Özellikle Amerika'nın yardımlar konusundaki son açıklamalarından sonra muhalefetin "kusurlarını anlayıp memleketin yüksek menfaatleri karşısında susması gerektiğini" söyleyen Fenik, "Fakat acı ile söyleyelim ki, biz, susacaklarını pek zannetmiyoruz. Çünkü şimdi ellerine geçen bu mevzuu sonuna kadar işlemekte devam edecekler ve kendi menfaatlerini korumak için münakaşaları uzatmakta daima fayda göreceklerdir." ifadelerini kullanmıştır.

Diğer yandan ABD'nin askeri yardımlar konusundaki son açıklamaları Zafer gazetesinde "Dünya çapında bir karar…" şeklinde değerlendirilmişken Ulus gazetesi bu habere 1 Ağustos 1950 tarihinde, "Amerika yardımı artıracak" başlığı ile yer vermiştir. Fenik, Ulus gazetesinin bu önemli karar hakkında en ufak bir haber bile yapmadığını iddia ederek gazetenin memleketin yüksek menfaatlerini kamuoyundan saklamaya çalıştığını söylemiştir. Ulus gazetesinin, ısrarla Türkiye'nin Kore'ye yapacağı askeri yardımın lüzumsuzluğu üzerinde durduğuna dikkat çeken başyazar, muhalefete "Kendi anlayışlarına göre bir vatanseverlik örneği midir?" şeklinde bir soru yöneltmiştir (3 Ağustos 1950, Zafer).

Görüleceği üzere, muhalefetin Kore'ye asker gönderilmesi meselesindeki usule yönelik itirazları gerek Başbakan Adnan Menderes gerekse Zafer gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik tarafından milli meseleyi sulandırma ve milli menfaatleri kasıtlı bir biçimde ıskalama faaliyeti olarak yorumlanmıştır. İktidar, muhalefeti, dış politika konusunda samimiyetsiz bulmuş; onları partizanlık yapmakla ve iç politika oyunu oynamakla suçlamıştır. Zafer gazetesine göre, Ulus gazetesi "parti gazeteciliği" yaparak Türkiye'nin yüksek menfaatini sağlayacak gelişmelere bile adeta kulağını tıkayarak siyasi propaganda aracı olmuştur.

Zafer gazetesi başyazarı Fenik, ilerleyen günlerde de muhalefetin, memleket birliğini ve selametini alakadar eden esaslar üzerinden Hükümet'i örselediğini ifade etmiştir. 9 Ağustos 1950 tarihli gazetede, başyazar, muhalefetin esas görevinin eleştirmek olduğunu ancak özellikle dış politika gibi "nazik mevzular" üzerinden Hükümet'in hırpalanmasının birlik ve beraberliği bozmaya yönelik bir teşebbüs olduğuna dikkat çekmiştir. Fenik, şayet eleştiri yapılacaksa kararın esasına yönelik yapılması gerektiğini belirterek, "Sarik söyleyelim: Biz, bu şekildeki tahrikçi tenkitlerin vatanseverlikle zerre kadar alakası olacağına asla kani değiliz." ifadelerini kullanmıştır.

Yedekçi imzasıyla yayımlanan "Akıntıya Kürek" başlıklı yazıda yer alan "Muhalefet yapmayın! Ama ne zaman; memleketin yüksek menfaatleri bahis mevzu olduğu zaman!.. Fakat muhalefet bu ikazı, bir tehdit manasına alıyormuş!.. Tefsire göre değişir..." ifadeleri ise iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkinin ne boyuta ulaştığının bir göstergesi olmuştur (9 Ağustos 1950, Zafer).

Öyle ki başyazarın 11 Ağustos 1950 tarihli yazısı da muhalefetin "bir tedhiş (terör) havası tutturduğu" fikri üzerine kuruludur. Başyazar, muhalefeti uyararak "Acaba, bu şekilde hareket ederken, Türkiye'nin hele son zamanlarda demokrasi âleminde kazandığı büyük itibarı yıkmak gayesini takip ettiklerinin farkında değiller mi?" sorusunu sormuş ve demokrasi yanlısı ülkelerde, Türkiye'nin demokrasi davasında göstermiş olduğu kararlılığın takdirle karşılandığına dikkat çekmiştir. Fenik, "Bütün dünya matbuatı lehimizde sütunlar ve sayfalar dolusu makaleler yazarken şimdi bir Halk Partisi sözcüsünün kalkıp bu şekilde konuşması bizi, haşa, sümmühaşa, Demir Perde devletleriyle bir tutar gibi bir üslup kullanması, ayıp, hem de hakikaten çok ayıp değil midir? Ne oluyor?" sözleriyle muhalefetin bütün dünyada Türkiye'nin itibarını kökünden baltalamaya çalıştığını iddia etmiştir.

Anlaşılacağı üzere, muhalefetin Kore'ye asker gönderilmesi kararındaki usule yönelik itirazları iktidar tarafından bir sömürü faaliyeti olarak okunmuştur. Bu noktada, iktidar, muhalefetin kasıtlı bir biçimde hücumda bulunduğunu ancak dış politika gibi nazik mevzularda iç kavgaların geride bırakılarak milli birlik ve milli menfaat

fikri ile hareket edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. İktidar ve muhalefet arasındaki tartışmaların "vatanseverlik" kavramı çerçevesinde sürdürülmeye başlanması ise bambaşka çatışma alanlarını beraberinde getirmiştir.

3.2.3.3.4. Kararı Eleştirenlerin Komünist ya da Tahrikçi Olarak Nitelendirilmesi

Hükümet'in Kore'ye asker gönderilmesi kararına ilişkin tek ilkesel itiraz Barışseverler Cemiyeti'nden gelmiştir. Barışseverler Cemiyeti, Hükümet tarafından alınan savaş kararının iptali için çeşitli çabalar göstermiş; Hükümet ise bu cemiyetin faaliyetlerini müsamahasız bir biçimde önleme yoluna gitmiştir.

Zafer gazetesi tarafından "Kökü dışarıda bir cemiyet" (29 Temmuz 1950, Zafer) şeklinde nitelendirilen Barışseverler Cemiyeti'ne ilişkin hemen her gelişme Zafer gazetesinde ilk sayfada haberleştirilmiştir. Gazeteye göre, Barışseverler Cemiyeti, "milli birliği sabotaj teşebbüsünde" (3 Ağustos 1950, Zafer) bulunmak suretiyle Kore'ye asker gönderilmesi kararını protesto ederek halkı kışkırtıcı eylemlere teşvik etmeye çalışmıştır.

Hükümet, komünizmle mücadele tedbirleri kapsamında Barışseverler Cemiyeti'nin faaliyetlerini durdurmuş ve ayrıca "Barışseverler!" (1 Ağustos 1950, Zafer) şeklinde nitelendirdiği bu cemiyeti, Cumhuriyet Halk Partisi ile ilişkilendirmiştir. Başbakan Adnan Menderes ve Zafer gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik, Cumhuriyet Halk Partisi'ni bu cemiyetle aynı safa koymuş; Cumhuriyet Halk Partisi'ne yönelik komünistlik ithamında bulunmuştur.

Menderes, 29 Ağustos 1950 tarihli basın toplantısında, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yalnızca usule değil esasa yönelik de itiraz ettiğini gündeme getirerek muhalefetin komünist destekçisi olduğunu ileri sürmüştür. Başbakan, "Bahis buraya gelince ilk önce tenkit edenler; kararın esasına bir itirazları olup olmadığını kati bir ifade ile açıklamaya davet etmek mecburiyetini duymaktayız. Çünkü birtakım sözde mahirane tabir ve ifadelerle tezatlı mütalaalar ileri sürülmektedir" ifadeleri ile muhalefete yüklenmiştir. Muhalefetin, kamuoyunu

şaşırtmak ve iktidarı sözde eleştiriyor gibi görünmek maksadıyla hareket ettiğini ileri süren Menderes, muhalefet tarafından sorulan "Ordumuzun kuvveti nedir? Etrafımızdaki tehlikenin derecesi nedir? Diğer bazı memleketler kara kuvvetleri göndermişlerdir. Bizim kara kuvveti göndermemiz tehlikeyi üzerimize sebep olmayacak mıdır?" sorularının iyi niyetle sorulmadığını iddia etmiştir.

Dahası, muhalefetin mevcut durumu kendilerinden daha iyi kavradıklarını ancak "iktidara karşı ellerine geçirdiklerini zannettikleri bir hücum silahını" kullanmaktan vazgeçmediklerini belirten Menderes, Barışseverler ile Cumhuriyet Halk Partisi arasında şöyle bir bağlantı kurmuştur: "Ancak bazı kimselerin fırsatını bulup ve maksatlarını gizleyip memleket için bu zararlı yolda faaliyetlerini artırmak istemiş olduklarını görmekteyiz. Vaktiyle bunlara karşı mücadele tam tesirini göstermemiş ise bunun bir sebebi eski iktidarın mühim mevkilerinde kendine dost ve himaye edici şahsiyetler bulmuş olmalarıdır. Bu hakikat memleketçe de bilinmektedir." (29 Ağustos 1950, Zafer).

Başbakan oldukça net ifadelerle, Barışseverler Cemiyeti ile Cumhuriyet Halk Partisi arasında bir ilişki kurmuş; dahası muhalefeti komünizme destek vermekle, onları himaye etmekle suçlamıştır. Kendi iktidarları döneminde katiyen bu girişimlere müsamaha göstermeyeceklerini ifade eden Menderes, "hele de şu nazik zamanlarda, memlekette büsbütün zararlı olduğu aşikâr olan bu gibi hareketleri mutlaka önleyeceğiz." demiştir.

Başyazar Mümtaz Faik Fenik de Başbakan ile benzer bir biçimde, Kore'ye asker gönderilmesi kararına ilişkin muhalefetten gelen eleştirilerin usule yönelik olmadığını; muhalefetin kararın esasına yönelik bir itirazda bulunduğunu iddia etmiştir. Çok açıktır ki Fenik de Barışseverler Cemiyeti ile Cumhuriyet Halk Partisi'ni aynı kategoriye koymuştur. Fenik, 9 Ağustos 1950 tarihli başyazısında, muhalefet gazetelerinin dış politika gibi "nazik" meselelerde milli birliği bozmaya yeltenen "planlaştırılmış birtakım tahrikler"de bulunduğunu dile getirerek "Eğer tenkit yapılacak ise sırf işin esasına dayanan müsbet fikirler ortaya konmalı, yoksa hadiselere bin bir şekil vererek, üzerine

hayaller kurarak, memleketin birliğini, selametini alakadar eden esaslar örselenmemelidir." ifadelerini kullanmıştır. Fenik, Ulus gazetesi tarafından kasıtlı bir biçimde kaleme alınan yazıların, umumi efkârın zihnini bulandırmayı amaçladığını vurgulayarak bu yazıları "tahrikçi edebiyat" şeklinde nitelendirmiş ve "biz, bu şekildeki tahrikçi tenkitlerin vatanseverlikle zerre kadar alakası olacağına asla kani değiliz." diyerek Cumhuriyet Halk Partisi'ni adeta tahrikçilik ile suçlamıştır.

3.2.3.3.5. Diğer Muhalefet Kaynaklarını da "Sakat Bir Teşebbüs" Olarak Tanımlama

Zafer gazetesi, muhalefetin farklı "istismar" yollarına başvurarak Kore'ye askeri birlik gönderilmesi kararına itiraz ettiğine yönelik haberler yapmıştır. 1 Ağustos 1950 tarihli, "Sakat bir teşebbüs" başlıklı haberde, Bağımsız Milletvekili Kemal Türkoğlu'nun bir milletvekili arkadaşı ile Büyük Millet Meclisi'nin olağanüstü toplantıya çağrılması yönünde bir teşebbüste bulundukları ifade edilmiştir.

Haberde ismi okuyucu ile paylaşılmayan milletvekili, Demokrat Parti'nin Niğde Milletvekili Necip Bilge'dir. Zafer gazetesi, Demokrat Parti içerisinden bir milletvekilinin, Hükümet'in son kararına itiraz ettiğini göstermemek amacıyla kasıtlı bir biçimde bu yolu tercih etmiştir.

Haberin detaylarında, böyle bir teşebbüsün başarılı olamayacağı önemle vurgulanarak Demokrat Parti milletvekillerinden Cemal Köprülü'nün konuya ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Böylece Demokrat Parti içerisinde bir birlik olduğu, ayrılık olmadığı gösterilmeye çalışılmıştır. Köprülü, Demokrat Parti'nin Niğde Milletvekili Necip Bilge'nin içerisinde bulunduğu girişimi "sakat ve tehlikeli bir teşebbüs" olarak tanımlayarak bu kararın Meclis'te alkışlarla kabul edildiğini belirtmiştir. Meclis'in toplanması halinde, Birleşmiş Milletlere karşı verilen taahhüdün samimi olmayacağı yönünde bir kanaat oluşabileceğini kaydeden Köprülü, bu teşebbüsün muvaffak olmasına imkân olmadığı değerlendirmesini yapmıştır.

Haberde, bir başka Demokrat Parti Milletvekili Zeki Rıza Sporel'in de görüşlerine yer verilmiştir. Sporel de bu girişimi, "abes" olarak nitelendirmiş ve şunları söylemiştir: "Meselenin asıl garibi Kemal Türkoğlu Demokrat Parti listesinden kazandığı halde Demokrat Parti'nin içine girmeye tenezzül etmemiştir. Şimdi de 400 kişilik bir Demokrat Parti grubunu peşinden sürükleyeceğini zannetmektedir."

Görüleceği üzere, Zafer gazetesi, bu girişimin bir sonuç vermeyeceği görüşünü pekiştirmek üzere Demokrat Parti içerisinden milletvekillerinin görüşüne başvurmuş ve diğer Demokrat Partililerin de bu davete asla icabet etmeyecekleri yönünde bir tavır ortaya koymuştur.

Gazetede, bir sonraki gün de bu teşebbüse ilişkin bir haber yayımlanmıştır. Haberde, yine Bağımsız Milletvekili Kemal Türkoğlu'nun ismi verilirken Demokrat Parti milletvekilinin ismi açık bir biçimde zikredilmemiştir. Haberin detaylarında, Ulus gazetesinin bu haberi büyük başlıklarla yayımladığı ancak henüz bir görüş bildirmediği bilgisi paylaşılmış ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu girişimi henüz destekleyip desteklemediğinin belli olmadığı kaydedilmiştir. Zafer gazetesi, bir önceki haberde olduğu gibi yine Demokrat Partili milletvekillerinin görüşlerine başvurarak Hükümet tarafından alınan son kararın kabul edildiği fikrini pekiştirmeye çalışmıştır.

3.2.3.3.6. Alınan Kararı Meşrulaştırma Yollarından Biri Olarak "Tüm Halk Tarafından Destekleniyor" Algısı Yaratma

İktidarın sözcüsü Zafer gazetesi, Hükümet'in son kararını meşrulaştırmak amacıyla neredeyse her gün Hükümet'in tarihi bir karar aldığını ve bu kararın genel bir tasviple karşılandığını öne çıkaran haberlere yer vermiştir. Zafer gazetesi, Kore'ye asker gönderileceği haberinin kamuoyu ile paylaşılmasından bir gün sonra, "Karar Her Yerde Çok İyi Karşılandı" manşeti ile çıkarılmıştır manşeti ile çıkmıştır.

Perşembe
27
TEMMUZ 1950

ZAFER
DEMOKRASİNİN SESİ

La Familia

Koreye asker vermemizin uyandırdığı akisler

Karar her yerde çok iyi karşılandı

Yüksek Tahsil Gençliğinin Başbakana çektiği telgraf

"Hak yolunda bütün taahhütlerini yerine getirmeyi vazife bilen bir milletin evlâtları olmaktan duyduğumuz gurur sonsuzdur."

Meçhul denizaltı dün de tekrar görülmüş

Bir yelkenli tayfasının ihbarı üzerine uçaklarla da arama yapıldı, fakat bir şey bulunamadı

Koreye gidecek Türk askerleri, yolunuz açık olsun!

Müntaz Faik FENİK

Belediye seçimi

D. P. İl İdare Kurulu bir tebliğ neşretti

Cumhurbaşkanı dün Etibankı ziyaret etti

Amerikada silâhlı kuvvetler günü

Amerikada iktisadi seferberlik

Başkan Truman Kongreye bir mesaj gönderdi

Kore'ye ingiltere de asker gönderiyor

Amerikalıların Pasan ihtilâfının bölgesine çıkabilecekleri sanılıyor

Türkiye'nin kalkınması

Milletlerarası kalkınma ve Balkan temsilcilerinin yaptığı temaslar

Tarım Bakanlığında dünkü toplantı

AKINTIYA KÜREK

Bereket suyu!

neticesini ümitle beklerken kendisine verilecek her türlü vaziyeti başarmaya hazırdır." denilmiştir.

Haberde, Kore'ye asker gönderme kararının tüm halk tarafından desteklendiğini vurgulamak amacıyla muhtelif meslek grupları ile görüşüldüğü bilgisi verilmiştir. Bu hususta bir tüccar ile görüşüldüğü ve tüccarın "aynen şunları söylediği" gazetede şu şekilde aktarılmıştır: "Biz Türk'üz, verilmiş sözlerimizi daima yerine getirmek şiarımızdır. Bizde söz namus demektir. Harbi önlemek için II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuş olan Birleşmiş Milletler Teşkilatına mademki üyeyiz ve taahhütlerimiz vardır. Bunların icabını yerine getirmek, bizim için namus borcudur."

Zafer gazetesi, Hükümet'in hem dış politika alanında mühim bir adım attığını hem de muhalefetin eleştirilerinde yalnız olduğunu gösterebilmek amacıyla çok sayıda habere yer vermiştir. Gazete, İstanbul basınının Hükümet'in son kararını yerinde bulduğuna yönelik de detaylı bir haber yapmıştır. Bu kapsamda, gazetede, Son Posta, Cumhuriyet, Milliyet ve Vatan gazeteleri başyazarlarının kararı destekleyen başmakalelerine yer verilmiştir (28 Temmuz 1950, Zafer). Gazetede, sıklıkla bu kararın hem ülke içerisinde hem de ülke dışında takdir topladığı ifade edilmiştir.

Bu noktada Zafer gazetesinin 31 Temmuz 1950 tarihli sayısında, İşçi Sendikaları Birliği Kongresi'nin toplandığı; Kongre'de Kore meselesi ve komünizmle mücadele kararlarının desteklendiği bilgisi okuyucu ile paylaşılmıştır. Nitekim Zafer gazetesi, farklı toplumsal kesimler tarafından da bu kararın desteklendiğine yönelik bir algı yaratmıştır.

Toker'in ifade ettiği gibi, "başlığındaki havayı kendine göre belirleyen" Zafer gazetesi (1991: 83), bu kararın hem yurt içinde hem de yurt dışında tasvip edildiğini şu başlıklarla ortaya koymuştur: "Hükümetimizin Kararı Milletçe Tasvip Ediliyor." (3 Ağustos 1950, Zafer), "Hükümetin Yardım Kararı Milletçe Tasvip Ediliyor" (4 Ağustos 1950, Zafer), "Başbakan'a Çekilen Telgraflardan: Kararınız Milletin Kararıdır, Millet Sizinle Beraberdir" (4 Ağustos 1950, Zafer), "Başbakan'a Tasvip Telgrafları Gönderilmeye Devam Ediyor" (5 Ağustos 1950, Zafer), "Teşebbüsümüz Geniş Bir Alaka Uyandırdı" (5

Ağustos 1950, Zafer), "Yardım Kararı, Yurtta Müsbet Akisler Devam Ediyor" (6 Ağustos 1950, Zafer), "Yurtta Müsbet Akisler Devam Ediyor" (7 Ağustos 1950, Zafer).

Gazetedeki başlıklardan hareketle, Kore'ye Türk askerinin gönderilmesi konusunda kamuoyunda farklı düşünceleri savunanlar ya da bu kararı eleştirenler yokmuşçasına bir imaj yaratılmıştır. Gazetede, Türk askerinin Kore'de komünizmle mücadele ederek dünya sulhunu ve demokrasiyi sağlayacağı fikri öne çıkarılarak bu kararın ne kadar yerinde olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

3.2.3.4. Karara İlişkin Genel Bir Değerlendirme

Hükümet, Kore'ye Türk askerinin gönderilmesi kararını vermeden önce, bu kararın Meclis'te görüşülmemesinin muhalefet tarafından eleştirileceğini, sorun edileceğini tahmin etmiştir. Fakat ilgili karar verilirken bu durum Demokrat Parti liderleri tarafından göz ardı edilmiştir. Demokrat Parti iktidarının, neden böyle bir tutum sergilediği, döneme tanıklık eden birçok gazeteci tarafından ele alınmıştır.

Gazeteci Ahmet Emin Yalman, Demokrat Parti ile ilişkilerinin çok da iyi olmadığı bir dönemde, Başbakan Adnan Menderes'in kendisi ile görüşmek istediğini ifade etmiştir. Yalman, Menderes'in kendisine, "Memleket hesabına çok mühim bir karar vermek durumundayız. Bunu önceden bilmeni ve beklenen hücumlara karşı bizi anlayışla desteklemeni istiyoruz." dediğini aktarmıştır. İkili arasındaki görüşmede Menderes, Amerika'nın, Birleşmiş Milletler adına Kore'de kızıl kuvvetlere karşı ortak bir cephe kurmak üzere hür milletlere çağrıda bulunduğunu ifade ederek Türkiye'nin de bu çağrıya uyması halinde itibarının yükseleceğini ve böylece NATO'ya kabul edilmenin daha kolay olabileceğini söylemiştir. Görüşmenin dikkat çeken yanı, Menderes'in, "…herkesten evvel çağrıya olumlu bir cevap vermek ve diğer milletleri olmuş, bitmiş bir durum karşısında bırakmak istiyoruz. O zaman İngiltere ve diğer devletler bize uymada Kore Savaşı'na canla başla katılmak zorunda kalırlar." ifadesi olmuştur. Daha da şaşırtıcı olan ise Menderes'in, Kore'ye Türk askerinin gönderilmesi hususunda

Meclis'e danışıldığı takdirde, işin uzayacağını, dedikoduların sonunun gelmeyeceğini söylemiş olmasıdır. Menderes, bu konudaki düşüncelerini Yalman'a şu ifadelerle aktarmıştır: "Bir saat bile kaybetmeden, sorumluluğu üzerimize alarak, karar vermek, kararı Birleşmiş Milletlere ve Amerika'ya bildirmek zorundayız. Böylece hareket ettiğimiz takdirdeyse, her taraftan yanlış hükümlere varılacağı, yaygaralar kopacağı muhakkaktır. Bunlara karşı basında anlayışla cephe kurulmasına ihtiyaç vardır." (Yalman, 1970: 226-227).

Görüleceği üzere Yalman ve Menderes arasındaki görüşmede, Türkiye'nin vakit kaybetmeksizin Kore Savaşı'na katılması ve böylece Türkiye'nin NATO'ya kabul edilme sürecinin hızlanması çerçevesinde bir algı inşa edilmiş; Kore'ye Türk askerinin gönderilmesi meselesinin Meclis'te görüşülmesi halinde, muhalefetin bu işi uzatacağı ve dedikodu yaparak, yaygara koparak Türkiye'ye zaman kaybettireceği fikri öne çıkarılmıştır. Bu görüşmede dikkatten kaçmaması gereken bir başka husus ise Menderes'in basının desteğine ne denli ihtiyaç duyduğudur. Bu kararın kamuoyuna bildirilmesinden evvel, Türk basınının güçlü kalemlerinden biri olarak kabul edilen Yalman ile görüşülmesi ve ondan "bunu önceden bilmeni ve beklenen hücumlara karşı bizi anlayışla desteklemeni istiyoruz" ve "basında anlayışla cephe kurulmasına ihtiyaç vardır" ifadeleriyle destek istenmesi de bunun en büyük göstergesidir.

Metin Toker'in bu konuya ilişkin değerlendirmeleri de üzerinde durulmayı hak etmektedir. Toker, "DP iktidarının bu konuda CHP muhalefetini yanına alarak bir milli birlik görüntüsü vermesi Türkiye'nin tutumunu kuvvetlendirmez miydi?" sorusunu sorarak esasında iktidarın bu birlik görüntüsünden kasıtlı bir biçimde kaçındığını ifade etmiştir. Toker'e göre, iktidarın böyle davranmayı tercih etmesinin temel sebebi, "DP büyüklerindeki İsmet Paşa kompleksi" olmuştur. Toker'e göre iktidar, "İşte, her şeyi hâlâ İsmet Paşa yönetiyor" havasını yaratmamak için birlik görüntüsünden kaçınmış ve hatta ayrılığı vurgulamıştır. Bununla birlikte, Celal Bayar'ın duygularını açığa vurmayan bir karaktere sahip olduğunu ancak Adnan Menderes'in "sözlerinin peşine takılıp" giden ve

çoğunlukla da pişman olan bir yapıya sahip olduğunu ifade eden Toker, Menderes'in, kendileri olmazsa memleketin perişan olacağı propagandasını yaptığını ileri sürmüştür. Toker, Menderes'in 7 Ağustos 1950 tarihindeki açıklamalarına atıfta bulunarak Başbakan'ın, "Halka mütemadiyen CHP sizi harbe sokmadı denilmekte ve bu övünme vesilesiyle harbin sanki her ne pahasına olursa olsun mutlak surette kaçınılacak bir şey olduğu aşılanmaktadır. Bu mütemadi telkinin milletin ruh haleti üzerindeki menfi etkileri hesaba katılmamıştır." sözleri ile Kore'ye Türk askerinin gönderilmesini meşrulaştırmaya çalıştığını ileri sürmüş ve bir başka Demokrat Parti mensubunun da bu konuyu daha ileriye taşıyarak bir önceki iktidara yönelik "Milleti harbe sokmamakla erkekliğini öldürdüler" ifadelerini gündeme getirmiştir (Toker, 1991: 85).

Benzer şekilde, döneme tanıklık eden gazeteci Cüneyt Arcayürek de iktidarın Kore'ye Türk askerinin gönderilmesi kararında muhalefete danışmamasının asıl olarak, iktidarın İnönü'ye karşı "sertlik stratejisinden" kaynaklandığını ifade etmiştir (Arcayürek, 1983: 55).

Bu görüş, bilim insanları tarafından da desteklenmiştir. Gencer Özcan'a göre, Hükümet, Kore'ye Türk askeri göndermeye karar verirken bu kararı sadece kendileri almışçasına bir çabaya girişmiş; böylece Demokrat Parti yöneticileri kendi mevcut konumlarını pekiştirmeye çalışmıştır (Özcan, 2020b: 103). Özcan, Demokrat Parti iktidarının, İnönü'nün kararlara dâhil olmamasını sağlamak üzere bir siyaset izlediğine ve İnönü'nün bilgi birikiminin ve tecrübesinin aşağılanmasının sık karşılaşılan bir durum olduğuna dikkat çekmiştir (Özcan, 2020b: 98-99).

Diğer yandan bir dönem tek parti siyasi düzenini eleştiren Demokrat Parti, iktidarda bulunduğu kısa süre içerisinde geçmişte eleştirdiği yaklaşımı tekrar etmiştir. Taha Akyol'un da ifade ettiği üzere, tek parti döneminde "memleketin ali menfaatleri" denilerek anayasaya uyulmadığı gibi, DP iktidarı da aynı gerekçeyi öne sürerek bu geleneği sürdürmüştür. Akyol, bu açıdan Kore'ye asker göndermenin doğru bir karar olduğunu ancak bu şartlar altında muhalefetin eleştirilerinin de yerinde olduğunu söylemiştir; zira Akyol'un dikkat çektiği üzere, 1924

Anayasası'na göre harp ilanı yalnızca Meclis'in yetkisindedir (Akyol, 2021: 242).

Mete Kaan Kaynar da "DP'nin Kore'ye asker gönderme kararı, bırakın TBMM'den çıkartılan bir yasaya dayanmayı, bir Bakanlar Kurulu Kararı'na bile dayanmıyordu; nitekim bu konuda Resmî Gazete'de yayınlamış bir Bakanlar Kurulu Kararı bile mevcut değildi." sözleri ile Hükümet'in Kore kararının yalnızca Başbakan'ın siyasi açıklamalarından ve Bakanlar Kurulu'nun idare beyanından öteye gidemediğini ifade etmiştir (Kaynar, 2020: 22).

Hem Ulus ve Zafer gazetelerinde yer alan haber içerikleri hem de döneme ilişkin gazeteci ve bilim insanlarının değerlendirmeleri ışığında denebilir ki Demokrat Parti, ilk andan itibaren Birleşmiş Milletlerin Kore'ye yardım çağrısını Türkiye'nin NATO'ya giriş sürecini kolaylaştırabileceği fikri üzerinden okumuştur. Türkiye'nin NATO'ya girmesi halinde bu başarıyı yalnızca kendilerine mal etme arzusu taşımıştır.

3.2.4. Türkiye'nin NATO'ya İkinci Başvurusunun Ulus ve Zafer Gazetelerinde Ele Alınışı

Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının, 14 Mayıs 1950 tarihindeki genel seçimlerden üç gün önce NATO'ya başvuruda bulunduğu ancak bu başvurunun farklı gerekçelerle reddedildiği üzerinde durulmuştu. Demokrat Parti iktidarı da Kore'ye Türk askerinin gönderilmesi kararından hemen sonra NATO'ya başvurmuştur. 1 Ağustos 1950 tarihinde gerçekleştirilen başvurunun Ulus ve Zafer gazetelerindeki ele alınış biçimini incelemeden önce, Türkiye'nin NATO'ya neden ısrarla girmek istediğini daha net bir biçimde ortaya koymakta yarar vardır.

Türkiye, ABD öncülüğünde kurulan NATO'ya yalnızca Sovyet baskısından kaynaklanan bir ilgi duymamıştır. Kuşkusuz Türkiye, ABD'nin başını çektiği bir güvenlik şemsiyesi altında yer almak istemiştir ancak farklı sebepler de Türkiye'nin NATO'ya girmeyi istemesinde etkili olmuştur. Bu sebeplerden biri, Türk devlet insanlarının, Türkiye'nin NATO'ya üye olmasını Cumhuriyet'in ilanından bu yana izlenen Batı'ya dönük dış politikanın bir gereği

olarak görmesi ve Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesini bir hak olarak sayması ile ilgilidir. Bir diğer sebep de Türkiye'nin NATO dışında kalması halinde, ABD'den sağlanan ekonomik ve askeri yardımların azalacağından endişe duyulmasıdır. Son sebep ise kimi Türk aydınlarının Türk demokrasisinin gelişmesi ve ilerlemesi için NATO içerisinde yer alması gerektiğine inanmış olmasıdır (Oran, 2016: 543-544).

Sözü edilen bu nedenler her iki gazete tarafından benimsenmiş ve bu çerçevede ilgili gazeteler Türkiye'nin NATO'ya girme sürecini desteklemiştir. Gerek Zafer gazetesi gerekse Ulus gazetesi, Türkiye'nin NATO'ya başvuru sürecindeki tüm gelişmeleri yakından ve umutla takip etmiştir.

Ulus gazetesinin, 31 Temmuz 1950 tarihli sayısında, Dışişleri Bakanı Köprülü'nün, Strazburg'a gittiği bilgisi verilerek Türkiye'nin Atlantik Paktı'na kabulü için temaslarda bulunacağı ve bu temaslardan hayli ümit var olunduğu ifade edilmiştir. Zafer gazetesinde de Köprülü'nün Paris'e gidip burada çeşitli temaslarda bulunacağı ve buradaki temasların sempati ile karşılanacağı ifade edilmiştir (30 Temmuz 1950, Zafer).

Zafer gazetesi başyazarı da yine 30 Temmuz 1950 tarihli sayıda, bu önemli girişime yönelik şu değerlendirmeyi yapmıştır:

> "Şimdi hükümetimiz, Birleşmiş Milletlerin tavsiyesine uyarak, müşterek barışı korumak için Kore'ye asker göndermek kararını alınca, herhalde Atlantik Paktı'na dâhil olan devletler, memleketimizin bu gibi saldırganlık vakaları karşısında ne kadar enerjik davrandığını takdir etmiştir. Türkiye'nin aranılır ve güvenilir bir kuvvet olduğunu anlamışlardır. Bütün bunlar göz önüne alınacak olursa, artık bizim de Atlantik Paktı'na girmememiz için hiçbir sebep yoktur."

Başyazar, aynı görüşü bir gün sonraki yazısında, "Kore'deki harbin bizim durumumuz bakımından da ehemmiyeti medyandadır. Çünkü Türkiye böylelikle Atlantik Paktı'na girmek imkânlarını aramış ve hele de Kore cephesine 4500 kişilik bir savaş kuvveti göndermek kararını

vermekle medeni dünya içinde hatırı sayılır ve kendisine güvenilir bir memleket olduğunu ispat etmiştir." ifadeleri ile yinelemiştir (31 Temmuz 1950, Zafer).

Açıktır ki iktidarın sözcüsü Zafer, Hükümet'in Kore'ye asker gönderme kararını Birleşmiş Milletlere verilen taahhüdün yerine getirilmesi argümanı çerçevesinde temellendirmiş; bu kararı doğrudan NATO ile ilişkilendirmiştir. İktidarın en temel argümanı, Birleşmiş Milletlere verilen taahhüdün yerine getirilmesi olmuştur. Türkiye, Sovyet Rusya'nın baskısı karşısında, komünizmle mücadele eden ve demokrasi yolunda elinden gelen mücadeleyi veren bir ülke imajıyla, Kore'ye asker gönderme kararından hemen sonra NATO'ya başvuruda bulunmuş ve NATO'ya kabul edilmeyi beklemiştir.

3 Ağustos 1950 tarihinde iki gazete de Türkiye'nin NATO'ya resmi bir müracaatta bulunacağını bildirmiştir. Ulus gazetesi, BBC siyasi muhabirinin, Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesi hususunda ortaya koyduğu olumlu görüşleri haberleştirmiştir. Gazetede, muhabirin şu sözlerine dikkat çekilmiştir: "İngiltere; Atlantik Antlaşmasına mensup diğer hükümetlerden farklı bir durumdadır. Çünkü İngiltere'nin halen Türkiye ile karşılıklı bir yardım muahedesi vardır. Binaenaleyh, Türkiye'nin Atlantik Antlaşmasına dâhil edilmesi İngiltere'yi yeni mesuliyetler altına sokmayacaktır." Benzer şekilde Zafer gazetesi de aynı muhabirin, NATO üyesi ülkeler tarafından Türkiye'nin ittifaka alınmasının tasvip edilmesi gerektiğini belirten görüşlerine yer vermiştir. Haberin detaylarında, "İngiliz kaynaklarından bildirildiğine göre" denilerek İngiltere'nin, Türkiye'yi, NATO'ya üyelik konusunda destekleyeceği belirtilmiştir. Yine, haberde, "çevrelerde elde edilen malumatlara göre" ifadesine yer verilerek ABD'nin de Türkiye'nin Kore'ye 4500 asker göndermesi karşısında "fevkalade mütehassıs" olduğu böylece ABD'nin başlangıçta gösterdiği ihtiyatı elden bırakmaya hazır olup Türkiye'nin NATO'ya dâhil olmasını sempati ile karşılayacağı bildirilmiştir.

Görüleceği üzere, parti gazeteleri Türkiye'nin bu girişimini oldukça umutlu bir bekleyişle izlemiştir. Bununla birlikte, sıklıkla Türkiye'nin Atlantik Paktı'na girmesinde çok mühim ve hayati zaruret mevcut

olduğuna yönelik yazılar kaleme alan Zafer gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik, Türkiye'nin henüz NATO'ya dâhil olamamasını hemen her fırsatta CHP'nin hem uyuşukluğuna hem de dış politikadaki tutarsızlığına bağlamıştır.

Başyazar Fenik, geçmişte CHP'nin NATO sürecinde savsaklayıcı bir dış politika anlayışıyla hareket ettiğini şu sözlerle ifade etmiştir: "Herkes gayet iyi bilir ki Türkiye'nin şimdiye kadar Atlantik Paktı'na alınmaması, eski iktidar tarafından takip edilen müterediddit, kararsız ve savsaklayıcı dış politikanın tabii bir neticesidir." Fenik, CHP iktidarının, Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusundaki zaruriyet halini anlayamadığını; bu hususta kabine azaları arasında birbirine tamamıyla zıt fikirlerin ileri sürüldüğünü ifade etmiştir. Bir önceki iktidar döneminin son başbakanı Şemsettin Günaltay'ın, Türkiye'nin NATO'ya girmesi konusunda "ameli hiçbir faydası olmadığını" ifadelerini hatırlatan Fenik, yine, bir önceki iktidarın son Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'ın da Washington'a giderken Brüksel'de verdiği beyanatta bu paktı övdüğünü ancak Amerika'da bir netice elde edemeyince başka türlü konuştuğunu, yurda döndüğü zaman da Washington'da bu paktla alakadar olmadığını, bizim için bir Akdeniz Paktı'nın daha lüzumlu olduğunu ifade ettiğini gündeme getirmiştir. Fenik, Senatör Cain'in de Türkiye'nin bu pakta girmesinin çok zaruri olduğunu bildirmesine rağmen Halk Partisi ileri gelenlerinin bu mevzuda fikirlerinin net olmadığını ifade etmiştir (4 Ağustos 1950, Zafer).

Ulus gazetesinin başyazarı Nihat Erim ise "Atlantik Paktı" isimli yazısında, Atlantik Paktı'nın hangi amaca hizmet etmek üzere kurulduğunu ve bu pakta nasıl girileceğini maddeler şeklinde açıklamıştır. Erim, "iyi veya kötü, eksik yahut tamam nasıl mütalaa edilirse edilsin bugün barışı müşterek olarak korumak için katılabileceğimiz anlaşma Kuzey Atlantik Paktı'dır. Birleşmiş Milletler, barış güvenliği dünya ölçüsünde teminat altına almaya muvaffak olunca, Atlantik Paktı gibi antlaşmalarla, hiç değilse bazı bölgelerde nispi bir güven sağlanmaya çalışılmaktadır." diyerek Türkiye'nin NATO'ya girmeyi hak ettiğini belirtmiştir. Erim,

“Hükümet bütün milletin arzusunda tercüman olmaktadır, diyebiliriz. Bu teşebbüse verilecek cevap, Türkiye’nin katlandığı büyük fedakârlığın ne ölçüde takdir edildiğini de meydana çıkaracaktır.” sözleri ile de hem kamuoyunun NATO meselesindeki beklentilerini hem de Türkiye’nin çabalarının ABD tarafından ne ölçüde samimiyetle karşılanacağını gündeme getirmiştir (5 Ağustos 1950, Ulus).

Zafer gazetesi, Türkiye’nin NATO’ya alınması halinde hem ülkenin güvenliğinin sağlanacağını hem de NATO’nun Türkler sayesinde daha da güçleneceğini savunmuştur. 7 Ağustos 1950 tarihli gazetenin manşetinde, Başbakan Menderes’in mühim bir beyanat verdiği belirtilerek Başbakan’ın “Türkiye, Atlantik Paktı için bir kuvvet unsurudur” ile “Eğer Üçüncü Cihan Harbi mukadderse bu takdirde Türkiye’nin ne kadar nazik bir durum arz edeceği gözden uzak tutulamaz.” sözlerine dikkat çekilmiştir. Aynı günkü sayıda, başyazar Fenik de Başbakan’ın beyanatını destekleyen “Türk güce ve barış ideali” başlıklı yazıyı kaleme almıştır. Fenik, NATO’ya dâhil olan devletlerin, Türkiye’yi şimdiye kadar aralarına almamakla düştükleri hatayı tamir etmelerini arzu ettiğini ifade etmiştir. Fenik, “Politikamız açık ve prensiplerimiz bellidir. Bir harpte makinenin, malzemenin yanı başında aslanca dövüşmesini bilen erlere de ihtiyaç olduğu aşikârdır. Sulhta olduğu gibi harpte de her şeyin başı adam, her zaferin en büyük unsuru cesarettir. Bu cesaret ve kahramanlık ise Türkiye’de bol bol mevcuttur.” diyerek Türk askerinin barış ideali uğruna giriştiği çabaya dikkat çekmiş ve Türkiye NATO’ya alındığı takdirde NATO’nun daha da kuvvetlenebileceğini savunmuştur.

Ulus gazetesi de Türkiye’nin, NATO için önemli bir kuvvet unsuru olduğunu öne çıkaran bir yayın politikası izlemiş ve Hükümet’i bu girişimi dolayısıyla desteklemiştir. Hüseyin Cahit Yalçın, Başbakan’ın dış politikaya yönelik “… Eğer üçüncü dünya harbi mukadderse böyle bütün dünyaya şamil bir felakette Türkiye’nin ne kadar nazik ve ehemmiyetli bir durum arz edeceği asla gözden uzak tutulamaz.” sözlerine atıfta bulunarak “Bay Menderes, çok haklıdır. Zira içinde bulunduğumuz şartlar, Atlantik Paktı’na dâhil on iki devletin vereceği kararın ehemmiyetini büsbütün artırmaktadır (…) Bay A. Menderes’i,

bu müşahedeyi yaptığı için tebrik etmek isteriz." değerlendirmesini yapmıştır (8 Ağustos 1950, Ulus). Yalçın, bir sonraki yazısında, Türkiye'nin coğrafi özellikleri öne sürülerek NATO'ya kabul edilmemesi halinde, bunun, "artık mezara gömülmüş eski diplomasiden arta kalmış boş düşüncelere" işaret edeceğini ya da "hakiki sebebi saklamak için ileri sürülmüş nazikâne bahaneler" olabileceğini ifade etmiştir. Yalçın'ın şu ifadeleri ise Türkiye'nin NATO'ya neden kabul edilmesi gerektiğine yönelik beklentileri net bir biçimde ortaya koymuştur: "Hâlbuki Türkiye bütün dünyayı tehdit eden komünist tehlikesine karşı bütün dünya devletlerinden evvel karşı koymaya başlamış, Moskof taarruzunun hakiki hedef ve manasını dünyaya anlatmak için çalışmış bir hükümettir." (9 Ağustos 1950, Ulus).

Diğer yandan Ulus gazetesinde Peyami Safa tarafından kaleme alınan "Fedakârlık Şampiyonu Olamayız!" başlıklı yazı, Ulus gazetesinin NATO'ya başvuru sürecinde izlemiş olduğu "umutlu" ve "eleştirel olmayan" yayın politikasından farklı bir çizgidedir. Safa, "Bugün de ortada Amerika'nın bize karşı platonik dostluğunu ifade eden birtakım belirsiz vaatlerden fazla bir şey görmüyorum. … Şimdi hep bir ağızdan, milli bir koro halinde, büyük dostumuz Amerika'ya anlatmalıyız: Atlantik Paktı'na girmemiz onun elindedir." diyerek Hollanda ve Belçika gibi diğer ülkelerin "nazlandığını" ve "göz ucuyla" ABD'ye baktıklarını, kısacası bu konuda ABD'nin belirleyici bir rol oynadığını ifade etmiştir. Kore'ye 4500 Türk askeri gönderen Türkiye'nin büyük bir fedakârlık yaptığını ifade eden Safa, Türkiye'nin, ordu masraflarının, stratejik öneminin, herhangi bir harpte ülkenin karşı karşıya kalacağı tehlikenin de dikkate alınarak Türkiye'ye garanti ve yardım yapılması gerektiğini savunmuştur. Safa, "Amerika'nın garantiye benzeyen romantik sözleri ve Marshall Planı'nın yardıma benzeyen kırıntı tahsisatı bizi tatmin etmiyor. Köprülümüz, Rusya'dan sonra Avrupa'nın en büyük kara ordusuna sahip bir devletin Dışişleri Bakanı sıfatıyla, Amerika'ya bunu böylece bildirsin. Diplomasinin nazik dilini aczin ifadesinden ayıracak surette enerjili konuşarak" sözleriyle de hem ABD'yi hem de Dışişleri Bakanı'nı eleştirmiştir (9 Ağustos 1950, Ulus).

Öte yandan, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün, dünya sulhuna ve Türkiye'nin dış politikasına yönelik bir Amerikan haber ajansına verdiği demeci haberleştiren Zafer gazetesi, Köprülü'nün açıklamalarını manşete taşımıştır. Demecinde, Kore'deki hadiselere değinen Köprülü, "… Bütün beşeriyetin aynı büyük felakete uğramaması, taarruz ve istilaya maruz kalmaması için demokrat milletler bu acı dersten süratle istifade etmek mecburiyetindedirler." diyerek dünya sulhunun ve insanlık idealinin zaferi için bu kadar kararlı olan ve bu uğurda şimdiye kadar çok ağır maddi fedakârlıklara katlanan Türkiye'nin, ABD'den geniş ve tesirli askeri ve iktisadi yardım alması gerektiğini savunmuştur. ABD ile kurulan fiili iş birliklerinin hukuki teminata da bağlanması gerektiğini belirten Köprülü, bu sayede, Sovyet Rusya'nın kötü emellerinin kökünden kırılabileceğini böylece insanlığın hayrına sonuçlar doğurabileceğini ifade etmiştir (20 Ağustos 1950, Zafer). Gazetenin ertesi günkü sayısında, başyazar Fenik, Köprülü'nün demecini destekleyerek Köprülü'nün, dünyanın geçirdiği büyük buhranın sebeplerini açıkça ortaya koyduğunu ifade etmiş ve ayrıca "şimdi Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası mertçe meydana konmuş oluyor." diyerek bir önceki iktidarın dış politika konusunda "pasif ve ürkek" bir politika yürüttüğünü vurgulamıştır (21 Ağustos 1950, Zafer).

Her iki gazete, Türkiye'nin NATO'ya üyelik sürecine ilişkin gelişmeleri yakından takip etmiş ve bu gelişmelere birinci sayfada genişçe bir yer ayırmıştır. Gazeteler, Türkiye'nin gösterdiği fedakârlıklar karşısında muhakkak NATO'ya alınması gerektiği üzerinde durarak NATO'ya mensup ülkelerin de bu durumdan avantaj sağlayacağını ifade etmiş ve bu görüşlerini güçlendirmek için ABD yetkililerinin olumlu görüşlerini haberleştirmişlerdir.

Diğer yandan gazeteler, Türkiye'nin NATO'ya başvurusunun reddedilmesi karşısında bu durumu büyük bir "teessür" ile karşılamıştır. Zafer gazetesi, 17 Eylül 1950 tarihli sayısında, bu önemli gelişmeyi manşette değerlendirmemiş; başyazarın, "Atlantik Paktı ve Vaziyetimiz" isimli yazısı aracılığıyla konuya ilişkin ilk görüşler ortaya konulmuştur. Fenik, "Üç devlet Dışişleri Bakanları Washington'da

toplanmış ve Türkiye'nin Atlantik Paktı'na alınması hakkındaki talebini kabul etmemişlerdir. Bu haberin ilk hamlede memleketimizde teessürle karşılandığını söylemezsek hakikatleri gizlemiş oluruz." sözleri ile konuya ilişkin ilk değerlendirmeyi iktidar adına yapmıştır. Yazısında, Türkiye'nin NATO'ya neden kabul edilmediğine yönelik detayların henüz belli olmadığını ifade eden Fenik, "Ajans telgrafına göre, güya Türkiye bir Atlantik devleti olmadığı için bu pakta kabul edilmemiştir. Fakat şurasını unutmamak lazımdır ki İtalya da Şimali Afrika'daki Fransız toprakları da Atlantik'te değildir. Ve muhakkak ki Fransa, İngiltere ve Birleşik Amerika'nın talebimizi reddetmeleri için başka bir düşünceleri olmak lazımdır." demiştir. Türkiye'nin, Atlantik Devleti olmadığı için NATO'ya alınmadığı savını bir tür "kekemelik" olarak nitelendiren Fenik, Türkiye'nin NATO'ya alınması konusunun "tamamıyla suya düşmediğini" ifade etmiştir. Peyami Safa'nın daha önce ABD'nin dostluğunu tanımlamak üzere söylediği "platonik dostluk" ifadesini kullanan Fenik, Türk kamuoyunun, ABD'nin altına açık bir şekilde ve gönül rızası ile imzasını koyacağı bir teminat istediğini kaydetmiştir.

Ulus gazetesi yazarı Hüseyin Cahit Yalçın da "Atlantik Paktı ve Türkiye" isimli yazısında, Mümtaz Faik Fenik ile benzer noktalara temas etmiştir. Yalçın, "Talebimizin reddedilmesini izah eden sebepleri gözden geçirirsek, bunların içinde bizi tatmin edebilecek makul mülahazalara tesadüf etmediğimizi söylemek mecburiyetindeyiz." diyerek Türkiye'nin Atlantik bölgesi dışında olması dolayısıyla NATO'ya kabul edilmemesini gerçekçi bulmamıştır. Bununla birlikte, Yalçın'ın "Bu menfi neticeyi yeni Demokrat Parti hükümetinin bir muvaffakiyetsizliği şeklinde telakki edecek değiliz." değerlendirmesi de muhalefetin bu hususta iktidarı ne kadar desteklediğinin göstergesi olmuştur (17 Eylül 1950, Ulus).

Gazetenin başyazarı Nihat Erim de Türkiye'nin NATO'ya alınmayışında öne sürülen sebeplerin tatmin edici olmadığını, açığa vurulmayan başka sebepleri aramanın daha doğru olabileceğini vurgulamıştır. Erim, Türkiye'nin Sovyet baskısı karşısında müşterek güvenlik sistemi içerisinde teminat aramasının oldukça doğru bir hamle

olduğunu söylemiş; Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmemesinin, iddia edildiği üzere Norveç ve Danimarka gibi kuzey ülkelerinin muhalefetinden kaynaklanmadığını ifade etmiştir. Başyazar, Amerika, İngiltere ve Fransa'nın kendi menfaatleri ve imkânları doğrultusunda hareket ederek Türkiye'yi NATO'ya dâhil etmedikleri ihtimali üzerinde durarak Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesinde en büyük gücün ABD olduğuna dikkat çekmiştir (18 Eylül 1950, Ulus).

19 Eylül 1950 tarihli Zafer gazetesinin manşeti, "Atlantik Konseyine yapılan talebimiz" şeklinde atılarak İngiltere, Amerika ve Fransa Dışişleri Bakanları'nın verdiği bilgi doğrultusunda, Türkiye'nin sahip olduğu "coğrafi şartlar" sebebiyle NATO'ya kabul edilmediği bildirilmiştir. Ertesi gün de gazetede, Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın konuya ilişkin değerlendirmeleri manşete taşınmıştır. Aras, ortaya atılan "coğrafi gerekçeler" hakkında "ciddi bir kıymet izafesi pek güçtür" değerlendirmesini yapmıştır. Aras, "Atlantik Misakına girsek de girmesek de başarılmasına azimle devam edilecek pek çok işimiz vardır. Bunların başında istihsal kudretimizi ve her sahada askeri kuvvetimizi durmadan arttırmak ve tuttuğumuz doğru yolda ve Birleşmiş Milletler politikasında kararlı devam etmek gelir." demiştir (20 Eylül 1950, Zafer).

Fenik, 21 Eylül 1950 tarihli yazısında ise yine Peyami Safa'nın "Fedakârlık şampiyonu olamayız!" başlıklı yazısı ile oldukça benzer bir değerlendirme yapmıştır. Başyazar, "Şurasını bir defa daha açık olarak söyleyelim ki Atlantik Paktı Konseyi'nden evvel toplanan Üçler, eğer Türkiye'nin Pakta alınması tezini kuvvetle müdafaa etmiş olsalardı, geri kalan dokuz devletin buna karşı yapacakları itirazların üzerinde pek durulamaz ve bu iş kolaylıkla hallolurdu." sözleri ile başta ABD olmak üzere İngiltere ve Fransa'nın bu konuda belirleyici olduğuna vurgu yapmıştır. Bir başka ifadeyle, Fenik, Türkiye'nin, NATO'ya kabul edilmesine muhalefet eden Norveç ve Danimarka faktörünün çok da belirleyici ve samimi olmadığını ifade etmiştir.

Zafer gazetesi, Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmediğini ancak bir tecavüz karşısında NATO üyesi ülkeler tarafından Türkiye'ye yardımda bulunulacağının taahhüt edildiğine yönelik çok sayıda habere

imza atmıştır. 24 Eylül 1950 tarihli haberde, Atlantik Paktı üyelerinin, Türkiye bir hücuma uğradığı takdirde, üye diğer herhangi bir devlete yapacakları gibi, Türkiye'yi de mümkün olduğu kadar süratle müdafaa edeceklerine dair teminat vermek arzusunda oldukları bildirilmiştir. Haberde, ABD'nin tanınan gazetecilerinden Constantin Brown'un, Türkiye'nin, NATO'ya kabul edilmemesini eleştirdiği "Türkiye'ye üye sıfatını reddetmek bilhassa esef edilecek bir hadisedir." sözlerine de yer verilmiştir.

Türkiye'nin coğrafi konumu nedeniyle NATO'ya kabul edilmemesinden kısa bir süre sonra, Türkiye, Akdeniz Paktı teklifi ile karşı karşıya bırakılmıştır. Bu gelişme, Zafer gazetesinde, "Batılıların Bize Yeni Bir Teklifi" başlığı ile manşette değerlendirilmiştir. Haberde, Türkiye'nin, Atlantik Paktı üyesi olmadığı halde tam üyeliğin sağladığı faydaların çoğundan Akdeniz Paktı sayesinde istifade edeceği böylece hür dünyanın tecavüzlerine karşı Türkiye'nin müdafaasının, emniyetinin batı devletleri tarafından anlaşılmış olduğu ifade edilmiştir (30 Eylül 1950, Zafer). Başyazar Fenik de ertesi günkü başyazısında bu konuyu detaylı bir biçimde ele alarak şunları söylemiştir:

> "Herkesçe malumdur ki bizim Atlantik Paktı'na girmek isteyişimizin başlıca sebebi, Türkiye bir tecavüze uğradığı takdirde yapılacak fiili yardım hususunda Amerika ile ahdi bir şekilde bağlanmaktı. Atlantik Paktı Konseyi tarafından vaki olan bu teklif üzerine yapılacak müzakereler neticesinde, Akdeniz bloku tahakkuk edince, bu mesele otomatik bir şekilde halledilmiş olacaktır. Yani İngiltere, Fransa, Birleşik Amerika, İtalya ve Türkiye eğer bir tecavüze uğrayacak olursa, bu devletlerden her biri harekete geçeceklerdir." (1 Ekim 1950, Zafer).

Fenik, böyle bir paktın Türkiye'nin emniyetini tamamıyla teminat altına alacağını ileri sürerek bu teklifin doğrudan doğruya Atlantik Paktı Askeri Konseyi tarafından yapılmasını, yeni iktidarın dış politikadaki çok azimli, kararlı ve tereddütsüz duruşuna bağlamıştır (1 Ekim 1950, Zafer). Nitekim Hükümet, bu öneriyi kabul etmiştir. 5 Ekim 1950 tarihli Zafer gazetesinde yer alan haberde, "Türkiye Hükümeti, zaten politikasını güvenliği ve barış müessir şekilde korumaya hizmet

esasında teksif etmiş bulunduğu için Konsey'in arzusunda uyarak mevzuu bahis mesaiye iştirake karar vermiştir." denilerek Türkiye'nin Akdeniz Paktı'na üye olabileceği bilgisi verilmiştir.

Ulus gazetesi ise bu konuya ilişkin ilk haberi 5 Ekim 1950 tarihinde yapmıştır. Haberde, olumlu ya da olumsuz bir değerlendirme yapılmaksızın mevcut gelişmeler aktarılmıştır.

Görüleceği üzere, Ulus ve Zafer gazeteleri birer parti organı olsalar da Türkiye'nin, NATO'ya ikinci kez başvuru yaptığı süreçte, ülkenin "milli menfaatleri" doğrultusunda ortak noktada buluşmuşlardır. Gazeteler, hemen her gelişmeyi ilk sayfada ve genelde manşette değerlendirmiştir. Hükümet'in NATO'ya başvurusu, iki gazete tarafından da komünizmle mücadele, demokrasinin yüceltilmesi, ekonomik yardımlar, güvenlik vb. kavramları ile ilişkilendirilmiştir. Ulus ve Zafer gazeteleri, Türkiye'nin NATO'ya girmesini özellikle Kore'ye asker gönderilmesi kararından sonra "bir hak" olarak görmüşlerdir. Dahası, gazeteler, Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesindeki en belirleyici faktörün ABD olduğu; bu bakımdan diğer üye devletler tarafından öne sürülen coğrafi kaygıların gerçekçi olmadığı yönünde bir fikir birliğine varmışlardır. NATO'nun alternatifi olarak öne sürülen Akdeniz Paktı fikrine, Zafer gazetesinin daha sıcak baktığı ve bu oluşumu desteklediği; Ulus gazetesinin ise daha nötr bir tutum sergilediği öne sürülebilir.

3.2.5. Türk Askerinin Kore Savaşı'na Hazırlık ve Sevk Sürecinin Gazetelerde Ele Alınışı

Hatırlanacağı üzere, Hükümet'in Kore'ye 4500 Türk askeri göndereceğini kamuoyuna bildirmesinden sonra iktidar ve muhalefet arasında çeşitli tartışmalar yaşanmıştı. Bu tartışmaların odağında, muhalefetin, Hükümet'in Kore'ye asker gönderme kararını usul açısından problemli bulması vardı. Gerek iktidarın yayın organı Zafer gazetesinde gerekse muhalefetin yayın organı Ulus gazetesinde bu konu uzunca bir süre ele alınmış, karşılıklı suçlamalar ve polemikler gündeme gelmişti. Dolayısıyla uzun bir süre, her iki gazetenin de

neredeyse birincil gündemi Kore'ye asker gönderilmesi kararının biçimsel açıdan doğruluğu veya yanlışlığı olmuştu.

Öte yandan, Türk askerinin Kore'ye gönderilme kararını takip eden diğer süreçler de parti gazetelerinin gündemini meşgul etmiştir. Gerek Ulus gazetesi gerekse Zafer gazetesi, özellikle Türk askerinin Kore Savaşı'na hazırlık ve sevk süreçlerini yakından takip etmişlerdir. Bununla birlikte, bu gazeteler, her ne kadar savundukları partilerin sözcülüklerini üstlenmiş olsalar da Türk askerinin Kore Savaşı'na gönderilmesi meselesini partiler üstü bir mesele olarak kabul etmişlerdir. Dolayısıyla parti gazetelerinin bu süreçteki yayın faaliyetlerini tespit etmek bu kitap açısından önem taşımaktadır.

İktidarın sözcüsü Zafer gazetesi, en başından beri Hükümet'in Kore'ye asker gönderme kararını savunan bir yayın politikasıyla hareket etmiş ve bu tavrını sürdürmüştür. Gazetede, Türk askerinin Kore'de, dünya sulhunu sağlamak, dünya sulhuna hizmet etmek ve demokrasiyi güçlendirmek amacıyla bulunacağı fikri salık verilmiştir. Gazetenin başyazarı da Kore'ye Türk askeri gönderilmesi kararının kamuoyuna bildirilmesinden hemen sonra kaleme aldığı yazısında, Türk askerine oldukça duygusal ifadelerle seslenmiştir. 27 Temmuz 1950 tarihli yazıda Fenik, Türk askerinin kıtalar ötesi diyarda çarpışırken esasında Türkiye hudutlarını koruyacağını şu sözlerle ifade etmiştir:

> "Kore dağlarında aksedecek Allah Allah nidalarının biz şimdiden bütün sınırlarımızı koruduğunu hisseder gibi oluyoruz. İşte bu sesler bu aziz vatanımızın üzerine rahmet olacak ve beşeriyeti de milletimizle beraber huzura kavuşturacaktır. Çünkü Kore Harbi dünyanın ölüm ve kalım harbidir. Kore'ye giden kahramanlarımız yolunuz açık olsun! Hepinizi birer gazi olarak tekrar bağrımıza basacağımız mesut günleri bekliyoruz." (27 Temmuz 1950, Zafer).

Ulus gazetesi ise Kore'ye asker gönderilmesi konusunda başlangıçta, "4500 Türk evladı vatan topraklarından binlerce kilometre uzaktaki bir cephede harp hareketlerine iştirak ettirilirken, üç milyondan fazla vatandaşın oyuna dayanan muhalefetle istişareye

lüzum görülmemiş olması acıdır." (27 Temmuz 1950, Ulus) diyerek bir kahramanlık öyküsünden çok Hükümet'in kararını usul açısından değerlendirmiş olsa da gazetenin bu tavrı uzun sürmemiştir. Gazete, uzunca bir süre, Kore'ye asker gönderilmesi konusunda Hükümet'in karar alma biçimi ve Türkiye'nin NATO'ya üyelik süreçleri üzerinde durmuşsa bile özellikle askerin hazırlık ve sevk süreçlerinde odağını değiştirmiştir.

3.2.5.1. Askerlerin Kore Savaşı'na Hazırlık Süreçleri

Kore Savaşı'na katılacak askerlere yönelik hemen her gelişmeyi ilk sayfada haberleştiren Zafer gazetesinin 9 Ağustos 1950 tarihli sayısında, "Türk Tarihine Yeni Bir Şeref Kazandıracak Kahramanlarımız" ifadesi manşete taşınmış; Kore'ye gidecek askerlerin kendi birliklerinden ayrılarak Ankara'da toplanacağı bilgisi verilmiştir. Haberde askerler "yiğitler", "kahramanlar" şeklinde nitelendirilmiş ve Ayaş'ta askerler için yapılan veda töreninin detayları paylaşılmıştır. Birlik Komutanı Albay Asım Eren'in "Kalanların da bizim orada yapacağımızdan iyisini yapacaklarına eminim." sözleri okuyucunun dikkatini çekmek üzere kalın puntolarla verilmiştir. Asım Eren'in bu ifadelerine vurgu yapan Zafer gazetesi, Türk askerinin gerek yurt içerisinde gerekse yurt dışında kendisine verilen görevleri layıkıyla yapacağına yönelik önemli bir mesaj vermiştir.

Gazete, Kore'ye gidecek askeri birliklerin hazırlıkları, sevk süreçleri, birlik komutanları vb. konular hakkında güncel tüm haberlere ilk sayfada geniş bir yer ayırmış; bunun yanı sıra özel haberlere de imza atmıştır. Bu kapsamda Adviye Fenik, Albay Asım Eren'in eşi ile röportaj gerçekleştirmiş (10 Ağustos 1950, Zafer); Kore'ye gidecek Türk askeri birliğinin komutanlığına tayin edilen Tuğgeneral Tahsin Yazıcı'nın kim olduğuna dair detaylı bir haber yapılmış; Alay Komutanı Celal Dora hakkında bilgi verilmiştir (20 Ağustos 1950, Zafer). Ayrıca, Kore Savaşı'na İslami açıdan dini bir anlam yükleyen Zafer gazetesi, Kore'ye gidecek askeri birlikle beraber her tabura dört imam verileceğini de okuyucuya duyurmuştur (10 Ağustos 1950, Zafer).

Zafer gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik de Türk askerinin Kore Savaşı'na katılmasını dramatize ederek henüz Türk askeri fiilen Kore Savaşı'na katılmadığı halde, Amerikalıların Türkleri kahramanlıkları sayesinde artık daha iyi tanıdığını iddia etmiştir. Fenik, Türkiye'nin Kore Savaşı'na 4500 kahraman göndereceği haberinin, sokaktaki herhangi bir Amerikalıya "Türkiye'nin dünyada mühim bir kuvvet olarak mevcut olduğunu, Birleşmiş Milletler Paktı'na bağlı bulunduğunu ve dünyanın barış muvazenesinde bir rol oynadığını hem de adamakıllı, hakkıyla öğretmiş" olduğunu savunmuştur. Başyazar, "Şimdi Arizona'daki Kovboydan Virginia'daki tütün ekicisine kadar herkes Türkiye'nin kudret ve kuvvetini ve Türk isminin dünya medeniyet tarihinde bir kıymet ifade ettiğini anlamıştır." sözleri ile Türkiye'nin dünya medeniyetine katkıda bulunacağını iddia etmiştir. Kore Savaşı'na katılan Türk askerlerinin, dünyanın bir ucundaki Amerikalılar tarafından "en candan" biçimde benimseneceğini ileri süren Fenik'in şu ifadeleri oldukça ilgi çekicidir: "Şimdi çok iyi tahmin ediyoruz ki Ayaş'taki Fatmacık, askerimizin arkasından nasıl, tez gidip tez gelsinler, sağ salim dönsünler diye aynanın üzerine su döküyorsa Michigan'daki köylü kadını da yine bizim askerimiz için kendi geleneklerine göre en candan temennilerde bulunuyor." (14 Ağustos 1950, Zafer).

Benzer şekilde Ulus gazetesi, Kore'ye gidecek birlik hakkındaki gelişmeleri takip etmiştir. Sözgelimi, askerlerin sağlık muayenelerinden geçtikleri (9 Ağustos 1950, Ulus), birliklerin bu ay içerisinde Kore'ye hareket edecekleri (10 Ağustos 1950, Ulus) ve daha birçok gelişme gazetede haberleştirilmiştir. Ulus gazetesinde, Kore'ye gidecek askeri birlik hakkında öne çıkan haberler şunlar olmuştur: "Amerika, bu teşebbüsünden dolayı minnettarlığını ifade ediyor" (20 Ağustos 1950, Ulus), "Kore Savaşı 1951'den önce bitecek" (23 Ağustos 1950, Ulus), "Kore'ye gidecek askeri birliğimizin sağlık muayeneleri bitti" (24 Ağustos 1950, Ulus), "Kore'ye gidecek birliğimiz için talimat geldi" (26 Ağustos 1950, Ulus), "Eylül'ün ilk haftasında 10 kişilik bir subay grubu yola çıkıyor" (27 Ağustos 1950, Ulus). Bu başlıklardan da görüleceği üzere Ulus gazetesi, Kore'ye gidecek askeri birlikler hakkında güncel gelişmeleri yalın bir dil

kullanarak ve ayrıca Zafer gazetesine kıyasla duygusal ifadelerden daha uzak bir dili tercih ederek okuyucu ile paylaşmıştır.

Bununla birlikte, Kore'ye asker uğurlama törenleri sevgi ve coşku seline sahne olmuştur. Bu törenlerde, ordu ve millet bütünlüğü öne çıkmış, gözyaşları ve dualar eşliğinde askerler Ankara'ya uğurlanmıştır. Diğer yandan Kore'ye asker uğurlama törenlerinde yaşanan bazı hadiseler, iktidar ve muhalefet arasında yeni bir tartışma gündemi yaratmıştır.

Ulus gazetesinin 15 Ağustos 1950 tarihli sayısında, Kore'de savaşacak askerlerin İzmir'den Ankara'ya hareket ettiği bilgisi verilmiş ve Mehmetçiklerin halk tarafından muazzam bir tezahüratla uğurlandığı, vagonların üzerine "İnönü, sana layık olmaya gidiyoruz", "İnönü, senin izinde yürüyoruz", "İnönü'yü örnek alıyoruz" şeklinde yazılar yazıldığı bildirilmiştir. Haberde, İnönü vurgusu öne çıkarılarak "Dost düşman önünde şanlı ay yıldızlı bayrağımızı şerefle ve şanla dalgalandıracak, tarihimize yeni zafer destanları hediye edecek olan kahraman askerlerimiz Kore'ye gidecek birliğimize iltihak için bugün şehrimizden hareket etmişlerdir" şeklinde coşkulu ve duygusal ifadeler kullanılmıştır.

Zafer gazetesi ise İnönü'nün hem Kore'ye asker göndermeye muhalefet ettiğini hem de bu meseleyi bir politika haline getirerek sömürmeye kalktığını iddia etmiştir. İzmir'deki uğurlama sırasında vagonların üzerine yazılan bu yazıları, "çirkin bir hadise" olarak nitelendirip komünizmle ilişkilendiren gazete, "Orduyu siyasete kim alet ediyor?" sorusunu sorarak bu hadisenin İzmirliler tarafından nefretle karşılandığını vurgulamıştır. Haberde, bu hadise dolayısıyla İzmir Cumhuriyet Savcılığı'nın harekete geçtiği de belirtilmiştir (17 Ağustos 1950, Zafer).

Ulus gazetesi başyazarı Nihat Erim ise 18 Ağustos 1950 tarihinde kaleme aldığı yazısında, iktidarın, İzmir'de yaşanan hadiseler sonucunda muhalefeti komünistlikle suçlamaya çalıştığını iddia ederek "Hiçbir parti, muhaliflerini ve siyasi rakiplerini sindirmek yahut sahneden çekilmeye mecbur kılmak için komünizmle mücadeleyi bahane ve vasıta gibi kullanmaya kalkmamalıdır." şeklinde ifadeler

kullanmıştır. Bu tartışmalar, bir süre daha her iki gazetenin de gündemini meşgul etmiştir.

Bir diğer yandan, Kore'ye gönderilecek askeri birlikler hakkındaki gelişmeler iki gazete tarafından takip edilmiş olsa da Zafer gazetesi konuya ilişkin haberlere daha fazla yer vermiştir. Sözgelimi, Zafer gazetesinde yer alan 5 Eylül 1950 tarihli haberde, Kore'ye gidecek Türk birliğinin bu ay içerisinde hareket edeceği ve tatbikat yapacağı bilgisi paylaşılmıştır. Haberde, "Kore'ye gidecek askerlerimiz son hazırlıklarını tamamlamış vaziyettedirler. Aldığımız malumata göre, Kore'ye gidecek birlik Eylül ayının ortalarında muhtelif gruplar halinde ve belirsiz gün ve saatte Ankara'dan ayrılacak ve cenup limanlarından birinden vapurla Kore'ye müteveccihen hareket edeceklerdir." denilmiştir.

Ayrıca gazetede, Türk askerinin Kore'ye hazırlık süreçlerinden ziyade kamuoyunun ilgisini çekecek ve merakını giderecek haberler yapılmıştır. Bunlardan biri 19 Eylül 1950 tarihli haberdir. Bu haberde, Türk askerinin Kore'de Birleşmiş Milletler kuvvetlerine katılacağı ifade edilerek askerlerin gerek talim, terbiye gerekse manevi bakımdan üstün vasıflara sahip olduğu ve bu özellikleri dolayısıyla takdir topladığı öne çıkarılmıştır. Haberde, askerler, "kahraman" ve "cesur" gibi sıfatlarla nitelendirilerek Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü tarafından "kahraman Mehmetçiklerin" seslerini işittirmek, düşüncelerini kendi ağızlarından nakletmek, nasıl hazırlandıklarını, boş zamanlarında nasıl eğlendiklerini gösterebilmek amacıyla röportajlar yapıldığı ve bu röportajların halk tarafından yoğun bir ilgi gördüğü ifade edilmiştir. Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürü Dr. Halim Alyot da en üst subayından neferine kadar tüm askerlerin tam manasıyla kaynaştığını ve askerlerin moral açısından oldukça iyi bir vaziyette olduğunu belirterek "Onlar, başlarında her zaman dalgalanacak olan şanlı sancağımızın al renginden arkalarında kendilerini yürekten teşci eden 20 milyon Türkün yüce ve asil duygularından ve her safhası emsalsiz kahramanlıkla dolu olan tarihimizden kuvvet aldıkça daima muzaffer olacaklardır." şeklinde ifade etmiştir. Haberde, Nazife Aral

tarafından "Kore Marşı" bestelendiği; bu marşın Kore'ye gidecek askerlerin sembolü olduğu da vurgulanmıştır (19 Eylül 1950, Zafer).

Görüleceği üzere, her iki gazete de Türk askerinin Kore'ye hazırlık süreçlerini "sulh" ve "tüm dünya medeniyetine hizmet" söylemleri üreterek yakından takip etmiştir. Elbette ki Zafer gazetesi, Ulus gazetesine kıyasla daha fazla habere imza atmış, bu haberlerde daha duygusal ifadelere başvurmuş ve Türk askerinin Kore'de vatan hizmeti yapacağını öne çıkarmıştır. Ulus gazetesi de güncel gelişmeleri takip etmiş; yurtseverlik, milli şeref ve haysiyet gibi kavramlara temas ederek Türk askerinin Kore'de yeni zafer destanları yazacağını vurgulamıştır.

3.2.5.2. Askerlerin Kore Savaşı'na Uğurlanması ve Yolculukları

Yurdun farklı bölgelerinden gelen askerlerin, Ankara'da toplanmasının ardından Milli Savunma Bakanlığı tarafından bazı tedbirler alınmıştır. Bu kapsamda, bir süre boyunca, Kore'ye gidecek askerlerin hareket tarihi "askeri bir sır" olarak tutulmuş ve gelişmeler basına aksettirilmemiştir. Milli Savunma Bakanlığı'nın talimatları doğrultusunda, basın, 28 Eylül 1950 tarihine dek askerlerin sevkine yönelik haber yapmamıştır. Öyle ki Kore'ye gönderilecek askerlerin Ankara'dan İskenderun'a uğurlanmaları yaklaşık iki haftalık bir gecikme ile basın tarafından haberleştirilmiştir.

Daha açık bir ifadeyle, askeri birlikler daha önce Ankara'dan İskenderun'a hareket etmiş olsalar da gazeteler, bu haberi ancak 28 Eylül 1950 tarihinde Türk askeri birliğinin Kore'ye gönderildiği sırada kamuoyuna duyurabilmiştir. 29 Eylül 1950 tarihli Zafer gazetesinde, askerlerin, "bir sabah Ankara Garı'ndan trenle İskenderun'a" hareket ettiği ifade edilerek Milli Savunma Bakanlığı'nın talimatları doğrultusunda bu konuya ilişkin haber yapılmadığı belirtilmiştir.

29 Eylül 1950 tarihinde, "Birliğimiz Kore Yolunda" manşeti ile Türk askeri birliğinin Kore'ye hareket ettiğini bildiren Zafer gazetesi, Türk savaş birliğinin Kore'ye halk tarafından "candan tezahüratla" uğurlandığını vurgulamıştır.

ZAFER

DEMOKRASİNİNDİR

CUMA 29 EYLÜL 1950

BİRLİĞİMİZ KORE YOLUNDA

Askerî birlik candan tezahüratla uğurlandı

Vedâ merasiminde Genelkurmay Başkanı ve hava kuvvetleri komutanı da hazır bulundular

Kore yolundan ilk mühim röportaj:

Ankara'dan Kore'ye

Kore'ye hareket emiş bulunan arkadaşımız POYRAZOĞLU bildiriyor.

Amerikan kuvvetleri Şimalî Koreye girecek

Truman ve müşavirleri Mac Arthur'ü takip harekâtında serbest bıraktılar

Rus politikası mağlûp edilmiştir

Mümtaz Faik FENİK

Tekelde tasarruf

Tensikat yapmadan bir milyonluk tasarruf sağlandı

Fuad Zinciirkıran Ulaştırma Bakanlığı müşaarı oldu

İl Genel Meclisi seçimi

D.P. radyoda yapacağı konuşma saatleri

Joe Luiz yenildi

AKINTIYA KÜREK

Meraklı bir nokta

Cumhurbaşkanı Doğu Anadolu bölgesinde bir seyahate çıkıyor

Devlet Başkanı Celâl Bayara Başbakan Adnan Menderesin refakat etmesi muhtemel görülüyor

sardığı; Ankara Garı'nın bir bayram yerini andırdığı ifade edilmiştir. Yine, haberde, İskenderun'a dek aynı heyecanın ve coşkunun devam ettiği, benzer manzaraların İskenderun'da da yaşandığı, bayramın ilk gününün İskenderun'da geçirildiği ve hep birlikte sabah namazı kılındığı belirtilmiştir.

Zafer gazetesi, Kore Savaşı'na giden askerlerin büyük bir heyecan taşıdığını ve askerlerin düşmanı mağlup edecek düzeyde yüksek bir morale sahip olduğunu öne çıkarmıştır. "Poyrazoğlu" [4] ismiyle yayımlanan özel haberde "Kore yolunda ilk mühim röportaj" yapıldığı bilgisi verilmiştir. Bergamalı asker İsmail'in "Bir tüfek atmadan dönersek yazık olur bize" sözleri ile Adanalı Ahmet'in "Amerikalı dediğin naziktir İsmail, herhalde birazını da bize bırakır kafirin…" ifadeleri de bunun göstergesidir.

Poyrazoğlu'nun, askeri birliğin gönderildiği güne dair izlenimleri, Zafer gazetesinin Kore Savaşı boyunca nasıl bir yayın politikası izleyeceğinin işareti olmuştur. Poyrazoğlu, ihtiyar kadınların bir yandan vagonlara su ve yiyecek taşıdığını, diğer yandan askerler için "Allah korusun evlatlarım, Allah kılıçlarınızı keskin etsin yavrularım…" şeklinde dua ettiklerini söylemiştir. Burada asıl dikkat çekici olan ise Poyrazoğlu'nun "Muhakkak ki Allah da bu kahraman askerlerle birlikte idi. Her şeyden evvel kendi nizamını bozmaya çalışan bu melun komünizmi affetmeyecekti." sözleri olmuştur. Şüphesiz bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Zafer gazetesi, komünizm tehlikesi karşısında Kore Savaşı'na katılmayı ülkenin güvenliğini sağlamak ile eş değer tutmuştur.

Ulus gazetesi de 29 Eylül 1950 tarihinde, "Kore'de savaşacak birliğimiz yola çıktı" ifadeleri ile bu önemli gelişmeyi haberleştirmiştir. Ulus gazetesi, Türk askerinin Kore'ye gidişini temsil eden büyük bir resim paylaşmıştır. Gazetenin neredeyse yarısını kaplayan resimde, Türk sancağını en önde elinde tutan bir asker ve onu nizami bir sırayla takip eden binlerce asker vardır. Haberde, Kore'de savaşmak üzere

[4] Kore birliğinde görev yapan Yarbay Natık Poyrazoğlu (31 Aralık 1950, Zafer).

Birleşmiş Milletler emrine verilen Türk birliğinin Kore'ye gitmek üzere uğurlandığı ifade edilmiştir. İlk sayfada, Kore'ye giden bir askerin çocuğunu öptüğü ve askerin eşinin de onlara gülümseyerek baktığı bir fotoğrafa yer verilmiştir. Diğer yandan ilk sayfada yer alan "Kore'de Komünistler Perişan Bir Halde Kuzeye Kaçıyorlar" başlıklı haber de bir süredir kamuoyunda gündeme gelen Kore'de başlayan savaşın kısa zaman içerisinde biteceği algısını pekiştirmeye yöneliktir. Zaten gazetenin başyazarı Nihat Erim, "Kore Harbi'nin Öğrettikleri" başlıklı yazısında, Kore'de başlayan komünist hücumun dünyayı başta hazırlıksız yakaladığını ancak hazırlıklarını planlı tamamlayan Birleşmiş Milletlerin kudreti önünde hiçbir saldırının devam edemeyeceğini vurgulamıştır.

ULUS
ADIMIZ ANDIMIZDIR
Kore'de savaşacak birliğimiz yola çıktı
Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut savaş birliğimizin hareketinde hazır bulundu
Tarih kitabından çıkarılan İnönü
Hâdise umumî efkârda derin bir hayret ve nefretle karşılandı
YÜKSEK SEÇİM KURULU
Kore harbinin öğrettikleri
NİHAT ERİM
KORE'DE
Komünistler perişan bir halde kuzeye kaçıyorlar
JOE LOUIS YENİLDİ
Dr. Bayizit'in ve Dicleli'nin konuşmaları
Cumhur Başkanı Türk Dil Kurumuna cevap verdi
İl Genel Meclisi seçiminde radyo konuşmaları

Şekil 3.8: Kore Savaşı'na uğurlanan Türk askerlerinin Ulus gazetesinde yer alma biçimi (Kaynak: 29 Eylül 1950, Ulus gazetesi)

Öyle ki gazetenin bir sonraki sayısında da Kore Savaşı'nın sona eriyor olduğu manşette duyurulmuştur (30 Eylül 1950, Ulus). Ulus gazetesi, yaklaşık Kasım ayının ilk haftasına dek Kore Savaşı'nda komünistler karşısında demokrasinin galip geleceğini öne çıkaran çok sayıda habere imza atmıştır. Bu haberlerden bazıları şunlardır: "Amerikalılar Kuzey Kore'de" (9 Ekim 1950, Ulus), "Mac Arthur'un

Kuzey Kore'ye İkinci İhtarı" (10 Ekim 1950, Ulus), "Komünizm Kaybediyor Fakat Rusya Tetikte" (12 Ekim 1950, Ulus), "Truman'ın Sovyetlere Sert ve Kesin İhtarı" (21 Ekim 1950). Ayrıca gazetede, Güney ve Kuzey Kore'yi daha detaylı gösteren haritalara yer verilmiştir. Bu haritalarda, kırmızı renk "komünistleri"; sarı renk ise "demokrasi" yanlılarını temsil etmiştir (7 Ekim 1950, Ulus).

Benzer şekilde Zafer gazetesinde de Kore'deki savaşın demokrasi lehine hızla biteceğine dair bir yönelim vardır. Zafer gazetesinde yer alan bazı haber örnekleri şöyledir: "Kuzey Koreliler büyük zaiyat vermiştir" (7 Ekim 1950, Zafer), "Birleşmiş Milletler dün de çarpışmaya devam ettiler" (12 Ekim 1950, Zafer), "Kızıl Kore'nin baş şehri muhasara (kuşatılma) ediliyor" (14 Ekim 1950, Zafer), "Kore'de Kızılların ricat yolu kesildi" (21 Ekim 1950, Zafer).

Türk askerinin Kore'ye yolculuğu sürecini yakından takip eden Ulus ve Zafer gazeteleri, büyük bir sevinç ve coşku içerisinde Türk askeri birliğinin Güney Kore'deki Pusan limanına ulaştığını okuyucuya duyurmuştur. Ulus gazetesi, "Birliğimiz Kore'ye vardı" manşetini atarak Pusan limanına varan askeri birliğin orada şarkı söyleyen kadınlarla ve çiçek taşıyan çocuklarla karşılandığını ifade etmiştir (19 Ekim 1950, Ulus). Benzer şekilde, Zafer gazetesi de "Askerlerimiz Pusan'da Sevgi Tezahüratları ve Çiçeklerle Karşılandılar" şeklinde bir başlıkla askeri birliğe ilişkin gelişmelere yer vermiştir (19 Ekim 1950, Zafer).

Zafer gazetesi, "Arkadaşımız Poyrazoğlu Pusan'dan Bildiriyor" başlığı ile Pusan'da yaşanan gelişmeleri daha detaylı bir biçimde ele almıştır. Ayrıca gazetenin başyazarı, doğrudan bu gelişmeye değinmese de ABD Başkanı Truman'ın San Francisco'da gerçekleştirdiği konuşmada Sovyet tehdidine karşı yalnızca ABD'nin değil tüm "hür milletlerin" karşı koyması gerektiğini ifade eden sözlerine atıfta bulunarak Türkiye'nin de dünya barışı ve hür insanların haklarını korumak yolunda büyük bir hizmet yaptığını ve uhdesine düşen vazifeyi daima şerefle başaracağını ispat ettiğini söylemiştir. Başyazar, böylece Kore Savaşı'na giden askerlerin hangi amaç çerçevesinde

orada bulunduklarının bir kez daha altını çizmiştir (20 Ekim 1950, Zafer).

Diğer yandan gazetelerin başyazarları, Kore'ye askerlerin sevki sırasında, sürece ilişkin değerlendirme yapmaktan kaçınmış; başyazarlar, daha çok iktidar ve muhalefet arasındaki çatışmalara ağırlık vermiş ve dünya siyasetine ilişkin genel değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu durumun, Milli Savunma Bakanlığı'nın kısıtlamalarından kaynaklandığı düşünülebilir.

Gazetelerde kullanılan başlıca haber kaynakları ise Anadolu Ajansı (AA), British Broadcasting Corporation (BBC), Amerikan Haberler Merkezi (USIS) ve United Press İnternational (UPİ), Londra Radyosu olmuştur. Özellikle askerlerin Kore'ye yolculukları sırasındaki ve sonrasındaki gelişmeler bu ajanslar vasıtasıyla takip edilmiştir. Bu dönemde, Milli Savunma Bakanlığı da çok sayıda açıklamada bulunmuş; bu açıklamalar da gazetelerin temel haber kaynakları arasında yer almıştır.

Bununla birlikte, Zafer gazetesi, Kore Savaşı'na, o zamanın ifadesiyle "harp muhabiri" de göndermiştir. "Poyrazoğlu" ismiyle yayımlanan özel haber ve röportajlar, gazetenin birinci sayfasında yer almış ve önemli bir yere sahip olmuştur. Haberlerde, özellikle "Kore Harp Muhabiri" ifadesi kullanılmıştır. Poyrazoğlu, kaleme aldığı neredeyse her haberde milli ve manevi değerlere seslenen coşkulu bir dil tercih etmiştir. Sözgelimi, Kore yolculuğuna yönelik izlenimlerini anlatan Poyrazoğlu, Türk askeri birliğinin Süveyş Kanalı'ndan geçerken geçmişte o topraklarda şehit olan askerleri anmak üzere İstiklal Marşı'nı okuduğunu ve askerlerin "Allah Allah" seslerinin "koskoca gemiyi inlettiğini" ifade etmiştir (13 Ekim 1950, Zafer).

Ulus gazetesi de Amerikalı bir askerin Türklere yönelik izlenimlerini anlatan iki seyahat mektubuna yer vermiştir. Gazete, "Kore Yolundan İlk Mektuplar" başlığı ile "Mehmetçik, kendisini Kore'ye götüren bir Amerikan gemisinde nasıl vakit geçiriyor?" sorusu etrafında Amerikalı askerin Türk askerlerine yönelik izlenimlerini okuyucu ile paylaşmıştır. Amerikan askeri, Türk askeri ile ilgili şunları söylemiştir:

> "Türk askeri Amerikalı askere hiç benzemiyor. İlk gözüme çarpan vasfı şu oldu: çok kanaatkâr. Bir şey ikram edince almak istemiyor (...) Çok pratik buluşları var. Bir şey kırılınca biz bir rapor yazar, yenisini isteriz. Sizin askerler akla gelmeyecek basit vasıtalarla hemen tamir ediveriyorlar. Eğlenceleri, bir araya gelerek konuşmak veya geminin bir köşesinde bizimkilere hiç benzemeyen şarkılar söylemek."

Yine, her iki gazetede, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nın Kore'ye giden Türk askerleri tarafından coşku içerisinde kutlandığı öne çıkarılmıştır. Zafer gazetesi, "Kore Birliğimiz Bayramı Savaşarak Kutluyor" başlığı ile Türk halkının demokrasi ve hürriyet için yaptığı savaşı kazandığını ifade etmiştir (29 Ekim 1950, Zafer). Benzer şekilde Ulus gazetesi de "Kore'de Birliğimiz de bayramı kutladı" diyerek Türk asker ve subaylarının, savaşa bir an evvel girmek için sabırsızlandığını vurgulamıştır. Ayrıca, gazetede, "Kore'de cereyan eden kutlama merasiminde Amerikan, İngiliz, Avustralya, Siam (Tayland) ve Güney Kore subaylarının bulunması törene cazip bir Birleşmiş Milletler havası getirmiştir." ifadelerine yer verilmiştir (30 Ekim 1950, Ulus).

Ulus ve Zafer gazeteleri, birbirine karşıt iki parti gazetesi olsalar da Birleşmiş Milletler kuvvetine katılan Türk askerinin, dünya sulhuna katkı sağlamak amacıyla Kore Savaşı'na gönderildiği fikrini savunmuşlardır. Askerlerin sevk süreçlerini büyük bir gurur, coşku ve heyecan içerisinde takip eden gazeteler, okuyucuların cesaret ve fedakârlık duygularına hitap etmişlerdir. Hemen her fırsatta, askerlerin milli ve manevi değerler açısından güçlü olduğunu vurgulayan gazeteler, askerlerin bir an evvel savaşmak için sabırsızlandığına dikkat çekmişlerdir. Bu açıdan, gazetelerin en azından askerlerin Kore'ye sevki sürecinde, savundukları partilerin yayın politikalarından ziyade, "milli birlik ve beraberlik" ruhu ile yayıncılık faaliyeti sürdürdükleri ileri sürülebilir. Bunun yanında, Zafer gazetesinin, dini değerlere önemli bir vurgu yaptığı da gözden kaçırılmamalıdır.

3.2.6. Türk Askerlerinin Kore Savaşı'na Fiilen Katılması

Türk birliğinin Kore'ye varmasından kısa bir süre sonra, Kore Savaşı'nda yeni bir dönem başlamıştır. Ulus ve Zafer gazetelerinin Kore Savaşı'nın biteceğine yönelik öngörüleri gerçekleşmemiş; aksine Kore'de komünistlerin gücü artmış, Birleşmiş Milletler kuvvetleri bazı yerlerde geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Ulus gazetesinin ifadesiyle, Kore'deki durum "vahim bir hale" gelmiştir (6 Kasım 1950, Ulus). Zafer gazetesi de Kore Savaşı'nın "nazik bir hal" aldığını ifade ederek Çin'in savaşa dâhil olmasıyla üçüncü dünya harbinin çıkabileceğine yönelik endişeleri yeniden gündeme getirmiştir (7 Kasım 1950, Zafer). Böylesi kritik gelişmelerin yaşandığı bir süreçte, kısa bir zaman önce Kore'ye varan Türk askerleri de savaştaki yerini almıştır.

8 Kasım 1950 tarihli Ulus gazetesinin manşetinde, "Türk Kuvvetleri Komünistlere Karşı Kore'de Harbe Girdiler" ifadesi ile Türk savaş birliğinin 8. Amerikan Ordusu ile savaşa katıldığı okuyucuya duyurulmuştur. Haberde, General MacArthur'un Birleşmiş Milletler Genel Merkezi'ne yolladığı raporda, "Türk savaş birliği 8. Orduya büyük bir destek olacaktır." ifadeleri öne çıkarılmıştır. Ulus gazetesinde, bu haberin ülke çapında "çok geniş bir alaka uyandırdığı" ifade edilmiştir.

ULUS
ADIMIZ ANDIMIZDIR
Türk kuvvetleri komünistlere karşı Kore'de harbe girdiler
Gl. MacArthur'ün bildirdiğine göre
Savaş Birliğimiz 8. Amerikan Ordusu ile birlikte savaşacak
Birleşmiş Milletler Başkomutanı, Genel Merkeze gönderdiği raporda Birliğimizin 8 inci Ordu'ya büyük bir destek olacağını belirtti
Kore'de şiddetli hava savaşları
Dün en son Rus modeli uçaklarla Amerikan Mustang uçakları arasında 90 dakika süren şiddetli bir harp oldu
Karaosmanoğluna bir cevap daha
Cemil Sait Barlas, Devlet Bakanının et kombinalarına dair sözlerinin mesnetsiz olduğunu belirtti
Milyonluk bir suyistimal
Bir sevkiyat müteahhidi ilgililerle anlaşarak sahte fatura ile Donanma Komutanlığından külliyetli para çekmiş
İzmir'deki basın dâvası
Savcı, Orhan Rahmi Gökçe'nin yazılarının Hükümetin manevi şahsiyetini tahkir edici mahiyette olduğunu iddia etti
Dâvaya ihanet edilirse...
Yazan : NIHAT ERİM
BAKIŞLAR
ADAM NEREDE?
Truman seçim neticesinden emin
Sir C. MacKenzie bugün geliyor
Atatürk'ü anma töreni programı
Bayındırlık işlerinde geniş kısıntı yapılıyor

Şekil 3.9: Kore'de savaşan Türk askerlerinin Ulus gazetesinde yer alma biçimi (Kaynak: 8 Kasım 1950, Ulus gazetesi)

Benzer şekilde, Zafer gazetesi de neredeyse Ulus gazetesi ile aynı manşeti kullanmış ve haber içeriğinde de aynı bilgileri okuyucu ile paylaşmıştır.

ZAFER
DEMOKRASİNİNDİR
General Mac Arthur'un bir raporuna göre
Kore Birliğimiz savaşa katıldı
Kahramanlarımız 8 inci Amerikan Ordusu ile birlikte savaşıyor
Millî Savunma Bakanlığının tebliği
Etrafı kara bulutlar bürüyor
Mümtaz Fait FENİK
Dışişleri Bakanımızın Romada mühim demeci
Fuat Köprülü, Türkiyenin en büyük kuvveti milletin iradesidir, dedi
Büyük yas günümüz
Çin kuvvetleri geri çekiliyor
Mançuriden gelen tepkili uçaklarla Amerikan uçakları arasında savaş
İşçi çocuklarına Bayarın bağışı
Muden Teknik Okulunda tahsil ettirilecek 4 çocuk tesbit edildi
İstanbul Deniz komutanlığında
Eski bir suiistimal meydana çıkarıldı
Bir müteahhit, 4 subay ve 3 memur tevkif edildi
AKINTIYA KÜREK
Aradaki fark !
D.P. Meclis Grupunda
Amerikada dünkü seçimler
D.P. Merkezinin bir tebliği
Beden Terbiyesi Kongresinde
Delegeler teşkilâtı şiddetle tenkit ettiler
Devletin kulüplere müdahale edeceğine okullarda gençlikle meşgul olması gerektiği belirtildi

Şekil 3.10: Kore'de savaşan Türk askerlerinin Zafer gazetesinde yer alma biçimi (Kaynak: 8 Kasım 1950, Zafer gazetesi)

"General Mac Arthur'un raporuna göre Kore Birliğimiz savaşa katıldı" ifadesi ile Türk askerinin savaşa katıldığını duyuran Zafer gazetesi, bu önemli gelişmeye ek olarak Milli Savunma Bakanlığı tarafından önceden yayımlanan bir tebliğe de yer vermiştir. Esasında bu tebliğin güncel olmamasına rağmen Türk askerinin savaşa girdiği gün okuyucu ile paylaşılması dikkat çekici olmuştur. Bu durum, gazetenin,

kamuoyunun kaygılarını azaltmaya yönelik bir hamlesi olarak düşünülebilir. Tebliğde, Kore'deki Türk savaş birliğine yönelik gelişmelerin yakından takip edildiği ifade edilmiş ve ayrıca askerlerin manevi açıdan da güçlü olduğu mesajı öne çıkarılmıştır (8 Kasım 1950, Zafer). Öyle ki bir gün öncesinde Poyrazoğlu'nun "Kahramanlarımızla Beraber Ankara'dan Kore'ye" başlıklı röportaj dizisinde de "Erlerin yiyeceğinde bir kuş sütü eksik!" denilerek askerlerin her açıdan iyi şartlarda olduğu fikri pekiştirilmeye çalışılmıştır (7 Kasım 1950, Zafer). Zafer gazetesinde yer alan bir başka haberde de United Press ajansı muhabirinin Türk karargâhını ziyaret ettiği ve muhabirin izlenimlerinden hareketle Kore'deki Türk askerlerinin maneviyatının oldukça yüksek olduğu ifade edilmiştir (11 Kasım 1950, Zafer).

İlerleyen günlerde de her iki parti gazetesi, Kore Savaşı'na dair güncel gelişmeleri okuyucu ile paylaşmaya devam etmiştir. Bu gazeteler, farklı partilerin savunuculuğunu üstlenmiş olsalar da Kore'de savaşan Türk birliklerinin mücadeleleri noktasında neredeyse aynı manşetleri kullanmışlardır. Gazeteler, Kore'de savaşan Türk birliğinin başarıları üzerine yoğunlaşmıştır. Öyle ki Kore'deki durumun giderek kötüleşmesine rağmen hemen her haberde "kahraman" Türk askerinin korkusuzca komünistlerle savaştığı vurgulanmıştır.

Ulus ve Zafer gazetelerinin bazı haber başlıkları şu şekildedir: "Kore Cephesinde Savaş Birliğimiz Çeteleri Temizliyor" (12 Kasım 1950, Ulus), "Kore Birliğimizin İlk Başarısı" (13 Kasım 1950, Zafer), "Kore'de Savaşlar Çok Şiddetlendi" (13 Kasım 1950, Ulus), "Kore'deki Türk Birliği Çeteci Grupları Temizleme Görevi Almıştır" (16 Kasım 1950, Zafer), "Kahraman Erlerimiz En Büyük Komünist Cebine Karşı Taarruza Geçti" (18 Kasım 1950, Ulus), "Kore'de Türk Taarruzu" (18 Kasım 1950, Zafer), "Kore Birliğimiz Kızıl Çeteleri İmha Etti" (19 Kasım 1950, Zafer), "Kore Birliğimizin Büyük Bir Başarısı" (19 Kasım 1950, Ulus), "Kore Birliğimizin Yeni Bir Muvaffakiyeti" (21 Kasım 1950, "Kore Birliğimize Karşı Çete Hücumu" ve "Komünist Taarruzu Püskürtüldü, Beş Kişi Öldürüldü, 30 Kişi Esir Alındı" (21 Kasım 1950, Ulus), "Tugayımızın Kore'de Yeni Başarıları" (22 Kasım 1950, Zafer), "Kore'de Çete Harbi Şiddetini

Artırıyor" ve "Birliğimizin Harekata Dün de Başarı ile Devam Etmekte Olduğu Bildirildi" (23 Kasım 1950, Zafer).

3.2.6.1. Türkiye'nin NATO'ya Girişine Uzanan Bir Yol: Kunuri Savaşı

Kore'de, barış umudunun her geçen gün azalmasıyla birlikte savaşın en yoğun ve şiddetli günleri başlamıştır. Kore Savaşı'nın en önemli safhalarından biri olarak nitelendirilen ve Türk askerinin ağır kayıplar verdiği Kunuri Savaşı, Türk askeri için en destansı öykülerin dillendirildiği ve iktidar ile muhalefet arasındaki anayasal tartışmaların bir kenara bırakılarak aradaki buzların görece eritildiği bir zaman dilimini temsil etmektedir. Bununla birlikte, bu savaşın en önemli yanı, Kunuri'de Türk askerinin göstermiş olduğu "kahramanlıklar" veya "ödediği bedeller" karşılığında Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusundaki ısrarlarının yeniden gündeme getirilmiş olmasıdır.

Ulus gazetesi, 25 Kasım 1950 tarihinde, bir önceki gün Kore'de büyük taarruzun başladığını ve bu taarruzda Türk tugayının en ön safta düşman ile çarpıştığını duyurmuştur (26 Kasım 1950, Ulus). Zafer gazetesi de Kore Savaşı'nın en çetin kesiminde, Türk birliğinin başarı gösterdiğini ve Kore Savaşı'nda çetin bir safhaya geçildiğini ifade etmiştir (27 Kasım 1950, Zafer). Kore'deki durumu "çok nazik" ve "çok vahim" olarak nitelendiren bu gazeteler, Türk birliğinin Kunuri'de kızıl Çinliler tarafından sarıldığını, Türk askeri birliğinin süngü ile kuşatmayı yararak kurtulduğunu ve Türk askerinin sayıca çok üstün düşmana karşı kahramanca dayandığını kamuoyuna açıklamıştır. Ulus ve Zafer gazeteleri, Türk askeri birliğinde ne kadar can kaybı yaşandığı konusunda bilgi vermezken 200 Çinlinin öldürüldüğü ve 200 kişinin esir alındığı bilgisini paylaşmıştır (29 Kasım 1950, Zafer; 30 Kasım 1950, Ulus). "Asker kaybımız çok fazla değil" (4 Aralık 1950, Zafer) ve "yaralılar ağır değil" (7 Aralık 1950, Ulus) gibi başlıkları özellikle tercih eden Ulus ve Zafer gazeteleri, Kunuri'deki durumun "çok vahim" olmadığı mesajını kamuoyuna vermeye çalışmıştır.

Her ne kadar Ulus ve Zafer gazeteleri, Türk askerinin çetin bir savaş içerisinde mücadele ettiğini belirtip esasen askerin başarı ve

kahramanlık öykülerine odaklanmış olsa da aslında Türk birliği ABD askerlerinin Çin ordusu karşısında geri çekilmesini kolaylaştırmak için çatışmaya girmiş ve onları korumak pahasına 218 askeri şehit vermiştir (Çavdar, 2019b: 33;) Uyar, 2017: 73). Ne Ulus gazetesi ne de Zafer gazetesi bu savaşın arka planına dair bir araştırma yoluna gitmemiş; "Kahraman Türk askeri" gibi nitelendirmelere başvurarak yayın faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Burada özellikle muhalefeti temsil eden Ulus gazetesinin tutumu ayrıca önem taşımaktadır. Koraltan'ın ifadesiyle, "Amerikan ordusunu çekilme hattını aslanlar gibi koruyan" (2013: 171) Türk birliklerinin Çinliler tarafından aniden nasıl kuşatıldığı ve Türk askerlerinin canları pahasına neden Amerikan askerlerini korudukları sorularının iktidarın karşısındaki bir parti gazetesi tarafından araştırılmaması ve soruşturulmaması dikkat çekici olmuştur. Ulus gazetesinin bu yaklaşımının en temelinde, "milli birlik ve beraberlik" fikrinin olduğu öne sürülebilir. Diğer yandan başta ABD basını olmak üzere demokrasi yanlısı ülkelerin Türk askerinin kahramanlıklarından övgü ile bahsetmesi, Ulus gazetesini etkilemiş olabilir. Ayrıca eleştiri yapanların iktidar tarafından komünistlikle itham edilme ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Zira muhalefetin Kore'ye asker gönderilmesi kararına yönelik getirdiği biçimsel eleştiriler dahi iktidar tarafından "komünistlikle" eş değer tutulmuştu. Son olarak Türk kamuoyunun desteği de Ulus gazetesinin eleştirilerinin önüne geçmiş olabilir.

Döneme tanıklık eden gazeteci Cüneyt Arcayürek, Kunuri Savaşı sırasında hükümetten hiçbir "ciddi" açıklama gelmediğini ifade ederek Türklerin neden kuşatıldığı ve Amerikan birliklerinin Seul'a doğru çekilirken niçin Türk askerlerini yalnız bıraktığı sorularının gündeme gelmediğini belirtmiştir. Arcayürek, Türk askerinin Kunuri'deki kahramanlıklarının Amerikan basınında büyük bir etki yarattığını; Türk basınının da Türk birliğinin Kunuri'de neden ve nasıl kuşatıldığını araştırmaktan ziyade askeri öven yazılara odaklandığını belirtmiştir (Arcayürek, 1985: 218-219). Arcayürek, o dönemde hem iktidarıyla hem de muhalefetiyle Türk basınının durumunu şu sözlerle anlatmıştır:

> "Türk askerini öven satırlar, öyküler bütünüyle basın dünyamızı sarmıştı. Oysa, Türk birliği, Amerikan birliklerinin geri çekilişini kolaylaştırmak amacıyla savaş alanında Çinlilerle karşı karşıya bırakılmıştı. Basın olarak hepimiz, bu gerçeği yazıp eleştireceğimize, sayısı rekor düzeye ulaşan "Amerikan gümüş madalyaları" ile erimizden subayımıza değin kaç kişinin ödüllendirildiğini araştırıyor, bunları iftiharla yazıyorduk. Albay Celal Dora, sancağı beline sarıp düşman çemberini yaran bir kahramandı. Yurda gönderilen kimi erlerimizle -hepsi ABD gümüş yıldız madalyasıyla ödüllendirilmişti- yaptığımız röportajlarla sütunlar dolduruyorduk." (Arcayürek, 1985: 219).

Hem Ulus hem de Zafer gazetesi, Türk askerinin Kunuri'deki mücadelesini "kahramanlık", "dünya sulhu", "dünya sulhuna ve vatana hizmet" kavramları çerçevesinde ele almıştır. Benzer şekilde, gazetelerin başyazarları ve yazarları da yurtseverlik, barışseverlik, milli şeref ve haysiyet gibi kavramlara atıfta bulunarak Kore'deki Türk askerinin bir vatan savunması içerisinde olduğunu savunmuştur.

Mümtaz Faik Fenik, "Kore'deki Kahramanlarımız" başlıklı yazısında Kore'deki askerlerin, "Tıpkı Kars'ı müdafaa eder gibi, tıpkı Edirne'yi müdafaa eder gibi" şehit olmayı göze aldığını ifade etmiştir. Fenik, "Onlar, altına imza koyduğumuz bir ahdin şeref borcunu yerine getirirken insanlığı ve barışı korumak için dövüştüklerini hakkıyla bilerek öyle silahlarını kullanmışlardır." diyerek geçmişte Milli Mücadele'de vatanı kurtarmak amacıyla çarpışan kahramanların torunlarının şimdi Kore'de insanlığı ve medeniyeti kurtarmak amacıyla savaştığını belirtmiştir (2 Aralık 1950, Zafer). Başyazar, bir başka yazısında da Amerikalı bir subayın "Ben Türk askeri gibi asker görmedim." dediğini ifade ederek yalnızca Amerikalı bir subayın değil tarihin böyle bir asker görmediğini belirtmiştir. Fenik, "Kore cephesinden gelen hamaset destanları karşısında gözlerimiz iftihar yaşlarıyla doluyor. Göğsümüz heyecanla kabarıyor. Ve sonra hıçkırıklarımızı zapt etmeyi deneyerek; Allah'a dua ediyoruz: Çok şükür ki Türk yaratılmışız! Bin hamdüsena olsun ki bu büyük milletin

evlatlarıyız!..” şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur (4 Aralık 1950, Zafer).

Ulus gazetesi yazarı Hüseyin Cahit Yalçın da 3 Aralık 1950 tarihli “Mehmetçiklerimiz” isimli yazısında, Kore’den gelen haberlerin gözleri yaşarttığını dile getirerek “Kore’de vazifesini yapan, Kore’de Türk vatanının ve insanlığın selamet ve şerefi için çarpışan Mehmetler bütün cihan karşısında yüzümüzü ağartıyorlar, Türk’ün şahsiyet ve itibarını yükseltiyorlar. Sağ ol, Mehmetçik, sen daima ecdadına layık bir aslan olarak yeryüzünde necip, temiz ve yüksek bir insani şöhretini muhafaza edeceksin.” ifadelerine yer vermiştir. Yalçın, dünyada artık yalnızca medeniyet ve vahşet cephelerinin bulunduğuna dikkat çekerek şunları söylemiştir:

> “Kore’de muharebenin bir safhasında, Türk’ü, Amerikalıyı, yan yana kızıllarla boğuşurken görüyoruz. Bir İngiliz kuvveti de onları takviyeye geliyor. Türk, Amerikalı, İngiliz: silah arkadaşları; insanlık davasının müşterek müdafileri. Büyük sulh ve saadet ideali uğrunda Türk, Amerikan ve İngiliz kanı birbirlerine karışıyor. Bu üç millettin çocukları müşterek düşmanın kurşuniyle yere serildikleri zaman, ıstırap eninleri de birbirine karışıyor. Sert muharebe hayatının fedakârlıklarını paylaşıyorlar. El ele, kalp kalbe, birbirlerini anlayarak, takdir ederek, birbirlerine yardım ederek zafere doğru atılıyorlar.” (3 Aralık 1950, Ulus).

Asırlar öncesinde Çinlilerin Türkleri yakından tanıdığını söyleyen Yalçın, Çin’de ve Kore’de düşmanın ezileceğini ve Birleşmiş Milletlerin galip geleceğini belirtmiştir. Türkiye’nin herhangi bir taarruza uğraması halinde, Türklerin başta Kore’deki silah arkadaşları, sonra da Amerikalılar, İngilizler ve Birleşmiş Milletler tarafından savunulacağını ifade etmiştir (3 Aralık 1950, Ulus).

Görüleceği üzere, iki gazete de Türk askerinin geçmişteki kahramanlıklarına gönderme yaparak Türk askerinin tarihi bir sorumluluk yüklendiğini savunmuştur. Türk askerinin azim ve kararlılıkla komünizmle mücadele ettiğini ve böylece hem Türkiye’nin hem de dünyanın bekası ve güvenliği için savaştığı fikrini öne çıkaran

gazeteler, Türkiye'nin herhangi bir taarruz karşısında yalnız bırakılmayacağı öngörüsünde bulunmuştur.

Ulus ve Zafer gazeteleri, Kunuri Savaşı sırasında Türk askerinin gösterdiği mücadelenin ve kahramanlığın tüm dünyada büyük bir ilgi ve hayranlık uyandırdığını belirterek uluslararası basının, Türk askerini öven yazılarına büyük bir önem atfetmiştir. Bu süreçte, her iki parti gazetesi de sıklıkla dünya basınından haber örneklerine yer vermiştir.

Sözgelimi, Ulus gazetesi, Amerikan Milli Müdafaa Bakanlığı sözcüsünün basına verdiği demeci haberleştirmiştir. Türk askerine yönelik övgüler barındıran demeçte, "Türk kuvvetleri, şayanı hayret bir mükemmeliyette harp ediyorlar. Etrafı düşman tarafından çevrilmiş ve ümitsiz bir vaziyette olan bir Türk taburu teslim olmayı şiddetle reddetmiş ve biraz sonra süngü hücumuna kalkarak düşman kuvvetlerine ağır kayıplar verdirdiği bu hengâmede bir sürü de esir almıştır." ifadeleri Ulus gazetesi tarafından öne çıkarılmıştır (1 Aralık 1950, Ulus). Ulus gazetesinin sayfalarına taşınan bir başka haberde ise İngiltere'nin, Kore'deki Türk askerlerini hayranlıkla takip ettiği bilgisi paylaşılmıştır (29 Aralık 1950, Ulus).

Zafer gazetesi de "Yabancı ajanslar bildiriyor: Bozgun ancak Türkler sayesinde önlenebildi" başlığı ile dünya basınının "Türklere hayran" olduğunu vurgulamıştır. Haberde, Kore'deki Türk birliğinin tüm dünyada olduğu gibi Fransa'da da büyük bir takdir ve hayranlık uyandırdığı; Fransız Figaro gazetesinin, "… Türkler fevkalade başarı gösterdiler" şeklinde bir değerlendirmede bulunduğu belirtilmiştir (2 Aralık 1950, Zafer). Yine Zafer gazetesinde yer alan başka bir haberde, Türk birliğinin dünyanın her yerinde büyük bir takdir kazandığı ve Türklerin tüm dünyaya harp kabiliyetini kanıtladığı belirtilmiştir. Zafer gazetesi, Amerikan gazetelerinin birinci sayfasında yer alan savaş fotoğraflarının altında "Türkler kızılları korkutuyorlar", "Türkler imdadımıza koşuyor", "Türkler düşmana tekrar saldırmaya hazırlanıyor" gibi ifadelerin yer aldığını öne sürmüştür. Zafer gazetesi, Amerikan basınında yer alan haber örneklerine geniş bir yer ayırmıştır. Gazetede yer alan haber örneklerinden biri şöyledir: "Türklerin Kore'deki fedakârlığı Amerikan askerleri tarafından asla

unutulmayacaktır. Türkler Amerika'ya dost olan memleketler arasında ve barış idealini benimseyen milletler meyanında yüksek mevki kazanmışlardır." (11 Aralık 1950, Zafer).

Bu süreçte, iktidar ve muhalefet, "milli birlik ruhunu" diri tutmak amacıyla Meclis'te bir araya gelerek Kore'deki Türk birliğine Meclis'ten selam göndermiştir. Zafer gazetesinde yer alan haberde, Meclis'in, Kore'de savaşan askerlere sevgilerini ve selamlarını iletmek üzere büyük bir tezahürat ve alkışlarla bir karar aldığı belirtilmiştir. Haberde, Meclis'in, "Hakiki sulhu kurmak ve korumak azmiyle Birleşmiş Milletler etrafında toplanan demokrat cephe milletleriyle samimi bir iş birliği tesis eden aziz milletimizin bu fedakâr ve cesur çocuklarının muvaffakıyetleri bütün yurtta heyecan ve alaka ile takip edilmekte ve göğüsler iftiharla kabarmaktadır." ifadeleri ile Türk askerine selam gönderdiği üzerinde durulmuştur (28 Kasım 1950, Zafer).

Hakikaten Kore'de böylesi önemli gelişmeler yaşanırken muhalefet anayasal tartışmaları bir kenara bırakmıştır. Öyle ki Meclis'teki "birlik" duygusu Hüseyin Cahit Yalçın'ın yazılarına tesir etmiştir. Yalçın, "Her Şeyden Evvel Vatan" isimli yazısında, "Kore dağlarında yan yana şehit olan Mehmetçikler ölüm ihtilaçları içinde birbirlerine sarılırken birbirlerinin Demokrat yahut Halk Partili olduklarını düşünmüyorlar." diyerek iktidar ve muhalefetin bu süreçte birlik olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi adına değil şahsi fikirlerini ortaya koymayı amaçlayarak bu yazıyı kaleme aldığını vurgulayan yazar, "… bütün parti hislerine ve infiallerine lanet olsun. Kore'de Türk vatanı için ölen Mehmetçiklerin bize ilhamı budur. Biz de bu durum içinde onlar gibi yan yana, bir Türk vatandaşı sıfatıyla, tek bir kalp ve tek bir hedef ile birbirimizin yalnız kardeş bir Türk olduğumuzu düşünmek suretiyle çalışmak vazifesi altındayız." sözleri ile parti mücadelesinden vazgeçtiğini ilan etmiştir. Yalçın, bundan sonra yazılarını yalnızca "yüksek ve kutsi vatan vazifeler" çerçevesinde yazacağını belirtmiştir (5 Aralık 1950, Ulus).

Benzer şekilde Zafer gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik de "Milli birlik nasıl kurulur?" sorusunu sormuş ve "Bugün milli birliğe

her zamandan daha çok muhtacız. Dünya hakikaten karanlık günler yaşıyor. Ufuklarda tehlike bulutları belirmektedir." sözleri ile milli birliğin bu süreçte hayati bir önem taşıdığını vurgulamıştır (21 Aralık 1950, Zafer).

Öte yandan iktidar ve muhalefet arasındaki bu "birlik" iklimi zaman zaman gerginliklerle bozulmuştur. Özellikle, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Kore için ödenek vermediği iddiaları ve muhalefetin Kore'ye asker gönderilmesi kararının Meclis'ten geçirilmesi gerektiğine yönelik ısrarı Meclis'te sert tartışmalara neden olmuştur. Ancak Cumhuriyet Halk Partisi'nin Osman Bölükbaşı ve Kemal Türkoğlu tarafından verilen gensoruyu desteklememesi iktidar ve muhalefet ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmış ve partiler arasındaki milli birlik ve beraberlik ruhu daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır.

Her ne kadar basında Kunuri'de neler olduğuna dair yeteri kadar şeffaf bir tablo sunulmamış olsa da Türk askerinin Kunuri'de ağır bir kayıp vermiş olması Türk halkını derin bir üzüntüye boğmuştur. Halkın içinde bulunduğu durum, Ulus ve Zafer gazetelerinin sayfalarına yansımıştır. Gazetelerde ülkenin farklı yerlerinde Kore şehitleri için mevlitler okutulduğu (7 Aralık 1950, Ulus), mitingler düzenlendiği (9 Aralık 1950, Zafer) ve halk tarafından Cumhurbaşkanı'na milli birliği ve beraberliği vurgulayan telgraflar gönderildiği haberleştirilmiştir (9 Aralık 1950, Zafer).

Ulus gazetesinin 9 Aralık 1950 tarihli sayısında, "Türk'ün kahramanlık tarihine yeni ve çok şanlı sayfalar ilave eden kahraman tugayımız" ifadesine yer verilerek Yüksek Tahsil Gençliği tarafından bir miting düzenlendiği belirtilmiştir. Benzer şekilde, 10 Aralık 1950 tarihli Zafer gazetesinde de "Şanlı tarihimize destanlar yazan Türk birliği" ifadesine yer verilerek genç, ihtiyar, kadın, erkek, büyük, küçük bütün Ankaralıların, Kunuri Savaşı'ndaki şehitler için törene katıldıkları vurgulanmıştır. Yine, her iki haberde, komünizmin lanetlendiği; aziz şehitlerin ruhu için dua edildiği bilgisi okuyucu ile paylaşılmıştır.

Komünizm karşıtlığı üzerinden yayın faaliyeti sürdüren iki gazete, her fırsatta komünizmi lanetlemiştir. Sözgelimi, Ulus gazetesinde, ABD Başkanı Truman'ın "Kore Savaşları, komünizme karşı hür dünyanın ölüm dirim savaşıdır." sözleri öne çıkarılmıştır (6 Aralık 1950, Ulus). Zafer gazetesinde de başyazar, "Komünizmin bir vatan hıyaneti demek olduğunu bu memlekette anlamayan kimse kalmamıştır. Çünkü komünizm artık bir ideoloji olmaktan çıkmış sadece kızıl Rusya'nın sömürgeciliğini ve dünya hâkimiyetini temin eden bir vasıtası haline gelmiştir." diyerek Türkiye'nin antikomünist cephede yer aldığını ve Türkiye'de komünizme asla geçit verilmeyeceğini yinelemiştir. Bir savaş muhabiri olarak Kore'de bulunan Poyrazoğlu da "Mültecilerin perişan halini görüp de komünizme lanet etmemek elden gelmiyor." sözleri ile komünizmin ne kadar tehlikeli bir ideoloji olduğunu vurgulamıştır (19 Aralık 1950, Zafer).

Elbette ki Türkiye'nin komünizmle mücadelesi, dünya barışına katkıları, barış ve demokrasi ideali uğruna ödediği bedeller Türkiye'nin NATO'ya üyelik sürecini yeniden gündeme getirmiştir. Bir diğer ifadeyle, Türkiye'nin ödediği bedellerin, ABD ve NATO nezdindeki karşılığının sorgulanması da kaçınılmaz olmuştur. Bu sorgulama ilk olarak Ulus gazetesinde Peyami Safa tarafından dile getirilmiştir.

Safa, "Kore'den Gelen Işık" isimli yazısında, Sakarya Savaşı ile Kore Savaşı arasında ilişki kurmuş ve Türk askerinin yirmi sekiz yıl dinlendikten sonra Kore'de bütün kahramanlık ölçülerinin üstüne çıkan bir savaş gücü ile mukavemet destanı yazdığını ifade etmiştir. Türk askerinin, Kore'nin "öz çocuklarından daha yiğitçe" savaştığını söyleyen Safa, başta Amerika'nın, sonra da NATO üyesi ülkelerin Türkiye gibi bir dostu kendi emniyet sistemi içerisine almamakta inat ettiklerini ve her türlü garantiyi Türkiye'den esirgediklerini gündeme getirmiştir (7 Aralık 1950, Ulus).

İlerleyen günlerde, bu konu, Hüseyin Cahit Yalçın tarafından daha derinlikli bir biçimde ele alınmıştır. Yalçın, "Kore Tecrübesinden Sonra" başlıklı yazısında, Amerika'nın geçmişten beri Türkiye'ye güvendiğini ifade ederek ABD ile Türkiye arasında geliştirilen

ekonomik ve askeri iş birliklerine değinmiştir. Yazar, "Askerimizin Kore'deki muvaffakiyetinin Türkiye hakkında en müteredditlerin bile şüphelerini tamamen silip süpüren bir realite teşkil ettiği muhakkak addedilebilir." sözleri ile Türk-Amerikan ilişkilerinin ve dolayısıyla NATO'ya dair yürütülen süreçlerin yeni baştan gözden geçirilmesi gerektiğini ve ortak davaya daha iyi ve kuvvetli hizmet edebilecek bir iş birliği şekli aramanın zamanının geldiğini ifade etmiştir. Türk askerinin Kore'de çok hızlı bir biçimde yeni silahları kullanmayı ve yeni harp tekniklerini öğrendiğini vurgulayan Yalçın, Türk askerinin fedakâr ve kahramanca savaştığının ve bunu bütün dünyaya gösterdiğinin altını çizmiştir. Yazar, "Topu topu beş bin kişilik bir Türk kuvvetinin Kore muharebelerinde nasıl bir hizmet ifa edebilmiş olduğunu Amerika ve Avrupa gazetelerinde görüyoruz. Biz kendi noktai nazarımızı müdafaa için hakikati mübalağalarla karıştırmaktan ve tağyir etmekten çekinerek diyeceğiz ki; bu beş bin kişilik Türk kuvvetini üç yüz bin, beş yüz bin kişilik bir ordu halinde düşününüz." şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur. Yazar, "herhalde, bu fikir üzerinde durulmaya ve düşünülmeye değer" diyerek Türkiye'nin NATO'ya tam üyelik sürecinin ABD tarafından yeniden ele alınması gerektiğine yönelik beklentilerini ortaya koymuştur (15 Aralık 1950, Ulus).

Görüleceği üzere, UUlus gazetesi, bir başka ifadeyle Cumhuriyet Halk Partisi hem iktidarda iken hem de muhalefette iken istikrarlı bir biçimde Türkiye'nin NATO'ya girmesi gerektiğini savunmuştur. Özellikle de Kunuri Savaşı'nda Türk askerinin göstermiş olduğu fedakârlıkların demokrasi cephesindeki somut karşılığının ne olduğu meselesi muhalefetin üzerinde durduğu en önemli konulardan biri olmuştur.

İktidarın bu konu hakkındaki görüşleri ise muhalefetinkinden biraz daha farklı olmuştur. Zafer gazetesi başyazarı, bu konuda, başlangıçta daha ihtiyatlı bir yaklaşım izleyerek "… memleketimiz kendi emniyetini sağlamak için her çareye başvurmuştur. Atlantik Paktı devletlerinin Akdeniz müdafaasını Türkiye ile beraber planlaştırmak için yaptıkları teşebbüs mühim bir merhaledir." değerlendirmesini

yapmış ve böylece NATO'nun bir alternatifi olarak ileri sürülen Akdeniz Paktı'nın önemine dikkat çekmiştir (21 Aralık 1950, Zafer). Ancak NATO üyesi devletlerin Brüksel'de toplanarak Batı Avrupa'nın bir Sovyet tehdidine karşı müdafaa sistemini görüşmesi üzerine Fenik hem NATO'yu hem de ABD'yi eleştiren bir yazı kaleme almıştır. Başyazar, "Fakat Atlantik Paktı devletlerinin Avrupa'nın ve barışın müdafaasında ihmal ettikleri en mühim nokta, şimdiki halde Türkiye ve Akdeniz'in umumu durumudur." değerlendirmesinde bulunarak Türkiye'de bir savaş olduğu takdirde bunun Avrupa'yı da etkileyeceğini savunmuştur. Dahası, Akdeniz Paktı devletlerinin yalnız kendilerini düşündüğünü söyleyen Fenik, ABD'nin de bu noktayı ihmal ettiğini söylemiştir. Fenik, İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Carlo Sforza'nın Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesi gerektiğini belirten ifadelerini hatırlatmış ve bu konuda diğer üye devletlerin de Sforza kadar açık olması gerektiğinin altını çizmiştir (25 Aralık 1950, Zafer).

Çok açıktır ki iktidar da Türkiye'nin özellikle Kore Savaşı'nda dünya barışını sağlamak üzere giriştiği mücadelenin NATO üyesi ülkeler tarafından samimiyetle takdir görmesi gerektiğini savunmuştur. Özellikle Kunuri Savaşı'ndan sonra hem iktidar hem de muhalefet, Türkiye'nin NATO'ya üyelik süreçlerinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Ortaya çıkan bu tablo da açıkça göstermektedir ki iktidar ve muhalefet Türk askerinin Kore mücadelesinde "milli birlik ve beraberlik" ve "Türkiye'nin bekası" noktasında aynı çizgide buluşmuşlardır.

3.2.6.2. Türk Askerinin Katıldığı Diğer Savaşlar ve Gelişmeler

Birleşmiş Milletler Başkomutanı Mac Artur, yılbaşında Kore Savaşı'nın sona ereceğine ve herkesin ailelerinin yanına döneceğine yönelik bir öngörüde (26 Kasım 1950, Ulus) bulunmuşsa da Mac Artur'un öngörüleri gerçekleşmemiştir. Aksine 1950 yılının son günleri, yeni savaşların ön habercisi olmuştur. Ulus ve Zafer gazetelerinde yer alan şu haber başlıkları da yeni bir savaşın güçlü bir sinyalini vermiştir: "Kızıllar Kore'de Büyük Taarruza Başlıyor" (25 Aralık 1950, Zafer), "Kore Cephesinde Kızıl Taarruzu Başlamak

Üzere" (25 Aralık 1950, Ulus), "Kore'de Taarruz Her An Bekleniyor" (27 Aralık 1950, Ulus).

Nitekim 1 Ocak 1951 tarihinde Kore'de Çinliler yeni ve büyük bir taarruza geçmişlerdir. Zafer gazetesi, bu gelişmeyi, "Kore'de Kızılların Umumi Taarruzu Dün Sabah Başladı" manşeti ile okuyucuya duyurmuştur (2 Ocak 1951, Zafer). Ulus gazetesi de "Kore'de Büyük Kızıl Taarruzu Başladı" manşeti ile düşmanın iki yüz bin kişilik bir kuvvetle Seul'e yürüdüğünü bildirmiştir (2 Ocak 1951, Ulus). Savaş, bir süre boyunca Kuzey Kore lehine ilerlemiş ve zaman zaman "ateşkes" teklifleri öne sürülmüşse de bu konuda bir ilerleme kaydedilememiştir. Gelinen noktada, Türk askerinin de başarı sağladığı Kumyangjang-ni Savaşı gerçekleşmiştir. Bu savaş, ilgili gazetelerin manşetinde "Komünistler Türklerden Acı Bir Ders Daha Aldılar" (28 Ocak 1951, Ulus) ile "Türk Süngüleriyle Karşılaşan Çinliler Müthiş Zaiyat Vererek Paniğe Kapıldı" (29 Ocak 1951, Zafer) şeklinde değerlendirilmiştir.

Bununla birlikte bu kitap, Türk askerinin Kore Savaşı'nda katıldığı savaşlara odaklanmadığından bu savaşları ayrıntılı biçimde incelemek kitabın sınırlarını aşacaktır. Dolayısıyla, Ulus ve Zafer gazetelerinin, Türk askerinin Kore'de katıldığı savaşlara ilişkin nasıl bir yayın politikası izlediğine dair genel bir çerçeve sunmakla yetinilecektir.

Gazeteler, savaş boyunca Türk askerinin savaştaki başarılarına ve kahramanlıklarına odaklanmıştır. Bununla birlikte, Zafer gazetesinin Ulus gazetesine kıyasla daha fazla "kahramanlık" vurgusu yaptığı görülmektedir. Sözgelimi, gazetede, General Tahsin Yazıcı'nın, "Son derece çetin ve inatçı bir düşmanla karşılaşmaktayız, fakat bizim de inatçı olduğumuzu unutmamalıdırlar." değerlendirmesi öne çıkarılmıştır (29 Ocak 1951, Zafer). Bir başka haberde, "Geri çekilmek yerine ölmeyi tercih ederiz" ifadesi vurgulanarak "Türkler, dağları toz bulutlarıyla kaplı güneşli vadide kahramanlık vasıflarını tekrar tebarüz ettirecek şekilde dövüşerek Kore tarihine yeni bir destan kazandırmışlardır." ifadelerine yer verilmiştir (26 Nisan 1951, Zafer). Ayrıca gazetenin başyazarı Mümtaz Faik Fenik de "Dün gazetelerde çıkan ajans telgrafları yine Kore'ye ait hamaset destanları ile doludur.

Türk süngüsü Kore dağlarında bir defa daha şerefle parlamış ve kahramanlarımız bir defa daha Türkün ne yaman ve ne yenilmez bir kuvvet olduğunu bütün dünyaya göstermişlerdir." diyerek Türk askerinin Kore Savaşı'nın kaderini ve talihini Birleşmiş Milletlere doğru çeviren kuvvetler arasında önemli bir yere sahip olduğunu belirtmiştir (29 Ocak 1951, Zafer).

Ulus ve Zafer gazeteleri, askerlerin yurda dönüş haberlerini de yakından takip etmiş ve haberlerde "kahramanlık" ve "kahraman asker" vurgusunu öne çıkarmıştır. Bununla birlikte, Ulus gazetesi, askerleri "kahraman" olarak nitelendirmiş olsa da bu nitelendirmelerde gerçekliklerden uzaklaşmamış ancak Zafer gazetesi askerlere adeta insanüstü bir vasıf yüklemeye çalışmıştır. Sözgelimi, Ulus gazetesinde yer alan bir haberde, "Kolundan yaralı bir gazimiz hemşirenin yardımıyla hastaneye giriyor." ifadelerine yer verilmiştir (10 Ocak 1951, Ulus). Zafer gazetesinde yer alan haberde, Kore'den dönen askerler için heyecanlı bir karşılama töreni yapıldığı belirtilmiş ve kalın puntolarla "Kahramanlarımızın yaraları ağır değil ve hepsi neşeli" olduğu vurgulanmıştır. Haberin detayında ise hastaneye yatırılan yaralıların kendi yaralarından "ehemmiyetsiz" bir şekilde bahsettikleri kaydedilmiştir (9 Ocak 1951, Zafer). Ayrıca, Zafer gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik, "kahramanlık" vurgusunu o kadar öne çıkarmıştır ki Kore'deki askerlerin "insan kudretinin çok üstünde" başarılar gösterdiğini iddia etmiştir (6 Nisan 1951, Zafer).

İktidarın sözcüsü Zafer gazetesi, uluslararası basının Türk askerini öven ifadelerine de büyük bir önem atfetmiştir. Sözgelimi, gazetede, "Kore'de Türkler" ifadesine yer verilerek bir İspanyol gazetesinin dikkate değer bir makale yayımladığı; makalede, "Bir askerin nefsine itimadı olmalıdır. Garp dünyası Türk askerinin maneviyatı derecesinde asker yetiştirmeye muvaffak olursa Avrupa rahat yaşayabilir, Sovyet dünyasının esiri olan milletler de kurtulmak ümidini besleyebilirler." ifadelerine yer verildiği belirtilmiştir (19 Ocak 1951, Zafer). Gazetede yer alan bir başka haberde ise Daily Telegraph gazetesi kaynak gösterilerek General Mac Arthur'un Türk tugayını ziyareti sırasında,

Türk tugayına "Kahramanlar kahramanı" şeklinde hitapta bulunduğu ifade edilmiştir (10 Mart 1951, Zafer).

Diğer yandan, Ulus ve Zafer gazetelerinin, savaşın ilerleyen dönemlerinde yaşanan kayıplara yönelik daha şeffaf bir yayın anlayışıyla hareket ettiği söylenebilir. Elbette ki bu durum, diğer savaşlarda, Kunuri Savaşı'na kıyasla daha az kayıp verilmesi ile yakından ilgilidir. Öyle ki Kumyangjang-ni Savaşı'nda verilen şehit sayısı (7) her iki gazetenin de manşetinde okuyucuya duyurulmuştur (30 Ocak 1951, Ulus; 30 Ocak 1951, Zafer). Buna ek olarak, yaralanan erlerin isimleri (24 Şubat 1951, Zafer) ve Kore'de şehit olan askerlerin listeleri (5 Ocak 1951, Zafer; 7 Ocak 1951, Ulus) de gazetelerde daha şeffaf bir biçimde paylaşılmıştır.

Kore Savaşı'nın başından beri her iki gazetenin de Kore röportajlarına yer verdiği üzerinde durulmuştu. Savaşın ilerleyen dönemlerinde iki gazete de Kore röportajlarına ek olarak Kore mektuplarına da yer vermiştir. Sözgelimi, Ulus gazetesinin 4 Mart 1951 tarihli sayısında, "Anavatan dışında insanlık haklarının korunması uğruna kan fedakarlığı yapmaktaki kahramanlığıyla medeni alemin hayranlığını kazanan çocuklarımız ve eserleri, milli bir hadise değeriyle Türk topluluğunun kalbine mal olmuştur." ifadelerine yer verilerek Kore'deki askerlerden, onların ailelerinden ve vatandaşlardan çeşitli mektuplar geldiği belirtilmiştir.

Ulus ve Zafer gazetelerinin üzerinde en fazla durduğu konu ise Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesi meselesi olmuştur. Bu açıdan özellikle Türk askerinin Kore'de göstermiş olduğu başarıların ve fedakârlıkların somut bir karşılığının henüz alınmaması gazetelerin temel eleştiri noktalarından biri olmuştur. Ayrıca, Kore Savaşı'nın barış yoluyla sona ermesi yönündeki teşebbüslerin sonuçsuz kalması ve savaşın hâlâ devam ediyor olması Türkiye'nin büyük bir tehdit altında kalabileceğine yönelik endişeleri daha da güçlendirmiştir. Dolayısıyla gazeteler bu meseleye daha fazla eğilmişlerdir.

Ulus gazetesi başyazarı Nihat Erim, "Kore'deki fedakarlıklar üzerine duyulmaya başlanan alkış seslerinin fiili neticelerini görmek istemek hakkımızdır." ifadeleri ile Türkiye'nin NATO'ya yönelik

beklentilerini net bir biçimde ortaya koymuştur (13 Ocak 1951, Ulus). Ulus gazetesi yazarı Hüseyin Cahit Yalçın da Kore'deki son gelişmelerin Amerika'yı çok derinden etkilediğini belirtmiştir. Yalçın'a göre, Avrupa devletlerinin aylardır dünya savunma sisteminde Türkiye'nin oynayacağı rolü göz ardı etmeleri en fazla ABD'yi sinirlendirmiştir (4 Ocak 1951, Ulus).

Bununla birlikte, Zafer gazetesi konuya dair daha yoğun bir biçimde haber ve yorum üretmiştir. Öyle ki gazetede, Türkiye'nin mutlak suretle NATO'ya alınması gerektiği farklı biçimlerde ifade edilmiştir. 17 Ocak 1951 tarihli Zafer gazetesinde, "Türkiye Pakta alınmalıdır" sözleri öne çıkarılarak New York Herald Tribune gazetesinde yer alan ve Türkiye'nin NATO'ya girmesi gerektiğini öne süren bir makaleye yer verilmiştir. Zafer gazetesi, uluslararası basında Türkiye'nin NATO'ya üyeliğini destekleyen başka makalelere de sıklıkla yer vermiştir.

Öte yandan Zafer gazetesi, Avrupa ülkelerinin önemli temsilcilerinin Türkiye'nin olası tehditler karşısında yalnız olmadığını vurguladığı haberlere de büyük bir ilgi göstermiştir. Bu haberlerden biri, Fransa Dış İşleri Bakanlığı sözcüsünün açıklamalarıdır. Gazetede, sözcünün, "Türkiye bir tecavüze uğrarsa bütün Atlantik bloku harekete geçecektir." ifadelerine dikkat çekilmiştir (23 Ocak 1951, Zafer). Böylece Zafer gazetesinde, Türkiye'nin, her ne kadar NATO'ya kabul edilmemiş olsa da herhangi bir saldırı karşısında yalnız bırakılmayacağı mesajı verilmiştir. Fakat Ulus gazetesi yazarı Hüseyin Cahit Yalçın, Zafer gazetesinden oldukça farklı olarak Fransa Dış İşleri Bakanlığı sözcüsünün açıklamalarını keyfi, resmiyetten ve teyitten yoksun olarak değerlendirmiştir. Yalçın, "Atlantik Misakı taarruza karşı bir müdafaa vesikasıdır." değerlendirmesini yaparak Türkiye'nin esasında ABD'den yardım beklediğini öne sürmüştür. "Ciddi bir hücuma karşı Batı'da kendisini müdafaaya bütün varlığıyla çalışacak bir Fransa'dan Yakın-Şark'ta biz, makul ve mantıki bir surette, ne kadar yardım ümit edebiliriz?" sorusunu soran Yalçın, "bu kadar dost ve müttefikimiz" olan Fransa'nın bu görüşlerini ABD'ye kabul ettirmesi gerektiğini ifade etmiştir (26 Ocak 1951, Ulus).

3.2.7. Türkiye'nin NATO'ya Dâhil Edilmesinde Yeni Bir Süreç: ABD'nin Değişen Türkiye Politikaları

1951 yılı, ABD açısından Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesi konusundaki politikalarında önemli bir değişimi ve dönüşümü ifade etmektedir. Kuşkusuz ABD'nin Türkiye'ye yönelik değişen politikalarının çeşitli nedenleri bulunmaktadır (Sarınay, 1988: 90). Türkiye'nin NATO'ya üyelik sürecini derinden etkileyen bu sebepler kısaca şöyle sıralanabilir.

Her şeyden önce ABD, Türkiye'nin yürüttüğü ısrarlı girişimler neticesinde değil, değişen dünya koşullarının kendisinde yarattığı endişe ile Türkiye'nin NATO'ya dâhil olması gerektiğine kanaat getirmiştir. Bu açıdan, Türkiye'den üs istemek; Kore Savaşı'nın komünizmin dünya egemenliği için yürüttüğü ilk kampanya olarak algılanması ve Türkiye'nin Sovyet tehdidinin bir sonraki hedefi olabileceği endişesi; Türkiye'nin Ortadoğu petrollerine yakınlığı; Kore Savaşı'nda Türkiye'nin öncü bir rol oynaması ve Türk askerinin Kore Savaşı'nda sergilemiş olduğu performans (Oran, 2016: 548-549) gibi sebepler ABD'nin Türkiye'ye yönelik değişen politikalarının temelini oluşturmuştur. Ayrıca, Türkiye'nin güçlü bir kara ordusuna sahip olması ve Amerika kamuoyunun Türkiye'ye yönelik tutumu da ABD'nin Türkiye'ye dair politikalarını yeniden biçimlendirmiştir (Sarınay, 1988: 92-93).

ABD, 1951 yılı boyunca, Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesi hususunda birtakım önemli girişimlerde bulunmuş ve bu girişimler Türk basını tarafından büyük bir ilgi ile takip edilmiştir. Öyle ki Ulus ve Zafer gazeteleri, 1951 yılı itibarıyla hâlihazırda Kore'de devam eden savaştan ziyade Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesi süreçlerine odaklanmıştır. Bir başka ifadeyle, her iki parti gazetesinin ibresi, Kore'deki gelişmeler yerine Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesine ve bu süreçteki gelişmelere dönmüştür. Bu hususta, Kore Savaşı'nın devam ediyor olması, ateşkes görüşmelerinin bir sonuç vermemesi gibi nedenler Türkiye'yi daha fazla endişelendirmiş; dolayısıyla Türkiye her zamankinden daha fazla Batı'nın savunmasına ve garantisine ihtiyaç ve arzu duymuştur.

3.2.7.1. ABD'nin Değişen Politikalarının Ulus ve Zafer Gazetelerinde Ele Alınışı

ABD Başkanı Truman'ın yayımlamış olduğu yeni yıl mesajındaki "Birleşik Amerika'nın Avrupa'yı ve dünyadaki hür milletleri yalnız bırakmayacağı" ifadeleri Ulus gazetesi tarafından diğer hür milletlere yönelik bir mesaj ve mühim teminat olarak değerlendirilmiştir. Nitekim Hüseyin Cahit Yalçın, "Filhakika, Amerika, Batı dünyasına mensup memleketlere sıkı bir tenasüd bağıyla kendi mukadderatını teşrik etmezse hiçbir milletin rahat bir nefes almasına imkân yoktur" değerlendirmesini yapmıştır (5 Ocak 1951, Ulus).

Yalçın bir başka yazısında ise Fransız bir muhabir tarafından ABD'nin Türkiye'yi NATO'ya davet edeceğine yönelik yapılan haberi değerlendirmiş ve böylesi önemli bir haberin ABD tarafından teyit edilmesinin Türk kamuoyunda büyük memnuniyet yaratacağı üzerinde durmuştur. Fransız muhabirinin haberine ilişkin değerlendirmede bulunan Yalçın, ABD'nin böyle bir girişimi karşısında, İngiltere ve Fransa'nın itiraz etmeyeceği öngörüsünde bulunmuştur. Yalçın, "Diğer Avrupa devletlerinin yardımlarını ise biz kendilerine bağışlarız. Fakat buna rağmen şekil itibarıyla bir zorluk düşünülürse Amerika, İngiltere ve Fransa aynı fikirde olduktan sonra, Türkiye'yi içine alacak herhangi bir müdafaa misakı bizi temin edebilir." sözleri ile ABD ile İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesinde oldukça belirleyici olduğunun altını çizmiştir. ABD'nin Türkiye'ye "bambaşka bir nazarla bakmaya" başladığını ifade eden Yalçın, "Amerikalılar Türkiye'nin sağlam bir müttefik olduklarına kanaat getirmişler. Onun için, Türkiye ile olan münasebetlerinde hakikate daha fazla dayanan bir siyaset takip etmeleri kuvvetle tahmin ediliyormuş." diyerek Türkiye NATO'ya dâhil edildiği takdirde, Kore Savaşı'nda hayatlarını kaybeden vatan evlatlarının kanının "Türk Vatanı uğruna" aktığına şüphe kalmayacağını önemle vurgulamıştır (27 Ocak 1951, Ulus).

Benzer şekilde, Zafer gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik de "Batı demokrasileri, Türkiye'nin bir komünist tecavüzüne karşı mukavemet hususundaki büyük rolünü nihayet idrak etmeye başlamışlardır." sözleri ile ABD'nin değişen Türkiye politikasını

değerlendirmiştir. Fenik, ABD Dış İşleri Bakanı Yardımcısı George Crew Mc Ghee tarafından basına verilen demeçte, "4500 Türk askerinin 34000 askere bedel olduğu" sözlerine atıfta bulunarak Türk askerinin nitelik bakımından üstünlüğüne dikkat çekmiştir. Türkiye'nin, Sovyet Rusya'nın ilk hedeflerinden biri olduğunu ifade eden Fenik, Batılı müttefiklerin Türkiye'ye tam ve kesin bir teminat vermesi gerektiğini belirtmiştir. Başyazar, "Batı demokrasileri ve bilhassa Amerika Akdeniz'in ve Türkiye'nin savunması hususundaki kararlarını süratle teşvik etmelidirler." değerlendirmesini yapmış ve Türkiye'nin dış politikasında çok kararlı, azimli ve tereddütten uzak bir şekilde hareket ettiğini vurgulamıştır (27 Ocak 1951, Zafer). Fenik, daha birçok yazısında olduğu gibi, ABD'nin değişen Türkiye siyasetini, Menderes Hükümeti'nin dış politikada yürütmüş olduğu mert, açık ve tereddütsüz siyaseti ile ilişkilendirmiştir.

Görüleceği üzere, her iki parti gazetesi de ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikalarını bir tür "uyanış" olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte Ulus gazetesi, Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesi sürecini doğrudan Kore'ye gönderilen Türk askerleri meselesi ile ilişkilendiren bir okuma yapmış; Zafer gazetesi ise iktidarın açık ve dürüst bir dış politika yürüttüğü savından hareketle ABD desteğinin sağlandığını savunmuştur. Bu açıdan iki gazete de Amerika'nın değişen Türkiye politikasını irdelemekten uzak bir yaklaşımla hareket etmiş; ABD'nin değişen Türkiye politikasının arka planını sorgulamamıştır.

Öte yandan, Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesi sürecine dek birtakım önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler kimi zaman Ulus ve Zafer gazetelerinin birincil gündemi olmuştur; kimi zaman gazetelerin yayın politikaları doğrultusunda ilgili gelişmeler haberleştirilmemiş ya da bu gelişmelere çok az bir önem atfedilmiştir. Dolayısıyla bu önemli gelişmelerin gazetelerde ele alınış biçimi, parti gazeteciliği bağlamında ayrıca önem taşımaktadır.

İlk olarak 14-21 Şubat 1951 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen Amerikan Elçileri Konferansı, ABD ile Türkiye arasındaki yakın siyasi temasları sağladığı için bu konferansın gazetelerde yer alış biçimi ayrıca önem taşımaktadır. Ulus ve Zafer gazeteleri, Amerikan Elçileri

Konferansı boyunca, Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilme süreçlerine ilişkin önemli açıklamaları ve gelişmeleri ilk sayfada haberleştirmiştir. Bununla birlikte, iktidarın sözcüsü Zafer gazetesinin, Elçiler Konferansı'na ilişkin hemen her gelişmeyi Ulus gazetesinden daha büyük bir ilgi ile takip ettiği görülmektedir.

Zafer gazetesinde, ilk olarak Yakın ve Ortadoğu diplomatlarının toplantısına başkanlık eden ABD Dış İşleri Bakan Yardımcısı Mc Ghee'nin Türkiye'de "çok mühim siyasi temaslarda bulunduğu kaydedilmiştir. Başyazar Fenik de Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesi ve Akdeniz müdafaası konularında sonraki aylarda gerçekleştirilmesi planlanan toplantıya kadar hem Amerikalılarla hem de İngilizlerle yürütülecek temasların çok büyük bir öneme sahip olduğunu belirtmiştir (13 Şubat 1951, Zafer).

17 Şubat 1951 tarihli Zafer gazetesinin manşetinde ise Amerika Dış İşleri Bakanı Dean Acheson'ın, "Türkiye, Batı Avrupa müdafaa sistemi içerisinde yer almalıdır." ifadelerine yer verilmiştir. Haberde, Acheson'ın şu ifadeleri doğrudan aktarılmıştır:

> "Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya güney-doğu Avrupa'nın askeri muvazenesinde mühim unsurlardır. Türkiye ve Yunanistan'la müşterek çalışmalarımızda ehemmiyetli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu memleketleri, Atlantik Paktı ile yakın alakalarını nazarı itibara alarak bulundukları bölgenin savunma müzakerelerini iştirake davet ettik. Bu vaziyetin inkişafını ümit etmekteyiz. Bu mevzuu üzerinde ehemmiyetle durulmaktadır." (17 Şubat 1951, Zafer).

Zafer gazetesi, Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesi gerektiğini ABD'li yetkililerin açıklamalarına dayanarak sürekli gündemde tutmuştur. Öyle ki bir başka haberde de Amerika Donanma Hareket Başkanı'nın, "Türkiye Atlantik Paktı'na kabul edilmelidir." sözlerine yer verilmiştir (20 Şubat 1951, Zafer). Gazete, ABD'nin diplomatik ve askeri açıdan önde gelen şahsiyetlerinin açıklamalarına dayanarak Türkiye'nin derhal NATO'ya dâhil edilmesi görüşünü yinelemiştir.

Benzer şekilde Ulus gazetesinde de Amerika Savunma Bakanı'nın, "Türkiye'nin Savunma Planına alınmasında büyük fayda vardır"

ifadeleri öne çıkarılmıştır. Ayrıca gazetede ABD Savunma Bakanı'nın Türk askerlerini öven sözlerine yer verilmiştir (16 Şubat 1951, Ulus).

Öte yandan, Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesi sürecindeki önemli gelişmelerden biri de Türkiye'nin, Amerika'ya, 1939 Türk-İngiliz-Fransız Antlaşması'na katılması için resmen başvuruda bulunmuş olmasıdır (Ahmad ve Turgay Ahmad, 2020: 101). Bu başvuru, Ulus gazetesinin üzerinde durduğu önemli konulardan biri olmuştur. Başvuru sürecine dair Hükümet'ten resmi bir açıklama yapılmaması Ulus gazetesinin bu konuya daha fazla eğilmesini beraberinde getirmiştir.

Türkiye, 23 Ocak 1951 tarihinde ABD'ye bir teklifle gitse de buna ilişkin gelişmeler ancak Mart ayı başında açığa çıkmıştır. Ulus gazetesi bu gelişmeyi, 1 Mart 1951 tarihli sayısında, "Amerika'dan resmen garanti istedik" manşeti ile okuyucuya duyurmuştur. Haberde, yapılan müracaatın Amerika tarafından incelendiği bilgisi verilerek Türkiye'nin Amerika'ya bazı taleplerde bulunduğu ifade edilmiştir. Haberde Türkiye'nin, Amerika'nın ya Türk-İngiliz-Fransız ittifakına dâhil olmasını ya Türkiye'nin NATO'ya alınmasını ya da Amerika'nın dâhil olacağı bir Akdeniz Paktı kurulmasını talep ettiği ifade edilmiştir (1 Mart 1951, Ulus).

Türkiye'nin Amerika'dan resmen garanti isteğinde bulunmasını bir süre boyunca gündemde tutan Ulus gazetesi, "Neticeyi derin bir alaka ile bekliyoruz. Hükümetimizin bu kadar iyi bir niyet, demokrasi davasının bu kadar esaslı bir merbutiyet ile teklif ettiği ittifak muahedenamesine candan taraftarız. Teşebbüsün muvaffakiyetle neticelendiğini görmek en büyük emelimizdir." (6 Mart 1951, Ulus) diyerek sürece ilişkin olumlu bir değerlendirmede bulunmuştur.

Zafer gazetesi ise bu önemli gelişme hakkında haber yapmaktan uzun süre kaçınmıştır. Gazete, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'nin resmi bir teklifte bulunduğunu açıklamasından sonra bu konuyu kısa ve resmi bir dille haberleştirmiştir (3 Mart 1951, Zafer). Bu önemli teklifin, Zafer gazetesinde geniş biçimde ele alınmamasının nedeni Demokrat Parti iktidarının NATO'ya üyelik sürecinde nitelikli bir sonuç elde edemeyişi olabilir. Ayrıca Kore'ye 4500 Türk askerinin

gönderilmesine rağmen Türkiye'nin hâlâ NATO'ya kabul edilmemesi iktidarın bu konuda artık daha temkinli ilerlemek istediğinin bir işareti olarak da okunabilir. Nitekim Türkiye'nin ABD'ye sunduğu garanti teklifinin de reddedilmesi halinde iktidarın karnesine başarısız bir not daha ekleneceği unutulmamalıdır.

Bununla birlikte, ABD'nin Türkiye'yi NATO'ya davet edeceğine ilişkin beklentilerin sıklıkla gündeme geldiği bu süreçte hem Ulus gazetesi başyazarı Nihat Erim hem de Zafer gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik, Batı menşeli haber ve yorumları değerlendirmiştir. Bir başka ifadeyle, Batı basınında yer alan haber, yorum ve spekülasyonlar üzerinden adeta "bir niyet okuması" yapan başyazarlar, Türkiye'nin NATO'ya davet edilip edilmeyeceğini anlamaya çalışmışlardır.

Ulus gazetesi başyazarı Nihat Erim, "Türkiye ve Atlantik Paktı" başlıklı yazısında, ABD'deki ve Avrupa'daki gazeteler tarafından Türkiye'nin NATO'ya kabul edileceğine dair bir algı yaratıldığını ifade etmiştir. New York Times, New York Herald Tribune gazetelerini örnek gösteren Erim, Amerikan kamuoyunda Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu devletlerin NATO'ya üye olması gerektiğine yönelik fikrin iyice olgunlaştığını belirtmiştir. Erim, Türkiye'nin bir önceki NATO başvuru sürecinde ABD yetkililerinin "çekingen tavır" gösterdiklerini ancak artık bu tavrı terk ettiklerini söyleyerek Amerikan Kongresi'nde Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmalarını isteyenlerin sayısının günden güne çoğaldığını iddia etmiştir. Erim, Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesi meselesinde özellikle ABD ile İngiltere arasında bir görüş birliği henüz sağlanmadığını ancak zaman içerisinde itirazların ortadan kalkacağını savunmuştur (28 Mart 1951, Ulus).

Zafer gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik, Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesi meselesinde İngiltere ve Fransa'nın itirazda bulunduğu iddiasını değerlendirmiştir. Fenik, "bu haberi duyduğumuz zaman derin bir hayret içinde kaldığımızı ifade etmek isteriz" diyerek İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'ye bir ittifakla bağlı olduklarına; bu ittifak doğrultusunda Türkiye bir saldırıya uğradığı takdirde İngiltere ve Fransa'nın derhal yardımda bulunmakla yükümlü olduğuna dikkat çekmiştir. Fenik, Türkiye'nin NATO'ya dâhil olması durumunda

uğrayacağı herhangi bir saldırı karşısında yalnızca Fransa ve İngiltere'nin değil başta ABD olmak üzere diğer NATO üyelerinin de yardımda bulunacağını ve böylece iki devletin yüklerinin hafifleyebileceğini ileri sürmüştür. Başyazar, Fransa ve İngiltere'nin, Türkiye'nin NATO'ya girişine itiraz ettiği takdirde kendi menfaatlerini de ihmal edeceklerini savunmuştur (28 Mart 1951, Zafer).

Bu açıdan Ulus gazetesi başyazarı, İngiltere'den gelen itirazların zamanla çözülebileceği öngörüsünde bulunmuş; Zafer gazetesi başyazarı ise görece daha duygusal bir dil kullanarak bu itirazların "hayret verici" olduğuna vurgu yapmıştır. Bununla birlikte, Zafer gazetesi başyazarı, İngiltere ve Fransa'nın başta kendi menfaatleri, sonra da demokrasi cephesinin korunması ve güçlendirilmesi açısından yanlış bir politika yürüttüğünü savunmuştur.

Öte yandan başlangıçta Batı'dan gelen itirazlara karşı daha ılımlı bir yaklaşımla yayın faaliyeti sürdüren Ulus gazetesi, aradan geçen zamana rağmen Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusunda hâlâ net bir adım atılmamış olmasını "çok esef edilecek" bir durum olarak nitelendirmiş; iktidarı öngörüsüzlükle suçlamıştır. Ayrıca iktidarı, kamuoyunu yeteri kadar aydınlatmadığı konusunda da eleştirmiştir.

Hüseyin Cahit Yalçın, "Türkiye ve Batı Dünyası" başlıklı yazısında, Türkiye'nin açık, halis ve dürüst siyaset yürütmesine karşın Batı dünyasından aynı niteliklerde bir karşılık bulamadığını ifade etmiştir. "Arada yürümeyen bozuk bir mekanizma var. Türkiye üçüncü cihan harbinin karşısında kendisini yalnız hisseder gibi bir durumdadır." değerlendirmesinde bulunan Yalçın, Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa ile bir ittifak içerisinde olduğunu ve Türkiye'ye Truman Doktrini kapsamında yardım vaat edildiğini hatırlatarak "Büyük tehlike karşısında yalnız bulunduğumuz hissi neden bizlerde bu kadar kuvvet bulmaktadır?" sorusunu sormuştur. Yalçın, "Müttefiklerimizden ve dostlarımızdan kâfi derece taleplerde bulunduk, hiçbirini kabul etmediler. Kabul etmedikleri gibi izzeti nefsimizi okşayacak bir mazeret bile göstermediler. Onun için müracaat ve taleplerimiz tekrar ile yeni bir ret cevabına kendimizi maruz bırakmayı pek lüzumsuz buluruz." sözleri ile Türkiye'nin müttefikleri tarafından karanlığa

itildiğini ancak bu karanlığın bir an evvel ortadan kaldırılması gerektiğini savunmuştur (10 Nisan 1951, Ulus).

Yalçın, bir başka yazısında da bu görüşlerini şu ifadelerle yinelemiştir: "Batılı müttefiklerimizin ve dostlarımızın Türkiye hakkındaki düşünceleri bizde derin bir hayal sukutu tevlit etmiş olmakla beraber bizim hareket hattımızın bununla değişmeyeceği ve değişemeyeceği aşikârdır." Yalçın, Türkiye'nin Kore Savaşı'nın ilk günlerinde dahi hiç kimseden yardım görmeyi ummadan ve tereddüt etmeden girişimde bulunduğuna dikkat çekmiştir (16 Nisan 1951, Ulus). Diğer yandan NATO üyesi ülkeleri, "onlar inanılmayacak kadar dar, küçük ve egoist düşünüyorlar" ifadeleri ile nitelendiren Yalçın, NATO üyesi ülkelerin Rus tehdidini hâlâ anlayamadıklarını ifade etmiştir. Yalçın, "Bolşevik Rusya mütecanis, disiplinli, geniş görüşlü, ne yapmak istediğini bilir bir dünyadır. Bizler ise parça parça eski rekabetler, yanlış fikirler; milli, dini, ırki, siyasi düşünceler yüzünden birbiriyle uyuşmaz, gözleri bağlı, muhakemeleri mahdut, iradesiz bir dünya." sözleri ile de NATO ülkelerini eleştirmiştir (27 Nisan 1951, Ulus).

Ulus gazetesi başyazarı Nihat Erim ise "Dış politika meseleleri" isimli yazısında, Türkiye'nin Batı devletleri tarafından adeta sürüncemede bırakılmasını iktidarın en başından beri sürdürdüğü yanlış politikalara bağlamıştır. Erim, Menderes Hükümeti'nin Meclis'e dahi danışmaksızın İngiltere'den önce Kore'ye asker gönderme kararını aldığını; hemen arkasından NATO'ya başvuruda bulunduğunu hatırlatmıştır. Başyazar, bu başvurunun zamanlama açısından çok yanlış olduğunun çünkü Amerika ile öncesinde mutabık olunmaksızın bir başvuruda bulunulmasının kaçınılmaz olarak olumsuz bir sonuç doğuracağının altını çizmiştir. NATO'ya başvuruda bulunmadan evvel Amerika ile anlaşılması gerektiğini söyleyen Erim, Türkiye'nin reddedilmesi konusunun gerek dış politikadaki gerekse iç politikadaki etkilerinin hesap edilmediği fikriniısrarla yinelemiştir (25 Nisan 1951, Ulus).

Diğer taraftan Amerikan Ayan Meclisi'nin Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya dâhil olmasını desteklemeye karar

vermesinden sonra (6 Nisan 1951, Ulus; 6 Nisan 1951, Zafer), Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygve Lie'nin Türkiye ziyareti kamuoyunda NATO'ya dair beklentileri yeniden harekete geçirmiştir. Nitekim Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin, "Buraya gelmekten maksadım, dünya sulhunun korunması yolundaki gayretler hakkında kendi mesele ve arzularınızı yakından öğrenmektir." şeklindeki açıklamaları bu beklentileri daha da güçlendirmiştir (25 Nisan 1951, Zafer; 25 Nisan 1951, Ulus).

Ulus gazetesi yazarı Hüseyin Cahit Yalçın, Trygve Lie'nin mühim bir teklif ile geldiği ve Türk hükümetinden bir teklifini alıp bir teklif alıp buradan ayrılacağı öngörüsünde bulunmuştur (25 Nisan 1951, Ulus). Zafer gazetesi başyazarı da "Bir barış havarisi: Trygvie Lie" başlıklı yazısında, aynı ideale sahip devlet insanlarının yakından temas ederek daha iyi anlaşacaklarını ifade ederek barışın korunması için gereken tedbirlerde daima mutabık olarak hareket edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir (26 Nisan 1951, Zafer). Görüldüğü üzere, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygve Lie'nin Türkiye ziyareti hem Ulus hem de Zafer gazetesi tarafından aynı beklentilerle ele alınmıştır.

3.2.7.2. Türkiye'nin NATO Üyeliği İçin ABD'nin NATO Üyelerine Resmi Öneride Bulunması

Nitekim 15 Mayıs 1951 tarihinde, ABD'nin, NATO üyesi ülkelere Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya eşit haklarla, fiilen kabulünü tavsiye eden resmi bir başvuruda bulunması ile Türkiye'nin NATO'ya üyelik süreci başka bir aşamaya evrilmiştir. Bu tavsiye sonrası özellikle Fransa ve İngiltere'nin tutumu, İngiltere'den gelen itirazlar ve bu ülkenin bulduğu yeni formüller iki gazete tarafından ele alınmıştır. Bu bağlamda iki parti gazetesinin de hemen hemen aynı noktada buluştukları ve benzer eleştiriler geliştirdikleri ileri sürülebilir.

Ulus gazetesinin 17 Mayıs 1951 tarihli sayısında, "Amerika'nın yeni teklifi çeşitli tefsirlere yol açtı." ifadesine yer verilerek "Fransa teklifi destekleyecek, İskandinav memleketlerinin itiraz edeceği bildiriliyor, İngiltere meseleyi henüz ele almadı." şeklinde bir değerlendirme yapılmıştır. Hüseyin Cahit Yalçın da "Dünya Durumu İçinde

Türkiye'nin Yalnızlığı" başlıklı yazısında bu konuya dair görüşlerini paylaşmıştır. Yalçın, "… ortadaki müteaddit işaretler ve beyanatlar bir Bolşevik taarruzu karşısında müdafaa vazifesinin büyük devletler tarafından garip bir surette açıkça meydana koymuş, hayale, mübalağaya yer kalmamıştır." tespitini yaptıktan sonra Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmemesi meselesinde ABD tarafından verilen cevapların tatmin edici olmadığını ileri sürmüştür. Yalçın, "Batı Avrupa devletleri yalnız kendilerini düşünmek, kendilerini müdafaa etmek ve Yakın ve Orta Şark'ı kendilerinden saymamak politikalarını tuttular." diyerek NATO şemsiyesi altında toplanan devletlerin temel amacının yalnızca kendilerini korumak olduğunun ve Türkiye'nin Rus taarruzuna açık bırakıldığının altını çizmiştir. Batı'nın, Türkiye'ye karşı samimi ve net bir tavır almadığını belirten Yalçın, Amerika'nın yalnızca Batı Avrupa'daki rizikoları göze aldığını şu sözlerle ifade etmiştir:

> "Amerika ve Avrupalıların görüşlerine bakılınca, biz Batı bölgesinden, asıl müttefik bölgesinden değiliz. Muhtelif bölgelerden biriyiz. Onun için ayrı muamele göreceğiz. Onun için bize karşı hiçbir taahhüt almayacaklardır. Bize yardım edecekler fakat bunun gayesi Kore'de olduğu gibi sadece düşmanın kuvvetini zayıflatmak için bir oyalama harbi, bir yıpratma harbi yapmak olacaktır. Biz de düşmanla beraber yıpranıp duracağız ve bu arada Batı Avrupa'nın bombaya tutulmaması için bombaları hep kendi üzerimize çekeceğiz!" (17 Mayıs 1951, Ulus).

Hüseyin Cahit Yalçın, Türkiye'nin 1945 yılından beri Sovyet tehdidine açıkça maruz kalmasına rağmen özellikle Fransa ve İngiltere'nin egoist bir tavra bürünerek Türkiye'nin NATO'ya dâhil olmasına muhalefet ettiklerini ısrarla savunmuştur. Yalçın, Fransa ve İngiltere'nin tam bir "devekuşu siyaseti" yaptığını şu sözlerle ortaya koymuştur:

> "Her memleket hücum kendine vuku bulduğu zaman Amerikan Amca'nın imdada koşup kendisinin kurtarılmasını istiyor. Fakat muharebe başka taraftan patlak verirse kimse yerinden kıpırdamamayı ve Amerikan kuvvetlerinin muhtelif

> cephelere dağılmak suretiyle kendisine yapılmasını ümit ettiği yardımın ehemmiyetsiz kalmamasını gaye bilmektedir. Fransızlarla İngilizlerin bütün gayretleri Rusların atom bombalarının kendi üzerlerinde patlamalarına sebebiyet vermemektedir. Fakat bunu göze almamak için başvurulan tedbir tam devekuşu siyasetiyle gözleri kapayıp korkudan hareketsiz kalıp ölüm sırasını beklemekten başka bir manayı haiz değildir. (19 Mayıs 1951, Ulus).

Bununla birlikte Yalçın, bir başka yazısında doğrudan ABD'yi hedef alarak ABD'nin Türkiye'yi göz ardı ettiğini öne sürmüştür. Yalçın, "Yanık Tencere" başlıklı yazısında, Amerikan muhabiri Joseph Alsop tarafından "İhmal edilen meseleler ve kaçırılan fırsatlar" ismiyle bir makale kaleme alındığını ve bu makalede Amerika siyasetini yönetenlerin bir aşçıbaşına benzetildiğini ifade etmiştir. Yalçın, makaleye atıfta bulunarak, "İşte bu Amerikan aşçıbaşı yalnız Batı Avrupa tenceresiyle meşguldür. Halbuki taşmak ve yanmak tehlikesine maruz başka tencereler de var." sözleri ile Türkiye'nin mevcut durumunu özetlemiştir. Amerika'daki bir gazetecinin bu hakikatleri tüm çıplaklığı ile söyleyebildiğini ancak Türkiye'deki bir gazetecinin böylesi bir özgürlükten mahrum olduğunu belirten Yalçın, iktidarın basına yönelik büyük bir baskı kurduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: "Biz bu hakikatleri anlatmaya muvaffak olamıyoruz. Çünkü gazetelerin sesi Avrupa milletlerinin ve Amerikan halkının kulağına erişemeyecek kadar kısadır. Diplomatik görüşmeleri de nezaket örtüleriyle sarılarak kuvvetini kaybetmiş bir halde kapalı odalar içinde boğulmaktadır." (22 Mayıs 1951, Ulus).

Zafer gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik, öncelikle, ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya dâhil edilmesi konusundaki resmi girişimlerini değerlendirmiştir. Fenik, Türkiye'nin en başından beri savunduğu "barışın bölünmez bir bütün olduğu" tezinin nihayet Batı demokrasileri arasında da anlaşılmaya başlandığını ifade etmiştir. Fenik, "Dostlarımıza ve müttefiklerimize aylardan beri anlatmak istedik ki Türkiyesiz tam ve kâmil bir emniyet sistemi kurulamaz. Batı müdafaasının takviye edildiği bir sırada, eğer Türkiye ve Akdeniz mütecavize karşı koymak hususunda kurulan siyasi bir cephenin

dışında bırakılacak olursa bu dünya barışı için de tehlike teşkil eder." diyerek şu anda ABD'nin giriştiği bu teşebbüsün aslında müttefik Fransa ve İngiltere'den gelmesinin daha akılcı olabileceğini kaydetmiştir. Çünkü bu sayede Fransa ve İngiltere'nin 1939 Antlaşmasıyla üzerlerine aldıkları yükün de büyük ölçüde hafiflemiş olacağını savunan Fenik, Türkiye NATO'ya kabul edildiği takdirde barış cephesindeki bir gediğin kapanacağını ifade etmiştir (18 Mayıs 1951, Zafer). Esasında bu yazı eleştirel bir ton taşımasa da Fransa ve İngiltere'den gelen açıklamalar sonrasında başyazarın eleştirilerinin dozu artmıştır.

Nitekim Fransa'nın Türkiye'nin NATO'dan ziyade bir Akdeniz Paktı'na dâhil olması gerektiği yönünde görüş bildirmesi ve İngiltere'nin NATO'nun genişlemesini istemediğine yönelik BBC'de ve The Times'da çıkan haberler Zafer gazetesi üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır.

İktidarın sözcüsü Zafer gazetesinin başyazarı Mümtaz Faik Fenik, ilk olarak daha çok spekülasyon ve fısıltılara dayanan bu haberler karşısında henüz "Avrupalı dostların" resmi bir cevap vermediğini hatırlatmıştır. Fenik, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Akdeniz'in kaderi konusunda belirleyici bir rol oynadığına vurgu yaparak bu üç devletten İtalya'nın Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusundaki fikrinin geçmişten beri bilindiğinin altını çizmiştir. İngiltere ve Fransa'nın ise hem Türkiye'nin dostu hem de 1939 yılındaki antlaşmaya dayanarak birer müttefik olduğuna dikkat çeken Fenik, BBC tarafından yayılan "Paktın genişlemesini İngiltere uygun bulmamaktadır." sözlerinin İngiltere'nin düşüncelerine tercüman olabileceği ihtimali üzerinde durmuş ancak bu haberin İngiltere kaynakları tarafından teyit edilmesi gerektiğini ifade etmiştir (23 Mayıs 1951, Zafer).

Ayrıca The Times gazetesinde yer alan "Pakt askeri bir ittifak olmaktan başka tarihi, ananesi ve hükümet şekilleri daha şimdiden birbiriyle sıkı sıkıya kaynaşmış milletlerim birleşmeleri için zemin hazırlamak hedefini gütmektedir." ifadelerinin İngiltere'nin siyasi görüşünü büyük oranda yansıttığına dikkat çeken Fenik, bu makalenin üzerinde durulması gerektiğini ifade etmiştir. Başyazar, "Bilmiyoruz,

bu İngiliz gazetesi bizi hâlâ garp medeniyeti kültüründen ayrı bir millet olarak mı telakki ediyor? Yoksa acaba İngiliz milletine uygun bir partöner olarak görmüyor mu? Hâlâ mı ehlisalip fikrinin müdafidir?" sözleri ile Türkiye'nin bir demokrasi inkılabını başardığını ve Türkiye'nin milletler topluluğu içerisinde mühim bir mevkide olduğunu hatırlatmıştır (28 Mayıs 1951, Zafer).

Diğer taraftan Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesi sürecindeki en önemli gelişmelerden bir diğeri, İngiltere'nin Türkiye'nin NATO'ya üyelik süreçlerini ABD'nin de dâhil olacağı bir Ortadoğu savunması veya NATO'ya bir alternatif olarak öne sürülen Akdeniz Paktı üzerinden okuduğunu özellikle İngiliz basını üzerinden farklı biçimlerde beyan etmesi olmuştur. Bu durum Türk siyasetinin ve Türk basınının gündemini oldukça meşgul etmiştir. Hem İngiltere'den gelen bu konuya dair belirsiz ve tutarsız açıklamalar hem de İngiliz basınının çeşitli haberleri nedeniyle iki parti gazetesi de "karamsar" ve "eleştirel" bir yaklaşımla süreci takip etmiştir.

Zafer gazetesinin 14 Haziran 1951 tarihli sayısında, The Times gazetesi başyazısında dile getirilen "Akdeniz Paktı" veya "Ortadoğu Komutanlığı" formülleri gazete tarafından "Times'in garip bir yazısı daha" şeklinde değerlendirilmiştir. Haberde, The Times gazetesinde yer alan başmakalede, NATO'nun genişletilmesinin mahsurlu olduğu ve Türkiye'nin bir Avrupa devleti olmaktan ziyade bir Orta Doğu devleti olduğu üzerinde durulduğu ve bir Orta Doğu Paktı'nın bir yandan Batı devletleri ile diğer yandan Türkiye ve Yunanistan arasında bir bağ kurmasının büyük fayda sağlayacağının ileri sürüldüğü aktarılmıştır (14 Haziran 1951, Zafer). Ertesi gün de Zafer gazetesinin manşetinde, "İngiltere'deki Tereddüttün Sebepleri Meğer Nelermiş?" sorusu sorularak başyazar Fenik'in, İngiliz Dışişleri Bakanlığı sözcüsü ile gerçekleştirdiği mülakat haberleştirilmiştir. Haberde, İngiltere Dışişleri Bakanlığı sözcüsünün "Atlantik Paktı, bunun en iyi çare midir? İşte şimdi bunun üzerinde münakaşa edilmektedir. En mühim mesele Orta Şark'ın müdafaası meselesidir. Bunun için müşterek yüksek bir kumanda heyeti kurulması zaruridir. Biz istiyoruz ki Amerikalılar da Orta Şark'ın müdafaasını iştirak etsinler." sözleri üzerinde durulmuştur.

Bunun yanında sözcünün "Atlantik Paktı'na vasıl olabilmek için evvela Akdeniz'de müşterek bir kumanda heyetinin kurulması gerekir." sözleri ise (15 Haziran 1951, Zafer) İngiltere'nin, Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusunda ABD ile girişeceği pazarlıkların da önemli bir habercisi olmuştur.

Gazetenin başyazarı Mümtaz Faik Fenik ise ertesi günkü yazısında, sözcünün bu açıklamalarını "garip" bulduğunu ifade ederek şu şekilde değerlendirmiştir:

> "Esef edilecek nokta, dostumuz ve müttefikimiz İngiltere'de alakalı şahsiyetlerin bu işte müteredditdavranmaları değil bir ittifak muahedesiyle sıkı bir iş birliği yaptıkları Türkiye'yi tanımamış olmalarıdır. (…) En iyi şekil Atlantik Paktı mıdır; Amerika'nın doğrudan doğruya bir garanti vermesi midir; yoksa Şarki Akdeniz'de yeni bir pakt mı vücuda getirilmelidir? Bütün bunlar tetkik edilirken Türkiye'nin behemehâl fikri alınacaktır." (16 Haziran 1951, Zafer).

İngiltere'nin, Amerika'nın da dâhil olduğu ortak bir kumanda heyeti tesis etme isteği konusunda Ulus gazetesinin başyazarı Nihat Erim de bir değerlendirme yapmış ve böylece muhalefetin bu konudaki görüşlerini daha açık bir biçimde ortaya koymuştur. Erim, "Müttefikimiz İngiltere" başlıklı yazısında, İngiltere Dışişleri Bakanlığı sözcüsünün açıklamalarını çok ihtiyatlı bir dille değerlendirmiştir. Başyazar, şu önemli mesajı muhalefetin sözcüsü olarak vermiştir:

> "İngiltere, Türkiye'nin savunmasına ve bağımsızlığına çok ehemmiyet verdiğini tekrarlamıştır. Bunlar boş sözler, oyalama tekerlemeleri olamaz. İngiliz devlet adamları her sözü tartarak söylerler. Bizim ve İngiltere'nin Yakındoğu'daki menfaatlerimiz iki memleketin bir arada yürümelerini zaruri kılmaktadır. Atlantik Paktı bir teminat şeklidir. Fakat yegâne şekil değildir. Türkiye ne istediğini, nereye varmaya çalıştığını vuzuhla tayin eyledikten sonra şekiller ve formüller üzerinde münakaşa ve müzakerelerden çekinmemelidir. İngiltere Dışişleri Bakanlığı memurlarından bir müdürün söylediği sözlerle Times gazetesinin yazısında öne dürdüğü birtakım mütalaalar üzerinde fazla durmayı

> uygun görmemekteyiz. İngiltere Atlantik Paktına girmemiz hususunda henüz tereddütte olabilir veya Amerika ile kendi arasındaki başka meseleler dolayısıyla yavaş hareket edebilir. İngiltere'nin böyle bir gecikmeye meydan vermemesi çok daha iyi olurdu." (18 Haziran 1951, Ulus).

Açıkça görüleceği gibi Erim, doğrudan bir "kötü niyet" okuması yapmak yerine İngiltere ile yürütülebilecek diplomatik gelişmelere dikkat çekmiştir. Ayrıca iki ülke arasında geliştirilebilecek farklı formüller üzerinde durulabileceği konusunda yeşil ışık yakmıştır.

Diğer yandan Ulus gazetesinin başyazarından sonraki en önemli ismi Hüseyin Cahit Yalçın, her ne kadar "soğukkanlılığımızı elden bırakmamalıyız" dese de bu konu hakkındaki fikirlerini daha sert bir dille ortaya koymuştur. İngiltere'nin ortaya attığı formülleri oldukça kinayeli bir dille ele alan Hüseyin Cahit Yalçın, "Anlaşılıyor ya, bizim Atlantik misakına girmemizi İngiltere Ortadoğu'nun savunması işine bağlamak istiyor." diyerek İngiltere'nin özellikle Ortadoğu savunmasına yönelik planları üzerinde durmuştur. Yalçın, "İngiltere'nin İran, Irak, Suriye, Ürdün, Lübnan, Mısır, Suudi Arabistan, İsrail hükümetlerinin müdafaaları düşünülür ve kararlar alınırken Türkiye de bunların arasında katılacaktır! Bunun aziz ve sadık müttefikimiz İngiltere için bu kadar zahmet ve fedakârlık teşkil edeceğini bilseydik herhalde kendisini rahatsız etmekten çekinirdik." şeklinde bir değerlendirmede bulunarak yine kinayeli bir dil kullanmak suretiyle şunları söylemiştir: "Biz şimdiden Atlantik Misakına namzetliğimizi geri çeksek bir şey kaybettiğimizi zannederim. Hiç olmazsa müttefikimiz İngiltere'ye bu kadarcık biz hizmette bulunmak ve üzüntülerini biraz azaltmış olmakla memnuniyet duyarız." (8 Haziran 1951, Ulus).

Türkiye'nin büyük bir belirsizliğe ve karanlığa itildiğine vurgu yapan Yalçın, bu fikrini başka yazılarında da tekrar etmiştir. Türkiye'nin bugüne dek samimiyetle takip ettiği politikaların Batı tarafından anlaşılmadığını ifade eden Yalçın, Hükümet'in de bu konuda kamuoyunu aydınlatmadan uzak bir yaklaşım sergilediğini söylemiştir (27 Haziran 1951, Ulus). Yalçın, İngiltere'nin bir komutanlık

meselesine takıldığını; ABD ile İngiltere'nin adeta bir "nüfuz mıntıkası hırsıyla" meşgul olduğunu belirten Yalçın şu sözleri dile getirmiştir: "Fakat biz bu küçük hırslarla anlaşamazken, Bolşevikler gelip her tarafa yerleşecekler, o zaman ne küçük kalacak ne büyük ne Yakın Şark ne Cebelitarık!" (28 Haziran 1951, Ulus).

Görüleceği üzere yazar, Türkiye'nin açık ve samimi bir dış politika yürütmesine rağmen müttefikleri tarafından anlaşılmadığını; onların arasındaki çekişmelerin Rusya'nın Türkiye'ye yönelik olası tehditlerini güçlendirdiğini savunmuştur. Esasında bu görüş The Economist dergisinde yer alan bir makalede de tekrar edilmiştir. The Economist dergisinde "Türkiye Atlantik Paktı'na girmelidir." denilerek İngiltere ve ABD arasındaki çekişmenin dünya barışı açısından bir tehlike olduğu ve bu tartışmanın bir an önce bitmesi gerektiği belirtilmiştir (7 Temmuz 1951, Zafer).

Diğer yandan İngiltere'nin talepleri karşısında başta Türkiye ve ABD'nin istikrarlı tutumları, sonra da NATO üyesi diğer ülkelerin Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya kabulünü destekleyen tavırları ve İngiltere basınının çabaları sonucunda İngiltere sürdürdüğü politikasını yumuşatmak zorunda kalmıştır (Oran, 2016: 550). İngiltere Dış İşleri Bakanı Morrison'un, "Türkiye'nin Atlantik Paktı'na kabul edilmesi icap ettiğine inanıyorum." (19 Temmuz 1951, Zafer) sözlerinden sonra Türk kamuoyunda büyük bir memnuniyet yaşanmıştır. Bununla birlikte İngiltere'nin, NATO'dan bağımsız bir şekilde bir Orta Doğu savunma teşkilatı tasavvuru konusundaki ısrarı sonucunda, Türkiye, NATO'ya kabul edildiği takdirde bu yeni oluşum içerisinde olmayı İngiltere'ye taahhüt etmiştir (Sarınay, 1988: 95).

Bu önemli gelişmeler, iktidar üzerinde daha rahatlatıcı bir etki yaparken muhalefet daha kuşkucu bir yaklaşımla süreci takip etmiştir.

Zafer gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik, "Türkiye'nin Atlantik Paktı'na alınıp alınmaması üzerinde hayli tartışmalar olmuştur; belki gazetelerde de ileri geri sözler sarf edilmiştir; fakat şu muhakkak ki bugün varılmış olan merhale dünya barışının lehine bir hareket olmuştur." diyerek Türkiye'nin Orta Doğu savunmasında da kendisine düşen vazifeyi yapacağını belirtmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'nin

dış politika konusunda büyük kazanımlar elde ettiğini belirten Fenik, bu kazanımları Dış İşleri Bakanı Fuat Köprülü'nün dış politikadaki "devamlı ve gediksiz" stratejisine ve Dış İşleri Bakanlığı'nın basiretli, devamlı çalışmalarına bağlamıştır (22 Temmuz 1951, Zafer).

Esasında Fenik'in buradaki Dış İşleri Bakanlığı vurgusu, bir bakıma muhalefetten gelen eleştirilere de bir yanıt olarak değerlendirilebilir. Çünkü Ulus gazetesi yazarı Hüseyin Cahit Yalçın, kısa bir zaman önce kaleme aldığı yazısında "afyon yutmuş gibi gördüğümüz yeni Dış İşleri Bakanlığı" şeklinde bir nitelemeye başvurarak Türkiye'nin NATO'ya üyelik sürecinde kaydettiği ilerlemeleri, Türk basınının azimli ve şerefli çabalarına bağlamıştır. Yalçın, Türk basınına büyük bir paye vererek "… iftiharla kaydederek diyeceğiz ki Amerika Hükümeti, Türkiye'nin Atlantik Misakına kabulünün zaruri olduğu fikrini kabul etmişse bu bizim hariciyemizin eseri değil bütün Türk efkarı umumiyesinin gösterdiği tepki ve bu tepkiye cesaret ve azimle tercüman olan dürüst, tarafsız ve vatansever Türk matbuatının eseridir." ifadelerini kullanmıştır. Yalçın, "Dış işleri bakanlığının hissesine düşen şey hiç zemini hazırlamadan ve mümkün ile gayrimümkünü fark etmeden iki defa yaptığı becerisiz teşebbüse Amerika'dan iki defa ret cevabı alarak Türk diplomasi tarihine iki hacalet lekesi getirmekten ibarettir." şeklinde bir değerlendirme de yapmıştır (13 Temmuz 1951, Ulus).

Diğer yandan İngiltere'nin son çıkışından sonra muhalefetin üzerinde durduğu temel konu, Türkiye'nin Orta Doğu savunmasında kendisine düşen hangi vazifeyi üstleneceğidir. Bu konu, Türkiye'nin NATO'ya giriş sürecine dek muhalefet tarafından sürekli bir biçimde sorgulanmıştır.

Nitekim Hüseyin Cahit Yalçın, muhalefetin bu konuya ilişkin görüşlerini çok kapsayıcı bir biçimde şu ifadelerle ortaya koymuştur:

> "Atlantik Misakına, daha doğrusu Batı ve demokrasi dünyasının müşterek müdafaa sistemine girmeyi istiyorsak maksadımız kendi topraklarımızı Amerikan İngiliz milletine mensup askerlere müdafaa ettirerek kendimizi bir kenarda tutmak için değildir. Biz beklediğimiz fedakârlığın aynını ittifakımıza dâhil diğer milletlere karşı icabında yapmaya

> hazırız. Fakat hiçbir devletin nüfuz rekabetine oyuncak olmak ve evlatlarımızı onların keyfi için ateşe atmak budalalığını ve cinayetini irtikap etmeyiz. Hükümetimizden çok rica ederiz. Vatan meselesinde hep beraberiz. Fakat bu nazik işlerin hallinde hiç haberimiz ve malumatımız olmadan, bir kere bile fikrimiz sorulmadan bir taahhüde girilmenin katiyen doğru olmayacağını söylemek mecburiyetindeyiz." (23 Temmuz 1951, Ulus).

Görüleceği üzere Yalçın, özellikle İngiltere ve ABD arasındaki çekişmeyi bir "nüfuz rekabeti" olarak nitelendirmiştir. "Vatan meselesinde hep beraberiz" diyerek dış politikada birlik mesajını yineleyen Yalçın, iktidarın bir daha Meclis'e danışmaksızın ve muhalefetle istişare etmeksizin önemli bir karara imza atmaması gerektiğini önemle vurgulamıştır.

Ulus gazetesi, Türkiye NATO'ya girene dek bu konudaki görüşlerini tekrar etmiştir. Sözgelimi, 7 Ağustos 1951 tarihli Ulus gazetesinde, "Türkiye ve Orta Doğu'nun müdafaası" başlıklı haberde, "Batı gazetelerine sızan bazı malumatlara göre" denilerek İngiltere'nin bir Orta Doğu müdafaa teşkilatı kurmak istediği ve bu teşkilat içerisinde Türkiye'nin mühim bir unsur olacağı ifade edilmiştir. Ulus gazetesi bu haberde ısrarla Türkiye'nin mühim bir unsur olarak hangi görevi icra edeceğini sorgulamıştır. Yine, Hüseyin Cahit Yalçın, "Bizim korkumuz Atlantik Misakı'na kabulüne mukabil Ortadoğu müdafaasının bir karşılık bir ücret olarak üzerimize yükletilmesi ihtimalidir." sözleri ile Türkiye'nin Orta Doğu savunmasında ne gibi bir rol üstleneceğini ve İngiltere'nin taleplerinin ne olacağını sorgulamış, anlamaya çalışmıştır (17 Ağustos 1951, Ulus). Bununla birlikte, muhalefetin bu endişeli sorgulamalarına Dış İşleri Bakanı Fuat Köprülü, "Dış politikamız açık ve sarihtir" şeklinde yanıt vermiş ve Türk dış politikasının, milletlerin hukuki eşitliğine, kolektif emniyetine ve iyi komşuluk münasebetlerine dayandığının altını çizmiştir (2 Eylül 1951, Zafer).

3.2.7.3. Türkiye'nin NATO'ya Davet Edilmesi Süreci

"Ottowa'da Bizim İçin Karar Günü Yaklaşıyor" (18 Eylül 1951, Ulus) ile "Türkiye'nin Atlantik Paktı'na Alınması İçin Dünden İtibaren Müzakerelere Başlandı" (18 Eylül 1951, Zafer) başlıklarından da anlaşılacağı üzere her iki parti gazetesi de 15-20 Eylül 1951 tarihleri arasında Ottawa'da toplanan NATO Bakanlar Konseyi'nden çıkacak kararı büyük bir ilgi ve heyecanla takip etmiştir.

Nitekim Türkiye'nin NATO'ya dâhil olması gerektiği fikrinin tüm NATO üyesi ülkeler tarafından benimsenmesi ile Türkiye, NATO'ya davet edilmiştir. Gerek Türk diplomasisinin gerekse Türk basınının, uzun bir süre boyunca verdiği mücadelelerin sonunda Türkiye'nin NATO'ya davet edilmesi iki gazete tarafından da büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Bu sevinç iki gazetenin de 21 Eylül 1951 tarihli sayılarına yansımıştır.

Ulus gazetesi, "Kuzey Atlantik Paktı'na Alındık" ifadesini manşete taşıyarak NATO üyesi 12 devletin parlamentoları tarafından NATO Bakanlar Konseyi'nin bu kararı tasdik edildikten sonra Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya bilfiil gireceği bilgisini paylaşmıştır (21 Eylül 1951, Ulus).

ULUS
ADIMIZ ANDIMIZDIR
Kuzey Atlantik Paktına Alındık
Seçimlerin resmî neticesi açıklandı
Birçok İllerde muhalefeti tutanların sayısı iktidarı tasvip edenlerden çok olduğunu neşredilen rakamlar açıkca ortaya koymuştur
İştirak nisbetinin 1950 seçimlerine nazaran yüzde 88 den 54 e düşmesi iktidarın icraatını tasvip etmiyenlerin büyük bir yekün tuttuğunu göstermektedir
Kaybolan diplomatın karısı
Her türlü garantiden mahrumuz
Hüseyin Cahit YALÇIN
Güney Avrupa karargâhı
Truman'ın basın toplantısı
Kore'den yurda hareket eden yaralılarımız
İNGİLTERE'DE
Seçim kararı iyi karşılandı
Churchill bir beyanat verdi, gazeteler kararın lehinde neşriyat yapıyorlar
Hava gösterilerinde bir kaza
OTTAWA'DAKİ SON OTURUM
On iki Devlet teklifi ittifakla tasvip etti
On iki devletin Parlâmentolarının konseyin bu kararını tasdikinden sonra
Türkiye ve Yunanistan Pakta bilfiil girmiş olacaklar
Orman Genel Müdürlüğündeki toplantı
KORE'DE MÜTAREKE MÜZAKERELERİ
Kızıllar görüşmelerin başlamasını istedi
Müzakereleri derhal istiyen komünist teklifine Ridgway'un müspet cevap vereceği bildiriliyor
Cumhurbaşkanı Yalova'da
Cavit Oral tekzip etti
Türkiye'nin en yaşlı doktoru vefat etti
Yaşlıların yarışı
İngiliz - Mısır münasebetleri
Londra, Mısır'ın, Orta Doğu Müdafaa Konseyinde temsil edilmesini teklif ediyor

Şekil 3.11: Türkiye'nin NATO'ya davet edilmesi kararının Ulus gazetesinde yer alma biçimi (Kaynak: 21 Eylül 1951, Ulus gazetesi)

Benzer şekilde Zafer gazetesi de "Türkiye Atlantik Paktı'na Girdi" ifadesini manşete taşıyarak bu kararın NATO Bakanlar Konseyi toplantısının son dakikasında alındığına dikkat çekmiştir (21 Eylül 1951, Zafer).

CUMA
21
EYLÜL 1951
Yıl: 3 — No. 871

ZAFER
DEMOKRASİNİNDİR

Türkiye Atlantik Paktına girdi

Atlantik Paktı Konseyinin nihai kararı

Türkiyenin alınması dün ittifakla kabul edildi

Karar, Konseyin beş gün devam eden görüşmelerinin son dakikasında verildi

Ara seçiminde iştirak nisbeti ve kesin netice

Tokyo'dan ayrılan yaralılar

Bilecikte dağıtılan broşür

İşçilerin mesken meselesi

Ankaranın yol, su ve okul dâvası

Cumhurbaşkanımızın Lâpsekide konuşması

C. Bayar her yerde büyük tezahüratla karşılanıyor

Basketbol karşılaşması

Rus mübaya heyeti Eğede tütün alıyor

İzmir Fuarı dün akşam kapandı

Orman davası halledildi

Tarım Bakanlığında dün yapılan büyük toplantı

Günün meseleleri

Türk vatandaşı ne düşünmüştü?

Cihad Baban

13 kişi

Yarın başlıyoruz.

Şekil 3.12: Türkiye'nin NATO'ya davet edilmesi kararının Zafer gazetesinde yer alma biçimi (Kaynak: 21 Eylül 1951, Zafer gazetesi)

İki parti gazetesi de Türkiye'nin milli bekasıyla alakalı olan bu önemli gelişme karşısında büyük bir sevinç içerisinde yayınlarını sürdürmüştür. Sözgelimi, 22 Eylül 1951 tarihli Ulus gazetesinin manşeti, "Pakta Girmemiz Sevinçle Karşılandı" şeklindedir. Gazetede, Amerika Dış İşleri Bakan Yardımcısı McGhee'nin "Türkiye güvenlik dışında kalmaktan kurtarılmıştır" sözleri öne çıkarılmış ve McGhee'nin

“Bu karar yalnızca bu iki memleket için değil bütün Atlantik memleketleri hatta bütün hür memleketler için önemli bir hadisedir.” ifadelerine yer verilmiştir (22 Eylül 1951, Ulus).

Zafer gazetesinde ise “Demokrasi âleminde çok mühim bir adım” denilerek Başbakan Adnan Menderes’in basın açıklamasına büyük bir yer ayrılmıştır. Menderes’in “Bu gelişmeye hükümetimizin takip etmekte olduğu ve milli bir politika olarak umumi efkârımızın da kuvvetle desteklemekte bulunduğu müstakar, barışçı ve azimli siyasetin tabii bir neticesi nazarı ile bakmak doğru olur.” (22 Eylül 1951, Zafer) şeklindeki değerlendirmeleri gazetede öne çıkarılmıştır. Bununla birlikte gazetenin başyazarı Mümtaz Faik Fenik, “Dış Politikada Büyük Zafer” isimli yazısında, Türkiye’nin NATO’ya girebilmek uğruna çok fazla mücadele verdiğini belirterek Adnan Menderes Hükümeti’nin NATO’ya girebilmek için “devamlı ve gediksiz” bir dış politika yürütmek suretiyle çok emek verdiğini ve nihayetinde NATO üyelerinin bu hakikati kabullenmek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Ayrıca başyazar, Kore’ye 4500 Türk askerinin gönderildiğini hatırlatarak “Kore’ye Birleşmiş Milletlerle beraber çarpışmak üzere asker göndermek kararını aldığımız zaman, o Türk kahramanlarının Kore dağlarında, tıpkı Kars hududunda veyahut Meriç boylarında herhangi bir tecavüze karşı koyar gibi vatanı müdafaa edeceklerini yazmıştık. İşte Kore’de akıtılan Türk kanı heder olmamıştır.” (22 Eylül 1951, Zafer) şeklinde bir değerlendirme yapmıştır.

Bu açıdan başyazar, elde edilen nihai sonucu tamamıyla Adnan Menderes Hükümeti’nin dış politikada yürüttüğü ısrarlı gayretlere bağlamış ve NATO üyelerinin de bir hakikati görmek zorunda kaldığını savunmuştur. Bir önceki iktidarın Türkiye’nin NATO’ya girmesini sağlamak üzere geçmişte giriştiği çabaları göz ardı eden Fenik, bir muhalefet partisi olarak Cumhuriyet Halk Partisi’nin Türkiye’nin emniyeti, milli birlik ve beraberliği sağlamak hususunda Hükümet’e verdiği destekleri de yok saymıştır. Tüm bunlardan hareketle, başyazarın tam bir parti gazeteciliği refleksi ile yayın yaptığı söylenebilir.

Ayrıca bu yazıda en dikkat çeken hususlardan biri, Türkiye'nin NATO'ya davet edilmesi ile Kore Savaşı'na gönderilen Türk askerleri arasında kurulan ilişkidir. Hatırlanacağı üzere iktidar ve iktidarın sözcüsü Zafer gazetesi, Kore'ye 4500 Türk askerinin gönderilmesi kararını Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesi meselesi üzerinden okumuş; muhalefetten gelen usule yönelik eleştirileri de bu argüman çerçevesinde bertaraf etmeye çalışmıştı. Bu açıdan, Türkiye'nin NATO'ya davet edilmesi gibi somut bir çıktının elde edilmiş olması iktidar çevresinde kendi argümanlarının ne kadar haklı çıktığına yönelik var olan algıyı iyice pekiştirmiştir. Bir başka ifadeyle, iktidar, Kore'ye asker gönderildiği takdirde Türkiye'nin NATO'ya dâhil olacağı konusundaki ısrarının ne kadar doğru ve yerinde olduğunu vurgulamıştır. Gazetede, Kore'ye asker gönderilmesi ile NATO'ya uzanan kapıların açıldığı üzerinde durulurken 1951 yılı başlarında ABD'nin değişen Türkiye politikalarının Türkiye'nin NATO'ya üyelik süreçlerine etkisi de göz ardı edilmiştir.

Ulus gazetesi başyazarı Nihat Erim ise bu gelişmeyi hem Türkiye'nin hem de dünyanın emniyet sistemi açısından ele almıştır. Erim, "Bu karar, dünya barışını savunma yolundaki gayretlerin yeni bir merhaleye ulaştığını göstermektedir." değerlendirmesinde bulunarak Türkiye ve Yunanistan'ın da pakta alınması ile NATO emniyet sisteminin demir perde dışındaki bütün Avrupa'yı kavramış olduğunu belirtmiştir. Başyazar, İngiltere'nin Türkiye'nin NATO'ya davet edilmesi hususunda ne gibi bir yol izleyeceği ve bir şart sunup sunmayacağı konusunda Hükümet'ten bir açıklama yapılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Erim, kendi iktidarları döneminde NATO'ya başvurduklarını hatırlatarak "zaman ve zemin müsait hale gelince arzunuz gerçekleşecektir" şeklinde kendilerine bir cevap verildiğini; şimdi de ABD'nin anlayışı ve çabaları sayesinde bu neticenin alındığını vurgulamıştır. Erim, bu fikrini şu ifadelerle ortaya koymuştur: "Amerika Hükümeti'nin gayretleri bu neticenin alınmasında Türk hükümetine başlıca yardımcı olmuştur." (23 Eylül 1951, Ulus).

Çok açıktır ki Erim'in, Türkiye'nin NATO'ya davet edilmesi meselesinde kendi iktidar dönemlerinde giriştikleri çabaları öne çıkarıp mevcut hükümete dair herhangi bir yorumda bulunmaması oldukça dikkat çekicidir. Bunun yanında başyazarın, Demokrat Parti iktidarının bu yoldaki girişimlerine hiçbir önem ve anlam atfetmeksizin Türkiye'nin NATO'ya davet edilmesinde ABD'nin anlayış ve çabalarını öne sürmesi de dikkate değerdir. Bu açıdan Ulus gazetesinin de tam bir parti gazeteciliği yaptığı görülmektedir. Ayrıca Ulus gazetesi de ABD'nin değişen Türkiye politikalarının arka planını sorgulamaktan uzak bir yaklaşım sergilemiştir.

Tüm bunlardan hareketle Türkiye'nin bekasıyla ilgili bir ilerleme karşısında iki gazetenin de birbirlerinin çaba ve mücadelelerini yok saydığı; milli birlik ve beraberliğe odaklanmak yerine particilik gayreti ile hareket ettikleri görülmektedir.

Bununla birlikte iktidar ve muhalefet arasındaki asıl çatışma İsmet İnönü'nün, Türkiye'nin NATO'ya girişine dair verdiği demeçle doruğa ulaşmıştır. İnönü'nün, "Memleketimizin emniyeti, milletlerarası büyük bir teşekkülün kader birliğine katılmış olmak bakımından siyaseten artmıştır denebilir." (23 Eylül 1951, Ulus) sözlerindeki "denebilir" ifadesi bizzat Başbakan Adnan Menderes tarafından sert bir biçimde eleştirilmiştir. Menderes, "ilk başta gayet basit gibi görünen bu sözlerin altında gizlenen mana kısa bir tahlille çıkar meydana" diyerek İnönü'yü hedef almıştır. Başbakan, "Dünya sulhunu ve hür milletlerin bağımsızlığını korumak maksadı ile kurulduğunda şüphe bulunmayan Atlantik camiasına Türkiye'nin de katılmasında bu gayeye erişmek bakımından büyük bir terakki kaydedildiğinde acaba Halk partisi Genel Başkanının tereddüttü mü vardır ki "olabilir" tabirini kullanıyor." diyerek muhalefetin bir olumsuzluk peşinde olduğunu söylemiştir (24 Eylül 1951, Zafer). Zafer gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik de İnönü'nün açıklamasını şu sözlerle değerlendirmiştir: "Görülüyor ki muhalefet lideri yeni iktidarın gözle görülen ve elle tutulan bu başarısı karşısında hala sarih değildir; hala müphem ve ikiyüzlü cümleler kullanarak memleketin en hayati meselelerinden biri üzerinde açıkça fikrini belli edememiştir." (24 Eylül 1951, Zafer).

Ulus gazetesi bu eleştirilere doğrudan yanıt vermek yerine, özellikle 1945 yılından beri İsmet İnönü'nün ABD ile kurduğu ittifaklara dikkat çekmiş böylece o dönemde yürütülen dış siyasetin bugünkü iktidar tarafından takip edildiğini kaydetmiştir. Başyazar, "Yani demek istiyoruz ki bugünkü muhalefet lideri Atlantik Paktı'nın Türkiye'ye ne gibi menfaatler sağlayacağını vaktiyle düşünmüş ve hesaplamış olanların başında bulunmaktadır. Türkiye, Atlantik Paktı'na 1949 yılından beri girmek istemektedir." şeklinde bir değerlendirmede bulunarak ABD'nin de menfaatleri ve hedefleri doğrultusunda Türkiye'nin 1949 yılından beri NATO'ya girme arzusunun gerçekleştiğini ifade etmiştir (28 Eylül 1951, Ulus).

Görüleceği üzere bu yazıda da Türkiye'nin NATO'ya iştirakinin temelinde bir önceki iktidarın çabalarının altı çizilmiş; yine, ABD'nin belirleyici rolü üzerinde durulmuştur. Bu açıdan muhalefetin, Kore'ye Türk askerinin gönderilmesi ile Türkiye'nin NATO'ya girişi konusunda herhangi bir temas kurmadığı; iktidarın çabalarına değinmediği görülmüştür.

Zafer gazetesi ise ısrarla Kore'ye Türk askerinin gönderilmesi ve Türk askerinin Kore'deki kahramanlıkları sayesinde Türkiye'nin NATO'ya girdiğine vurgu yapmaya devam etmiştir. Özellikle başyazar Mümtaz Faik Fenik, bu konuda çok sayıda başmakale kaleme almıştır. Fenik, "Onlar Kore, bir Yemen olacak! Türk evlatları, orada mütemadiyen harcanacak, giden gelmeyecek! demişlerdi. Fakat Kore, Adnan Menderes hükümetinin cesaretli ve azimli, politikası sayesinde Yemen değil, Atlantik Paktı oldu ve memleketimizin emniyeti bu paktla daha kuvvetli bir şekilde garanti altına alındı." (25 Eylül 1951, Zafer).

Öte yandan ABD Başkanı Truman'ın, "Türkiye ile çalışmayı sabırsızlıkla bekliyoruz." (25 Eylül 1951, Ulus; 25 Eylül 1951, Zafer) şeklindeki açıklamalarından sonra her iki gazete de kendi yayın politikaları doğrultusunda bu açıklamayı değerlendirmiştir.

Zafer gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik, Truman'ın açıklamalarını şu ifadelerle ele almıştır:

> "Türkiye, Atlantik Paktı'na iltihak etmekle kendi emniyetini garanti etmiştir; fakat aynı zamanda bu pakta dâhil bulunan devletler için de en büyük bir kuvvet olmuştur. Böylece Orta Şark'ta müşterek emniyet sisteminin en kudretli bir kalesi kurulmuş bulunmaktadır. Başkan Truman'ın bu sistem içinde Türkiye'ye vermiş olduğu ehemmiyet kendisinin ne kadar basiretli ve hakikatleri ne derece takdir eden bir devlet adamı olduğunu dünya umumi efkârına bir defa daha ispat etmiştir." (26 Eylül 1951, Zafer).

Ulus gazetesi başyazarı Nihat Erim ise Başkan Truman'ın açıklamalarından sonra NATO'ya giren Türkiye'nin ne gibi mesuliyetler üstleneceğinin sorgulanması gerektiğini ifade etmiştir. NATO'ya girmenin siyasi faydalarının açık olduğunu ancak askeri faydanın henüz bilinmediğini ifade eden Erim, kurulması düşünülen Orta Doğu Paktı'nın ayrı bir müzakere konusu olabileceğini belirtmiştir. Başyazar, "Türkiye ile müşterek bir savunma tertibi meydana getirmek isteyenler Orta Doğu'da da eşit hak ve vazifelerle yeni bağlantılara gidebilirler. Ama Atlantik Paktı'na Türkiye'yi almanın karşılığı olarak Ortadoğu'nun bekçiliği Türkiye'ye yüklenemez." demiştir. İktidarı da muhalefetle istişarede bulunmak konusunda ikaz eden Erim, "Meclis kürsüsünde kafa kafaya vererek çalışmak mecburiyetindedirler." diyerek diğer türlüsünün millet tarafından affedilmeyeceğini belirtmiştir (30 Eylül 1951, Ulus).

Ulus gazetesi, Türkiye'nin Orta Doğu'da üstleneceği rolü sıkça ele almıştır. Bu ısrar sonucu iktidar bir açıklama yapma mecburiyeti hissetmiştir. Bu konuda, Zafer gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik, Türkiye'nin eşit şartlar ve eşit haklar öne sürdüğünü; bunun dışında herhangi bir anlaşma ya da tavizin mevzuu bahis olmayacağını belirtmiştir. Başyazar hem muhalefetin hem de muhalefet basınının, NATO ile ilişkili olarak Orta Doğu'nun savunması meselesi hakkında birtakım yersiz görüşleri ileri sürdüğünü ifade ederek Türkiye'nin Orta Doğu müdafaasını tek başına üzerine alması gibi bir durumun olmayacağını ve Türkiye'nin NATO'ya diğer ülkeler gibi eşit haklar dâhilinde girdiğinin altını çizmiştir. Ayrıca muhalefete seslenen Fenik,

“Merak etmesinler, bu hususta kati hükmü de sonunda Türkiye Büyük Millet Meclisi verecektir.” demiştir (12 Ekim 1951, Zafer).

İktidar kanadından gelen bu açıklamalar muhalefeti rahatlatmamıştır. Nitekim Orta Doğu savunmasına ilişkin henüz nihai bir sonuca varılmadan Hükümet’in bu konuda herhangi bir karar alması ihtimali muhalefeti tedirgin etmiştir. Sözgelimi Peyami Safa, “Türkiye’de bir tek siyasi parti ve sağduyusunu kaybetmemiş bir tek adam yoktur ki Demirperde cephesine katılmamızı istesin.” şeklinde bir değerlendirme yapmış ve ardından Türkiye’nin NATO’ya girişi henüz diğer NATO ülkelerinin parlamentolarından geçmeden, bu paktın askeri şartlarının henüz ne olduğu tespit edilmeden acele bir adım atılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Safa, “Türk milletinden, Meclisinden, partilerinden ve gazetelerinden gizlenip bir olupbitti yapılmasını demokratik ne kelime totaliter bir rejim için bile fazla cesaretli buluyorum.” sözleri ile böylesi bir kararın bir oldubitti ile halledilmemesi gerektiğini ifade etmiştir (30 Ekim 1951, Ulus).

3.2.7.4. Sovyet Notaları

Armaoğlu’nun ifadesiyle, “Türkiye’nin NATO’ya üye olmak için gösterdiği faaliyetler, daha başlangıçtan itibaren Sovyet Rusya’yı rahatsız etmiş ve bilhassa 1951 yılı sonbaharından itibaren Türkiye’nin NATO’ya katılma kararını önlemek için her türlü çabayı harcamıştı” (Armaoğlu, 2023a: 397). Nitekim Sovyet Rusya, Türkiye’nin, NATO’ya resmi olarak girmesinden sonra “Türkiye’nin NATO’ya girmekle arazisini NATO’nun saldırgan emellerine tahsis ettiğini” iddia ederek Türkiye’ye karşı bir reaksiyon almış ve Türkiye’ye karşı bir reaksiyon alarak Türk Dış İşleri Bakanlığı’na bir nota vermiştir (Gürün, 1991: 309).

Esasında hem Ulus ve Zafer gazetesi Sovyet Rusya’dan böyle bir hamle beklediklerini, dolayısıyla bu hamlenin Türkiye açısından şaşırtıcı olmadığını ortaya koymuşlardır.

Zafer gazetesinde, “Atlantik Paktına iştirake davetimiz üzerine Sovyetler bize de bir nota verdi” başlığına yer verilerek “Rusya’ya mahsus olan bu hareket şehrimizde hayret yaratmadı.” şeklinde bir

değerlendirmede bulunulmuştur (5 Kasım 1951, Zafer). Ertesi gün de gazetede Amerika'nın bu konu hakkındaki görüşüne yer verilmiştir. Haberde, Amerika'nın bu notayı, "Rusya'nın Türkiye'yi ürkütmek maksadıyla giriştiği boş bir çaba olarak" değerlendirdiği ifade edilmiştir (6 Kasım 1951, Zafer). Gazetede, Dış İşleri Bakanı Fuat Köprülü'nün de "Herhangi bir notanın siyasetimizde bir değişiklik yapması katiyen mevzuu bahis olamaz." (7 Kasım 1951, Zafer) açıklamalarına yer verilerek Türkiye'nin Sovyet notası karşısındaki duruşu ortaya konmuştur.

Ulus gazetesi, bu gelişmeyi "Sovyetlerin Türkiye'ye Bir Muhtırası" ifadeleri ile manşete taşımıştır. Haberde, Türkiye'nin, NATO'ya dâhil olması sebebiyle Batılılara Türkiye topraklarında hava ve deniz üsleri kurma imkânı verileceği iddialarının kabul edilemeyeceği belirtilmiştir (5 Kasım 1951, Ulus). Bir diğer yandan Sovyet Rusya'nın bu notası gazetenin önde gelen isimleri tarafından değerlendirilmiştir.

Hüseyin Cahit Yalçın, "Sovyet Rusya'nın bu hareketi bizde hiçbir endişe ve heyecan uyandırmamıştır." sözleri ile bu konudaki görüşünü açıklamıştır (6 Kasım 1951, Ulus). Başyazar Nihat Erim, "Sovyetler Birliği Hükümeti, Atlantik Paktı'nı bir tecavüz tertibi saymakta ve Türkiye'nin oraya girişin de bu tecavüz tertibinde yer almak şeklinde görmekte imiş. Kanaatimizce bunun kadar yanlış bir düşünce ve yoruma az rastlanmıştır." şeklinde bir yorumda bulunmuştur (6 Kasım 1951, Ulus). Falih Rıfkı Atay ise "Sovyetler Birliği nasıl olur da bu tedbirleri kendisine karşı tecavüz hazırlığı sayabilir?" sorusunu sormuştur (7 Kasım 1951, Ulus).

Her iki gazetenin de Rus notası karşısındaki tutumu aynı olsa da Ulus gazetesinin "Bulgaristan ve Romanya da Türkiye'ye nota verdi" (7 Kasım 1951, Ulus) haberinden sonra iktidar ve muhalefet arasındaki çatışmanın bir miktar arttığı söylenebilir. Zira Zafer gazetesi, bu haberi "haberin aslı yoktur" şeklinde yalanlayarak Ulus gazetesinin kasıtlı bir biçimde yanlış haber ürettiğini şu sözlerle iddia etmiştir: "Ulus tertipli tezvir (kurnaz) neşriyatını dış politikamıza da intikal ettirmek gibi çok tehlikeli bir yolda" (8 Kasım 1951, Zafer).

Bununla birlikte Sovyet Rusya ilerleyen dönemlerde de Türkiye'ye nota vermiştir. Bir diğer nota Ulus gazetesinde, "Ruslar, Atlantik Paktı'na girmemizi bir türlü hazmedemiyor." (2 Aralık 1951, Ulus) şeklinde ele alınırken; Zafer gazetesinde, "Notalarla yapılan sinir harbi" ifadeleri ile bir değerlendirme yapılmıştır. Zafer gazetesinin başyazarı Mümtaz Faik Fenik de "… Kimsenin toprağında gözümüzün olmadığını açıkça söylemekte ve her hareketimizle ispat etmekteyiz. Hele Rusya'ya karşı tecavüz emelleri beslediğimiz iddiası sadece gülünçtür. Ama bize bir tecavüz olursa vatanımızı azimle ve cesaretle müdafaa edeceğimizden de herkes emin olmalıdır." (14 Aralık 1951, Zafer) ifadelerini kullanmıştır.

Tüm bunlardan hareketle, iki parti gazetesinin de Rus notalarına tereddütsüz bir biçimde karşı koyduğu ve gazeteler için bu notaların herhangi bir ehemmiyete sahip olmadığı söylenebilir. Diğer yandan Zafer gazetesinin, Ulus gazetesinin dış politikada da "kurnazca" bir siyaset takip ederek kasıtlı bir biçimde "yalan haber ürettiğini" iddia etmesi de açıkça göstermektedir ki iktidar, muhalefetin samimi bir dış politikaya sahip olmadığı savını diri tutmaya çalışmaktadır.

Diğer yandan Rus notalarıyla birlikte her iki gazetede de antikomünist içerikli haber ve yazılar artmıştır. Sözgelimi, Peyami Safa'nın "Kızıl Rusya ve peykleri bir korku bloku, Birleşik Amerika ve hür milletler bir sevgi blokudur. Kızıl Rusya, peyklerini cebir, tehdit ve tedhiş yoluyla kendine bağlamaktadır. Bileşik Amerika'nın etrafında toplanan hür milletler, kendi istekleri ve gönül rızalarıyla bu topluluğa katılmışlardır." (17 Kasım 1951, Ulus) değerlendirmesi bunlardan biridir. Yine Mümtaz Faik Fenik de "Memleketimizde komünizmin saha bulmasına esasen milli bünyemiz manidir. Ne milli hislerimiz ne dinimize olan bağlığımız ne de hürriyet aşkımız böyle milliyetsizlik, dinsiz ve hürriyetsiz bir rejimin Türk toprakları üzerinde en ufak hayat eseri göstermesine asla müsait değildir; fakat her şeye rağmen bu bünyeyi daima temiz tutmak için her türlü tedbirleri almamız lazımdır." (18 Kasım 1951, Zafer) şeklinde bir görüş bildirmiştir. 24 Kasım 1951 tarihli Zafer gazetesinde ise "Komünizme Hayat Hakkı Yoktur" ifadeleri manşete taşınmıştır.

3.2.8. Türkiye'nin NATO'ya Girişi

1952 yılının başına dek Orta Doğu'da kurulacak komutanlık, Türkiye'nin NATO'ya gizli şartlar altında gireceği iddiası, Türkiye'nin NATO'ya eşit haklarla girip girmeyeceği gibi Türk kamuoyunu yoran ve meşgul eden meselelerde kesin bir sonuç elde edilememiştir.

Bununla birlikte, ABD'nin Türkiye'nin NATO'ya şartsız olarak gireceğini (11 Ocak 1952, Ulus; 11 Ocak 1952, Zafer) deklare etmesinden sonra en azından kamuoyunun gündemini meşgul eden bir mesele netlik kazanmıştır. Ayrıca İngiltere'nin "Türkiye'nin resmen Pakta alınması derhal sağlanmalıdır." (14 Ocak 1952, Ulus) şeklindeki görüşü de Türkiye'nin NATO'ya resmen giriş sürecini hızlandırmıştır.

Nitekim NATO üyesi ülkelerin parlamentoları tarafından Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girişinin tasdik edilmesiyle birlikte Türkiye'nin yıllarca NATO'ya girmek için sarf ettiği milli gayretler en önemli noktaya ulaşmıştır.

"Pakta resmen davet ediliyoruz" (16 Şubat 1952, Ulus) ile "Atlantik Paktı'na Müsavi Hakla İştirake Resmen Davet Edildik" (17 Şubat 1952, Zafer) başlıklarından da anlaşılacağı üzere her iki gazete de büyük bir alaka ile Türkiye'nin NATO'ya girişini takip etmiştir. 18 Şubat 1952 tarihli Ulus ve Zafer gazetelerinde de Atlantik Paktı tasarısının TBMM'de görüşüleceği bilgisi okuyucuya verilmiştir.

Kuşkusuz bu önemli gelişme her iki gazetenin başyazarları tarafından değerlendirilmiştir. Zafer gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik, "18 Şubat 1952, Türkiye tarihinde en mühim dönüm noktalarından birini teşkil edecektir." değerlendirmesini yaparak Türkiye'nin yepyeni bir devreye girdiğini kaydetmiştir. Fenik, "Atlantik Paktına girişimiz neden büyük bir dönüm noktasıdır?" sorusunu sormuş ve bu sorunun cevabını şöyle vermiştir: "Çünkü tarihte ilk defa olacaktır ki Türkiye, batı demokrasileri cephesinde Birleşik Amerika ile ahden bağlanarak resmen yer almakta kendi safını sarih bir surette tayin etmektedir. Artık mukadderatımız dünyadaki hür demokrasilerin mukadderatına bağlanmıştır. Müşterek barışı kurmakta, onlarla iş birliği yapacağız." (18 Şubat 1952, Zafer).

Bununla birlikte, yazısının büyük bir kısmında başta Adnan Menderes olmak üzere Hükümet'i öven Fenik, "Bu, yeni iktidarın takip ettiği dürüst, sağlam ve gıllıgışsız politikanın bir eseridir ve hem de şaheseridir." ifadelerini kullanmıştır. Başyazar, bir önceki iktidarın dış politika konusundaki tereddütlü yaklaşımının Demokrat Parti iktidarı tarafından "uzun ve hakikaten yorucu bir mesai" sonucunda yok edildiğini iddia etmiştir. Türkiye'nin NATO'ya girmesinin temel sebebinin yeni iktidarın dış politikada takip ettiği dürüst ve sağlam politika olduğunu vurgulayan Fenik, Kore Savaşı'na gönderilen Türk askerleri ile Türkiye'nin NATO'ya girişi arasında kurduğu ilişkiyi tekrar etme ihtiyacı duymuştur. Bu konuda Fenik, oldukça duygusal ifadelerle şunları söylemiştir:

> "Bu neticeye varmakta, Kore kararının büyük ehemmiyeti olduğu aşikârdır Kore'de çarpışan evlatlarımız, kahramanlıkları ile Türkün ne olduğunu cihana bir defa daha ispat etmişler ve orada akıtılan kanlar, hudutlarımızı betonlaştırmıştır. Demek vaktiyle, Kore'deki Türk askerinin tıpkı Kars hududunu tıpkı Meriç boyunu müdafaa eder gibi şerefli bir vazife gördüğünü söylediğimiz zaman hakikati ifade etmişiz." (18 Şubat 1952, Zafer).

Ulus gazetesi başyazarı Nihat Erim de öncelikle Anayasa'nın 26. maddesini hatırlatarak Türkiye'nin milletlerarası bir taahhüde, bir sözleşmeye girmesi için Meclis kararının sağlanması gerektiğine vurgu yapmıştır. Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle, demokrasi cephesinin kuvvetlendiğini ifade eden Erim, "Demir perdenin önünde, Norveç'ten itibaren Danimarka, Hollanda, Belçika, Fransa, İtalya, Yunanistan ve Türkiye zinciri meydana gelmektedir. Bu zincirde tek boşluk, tek tamamlanmamış halka Yugoslavya'dır." şeklinde bir değerlendirme yapmıştır. Erim, 1945 yılından bu yana Türkiye'nin izlediği dış politika üzerinde durmuş, Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının NATO'nun kurulma sürecinden beri bu savunma paktı içerisinde yer almayı arzu ettiğini belirtmiştir. Yeni iktidarın da mevcut dış politikayı sürdürdüğüne vurgu yapan Erim, "1950 yılı Ağustos ve Eylül aylarında Pakta üye olmayı bir oldubitti gibi görenler bulunmuştur." diyerek iktidarı iş bilmezlik ya da acemilikle suçlamış ve Türkiye'nin NATO'ya

ABD'nin değişen Türkiye politikası sayesinde girdiğini savunmuştur. Burada Erim, ABD'nin değişen Türkiye siyaseti üzerine ayrıntılı bir değerlendirmede bulunmuştur. Başyazar, ABD'nin değişen Türkiye politikasında Kuzey Atlantik Başkomutanı Eisenhower'a işaret etmiş ve yeni başkomutanın göreve gelmesiyle ABD'nin Türkiye siyasetinde önemli bir değişim olduğunu öne sürerek şunları söylemiştir: "Fakat General Esienhower, Avrupa'daki durumu gözden geçirdikten sonra, cephenin sağ kanadını hemen kapatmak lüzumunu Amerikan Genelkurmayına kabul ettirmiştir. Bunun üzerine Amerika Hükümeti, Yugoslavya, Türkiye ve Yunanistan'ı pakta almak için büyük gayretler sarf etmeye koyulmuşlardır." (18 Şubat 1952, Ulus).

Görüleceği üzere, başyazarın yazısı, mevcut iktidarın süreçte hiçbir payı olmadığı, yalnızca "acemilikle" bazı girişimlerde bulunduğu üzerine kuruludur. Muhalefet, Türkiye'nin NATO'ya girişini yalnızca iki temel üzerinden okumaktadır. Bunlardan ilki İnönü'nün 1945 yılından beri yürütmüş olduğu dış politika; ikincisi ise ABD'nin menfaatleri ve hedefleri doğrultusunda 1951 yılından bu yana yeni bir Türkiye politikası geliştirmiş olmasıdır. Erim'in hiçbir biçimde, Hükümet'in çaba ve girişimlerine ve özellikle de Kore kararına temas etmediği görülmektedir. Ulus gazetesinin bir parti gazetesi olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda Erim'in görüşlerinin muhalefetin genel kanaatini yansıttığı da söylenebilir.

Nitekim Türkiye'nin 18 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya resmen girmesi, iki gazete tarafından da büyük bir sevinç ve gurur ile okuyucuya duyurulmuştur.

Ulus gazetesinde, "Kuzey Atlantik Paktı'na Resmen Girdik" başlığı manşete taşınmış ve hemen ardından "CHP bu vesikayı memnunlukla karşılamaktadır" ifadelerine yer verilmiştir (19 Şubat 1952, Ulus).

ULUS
ADIMIZ ANDIMIZDIR
B. Millet Meclisi kanun tasarısını tastik etti
Kuzey Atlantik Paktına resmen girdik
Barutçu, muhalefetin görüşünü açıkladı
C.H.P. bu vesikayı memnunlukla karşılamaktadır
Türkiye, Pakta sulh unsuru olarak giriyor
Barutçu'nun Burçak'a cevabı
Milli meselelerimizde Particilik güdülmemeli
Bu gibi meseleleri dahili politikada istismar mevzuu haline getirmektense yeni vazifelerin icapları üzerinde müşereken çalışmalıyız
İhmal edilen dilekler
Hüseyin Cahit YALÇIN
ZİNCİRİN HALKALARI
Yazan: NİHAT ERİM
Lizbon'da ilk defa dün temsil edildik
Meclis'te görüşmelerin tafsilâtı
Pakta girişimize dair tasarı 404 oyla kabul edildi
C. H. P. liler lehte oy verdiler, Cezmi Türk tasarıya çekimser kaldı, Dışbakanı Pakt hakkında izahat verdi
Türk heyeti Lizbon'a hareket etti
C.H.P. Meclis Grupu İdare Heyeti bugün toplanıyor
Pakistan Dışbakanı bu sabah Ankara'da
Zafrullah Han, dostluğu kuvvetlendirmek için temaslar yapacak
Yıldönümü
Turgut Bayar bir vatandaşı yaraladı
Bütçe Komisyonu vergileri az buluyor
Vergilerin daha da arttırılmasının istenmesi memleketimizin hakikatlarına uygun değildir

Şekil 3.13: Türkiye'nin NATO'ya girişinin Ulus gazetesinde yer alma biçimi (Kaynak: 19 Şubat 1952, Ulus gazetesi)

Haberde, Türkiye'nin NATO'ya "sulh unsuru" olarak girdiği öne çıkarılmış ve Hükümet de tebrik edilmiştir. Gazetede, Cumhuriyet Halk Partisi Grup Başkan Vekili Ahmet Faruk Barutçu'nun Cumhuriyet Halk Partisi adına yaptığı konuşmada, "Hükümeti de bu yoldaki gayretlerinden ve milli bir politikasının vasıl olduğu bir merhale olarak tehlikelere karşı siyasi yeni bir teminatın mukavelesini hazırlamağa

muvaffak olduklarından dolayı tebrik ederiz.” ifadelerine vurgu yapılmıştır (19 Şubat 1952, Ulus).

Ayrıca haberde, Demokrat Parti Meclis Grubu adına konuşan Erzurum Milletvekili Rıfkı Salim Burçak’ın, elde edilen neticenin tamamıyla Demokrat Parti Hükümeti’nin muvaffakiyeti olduğunu ifade eden konuşmalarına Barutçu’nun, “Biz, böyle bir muvaffakiyetin şu veya bu parti arasında yarış mevzuu haline getirilecek bir konu olmaktan çok uzak olduğu kanaatindeyiz.” şeklinde bir cevap verdiği bilgisi de paylaşılmıştır. Haberde Barutçu’nun bu sözlerinin bravo sesleri ile alkışlandığına da dikkat çekilmiştir (19 Şubat 1952, Ulus). Bununla birlikte Ulus gazetesi başyazarı Nihat Erim’in, “Zincirin Halkaları” başlıklı yazısında doğrudan Türkiye’nin NATO’ya girişine değinmediği; başyazarın İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana dünyanın içerisinde bulunduğu vaziyeti tahlil ettiği görülmektedir (19 Şubat 1952, Ulus).

Zafer gazetesinde ise “Meclis protokolü dün tasdik etti” manşeti ile Türkiye’nin NATO’ya eşit haklarla ve fiilen dâhil olduğu belirtilmiştir (19 Şubat 1952, Zafer).

SALI 19 ŞUBAT 1952 Yıl: 3 — No: 1022

ZAFER
DEMOKRASİNİNDİR

HALK SABUNLARI

Atlantik Paktı Camiasına eşit haklarla ve fiilen dahil olduk

Meclis Protokolü dün tasdik etti

Bu münasebetle Kore'de Vatan emniyeti uğrunda canlarını vererek Türkiyenin müdafaası dâvasına eşsiz bir hizmette bulunan Aziz Şehitlerimizin ruhları Büyük Millet Meclisinde tâzimle anıldı

Pakta girişimiz Meclis'de tam ittifakla tasvip edildi

Başbakan "Bu eser hiç şüphe yok Türk Milletinindir,, dedi

Meclis'de hatiplerin dikkate şayan konuşmaları

Meclisin dünkü toplantısında

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün konuşması

Menderes hükümetinin büyük eseri

Celâl Bayarın Londraya gidişinin yeni akisleri

N. Charles mesaj yayınladı

"O hazin günde Türkiye Cumhurbaşkanının bizzat bulunuşu İngiliz Milleti ve Hükümeti tarafından büyük takdirle karşılanmıştır."

Altın fiatı düşüyor

Lizbona gidecek Türk heyeti yola çıktı

Gazeteciler hey'etinin Hindistanda tetkikleri

Pakistan Dış Bakanı

Zafirullah Han bu sabah geliyor

O. P. Meclis Grupu Toplantısı

Dünyalık !

Meclis'te tam bir ittifakla kabul edildiği belirtilerek Başbakan'ın "Bu eser hiç şüphe yok Türk milletinindir." ifadelerine yer verilmiştir (19 Şubat 1952, Zafer).

Zafer gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik de "Menderes Hükümetinin Büyük Eseri" isimli yazısında bu gelişmeyi değerlendirmiştir. Türkiye'nin demokrasi cephesindeki yerini artık resmen aldığını söyleyen Fenik, "Bu paktın ehemmiyeti ve bize sağladığı faydaları burada tekrar edecek değilim." diyerek doğrudan muhalefeti hedef almıştır. Fenik, muhalefetin iktidarı tebrik etmesi meselesini bir tür "itiraf" olarak görerek şunları söylemiştir:

> "Hep biliyoruz ki, ilk günlerde bu paktın ehemmiyetini küçümseyenler olmuştur. Dün Erzurum Milletvekili Rıfkı Salim Burçak'ın tebarüz ettirdiği gibi, eski Başbakan Şemsettin Günaltay, bu paktın bizim için ameli bir kıymeti olmadığını söyleyecek kadar işe yabancı kalmıştır. Eski dış işleri Necmettin sadak, Amerika seyahatinde, bu paktla meşgul olmadığını ifade etmiştir. Fakat bugün onlar da hatalarını anlamışlar veyahut beceriksizliklerini itiraf etmek zorunda kalmışlar, bu neticeyi hazırlayan hükümeti tebrik etmişlerdir (19 Şubat 1952, Zafer).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, iktidar, Türkiye'nin NATO'ya girişini yalnızca kendi kararlarına ve ısrarlı çabalarına bağlamış; bir önceki iktidarın dış politika konusunda tutarsız bir yol izlediğini ancak yeni iktidarın kararlı ve azimli gayretleri sonucunda böyle bir neticenin elde edildiği fikrini yinelemiştir. Bu açıdan iktidarın "başarıyı yalnızca kendine mâl etme" gibi bir tutum içerisinde olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Tüm bunlardan hareketle her iki parti gazetesinin de milli bir mesele karşısında "particilik" gayreti içerisine girerek bir diğer partinin çaba, gayret ve emeklerini adeta "yok sayma" eğiliminde olduğu görülmektedir. Esasında her iki parti gazetesinin dış politikada istikameti ortak olmuş olsa da Kore Savaşı'na asker gönderilmesi meselesinden Türkiye'nin NATO'ya giriş sürecine dek, savundukları partinin çıkarları doğrultusunda yayın faaliyeti sürdürdükleri açıktır.

SONUÇ

Batı'nın gelişmişliği karşısında eski gücünü yitirdiğini fark eden Osmanlı Devleti'nin mevcut durumunu güçlendirmek adına giriştiği askeri reformların siyasal yaşama sirayet etmesiyle Osmanlı'nın son yüzyılı demokrasi, anayasa ve özgürlük yolunda verilen mücadeleler ile geçmiştir. Osmanlı aydınlarının da çabalarıyla devletin çöküşünü önlemek amacıyla geliştirilen demokratik ve anayasal girişimler Osmanlı'nın siyasal çehresini değiştirse de bu yenilikler devletin yıkılışına engel olamamıştır. Ardından demokrasi, anayasa ve özgürlük kavramları üzerine inşa edilen Türkiye Cumhuriyeti'nin 29 Ekim 1923 tarihinde kurulmasıyla Batı uygarlığını referans alan çağdaş bir düzene geçilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında demokratik yaşamın bir gerekliliği olarak çok partili düzen tecrübeleri yaşanmasına rağmen bu tecrübeler çeşitli nedenlerle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bununla birlikte, dünya koşullarının da etkisiyle demokratik gelişmelerin Türkiye'de hız kazanmasıyla 14 Mayıs 1950 tarihinde 27 yıllık tek parti dönemi sona ermiş; Demokrat Parti iktidarı dönemi başlamıştır. Demokrasinin "altın yılları" ya da "değişim yılları" (Toker, 1991: 11; Öymen, 2004: 10) olarak tarif edilen Demokrat Parti'nin ilk iktidar yıllarını da kapsayan bu yıllarda, Türk demokrasisi adına önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Özellikle Türkiye'nin dış politikası açısından mühim ilerlemelerin yaşandığı bu yıllarda, bir önceki iktidarın takip ettiği Batı (özellikle Amerika) ile yakınlaşma siyasetinde önemli kazanımlar elde edilmiştir.

Kendinden önceki iktidarı özellikle dış politika konusunda çekingen, uyuşuk ve tutarsız gibi sıfatlarla niteleyen yeni iktidar, dış politikada aktif bir tutum izlemeyi amaçlamıştır. İktidara geldikten kısa bir zaman sonra başlayan Kore Savaşı'nda, Türkiye'nin, Birleşmiş Milletler safında demokratik ve sadık bir müttefik olarak savaşta yer alması gerektiğini savunan iktidar,

kamuoyunun gündemini uzun süre meşgul edecek bir biçimde Kore Savaşı'na 4500 asker gönderilmesi kararına imza atmıştır. Esasında iktidar ve muhalefet arasında dış politika konusunda birlik olsa da bu kararın alınma biçimi iktidar ve muhalefet arasında büyük çatışmalara neden olmuş; dış politikayı ilgilendiren bir mesele iç politikayı da domine etmiştir.

İktidar, Türkiye'nin Kore'de demokrasi yolunda ödediği bedeller sayesinde dönemin en büyük ve kapsamlı savunma teşkilatı NATO'ya girebileceğine inanmış; muhalefetten gelen anayasal itirazlara da çeşitli şekillerde karşılık vermiştir. Gelinen noktada ülkenin milli bekasını ilgilendiren bir mesele karşısında hem iktidar hem de muhalefet, kendi ideolojilerini ve politikalarını kamuoyuna doğrudan aktarabilecek parti gazetelerine her zamankinden daha fazla ihtiyaç duymuştur.

Bu açıdan Kore Savaşı'nın başladığı 25 Haziran 1950 tarihinden Türkiye'nin NATO'ya kabul edildiği 18 Şubat 1952 tarihine dek iktidar ve muhalefet ilişkilerini parti gazeteciliği açısından Ulus ve Zafer gazeteleri üzerinden mercek altına alan bu kitabın en temel sonucu, belirlenen zaman aralığı boyunca iktidar ve muhalefet arasındaki siyasal mücadelenin basın alanında parti gazeteleri aracılığıyla yürütülmüş olmasıdır. Her iki parti gazetesinin de destekledikleri partilerin konumunu güçlendirme görevini üstlendikleri görülmüştür.

Kitabın temel sonuçlarından bir diğeri siyaset ve basın arasındaki organik ilişkinin bir ürünü olarak parti gazeteciliğinin en önemli halkasının başyazarlar olduğu gerçeğinin ortaya konmuş olmasıdır. İlgili gazetelerin başyazarları, savundukları partinin ideolojisi çerçevesinde bir yayın politikası belirlemiştir. Başyazarlar hem partinin hem de gazetenin temsilcisi-sözcüsü sıfatı ile kamuoyu oluşturmak, bilgi vermek, gelişmeleri yorumlamak vb. amaçlara hizmet etmiştir. Güncel siyaset gündemini takip eden ve kimi zaman bu gündemi belirleyen başyazarlar, destekledikleri partinin görüşlerini ve icraatlarını

kamuoyuna duyurma çabası ile hareket etmişlerdir. Bu bakımdan bağlı bulundukları partinin bir nevi sesi olan başyazarların, nesnellik ve tarafsızlık gibi gazetecilik mesleğinin etik ilkelerinden uzak bir yaklaşımla yayın faaliyetlerinde bulundukları söylenebilir. Başyazarlar, birbirleri ile girdikleri kalem kavgaları ile demokratik ortamı zenginleştirseler de bu gazeteler belirli bir siyasal partiyi müdafaa etme görevini üstlendikleri için bu zenginlik sınırlı kalmıştır.

Ayrıca, ilgili gazetelerin başyazarlık görevini üstlenen Hüseyin Cahit Yalçın, Nihat Erim ve Mümtaz Faik Fenik'in farklı zaman dilimlerinde de olsa hem gazetecilik hem de milletvekilliği görevlerini bir arada yürütmüş olması basın ve siyaset arasındaki organik ilişkinin önemli bir göstergesidir. Nitekim ilk olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti mensubu bir gazeteci olarak Meclis'e giren Hüseyin Cahit Yalçın, incelenen dönemde (1950-1952) hem milletvekilliği yapmış hem de kimi zaman başyazar, kimi zaman yalnızca yazar sıfatıyla Cumhuriyet Halk Partisi'nin basın sözcülüğünü üstlenmiştir. Benzer şekilde 1950 seçimlerinden kısa bir süre sonra Ulus gazetesinin başyazarlığı görevini üstlenen Nihat Erim de yıllarca gazeteci bir milletvekili olarak görev yapmıştır. Mümtaz Faik Fenik de 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra hem milletvekili hem de başyazar sıfatıyla iktidarın basın sözcülüğünü yapmıştır.

Her iki parti gazetesi için de en öncelikli kişiler destekledikleri partinin liderleri olmuştur. Gazetelerde, parti liderlerinin açıklamalarına ilk sayfada geniş bir yer ayrılmış; açıklamalarının tamamına ise iç sayfalarda yer verilmiştir. Ayrıca partinin önde gelen isimlerinin görüşleri de gazetelerde sıklıkla yer almıştır. Her iki gazetede de çok önemli gelişmeler dışında karşı partinin liderinin görüşlerine yer verilmediği, yer verildiğinde ise bu görüşlerin eleştirel bir biçimde ele alındığı görülmüştür.

Bu genel tespitlerin yanında, Ulus ve Zafer üzerine yapılan inceleme başka önemli sonuçlar da ortaya koymuştur. İncelenen

dönemin yaklaşık yirmi ayı kapsadığı düşünüldüğünde, bu sonuçları kronolojik bir sırayla aktarmak ve ardından bir bütün olarak değerlendirmek daha açıklayıcı olacaktır.

Türkiye'nin dış politikasının iktidar ve muhalefet nezdindeki yansımalarını iki parti gazetesi üzerinden okuyan bu kitap, milli bir mesele karşısında bile her iki gazetenin gazetecilik refleksinden çok particilik gayretiyle hareket ettiğini ortaya koymaktadır. Zira iktidar değişiminden hemen sonra muhalefet, dış politika konusunda iktidarla ayrı düşmeyeceğini açıkça ifade etmiş ancak iktidar bu açıklamaları samimi bulmamış; muhalefetin dış politika konusunda bir tereddüt ve belirsizlik içerisinde olduğu fikrini sıklıkla yinelemiştir. Haber örneklerinin de gösterdiği gibi, iktidar birçok defa muhalefeti "komünist", "komünist ajanı" olarak nitelendirmekten geri durmamıştır. Türkiye'nin özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın sonları itibarıyla Batı Bloku'na bağlı bulunmasına rağmen iktidar, Türkiye'nin NATO'ya girişine dek muhalefete yönelik bu ithamlarını sürdürmüştür.

Kore'de başlayan savaş her iki gazete tarafından Sovyet yayılmacılığının ürünü olarak görülmüş; bu açıdan Türkiye'nin olası bir saldırıya maruz kalacağı endişesi gündeme gelmiştir. Bu hadisenin dünya çapında bir ehemmiyet arz ettiğini öne süren gazeteler, olası bir üçüncü dünya harbinin ayak seslerinin duyulduğunu ifade ederek komünizmin yıkıcı faaliyetleri üzerinde durmuştur. Gazeteler, Kore'de demokrasiyle komünizmin karşı karşıya geldiğini savunarak Hükümet'in Birleşmiş Milletlerden gelen yardım çağrısına derhal olumlu yanıt vermesi konusunda aynı noktada buluşmuşlardır. Kore'ye yapılacak yardımın şekli konusunda başlangıçta iktidar ve muhalefet arasında görüş farklılıkları olsa da bu farklılık zaman içerisinde giderilmiştir. İncelemeler, iktidarın en başından beri Türkiye'nin Kore'de etkin bir biçimde var olması gerektiğine yönelik bir duruş sergilediğini, muhalefetin ise başta "sembolik" bir yardımdan yana olduğu ancak

savaşın şiddetlenmesiyle Türkiye'nin gerekirse cephede yer alabileceği fikrini benimsediğini göstermektedir.

Bu açıdan muhalefetin en başından beri Kore'ye asker gönderilmesi kararına karşı olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla muhalefet, Kore Savaşı'na Türk askerinin gönderilmesi kararına esas açısından değil, usul açısından karşı çıkmıştır. Hatırlanacağı üzere, Hükümet'in Kore Savaşı'na 4500 Türk askerinin gönderileceğini kamuoyuna bildirmesinden sonra muhalefet ve iktidar arasında önemli tartışmalar cereyan etmiş ve bu tartışmalarda muhalefet, Hükümet'in bu kararı ile anayasal ihlalde bulunduğunu savunarak kararı usul açısından sorunlu bulmuştu. İktidar ise muhalefetin bir particilik gayreti ile hareket ettiğini iddia ederek bu kararın bir savaş kararı değil sulh kararı olduğunu, bir önceki iktidarın dış politika konusunda savsakladığını, muhalefetin parti hırslarına yenilerek milli menfaatleri rencide ettiğini ileri sürmüştü. Muhalefeti "tahrikçi" ve "komünist" olarak niteleyen iktidar, diğer kesimlerden gelen eleştirileri de "sakat bir teşebbüs" olarak tanımlamıştı. Tüm bunlardan hareketle, Kore'ye asker gönderilmesi kararının Meclis'in onayına ve muhalefetin görüşüne sunulmaksızın bir oldubitti hâlinde uygulamaya konması, iktidarın muhalefetle birlikte değil, ondan ayrı hareket etmeyi tercih ettiğini açıkça göstermektedir.

Bu durumun İsmet İnönü'nün şahsıyla yakından ilişkili olduğu düşünülebilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosunda yer alan İnönü'nün önemli bir devlet figürü olması dolayısıyla iktidar, İnönü'den bağımsız hareket etme isteği duymuştur. Bununla birlikte, seçimlerden hemen sonra bir muhalefet gazetesi olarak yayın faaliyeti sürdüreceğini bildiren Ulus gazetesi, hemen her fırsatta Türkiye'nin mevcut kazanımlarının İsmet İnönü sayesinde gerçekleştiğini belirtmiş ve yeni iktidarın çok şanslı ve talihli olduğunu vurgulamıştır. Bu noktada, Ulus gazetesi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayın organı olarak iktidarı denetleme görevi üstlendiğini bildirse de tıpkı bir iktidar yayın organı gibi hareket

etmiştir. Muhalefetin, iç ve dış politikada elde edilen her kazanımı ve başarıyı kendi hanesine yazma gayreti, iktidar tarafından yoğun bir biçimde eleştirilmiştir. Muhalefetin bu tavrı karşısında iktidar da Cumhuriyet Halk Partisi iktidarından çok ağır bir yük aldığını öne sürerek kendi iktidarı döneminde mevcut sorunların üstesinden gelineceğini savunmuştur. Bu açıdan dönemin siyasal atmosferini ortaya koyan gazetelerin, birbirine taban tabana zıt gerçekler üzerinden yayıncılık anlayışı yürüttüğü de görülmüştür.

Diğer yandan Türkiye'nin bir an önce NATO'da yer almasını arzu eden iktidar, Kore Savaşı'na Türk askerinin gönderilmesi kararından çok kısa bir süre sonra NATO'ya başvuruda bulunduğunda bu girişim muhalefet tarafından desteklenmiştir. Türkiye'nin NATO'ya başvurusu reddedildiğinde ise hem iktidar hem de muhalefet aynı noktada buluşarak bu süreçte ABD'nin rolüne dikkat çekmiştir. Dolayısıyla Ulus ve Zafer gazeteleri -birer parti organı olsalar da- Türkiye'nin NATO'ya ikinci kez başvuru yaptığı süreçte, ülkenin "milli menfaatleri" doğrultusunda ortak noktada buluşmuştur.

İktidarı ve muhalefeti bir araya getiren bir diğer gelişme ise Türk askerinin Kore Savaşı'na hazırlık ve sevk süreçleri olmuştur. İki gazetede de askerler, "kahraman", "yiğit" vb. sıfatlarla nitelendirilmiş; asker uğurlama süreçleri coşkulu bir dille haberleştirilmiştir. İlgili gazeteler, Türk askerinin dünya barışına katkı sağlamak amacıyla Kore'de savaşacağına vurgu yapmıştır. Özellikle Zafer gazetesi, komünizm tehlikesi karşısında Kore Savaşı'na katılmayı ülkenin güvenliğini sağlama ile eş değer tutmuş ve bu savaşa manevi bir anlam atfetmiştir.

Kuşkusuz Türk askerinin Kore'de katıldığı savaşlar da iki parti gazetesinin öncelikli gündemi olmuş; gazeteler bu süreçte ortak bir noktada buluşarak Türk askerinin kahramanlık öykülerine odaklanmıştır. Her iki gazetede de Kore Savaşı'na ilişkin haberler sulh, barışseverlik, milli şeref ve haysiyet gibi kavramlarla çerçevelenmiştir. Öte yandan özellikle Kunuri Savaşı'nda Türk

askerinin Amerikan askerini korumak pahasına büyük kayıplar verdiği göz önünde bulundurulduğunda iki gazetenin de bu kayıpların arka planını sorgulamadığı dikkat çekmektedir. Bu açıdan özellikle muhalefetin bir yayın organı olarak Ulus gazetesinin sorgulayıcı bir tavra sahip olmaması oldukça dikkat çekici olmuştur. Söz konusu durum, dönemin ruhu ile yakından ilgilidir. Nitekim döneme hâkim olan ruh, Kore'deki Türk askerlerinin ABD ile dünya sulhuna katkı sağlamak üzere orada bulunduğu üzerine kurgulandığı için buradaki en ufak sorgulama komünizmi desteklemek ile eş değer tutulabilirdi. Dolayısıyla komünizme karşı özgür dünyanın ölüm kalım savaşı olarak görülen Kore Savaşı'na yönelik gelişmeler karşısında Ulus gazetesinin itidalli bir yaklaşımla hareket ederek bir sorgulama getirmemesi beklenen bir durum olarak kabul edilebilir.

Nitekim bu süreçte, iktidar ve muhalefet arasındaki particilik mücadelesinin azaldığı; milli birlik ve beraberlik ruhunun yükselişe geçtiği görülmüştür. Meclis'in bir bütün olarak Kore'deki Türk askerlerine selam göndermesi de bunun en somut göstergesidir. Her iki gazetenin başyazarı bu süreçte milli birliğe her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulduğu üzerine görüş bildirmiştir. Dolayısıyla iktidar ve muhalefet, özellikle askeri birliklerle ilgili gelişmeler karşısında tam bir gönül birliği içinde olmuştur.

Türkiye'nin demokrasi yolunda ödediği bedellerin, ABD ve NATO nezdindeki somut karşılığının sorgulanması iki gazete açısından kaçınılmaz olmuştur. Ulus ve Zafer gazeteleri, Türkiye'nin NATO'ya üyelik sürecinin özellikle ABD tarafından yeniden gözden geçirilmesi üzerinde durmuştur.

1951 yılı itibarıyla ABD'nin kendi askeri ve siyasi hedef ve çıkarlarını gözeterek yenilediği Türkiye politikası ile gazetelerin gündemi Kore Savaşı'ndan NATO'ya çevrilmiştir. ABD'nin Türkiye'nin de NATO'da yer alması gerektiğine yönelik açıklamaları iki gazete tarafından bir "uyanış" olarak

nitelendirilmiştir. Bununla birlikte, Ulus gazetesine göre, ABD, Türkiye'yi sağlam bir müttefik olarak gördüğü için Türkiye'ye yönelik politikalarını değiştirmiştir; Zafer gazetesine göre ise Menderes Hükümeti'nin dış politika konusundaki çok kararlı, azimli ve tereddütten uzak bir yaklaşımla hareket etmesi ABD'yi etkilemiştir. Ne Ulus ne de Zafer, ABD'nin Türkiye politikasındaki değişimi derinlikli bir şekilde sorgulamıştır. Ulus ve Zafer gazetelerinin böyle bir sorgulamaya girişmemesinin temelinde, Türkiye'nin Sovyet tehdidine karşı bir an evvel ABD önderliğinde kurulan bir güvenlik şemsiyesi altına girme isteği ve ihtiyacı bulunmaktadır. Çünkü incelenen dönemin neredeyse her aşamasında iki gazetede de Türkiye'nin herhangi bir Sovyet tehdidi karşısında yalnız kalabileceği korkusu baskın bir şekilde göze çarpmıştır.

Diğer taraftan Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusunda henüz bir ilerlemenin kaydedilmemiş olması parti gazetelerinin üzerinde durduğu, haber ve yorum ürettiği başlıca konulardan biri olmuştur. 15 Mayıs 1951 tarihinde, ABD'nin, NATO üyesi ülkelere Türkiye'nin NATO'ya eşit haklarla fiilen kabulünü tavsiye eden resmi başvuruda bulunması ile Türkiye'nin NATO'ya üyelik süreci yeni bir aşamaya geçmiştir. Diplomatik girişimlerin ve siyasi temasların had safhada olduğu bu dönemde, iki gazete de yoğun bir biçimde konuya eğilmiştir.

Türkiye'nin 18 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya resmen üye olması karşısında iki gazete de büyük bir sevinç içerisinde yayınlarını sürdürmüş, ancak iki parti arasındaki particilik rekabeti ve hırsı bu dönemde zirveye ulaşmıştır. Her iki gazetenin de Türkiye'nin bekasıyla ilgili bir ilerleme karşısında "başarıyı yalnızca kendine mâl etme" gibi bir tutum içerisine girerek birbirlerinin çaba ve mücadelelerini yok sayma eğiliminde oldukları; particilik gayreti ile hareket ettikleri ortaya konmuştur.

Bu kitabın ortaya koyduğu gibi, Demokrat Parti'nin ilk yıllarında parti gazeteciliği uygulamaları yoğun bir biçimde devam etmiştir.

Dönemin siyasal iklimini ortaya koyan bu inceleme, Türkiye'nin, ABD önderliğindeki bir güvenlik şemsiyesi altında bulunma ihtiyacını ve çabalarını da gözler önüne sermiştir. Sovyet yükselişi karşısında çift kutuplu dünya düzeni içerisinde Batı ile ilişkilerini sağlamlaştırmaya çalışan Türkiye, uluslararası konjonktürün etkisiyle NATO'ya üye olabilmiştir. Bu süreçte iki gazete de kendi aralarındaki tüm kalem kavgalarına rağmen ulusal çıkarlar söz konusu olduğunda benzer söylemlerde bulunmuştur. Bununla birlikte Ulus ve Zafer, ulusal çıkarlarda ortak bir zeminde buluştukları anlarda bile particilik refleksiyle hareket etmiş; savundukları ideolojinin sınırları içinde kalarak temsil ettikleri partinin politikalarıyla tam bir uyum içinde yayın yapmıştır.

KAYNAKÇA

Abadan, Nermin: "Cumhuriyet ve Ulus Gazeteleri Hakkında Muhteva Tahlili (Content Analysis)", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 16, Sayı 1, 1961b. s. 93-118.

Abadan, Nermin: "Gazeteciliğin Gelişim Safhaları", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 16, Sayı 01, 1961a. s. 118-140.

Adaklı, Gülseren: Türkiye'de Medya Endüstrisi Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2006.

Afşar, Erkan: "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Programları Ekseninde Mukayesesi", History Studies, Cilt 12, Sayı 4, 2020, s.1351-1380.

Afyoncu, Erhan: Osmanlı'nın Hayaleti, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2018.

Ağaoğlu, Ahmet: Serbest Fırka Hatıraları, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021.

Ağaoğlu, Samet: Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru, İstanbul, Baha Matbaası, 1972.

Ahmad, Feroz, Bedia Turgay Ahmad: Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971), İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2020.

Ahmad, Feroz: Bir Kimlik Peşinde Türkiye, Çev. Sedat Cem Karadeli, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019.

Ahmad, Feroz: Jön Türkler Osmanlı İmparatorluğu'nu Kurtarma Mücadelesi 1914-1918, Çev. Tansel Demirel, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2020b.

Ahmad, Feroz: Modern Türkiye'nin Oluşumu, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2020a.

Akşin, Sina: Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, İstanbul, İmge Kitabevi, 2011.

Akşin, Sina: Kısa Türkiye Tarihi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

Akşin, Sina: Siyasal Tarih (1908-1923). Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908-1980), Cilt 1, Hzr. Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Kitaplığı, 2005, s. 27-123.

Akyol, Taha: Kuvvetler Ayrılığı Olmayınca Otoriter Demokrasi: 1946-1960, İstanbul, Doğan Kitap, 2021.

Alemdar, Korkmaz: Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar, İstanbul, Afa Yayıncılık ve TÜSES Vakfı, 1999.

Alkan, M. Öznur: "Giriş", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 1 Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 17-21.

Alver, Füsun: Gazetecilik Bilimi ve Kuramları, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2011.

Arcayürek, Cüneyt: Demokrasinin İlk Yılları 1947-1951 Açıklıyor-1, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985.

Arcayürek, Cüneyt: Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954 Açıklıyor 2, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1983.

Armaoğlu, Fahir: 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), İstanbul, Kronik Kitap, 2023b.

Armaoğlu, Fahir: 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), İstanbul, Kronik Kitap, 2023a.

Armaoğlu, Fahir: Türk Siyasi Tarihi, İstanbul, Kronik Kitap, 2023c.

Arslan, Mehmet: Amerikan Basınında Milli Mücadele, Ankara, Gece Kitaplığı, 2021.

Atatürk, M. Kemal: Nutuk, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

Atay, F. Rıfkı: Çankaya, İstanbul, Pozitif Yayınevi, 2020.

Avşar, Abdülhamit: Serbest Cumhuriyet Fırkası, Ankara, Maarif Mektepleri, 2018.

Aydemir, Ş. Süreya: İkinci Adam 2. Cilt (1938-1950), İstanbul, Remzi Kitabevi, 2020.

Aydemir, Ş. Süreya: İkinci Adam 3. Cilt (1950-1964), İstanbul, Remzi Kitabevi, 2022.

Aydemir, Ş. Süreya: Tek Adam 3 Cilt (1922-1938), İstanbul, Remzi Kitabevi, 2023.

Ayhan, Bünyamin: “Olağanüstü Durumlarda Toplumsal Dayanışma ve Bütünleşmeye Basının Katkısı: Milli Mücadele Dönemi Türk Basını”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 19, 2008, s. 75-99.
Ayhan, Bünyamin: Atatürk ve Basın, Konya, Palet Yayınları, 2009.
Aykol, Hüseyin: Türkiye’de Siyasi Parti Kapatmanın Tarihi, İstanbul, İmge Kitabevi, 2009.
Aysal, Necdet: “Atatürk Döneminde İç Politika”, Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ed. Temuçin Faik Ertan, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2020, s. 153-177.
Azman, Ayşe: Türk Basınında Siyasi Bir Gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. 1994.
Bağce, H. Emre: “Milli Şef Döneminde İktidar ve Basın İlişkisi 1923-1946”, Medya ve Siyaset, Ed. Tolga Yazıcı, İstanbul, Volga Yayıncılık, 2016, s. 67-126.
Bakacak, Alper: “Yirminci Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti”, Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ed. Temuçin Faik Ertan, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2020, s. 37-65.
Başbuğ, İlker: Türkiye Cumhuriyeti’nde Güç Odaklarının Mücadelesi, İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınları, 2019.
Baykal, Hülya: “Milli Mücadele’de Basın”, Atatürk Araştırma Merkezi, Cilt 4, Sayı 11, 1988, s. 471-480.
Baykal, Hülya: Türk Basın Tarihi 1831-1923 (Tanzimat, Meşrutiyet, Milli Mücadele Dönemleri), İstanbul, Afa Matbaacılık, 1990.
Belen, Fahri: Demokrasimiz Nereye Gidiyor? Siyasi Hatıralara Dayanan Tetkik ve Tahliller, İstanbul, Özyurt Basımevi, 1959.
Berkes, Niyazi: Türkiye’de Çağdaşlaşma, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2020.
Bila, Fikret: CHP Nasıl İktidar Olur?, İstanbul, Doğan Kitap, 2020.
Bora, Tanıl: “Türkiye’de Siyasal İdeolojilerde ABD/Amerika İmgesi: Amerika: “En” Batı ve “Başka” Batı”, Modernleşme ve Batıcılık, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 2007, s. 147-169.
Boratav, Korkut: “İktisat Tarihi (1908-1980)”, Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908-1980), Cilt 1, Hzr. Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Kitaplığı, 2005, s. 297-380.
Cangöz, İncilay: Değişen Anlam ve Değerleriyle Gazetecilik, Ankara, Sınırsız Yayıncılık, 2015.
Cem, İsmail: Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2023.
Cıvaoğlu, Güneri: “Atatürk Döneminde Basın ve Basın Hürriyeti”, Atatürk’ün Doğumunun 100üncü Sansürün Kaldırılışının 73. Yıldönümünde Atatürk Döneminde Basın ve Basın Özgürlüğü, Hzr. Asım Can, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1981, s. 17-21.
Coşar, Ö. Sami: Atatürk ve Basın, Hzr. Servet Onay, Türkiye Gazeteciler Sendikası İstanbul Şubesi’nin Atatürk’ün 100. Doğum Yılı Nedeniyle Düzenlediği Seminer, İstanbul, Serbest Matbaası, 1981.
Coşar, Ö. Sami: Milli Mücadele Basını, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1964.
Çağın Bektaş, Münevver: Kıbrıs Örneğinde Parti Gazeteciliği ve Siyasal Yaşama Etkileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1997.
Çaha, Ömer: Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi, İstanbul, Plato Film Yayınları, 2008.
Çavdar, Tevfik: Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950, İstanbul, İmge Kitabevi, 2019a.
Çavdar, Tevfik: Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze, İstanbul, İmge Kitabevi, 2019b.
Çelik, Seçkin: İnönü Döneminde Kemalizm, İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınları, 2021.

Dellaloğlu, Besim: Modernleşmenin Zihniyet Dünyası: Bir Tanpınar Fetişizmi, Ankara, Kadim Yayınları, 2016.
De Tocqueville, Alexis: Amerika'da Demokrasi, Çev. İhsan Sezal ve Fatoş Dilber, Ankara, Yetkin Yayınları, 1994.
Demirel, Taner: Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi. İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
Demirkent, Nezih: "Özgür Bir Basın, İşte Atatürk'ün Anlayışı", Atatürk'ün Doğumunun 100üncü Sansürün Kaldırılışının 73. Yıldönümünde Atatürk Döneminde Basın ve Basın Özgürlüğü, Hzr. Asım Can, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1981, s. 23-32.
Denoyer, Pierre: Modern Basın, Çev. Adnan Cemgil, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1963.
Dervişoğlu, Fatih: "Milli Mücadele döneminde basın ve İrade-i Milliye gazetesi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 2, Sayı 6, 2009, s. 159-166.
Duman, Melih: İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Karagöz Gazetesi ve Propaganda, Konya, Literatürk Academia, 2019.
Eğilmez, Mahfi: Değişim Sürecinde Türkiye Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2018.
Ekici, Yunus: "Türk Demokrasi Hayatında Cumhuriyet Halk Fırkası", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 27, Sayı 2, 2017, s. 349-359.
Ekincikli, Mustafa: "Türk Demokrasi Kültürünün Gelişim Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu", Gazi Akademik Bakış. Cilt 6, Sayı 11, 2012, s. 151-164.
Emre Kaya, Elif: "Cumhuriyet'in Gazetesi: Cumhuriyet", Cumhuriyet Döneminde İletişim, Ed. Nazife Güngör, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2010, s. 51-63.
Emrence, C: 99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021.
Eraslan, Cezmi: "Türkiye Cumhuriyeti'nin Siyasi Hayatında Serbest Cumhuriyet Fırkası Deneyimi Üzerine Düşünceler", İlmi Araştırmalar, Sayı: 9, 2000, s.77-96.
Eraslan, Hülya: "İlk Basın Kongresi", Cumhuriyet Döneminde İletişim, Ed. Nazife Güngör, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2010, 151-158.
Erçakı, Hasan: "Suskunluk Sarmalına Karşı Onurlu Bir Mücadele: Parti Gazeteciliği", Kıbrıs Türk Gazeteciler Birliği, 2015.
Eroğul, Cem: Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İstanbul, Yordam Kitap, 2019.
Ersen, Süreyya: Atatürk ve Basın, Hzr. Servet Onay, Türkiye Gazeteciler Sendikası İstanbul Şubesi'nin Atatürk'ün 100. Doğum Yılı Nedeniyle Düzenlediği Seminer, İstanbul, Serbest Matbaası, 1981.
Ertan, Mehmet: "Toprak Mahsulleri Vergisinin Esasları ve Sonuçları: Toprak Mahsulleri II. Aşar mıydı?", Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 14, Sayı, 2, 2018, s. 239-256.
Ertem, Barış: "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, 2010, s. 71-92.
Evsile, Mehmet: Tek Parti Döneminde Türkiye'de Gündelik Hayat (1923-1950), İstanbul, Hiperyayın, 2020.
Eyicil, Ahmet: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Siyasi Tarih Araştırmaları, Ankara, Dorlion Yayınları, 2023.
Fırat, A. Haydar: "Cumhuriyet Dönemi (1930-1938) Türk Basınında Kurumsallaşma Süreci", Cumhuriyet Döneminde İletişim, Ed. Nazife Güngör, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2010a, s. 65-75.

Fırat, A. Haydar: “Bir Dönem Tartışmalarının Seyri: 1932-1935 Yıllarında Basın Tartışmaları Bağlamında Kadro, Kooperatif ve Fikir Hareketleri”, Cumhuriyet Döneminde İletişim, Ed. Nazife Güngör, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2010b, s. 243-266.
Findley, V. Carter: “Tanzimat”, Türkiye Tarihi Modern Dünyada Türkiye 1939-2010 Cilt 4, Ed. Reşat Kasaba, Çev. Zuhal Bilgin, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2011.
Ganne, Valerie: “Günlük Basının Karmaşa Dolu Dünyası.”, Medya Dünyası, Der., Jean-Marie Charon, Çev. Oya Tatlıpınar, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.
Gerçek, S. Nüzhet: Matbuat Tarihi, Haz., Mustafa Kirenci, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2019.
Girgin, Atilla., Özay, Seçil: Haber Yazmak, İstanbul, Der Yayınları, 2013.
Giritli, İsmet: Atatürkçülük Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ders Notları, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1983.
Glasneck, Johannes: Alman Faşizminin Türkiye’deki Propaganda Faaliyetleri, Çev. Murat Çakır, 2018.
Goloğlu, Mahmut: Demokrasiye Geçiş (1946-1950), İstanbul, Kaynak Yayınları, 1982.
Goloğlu, Mahmut: Milli Şef Dönemi (1939-1945), Ankara, Goloğlu Yayınları, 1974b.
Goloğlu, Mahmut: Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938), Ankara, Goloğlu Yayınları, 1974a.
Goloğlu, Mahmut: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-1 1924-1930 Devrimler ve Tepkiler, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2017.
Gözler, Kemal: Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, Bursa, Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2020.
Güner, Zekai., Kabataş, Orhan: Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basın, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1990.
Güngör, Nazife: “Basın Özgürlüğü Açısından Kurumsallaşma Çabaları: Serbesti ve Kısıtlamalar”, Cumhuriyet Döneminde İletişim, Ed. Nazife Güngör, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2010, s. 101-127.
Gürkan, Nilgün: Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998.
Gürün, Kamuran: Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953), Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1991.
Güvenir, O. Murat: İkinci Dünya Savaşında Türk Basını, İstanbul, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1991.
Güz, Nurettin: Serbest Cumhuriyet Fırkası Sonrası Basında Muhalefet ve 1931 Matbuat Kanunu, Ankara, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, 1993.
Hale, William: 1774’ten Günümüze Türk Dış Politikası, Çev. Nasuh Uslu, Ankara, Serbest Akademi 2021.
Hatemi, Hüseyin: Basın Ahlakı, İstanbul, Çığır Yayınları, 1976.
Heper, Metin: Türkiye’de Devlet Geleneği, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2018.
Ilgar, İhsan: Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın, İstanbul, Kervan Yayınları, 1973.
İçel, Kayıhan: Kitle Haberleşme Hukuku, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1985.
İnalcık, Halil: Atatürk ve Demokratik Türkiye, İstanbul, Kronik Kitap, 2020b.
İnalcık, Halil: Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- 4- Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2020a
İnalcık, Halil: İmparatorluktan Cumhuriyete, İstanbul, Kronik Kitap, 2021.
İnalcık, Halil: Milli Mücadele Tarihi (1908-1923), İstanbul, Kronik Kitap, 2023.
İnalcık, Halil: Tanzimat ve Bulgar Meselesi, İstanbul, Kronik Kitap, 2019.
İnceoğlu, Yasemin: Uluslararası Medya “Medya Eleştirileri”, İstanbul, Der Yayınları, 2010.
İnuğur, Nuri: Basın ve Yayın Tarihi, İstanbul, Der Yayınları, 1993.
İnuğur, Nuri: Türk Basın Tarihi, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1992.

İrvan, Süleyman: "Kıbrıslı Türk Gazetecilerin Mesleki ve Etik Değerleri", Küresel İletişim Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2006.
İskit, Servet: Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları, Ankara, Başvekalet Basın Yayınları, 1943
Jeanneney, J. Noel: Başlangıçtan Günümüze Medya Tarihi, Çev. Esra Atuk, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1998.
Junqua, Daniel: "Meslekler, Mesleği: Gazeteci", Medya Dünyası, Der., Jean-Marie Charon, Çev. Oya Tatlıpınar, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.
Kabacalı, Alpay: Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın, İstanbul, Literatür Yayınları, 2000.
Kabacalı, Alpay: Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, 1990.
Kabacalı, Alpay: Türk Basınında Demokrasi, Ankara, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basım Evi, 1994.
Kahraman, H. Bülent: Sosyal Demokrasi Türkiye ve Partileri, Ankara, İmge Kitabevi, 1993.
Karal, E. Ziya: Osmanlı Tarihi 8. Cilt Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856), Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2007a.
Karal, E. Ziya: Osmanlı Tarihi 8. Cilt Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907), Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2007b.
Karal, E. Ziya: Osmanlı Tarihi 9. Cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918), Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999.
Karatepe, Şükrü: Tek Parti Dönemi, Ankara, Binyıl Yayınevi, 2018.
Karpat, Kemal: Osmanlı Devleti'nin Kısa Sosyal Tarihi, Ayanlar Bürokrasi Demografi ve Modernleşme, İstanbul, Timaş Yayınları, 2019a.
Karpat, Kemal: Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din, İstanbul, Timaş Yayınları, 2018.
Karpat, Kemal: Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller. İstanbul, Timaş Yayınları, 2019b.
Karpat, Kemal: Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi, İstanbul, Timaş Yayınları, 2020.
Kayış, Yasin: "1946 Belediye Seçimleri ve Basın", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt 7, Sayı 6, 2008, s. 397-419.
Kaynar, M. Kaan: "Türkiye'nin Ellili Yılları Üzerine Bazı Notlar", Türkiye'nin 1950'li Yılları, Hzr. Mete Kaan Kaynar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020, s. 15-38.
Kinross, Lord: Atatürk Bir Milletin Doğuşu. Çev. Necdet Sander, İstanbul, Altın Kitaplar, 2020b.
Kinross, Lord: Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi ve Çöküşü. Çev. Meral Gaspıralı, İstanbul, Altın Kitaplar, 2020a.
Kocabaşoğlu, Uygur: 1919-1938 Dönemi Basınına Toplu Bir Bakış, Ankara, Ankara Üniversitesi S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, 1981.
Kocaman, Habip, Ceylan, Mustafa: "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Muhalefet Fırkası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", Yasama Dergisi, Sayı: 34, 2016, s. 5-23.
Kocatürk, Utkan: Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara, Turan Kitabevi, 2007.
Koç, İlknur: Serbest Cumhuriyet Fırkası İstanbul Teşkilatı ve Azınlıklar, İstanbul, Hiper Yayın, 2020.
Koçak, Cemil: Demokrat Parti Karşısında CHP Bir Muhalefetin Analizi, İstanbul, Timaş Yayınları, 2017.
Koçak, Cemil: Siyasal Tarih (1923-1950). Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908-1980), Cilt 1, Hzr. Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Kitaplığı, 2005, s. 215-224.

Koçak, Cemil: Tek Parti Cumhuriyet ve Şefler, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016.
Koçak, Cemil: Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
Koçak, Cemil: Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945) Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma, Ankara, Yurt Yayınları, 1986.
Koçak, Cemil: "Osmanlı/Türk Siyasi Geleneğinde Modern Bir Toplum Yaratma Projesi Olarak Anayasanın Keşfi Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 1 Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 72-82.
Koloğlu, Orhan: Atatürk ve Basın, Hzr. Servet Onay, Türkiye Gazeteciler Sendikası İstanbul Şubesi'nin Atatürk'ün 100. Doğum Yılı Nedeniyle Düzenlediği Seminer, İstanbul, Serbest Matbaası, 1981.
Koloğlu, Orhan: Osmanlı Dönemi Basının İçeriği, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2010.
Koloğlu, Orhan: Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2013.
Koloğlu, Orhan: Tarihimizin Gerçek ve Yalanları 2- İlk Gazete İlk Polemik, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2014.
Kongar, Emre: Atatürk ve Basın. Hzr. Servet Onay, Türkiye Gazeteciler Sendikası İstanbul Şubesi'nin Atatürk'ün 100. Doğum Yılı Nedeniyle Düzenlediği Seminer, İstanbul, Serbest Matbaası, 1981.
Kongar, Emre: Demokrasimizle Yüzleşmek, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2007.
Konyar, Hürriyet: Ulus Gazetesi, CHP ve Kemalist İlkeler, Ankara, Bağlam Yayıncılık, 1999.
Koraltan, Refik: Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilali'ne Demokratlar. DP'nin Kurucusu Anlatıyor, Hzr. Kamil Maman, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013.
Kösedağ, M. Sena, Temel, Mustafa., Kara, Selma: "Milli Mücadele Dönemi Kayseri Basını", Erciyes İletişim Dergisi, Cilt 8, Sayı 2, 2021, s. 931-958.
Kudret, Cevdet: Abdülhamid Döneminde Sansür 2, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, 2000.
Kutay, Cemal: Mustafa Kemal'in Önlenen Demokrasi Girişimi Serbest Cumhuriyet Fırkası (Laik Liberal Rejim) Bugünkü Duruma Nasıl Sürüklenildi?, İstanbul, İklim Yayıncılık, 2004.
Küçükömer, İdris: Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması, İstanbul, Profil Yayınları, 2013.
Lewis, Bernard: Demokrasinin Türkiye Serüveni, Çev. Hamdi Aydoğan ve Esra Ermert. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2020.
Lewis, Bernard: Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. Boğaç Babür Turna. Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2021.
Macfie, A. Lyon: Osmanlıların Son Yılları (1908- 1923). Çev. Damla Acar ve Funda Soysal, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003.
Mango, Andrew: Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu. Çev. Füsun Doruker, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2021.
Mardin, Şerif: Türk Modernleşmesi Bütün Eserleri 9 Makaleler 4. İstanbul, İletişim Yayınları, 2020.
Mardin, Şerif: Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, Toplu Eserleri 5, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996.
Marshack, Alexander: "Buzçağı İnsanının Sanatı ve Simgeleri", İletişim Tarihi Taş Devri Sembollerinden Sosyal Medyaya, Ed. David Crowley ve Paul Heyer, Çev. Berkay Ersöz, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2011.

Mazıcı, Nurşen: 1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu, Ankara, Atatürk Yolu Dergisi, 1996.
Mazıcı, Nurşen: Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926), İstanbul, Dilmen Yayınevi, 1984.
Mazıcı, Nurşen: Tek Parti Dönemi, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2011.
Müezzinoğlu, Ersin: "Türk Siyasal Hayatının Vakitsiz Doğan Çocuğu: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", Journal of Universal History Studies, Cilt 1, Sayı 1, 2018, s. 44-79.
Oktay, Ahmet: Toplumsal Değişme ve Basın 1960-1986 Türk Basını Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma, İstanbul: Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları, 1987.
Okyar, Fethi: Serbest Cumhuriyet Fırkası. Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi?, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2019.
Okyar, Osman, Seyitdanlıoğlu, Mehmet: Fethi Okyar'ın Anıları Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye, Ankara, İş Bankası Yayınları, 1997.
Oran, Baskın: Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.
Ortaylı, İlber: Batılılaşma Yolunda, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2018.
Ortaylı, İlber: Cumhuriyet'in Doğuşu Kurtuluş ve Kuruluş Yılları, İstanbul, Kronik Yayınları, 2023.
Ortaylı, İlber: İmparatorluğun En Uzun Yılı, İstanbul, Kronik Kitap, 2019a.
Ortaylı, İlber: Türkiye'nin Yakın Tarihi, İstanbul, Kronik Kitap, 2019b.
Ortaylı, İlber: Yakın Tarihin Gerçekleri, İstanbul, Kronik Kitap, 2021.
Öymen, Altan: Atatürk'ün Doğumunun 100'üncü Sansürün Kaldırılışının 73. Yıldönümünde Atatürk Döneminde Basın ve Basın Özgürlüğü, Hzr. Asım Can, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1981, s. 33-48.
Öymen, Altan: Değişim Yılları, İstanbul, Doğan Kitap, 2004.
Öymen, Onur: Demokrasiden Diktatörlüğe İktidar Uğruna Demokrasiyi Feda Edenler, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011.
Öz, Eyüp: "İzmir ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (12 Ağustos-17 Kasım 1930)", Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 4, Sayı 5, 2015, s. 409-440.
Öz, Eyüp: Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Muhalif Ege, İstanbul, İletişim Yayınları, 2019.
Özalper, Mehmet: "Bir Muhalefet Partisinin İlgası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, 2014, s. 117-136.
Özbay, Cahit: Dünyada ve Osmanlı'da Basının Tarihsel Gelişimi, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2014.
Özbey, Mustafa., Baykal, Hülya., Baykal, Tan: Basın Yönetiminde Sansür Mütareke Dönemi Basını, Ankara, Minel Yayın, 2016.
Özcan, Ahmet: "Kırım ve Osmanlı Rus Savaşları Arası Dönemde Canlanan Kültürel Hayat", Türk Savaş Çalışmaları Dergisi, Sayı 1, 2020a, s. 76-98.
Özcan, Gencer: "Ellili Yıllarda Dış Politika", Türkiye'nin 1950'li Yılları, Hzr. Mete Kaan Kaynar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020b, s. 97-133.
Özgen, Murat: "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Mesleki Örgütler Bağlamında Basın Etiği ve Uygulamanın Tarihçesi", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 2005a, s. 13-24.
Özgen, Murat: "İletişime Bireysel, Toplumsal ve Yönetsel Bağlamda Bakmak: Olgular, Olaylar ve Örnekler", Eleştirel Medya Çalışmaları, Ed. Meltem Bostancı, İzmir, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2016, s. 80-100.

Özgen, Murat: “Osmanlı’dan Günümüze Yazılı Basın ve Siyaset İlişkisi”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 2005b, s. 13-23.
Özgen, Murat: “Türkiye’de Fikir Gazeteciliğine Tarihsel Bir Bakış Açısı ve Basın Meslek Ahlakı”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 1998a, s. 55-64.
Özgen, Murat: “Yarım Asrı Aşkın Bir Süredir Faaliyet Gösteren Sivil Bir Meslek Kuruluşu: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı 14, 2002, s. 23-33.
Özgen, Murat: Kurumsal, Kuramsal ve Tarihsel Açıdan Gazetecinin Etik Kimliği, İstanbul, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1998b.
Özgen, Murat: Türkiye’de Basının Gelişimi ve Sorunları, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2004.
Özkaya, Yücel: “Türk Basınında Cumhuriyetin İlanının Öncesi ve Sonrası”, Atatürk Yolu Dergisi. Cilt 3 Sayı 11, 1993, s. 279-310.
Özkaya, Yücel: Milli Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919-1921), Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1989.
Öztürk, Necdet: “Kuruluş Dönemi’nde Osmanlı’da Meşveret Kültürü”, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 207, 2013, s. 181-193.
Perin, Cevdet: Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993.
Pouthier, J. Luc: “Özgürlük, Demokrasi, Çoğulculuk”, Medya Dünyası, Der., Jean-Marie Charon, Çev. Oya Tatlıpınar, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.
Sander, Oral: Siyasi Tarih 1918-1994, İstanbul, İmge Kitabevi, 2023b.
Sander, Oral: Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e, İstanbul, İmge Kitabevi, 2023a.
Sarıca, Murat: Siyasal Tarih, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1980.
Sarınay, Yusuf: Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Devlet Arşivleri, 2007.
Sarınay, Yusuf: Türkiye’nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO’ya Girişi, Ankara, Kültür Eserleri Dizisi, 1988.
Sarıtaş, Tuğrul: Arka Bahçede Neler Oldu? Adnan Menderes, Ankara, Kültür Ajans Yayınları, 2011.
Saygın, Selim: “Kazım Karabekir ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”. Tarih ve Gelecek Dergisi. Cilt 3, Sayı 6, 2020, s. 1091-1108.
Sayılgan, Şevket: “Türkiye'de Basın Özgürlüğü ve Cumhuriyet Dönemi Anayasalarının Basın Özgürlüğüne Yaklaşımları”, Marmara İletişim Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 1992, s. 267-292.
Selek, Selahattin: Milli Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı, İstanbul, Doğan Kitap, 2020.
Sertel, Sabiha: Roman Gibi 1919- 1950, İstanbul, Gül Matbaası, 1978.
Soyarık Şentürk, Nalan: “Vatandaşlığın İmparatorluk Kökleri”, Osmanlılar 4, Ankara, Doğu Batı Düşünce Dergisi, 2010, s.121-139.
Şahin, Haluk: Hodri Medya Türkiye’de Medya’nın Yükselişi, Çöküşü ve Geleceği, İstanbul, Ka Kitap, 2014.
Somel, S. Akşin: “Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi” (1839-1913), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 1 Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 88-116.
Şapolyo, E. Behnan: Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın, Ankara, Güven Matbaası, 1971.

Şeyhanlıoğlu, Hüseyin: Türkiye'nin Siyasal Hayatında Demokrat Parti, İstanbul, Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık, 2020.
Şiviloğlu, Murat: "Türkiye İmparatorluğunu Kaybetmiş Ülke," Ülkelerin Tarihleri Ulusal Kimlikler Nasıl Oluşturuldu?, Drl. Peter Furtado, Çev. Şahika Tokel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2023, s. 155-161.
Tamer Torun, A: "Matbuat hürriyetimiz var mı yok mu?" 1908 Sonrası Basın Özgürlüğü ve Matbuat Kanunu Tartışmaları, Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, 2015, s. 93-119.
Tanör, Bülent: Anayasal Gelişme Tezleri, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2020.
Taş, O: Gazetecilik Etiğinin Mesleki Sınırları Profesyonellik, Piyasa ve Sorumluluk, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
Taşkıran, Cemalettin: "Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri (1925-1930)", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Cilt 4, Sayı 14, 1994, s. 255-265.
Taşyürek, Muzaffer: Adnan Menderes, İstanbul, Anonim Yayıncılık, 2009.
Tevetoğlu, Fethi: "Atatürk'le Okyar'ın Çıkardıkları Gazete: Minber", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 5, Sayı 13, 1988, s.183-193.
Tezcan, Asuman: Ali Kararname ve Basın, Konya, Selçuk İletişim, Cilt 3, Sayı 4, 2005. s. 166-172.
Tiken, Servet: "Cenevre'de Bir Jön Türk Mizah Dergisi: Tokmak", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi, Sayı 54, 2015, s.403-415.
Toker, Metin: Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1990.
Toker, Metin: Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991.
Toker, Metin: Türkiye Üzerinde 1945 Kabusu, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2020.
Tokgöz, Oya: Temel Gazetecilik, Ankara, İmge Kitabevi, 2003.
Toprak, Zafer: "Tanzimat Ekonomisi ve Günah Keçisi", Tarih ve Toplum, Sayı 7, 1989, s. 1-5.
Topuz, Hıfzı: 100 Soruda Türk Basın Tarihi, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1973.
Topuz, Hıfzı: İkinci Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2012.
Topuz, Hıfzı: Kara Afrika'da İletişim, İstanbul, Özal Matbaası, 1987.
Tunaya, T. Zafer: Batılılaşma Hareketleri 1, İstanbul, Yenigün Haber Ajansı Yayınları, 1999a.
Tunaya, T. Zafer: Batılılaşma Hareketleri 2, İstanbul, Yenigün Haber Ajansı Yayınları, 1999b.
Tunaya, T. Zafer: Hürriyet'in İlanı İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar, İstanbul, Yenigün Haber Ajansı Yayınları, 1998.
Tunaya, T. Zafer: Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938). Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
Tunaya, T. Zafer: Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt:3 İttihat ve Terakki Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1989.
Tunaya, T. Zafer: Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt:1 İkinci Meşrutiyet Dönemi, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988.
Tunçay, Mete: Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, İstanbul, Cem Yayınları, 1981.
Turan, Refik, vd.: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, İstanbul, Beta Yayınları, 2013.

Tütengil, C. Orhan: Yeni Osmanlılar'dan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği (1867-1967), İstanbul, Belge Yayınları, 1968.
Tüylü Turan, Esin: İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi 1918-1923, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2022.
Uçarol, Rifat: Siyasi Tarih 1789-2001, İstanbul, Der Yayınları, 2008.
Ulagay, Osman: Atatürk ve Basın, Hzr. Servet Onay, Türkiye Gazeteciler Sendikası İstanbul Şubesi'nin Atatürk'ün 100. Doğum Yılı Nedeniyle Düzenlediği Seminer, İstanbul, Serbest Matbaası, 1981.
Ulusoy Nalcıoğlu, B: Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2013.
Unat, Kadri: "Atatürk Sonrası Türkiye", Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ed. Temuçin Faik Ertan, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2020, s. 251-299.
Uran, Hilmi: Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950), İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2017.
Uyar, Hakkı: Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi. İstanbul, Boyut Yayınları, 2012.
Uyguç, Ünal: Radyo-Televizyon Haberciliği, İstanbul, Bayrak Matbaacılık, 1987.
Uzun, Ruhan., Arsak Hasdemir, Tuğba: "Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Üst Yapı Kurumları: Matbuat Umum Müdürlüğü, Anadolu Ajansı, Radyo", Cumhuriyet Döneminde İletişim, Ed. Nazife Güngör, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2010, s.77-99.
Ünal, Tahsin: Türk Siyasi Tarihi, Ankara, Emel Yayınları, 1977.
Ünüvar, Kerem: "İttihatçılıktan Kemalizme İhya'dan İnşa'ya", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 1 Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 129-142.
Worringer, Renee: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kısa Tarihi, Çev. Ayşen Tekşen. İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2023.
Yalçın, Durmuş, vd.: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2005.
Yalman, A. Emin: Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın 1831-1913, Çev. Birgen Keşoğlu. İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
Yalman, A. Emin: Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1945-1971), İstanbul, Rey Yayınları, 1970.
Yavuzalp, Ercüment: Liderlerimiz ve Dış Politika, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1996.
Yeşil, Ahmet: Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi. Ankara, Cedit Neşriyat, 2002.
Yeşil, Ahmet: Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
Yetkin, Çetin: Serbest Cumhuriyet Fırkası, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997.
Yetkin, Çetin: Türkiye'de Tek Parti Yönetimi, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.
Yılmaz, H. Süleyman., Gülşen Yılmaz, Y: "Cumhuriyet'in İlk Döneminde İstanbul Gazeteciliği 1923-1946", Cumhuriyet İstanbul'unda Gazetecilik İstanbul Basın Tarihi, Hzr. Cem Sökmen ve Suat Gezgin, Kültür Sanat Ürünleri Ticaret AŞ, 2023.
Yılmaz, Sıdıka: Bir Metamorfoz Öyküsü 1980'ler ve Basın, Ankara, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2018.
Yurdsever Ateş, Nevin: Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, İstanbul, Der Yayınları, 1998.

Yust, Kemal: Kemalist Anadolu Basını, Hzr. Orhan Koloğlu, Ankara, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, 1995.
Zileli, Ümit: Karşı Devrimin Kısa Tarihi 100 Yıllık Hesaplaşma, İstanbul, Sia Kitap, 2020.
Zürcher, E. Jan: "TPCF ve Siyasal Muhafazakarlık", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık, Drl. Ahmet Çiğdem, İstanbul, İletişim Yayınları. 2006.
Zürcher, E. Jan: Cumhuriyetin İlk Yıllarında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925), Çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
Zürcher, E. Jan: Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Çev. Yasemin Saner, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020.

Gazeteler

Ulus gazetesi: 16 Mayıs 1950
Ulus gazetesi: 17 Mayıs 1950
Ulus gazetesi: 21 Mayıs 1950
Ulus gazetesi: 27 Mayıs 1950
Ulus gazetesi: 1 Haziran 1950
Ulus gazetesi: 11 Haziran 1950
Ulus gazetesi: 13 Haziran 1950
Ulus gazetesi: 19 Haziran 1950
Ulus gazetesi: 20 Haziran 1950
Ulus gazetesi: 24 Haziran 1950
Ulus gazetesi: 26 Haziran 1950
Ulus gazetesi: 27 Haziran 1950
Ulus gazetesi: 28 Haziran 1950
Ulus gazetesi: 30 Haziran 1950
Ulus gazetesi: 1 Temmuz 1950
Ulus gazetesi: 3 Temmuz 1950
Ulus gazetesi: 5 Temmuz 1950
Ulus gazetesi: 7 Temmuz 1950
Ulus gazetesi: 12 Temmuz 1950
Ulus gazetesi: 13 Temmuz 1950
Ulus gazetesi: 16 Temmuz 1950
Ulus gazetesi: 19 Temmuz 1950
Ulus gazetesi: 20 Temmuz 1950
Ulus gazetesi: 21 Temmuz 1950
Ulus gazetesi: 25 Temmuz 1950
Ulus gazetesi: 26 Temmuz 1950
Ulus gazetesi: 27 Temmuz 1950
Ulus gazetesi: 28 Temmuz 1950
Ulus gazetesi: 29 Temmuz 1950
Ulus gazetesi: 30 Temmuz 1950
Ulus gazetesi: 31 Temmuz 1950
Ulus gazetesi: 1 Ağustos 1950
Ulus gazetesi: 2 Ağustos 1950
Ulus gazetesi: 3 Ağustos 1950
Ulus gazetesi: 5 Ağustos 1950
Ulus gazetesi: 8 Ağustos 1950

Ulus gazetesi: 9 Ağustos 1950
Ulus gazetesi: 10 Ağustos 1950
Ulus gazetesi: 15 Ağustos 1950
Ulus gazetesi: 18 Ağustos 1950
Ulus gazetesi: 20 Ağustos 1950
Ulus gazetesi: 23 Ağustos 1950
Ulus gazetesi: 24 Ağustos 1950
Ulus gazetesi: 26 Ağustos 1950
Ulus gazetesi: 27 Ağustos 1950
Ulus gazetesi: 17 Eylül 1950
Ulus gazetesi: 18 Eylül 1950
Ulus gazetesi: 20 Eylül 1950
Ulus gazetesi: 29 Eylül 1950
Ulus gazetesi: 30 Eylül 1950
Ulus gazetesi: 5 Ekim 1950
Ulus gazetesi: 7 Ekim 1950
Ulus gazetesi: 9 Ekim 1950
Ulus gazetesi: 10 Ekim 1950
Ulus gazetesi: 12 Ekim 1950
Ulus gazetesi: 19 Ekim 1950
Ulus gazetesi: 21 Ekim 1950
Ulus gazetesi: 29 Ekim 1950
Ulus gazetesi: 30 Ekim 1950
Ulus gazetesi: 6 Kasım 1950
Ulus gazetesi: 7 Kasım 1950
Ulus gazetesi: 8 Kasım 1950
Ulus gazetesi: 12 Kasım 1950
Ulus gazetesi: 13 Kasım 1950
Ulus gazetesi: 18 Kasım 1950
Ulus gazetesi: 19 Kasım 1950
Ulus gazetesi: 21 Kasım 1950
Ulus gazetesi: 25 Kasım 1950
Ulus gazetesi: 26 Kasım 1950
Ulus gazetesi: 27 Kasım 1950
Ulus gazetesi: 29 Kasım 1950
Ulus gazetesi: 30 Kasım 1950
Ulus gazetesi: 1 Aralık 1950
Ulus gazetesi: 3 Aralık 1950
Ulus gazetesi: 5 Aralık 1950
Ulus gazetesi: 6 Aralık 1950
Ulus gazetesi: 7 Aralık 1950
Ulus gazetesi: 9 Aralık 1950
Ulus gazetesi: 15 Aralık 1950
Ulus gazetesi: 25 Aralık 1950
Ulus gazetesi: 27 Aralık 1950
Ulus gazetesi: 29 Aralık 1950

Ulus gazetesi: 2 Ocak 1951
Ulus gazetesi: 4 Ocak 1951
Ulus gazetesi: 5 Ocak 1951
Ulus gazetesi: 7 Ocak 1951
Ulus gazetesi: 10 Ocak 1951
Ulus gazetesi: 13 Ocak 1951
Ulus gazetesi: 23 Ocak 1951
Ulus gazetesi: 26 Ocak 1951
Ulus gazetesi: 27 Ocak 1951
Ulus gazetesi: 28 Ocak 1951
Ulus gazetesi: 29 Ocak 1951
Ulus gazetesi: 30 Ocak 1951
Ulus gazetesi: 16 Şubat 1951
Ulus gazetesi: 1 Mart 1951
Ulus gazetesi: 4 Mart 1951
Ulus gazetesi: 6 Mart 1951
Ulus gazetesi: 28 Mart 1951
Ulus gazetesi: 6 Nisan 1951
Ulus gazetesi: 10 Nisan 1951
Ulus gazetesi: 16 Nisan 1951
Ulus gazetesi: 25 Nisan 1951
Ulus gazetesi: 27 Nisan 1951
Ulus gazetesi: 17 Mayıs 1951
Ulus gazetesi: 19 Mayıs 1951
Ulus gazetesi: 22 Mayıs 1951
Ulus gazetesi: 8 Haziran 1951
Ulus gazetesi: 18 Haziran 1951
Ulus gazetesi: 27 Haziran 1951
Ulus gazetesi: 28 Haziran 1951
Ulus gazetesi: 13 Temmuz 1951
Ulus gazetesi: 23 Temmuz 1951
Ulus gazetesi: 7 Ağustos 1951
Ulus gazetesi: 17 Ağustos 1951
Ulus gazetesi: 18 Eylül 1951
Ulus gazetesi: 21 Eylül 1951
Ulus gazetesi: 22 Eylül 1951
Ulus gazetesi: 23 Eylül 1951
Ulus gazetesi: 25 Eylül 1951
Ulus gazetesi: 28 Eylül 1951
Ulus gazetesi: 30 Eylül 1951
Ulus gazetesi: 30 Ekim 1951
Ulus gazetesi: 5 Kasım 1951
Ulus gazetesi: 6 Kasım 1951
Ulus gazetesi: 7 Kasım 1951
Ulus gazetesi: 8 Kasım 1951
Ulus gazetesi: 17 Kasım 1951

Ulus gazetesi: 2 Aralık 1951
Ulus gazetesi: 11 Ocak 1952
Ulus gazetesi: 14 Ocak 1952
Ulus gazetesi: 16 Şubat 1952
Ulus gazetesi: 18 Şubat 1952
Ulus gazetesi: 19 Şubat 1952
Zafer gazetesi: 17 Mayıs 1950
Zafer gazetesi: 19 Mayıs 1950
Zafer gazetesi: 20 Mayıs 1950
Zafer gazetesi: 27 Mayıs 1950
Zafer gazetesi: 28 Mayıs 1950
Zafer gazetesi: 2 Haziran 1950
Zafer gazetesi: 26 Haziran 1950
Zafer gazetesi: 27 Haziran 1950
Zafer gazetesi: 1 Temmuz 1950
Zafer gazetesi: 3 Temmuz 1950
Zafer gazetesi: 5 Temmuz 1950
Zafer gazetesi: 19 Temmuz 1950
Zafer gazetesi: 21 Temmuz 1950
Zafer gazetesi: 22 Temmuz 1950
Zafer gazetesi: 26 Temmuz 1950
Zafer gazetesi: 27 Temmuz 1950
Zafer gazetesi: 28 Temmuz 1950
Zafer gazetesi: 29 Temmuz 1950
Zafer gazetesi: 30 Temmuz 1950
Zafer gazetesi: 31 Temmuz 1950
Zafer gazetesi: 1 Ağustos 1950
Zafer gazetesi: 2 Ağustos 1950
Zafer gazetesi: 3 Ağustos 1950
Zafer gazetesi: 4 Ağustos 1950
Zafer gazetesi: 5 Ağustos 1950
Zafer gazetesi: 6 Ağustos 1950
Zafer gazetesi: 7 Ağustos 1950
Zafer gazetesi: 9 Ağustos 1950
Zafer gazetesi: 10 Ağustos 1950
Zafer gazetesi: 11 Ağustos 1950
Zafer gazetesi: 14 Ağustos 1950
Zafer gazetesi: 17 Ağustos 1950
Zafer gazetesi: 20 Ağustos 1950
Zafer gazetesi: 21 Ağustos 1950
Zafer gazetesi: 29 Ağustos 1950
Zafer gazetesi: 5 Eylül 1950
Zafer gazetesi: 17 Eylül 1950
Zafer gazetesi: 19 Eylül 1950
Zafer gazetesi: 20 Eylül 1950
Zafer gazetesi: 21 Eylül 1950

Zafer gazetesi: 24 Eylül 1950
Zafer gazetesi: 29 Eylül 1950
Zafer gazetesi: 30 Eylül 1950
Zafer gazetesi: 1 Ekim 1950
Zafer gazetesi: 5 Ekim 1950
Zafer gazetesi: 7 Ekim 1950
Zafer gazetesi: 12 Ekim 1950
Zafer gazetesi: 13 Ekim 1950
Zafer gazetesi: 14 Ekim 1950
Zafer gazetesi: 19 Ekim 1950
Zafer gazetesi: 20 Ekim 1950
Zafer gazetesi: 21 Ekim 1950
Zafer gazetesi: 29 Ekim 1950
Zafer gazetesi: 7 Kasım 1950
Zafer gazetesi: 8 Kasım 1950
Zafer gazetesi: 11 Kasım 1950
Zafer gazetesi: 13 Kasım 1950
Zafer gazetesi: 16 Kasım 1950
Zafer gazetesi: 18 Kasım 1950
Zafer gazetesi: 19 Kasım 1950
Zafer gazetesi: 22 Kasım 1950
Zafer gazetesi: 23 Kasım 1950
Zafer gazetesi: 27 Kasım 1950
Zafer gazetesi: 28 Kasım 1950
Zafer gazetesi: 29 Kasım 1950
Zafer gazetesi: 2 Aralık 1950
Zafer gazetesi: 4 Aralık 1950
Zafer gazetesi: 7 Aralık 1950
Zafer gazetesi: 9 Aralık 1950
Zafer gazetesi: 10 Aralık 1950
Zafer gazetesi: 11 Aralık 1950
Zafer gazetesi: 19 Aralık 1950
Zafer gazetesi: 21 Aralık 1950
Zafer gazetesi: 25 Aralık 1950
Zafer gazetesi: 31 Aralık 1950
Zafer gazetesi: 2 Ocak 1951
Zafer gazetesi: 5 Ocak 1951
Zafer gazetesi: 9 Ocak 1951
Zafer gazetesi: 17 Ocak 1951
Zafer gazetesi: 19 Ocak 1951
Zafer gazetesi: 23 Ocak 1951
Zafer gazetesi: 27 Ocak 1951
Zafer gazetesi: 29 Ocak 1951
Zafer gazetesi: 30 Ocak 1951
Zafer gazetesi: 13 Şubat 1951
Zafer gazetesi: 17 Şubat 1951

Zafer gazetesi: 20 Şubat 1951
Zafer gazetesi: 24 Şubat 1951
Zafer gazetesi: 3 Mart 1951
Zafer gazetesi: 10 Mart 1951
Zafer gazetesi: 28 Mart 1951
Zafer gazetesi: 6 Nisan 1951
Zafer gazetesi: 25 Nisan 1951
Zafer gazetesi: 26 Nisan 1951
Zafer gazetesi: 18 Mayıs 1951
Zafer gazetesi: 23 Mayıs 1951
Zafer gazetesi: 28 Mayıs 1951
Zafer gazetesi: 14 Haziran 1951
Zafer gazetesi: 15 Haziran 1951
Zafer gazetesi: 16 Haziran 1951
Zafer gazetesi: 7 Temmuz 1951
Zafer gazetesi: 19 Temmuz 1951
Zafer gazetesi: 22 Temmuz 1951
Zafer gazetesi: 2 Eylül 1951
Zafer gazetesi: 18 Eylül 1951
Zafer gazetesi: 21 Eylül 1951
Zafer gazetesi: 22 Eylül 1951
Zafer gazetesi: 24 Eylül 1951
Zafer gazetesi: 25 Eylül 1951
Zafer gazetesi: 26 Eylül 1951
Zafer gazetesi: 12 Ekim 1951
Zafer gazetesi: 5 Kasım 1951
Zafer gazetesi: 6 Kasım 1951
Zafer gazetesi: 7 Kasım 1951
Zafer gazetesi: 8 Kasım 1951
Zafer gazetesi: 18 Kasım 1951
Zafer gazetesi: 24 Kasım 1951
Zafer gazetesi: 14 Aralık 1951
Zafer gazetesi: 11 Ocak 1952
Zafer gazetesi: 17 Şubat 1952
Zafer gazetesi: 18 Şubat 1952
Zafer gazetesi: 19 Şubat 1952